

XƏZƏR 2014, №2

BU SAYDA

GÜMÜŞ DÖVRÜN ŞAİRLƏRİ

Mayakovski, Svetayeva – şeirlər

NOBEL KÜRSÜSÜ

Patrik Modiano – müsahibə, “Tanımadığımız qadınlar” (romandan parça)

XİLAS YOLUNUN YOLÇULARI

İbn Ərəbi – Qüdrətli Şeyx

MƏKTUB

Rilke, Svetayeva və Pasternakın məktublaşması

BUKER MÜKAFATI LAUREATLARI

Piter Keri – müsahibə, “Qərbdə yel dəyirmanı” (hekayə)

BƏŞƏRİ POEZİYA

Ceyms Rayt – şeirlər

MEMUAR

Çe Gevara – “Boliviya gündəliyi”

KORİFEYLƏR

Dostoyevski – “Timsah” (hekayə)

ESSE

Milan Kundera – “73 söz”

TÜRK QARDAŞLARIMIZ

Nəsrin Ərbil – şeirlər

ƏBƏDİ DƏYƏRLƏR

Lermontov - 200

KLASSİK HEKAYƏLƏR

Kamilo Xose Sela – “Blanşar küçəsində sirli qətl” (hekayə)

YADDAŞ

Konstantin Korovin – Çexovla görüşlərimdən

SERVANTES MÜKAFATI LAUREATLARI

Ernesto Sabato – “Tunel” (roman)

SƏHNƏ ƏDƏBİYYATI

Aleksandr Mardan – “Müqəddəs Valentin gecəsi” (pyes)

ƏDƏBİ MOZAIKA

GÜMÜŞ DÖVRÜN ŞAİRLƏRİ

Marina Svetayeva Mayakovskinin ölümünə həsr etdiyi şeirlərdən birində “İlahi, öz düşməninin ruhuna rahatlıq ver” deyirdi.

Amma Mayakovski Allahdan daha çox özünün düşməni idi. Yəqin ki, dünya poeziyası öz böyük istedadını bu cür həvəslə məhv etmiş ikinci dahi şair tanımır. Hətta on doqquz yaşında şeir yazmaqdan imtina edib, bundan sonra şeirsiz-filansız on doqquz il də ömür sürən böyük fransız şairi Artur Rembo belə öz istedadına qarşı Mayakovskidən daha insafılı və vicdanlı olub. Ən azı, istedadına layiq olmayan birçə misra da yazmayıb.

Əslinə qalsa, 37 yaşında intihar edən Mayakovskinin yaradıcılığının dahiyənə dövrü Rembonunkundan o qədər də çox çəkməyib. Çünki Mayakovski də özünün ən dahiyənə şeir və poemalarını yaradıcılığının ilk dövründə, 21-23 yaşlarında yazıb. Onun “futurizm” cərəyanının bayraqdarı olduğu, içi Puşkin qarışıq, o vaxta qədərki rus şairlərinin və yazıçılarının hamsını “müasirlik gəmisindən atmağa” iddia etdiyi inqilaba qədərki o dövr həm də Birinci Dünya Müharibəsi illəri idi. Və bu müharibə havası da onun həmin dövrdə yazdığı bir çox şeir və poemalarda duyulur.

Mayakovskinin inqilabdan sonra yazdıqları (bir neçə şeirini və “Bu barədə” adlı dahiyənə poemasını çıxmaqla), əslində, onun bir şair kimi yaşadığı böhran və tənəzzülün məhsuluydu. Özü də, bu böhran və tənəzzül qaynar, gurultulu şeir gecələrinin, kəskin ədəbi savaqların hay-küyü altında baş verirdi. Bu illərin Mayakovskisi şairdən daha çox döyüşçüydü. İçiylə yox, çölüylə yaşayırdı. Bütün düşmən saydıqlarına, sağçılara, əks-inqilabçılara və sairəyə atəş açmaqla məşğul idi. Və bu “gülləbaran” günlərin bir günü onun öz ürəyinə sıxdığı gülləylə sona yetdi. Yenə Svetayevanın şeirində deyildiyi kimi:

“O həmişə sağa güllə atardı,

Qəfil birdən sola çaxdı gülləni”.

RAMİZ RÖVŞƏN

**MÜƏLLİF BU SƏTİRLƏRİ
SEVİMLİ ÖZÜNƏ HƏSR EDİR**

Bu sözləri beynimizə

görən kim mismarladı;

“Allahın Allah yeri var,

padşahın padşah yeri”.

Bəs mən onda hara gedim,

mənim yuvam hardadı?

Varmı mən boyda adama

bir sığınacaq yeri?

Mən də Sakit okeantək

xırda olsaydım əgər,

Sularımda çimən ayla

sevişərdim gecələr.

Özüm boyda yarı indi

hardan tapım özümə?

Mənim yarım sığışarmı

darısqal göy üzünə?

Axx, əgər kasıb olsaydım

mən də milyarder kimi,

Başıma yağan pul-para

başımı qatardımı?

Qoşun-qoşun hücum çəkən

arzumu, istəyimi

Doyurmağa

bu dünyanın
qızılı çatardımı?

Cızmaqara eləsəydim
Dantetək, Petrarkatək,
Şeirlərim od salsaydı
sevgilimin canına –
Bu dünyanın gözəlləri
sıraya düzülərək
Sevişməkcin
dəstə-dəstə
axışardı yanıma.

Göydə çaxan ildırımək
batıq olsaydı səsim,
Heç diksinib qorxardımı
göydə uçan quş belə?
Mən bir dəli nəre çəksəm
titrəyər yer kürəsi,
Ulduzlar da başı üstə
tökülər göydən yerə.

Günəştək sönlük olsaydım –
neyləyərdim mən onda?
Görən oya bilərdimmi
zülmətin gözlərini?
Mən istəsəm –
qoca dünya
çimər nənim nurumda,
İşığım bələyərəm
çılçılpaq dizlərini.

Amma məndən işıq uman,

sevgi uman kimdi, kim?

Kiminçündü

bir yük kimi

sürüdüyüm bu sevgim?

Axı hansı bəd saatda,

hansı ulduzun altda,

Hansı günahkar bir eşqin

meyvəsi olmuşam mən?

Heç kəsə lazım olmayan

bu yekəpər vücudla

Görən hansı nəhəng divin

belindən gəlmişəm mən?!..

1916

BU GÜN YOLKA OLMAYACAQ

Bu gün yolka olmayacaq,

dil tökməyin, balalar,

Atanızı meşəyə

buraxmaq olmaz axı.

O meşənin arxasında

ağzından od saçan

bir əjdaha var,

Atanızın canına

qəlpə-qəlpə sancılar

onun iti caynağı.

Yox, bu gecə

o yolkanın dibində

Qar kimi ağ

pambıq da olmyacaq.
Axı indi arıtək
min-min əsgəri sancır
güllələr bircə gündə,
Belə getsə,
yaraların
üstünə qoymağa da
pambıq tapımayacaq.

Şam da yandırmaq olmaz
bu gecə sübhə qədər,
Axı nəhəng, yırtıcı
gəmilər var dənizdə.

Orda zalım adamlar
topların lüləsini
tuşlayıb gözləyirlər;

Haçan işıq yanacaq
sizin pəncərənizdə.

Babanız da gəlməyəcək,
gözləməyin nahaqdan,

Sizə oyuncaq da
gətirən deyil.

Babanız axı indi
zavoddadı, zavodda.

Zavod nədi?
Barıt düzəldilən yer.

Musiqi də olmayacaq
bu gecə,

Qardaşınız
hardan bir cüt əl tapıb
çalsın axı qarmonu?

Bəlkə də, cənnətdə,
elə indicə,
Qolları qırılmış bir şəhid kimi
basır öz bağına
mələklər onu.

Yaxşı, bəsdə, ağlamayın,
bir az gülsün üzünüz,
Axı hələ neçə-neçə
yeni il var qabaqda.
Heç bircə il keçməyəcək,
görəcəksiz özünüz;
Nəhəng yolka qurulacaq
bu balaca otaqda.

Yenə mahnı deyə-deyə
o yolkanın başına
dövrə vuracaq hamı.
Yolka da ki nə yolka?!
Üstü dolu bərbəzək,
lampaları rəngbərəng.
Elə uzun çəkəcək ki,
o yeni il bayramı,
Axırda lap hamının
zəhləsini tökəcək.

1916

ATLARLA YAXŞI RƏFTAR

Atın nalları

yeri döyürdü.

Nallar, elə bil ki,

nəğmə deyirdi.

Daş-divarı

küləklərlə

yeyilən,

Ayağına

buzdan çəkmə geyinən

küçə birdən sürüşdü,

qaçdı nalların altdan.

Guppultuyla yıxılıb

böyrü üstə düşdü

o gedən at da.

Dörd yandan

adamlar tökülüşdülər.

baxdılar, gülüşdülər:

-Ata bax! Ata bax!

Nə pis yıxıldı bədbaxt!..

Bircə mən qoşulmadım

o arsız gülüslərə.

Bir az yaxına gəldim,

Atın gözlərini gördüm.

Gördüm onun

qəmli baxışlarını,

Sifətindən

damla-damla

axan göz yaşlarını.

Ürəyimdən kədər daşdı,

qarışdı onun qəminə.

Bir az mən ona oxşadım,
o da mənə.
“Gözəl atım, elə bilmə,
sənə gülən bu adamlar
səndən xoşbəxt, xoşbəxt,
Sənin boynun cilovludu,
biz azad, əzizim.
Bu dünyada
hər bir adam
bir azca da atdı, at,
Biz hərəməz bir cür atıq, əzizim”.

Yoxsa duydu
ürəyimdən keçəni?
Bu sözlərim, bəlkə də,
gülməli gəldi ona.
Amma birdən
topladı var gücünü,
Qalxdı,
kişnəyə-kışnəyə
quyruğunu yelləyib
düzəldi öz yoluna.

Unutmuşdu, deyəsən;
ömür keçib, qocadı,
Uzun yollar
salıb onu ayaqdan.
Ona elə gəlirdi ki,
bir balaca dayçadı,
Ömür hələ
qabaqdadı,
qabaqda...

1918

MARİNA SVETAYEVA

* **

Bir babam skripka çalandı mənim,
Üstəlik, oğruydu, həm də atçapan.
Onun qanı gəzir canımda mənim,
Mən də avarayam, oğruyam yaman.

Bəlkə də, o özü mənim əlimlə
Oğruyur bazardan bu ərikləri.
Onun güdazına getmişəm elə;
Ah, o donqarburun, qıvrımsaç dəli.

Nə bir ağac əkib, nə yer şumlayıb,
Əkinə, biçinə yad olubdu, yad.
Onun ömrü boyu dostu olmayıb,
Amma qızbazlıqda ad çıxarıb, ad.

Bir qonşu xanıma gözü düşəndə
Muncuq bağışlayıb ona əlbəəl.
Mənə elə gəlir, o babam həm də
Bir az qorxaq olub, bir az ağciyər.

Qəlbində cin-şeytan yuva salsa da,
Gecə qəbristandan keçməyib heç vaxt.
Çəkməsinin uzun boğazındasa
O, bıçaq gəzdirib həmişə, bıçaq.

Pişiktək cəld olub,
qurd kimi kinli,

Ondan zara gəlib bütün el-oba.
Yox, mənə nədənsə elə gəlir ki,
Heç vaxt skripka çalmayıb babam.

Vecinə almayıb –
dünya dağılsa,
Babam belə olub... Olsun da, nə qəm.
Babam necə skripka çalıbsa,
Mən də elə bax o cürə şairəm.

23 iyun 1915

CANIM-GÖZÜM, NEYLƏMİŞƏM MƏN SƏNƏ

Dünən hələ gözlərimə baxırdın,
İndi yana çevirirsən üzünü.
Dünən mənsiz olanda darıxırdın,
İndi mənə çox görürsən özünü.

Mən kiməm ki, bir ağılsız, key qadın,
Ağıllısan, mənə cavab versənə.
Yüz il keçsə, susmaz yenə fəryadım:
“Canım-gözüm, neyləmişəm mən sənə?!”

Yoxsa bizi ögey balası bilər;
Sevgi bizə zülm eləyər, yorulmaz.
Axan qanı, göz yaşını su bilər;
Göz yaşında, qanda çimər, durulmaz.

Gah qatarlar, gah gəmilər ayırar,
Yollar durar sevənlərin qəsdinə.
İniltimiz yer üzünə yayılar:
“Canım-gözüm, neyləmişəm mən sənə?!”

Dünən hələ mən başının tacıydım,
Sən qarşımda qolu bağlı qul kimi.
Birdən-birə bir cüt əlin açıldı;
Yerə düşdü ömrüm xırda pul kimi.

Lap bir uşaq qatilitək əgər mən
Bir gün çıxsam məhkəmə kürsüsünə,
Cəhənnəmdə rastlaşsaq da, deyərəm:
“Canım-gözüm, neyləmişəm mən sənə?!”

Soruşaram çarpayından, divandan:
“Nə günahın cəzasını çəkirəm?”
Nə olsun ki, öpüşmüşük bir zaman,
İndi gərək çarmıxamı çəkiləm?

Sən gah oda atdın məni, gah suya,
Gah yandırdın, gah dondurdun əksinə.
Sən gör nələr etmişən mən yazığa!
Canım-gözüm, neyləmişəm mən sənə?!

Nə yaxşı ki, ağıllandım axırda,
Sənin adın bir də gəlməz dilimə.
Bir ürəkdən sevgi yoxa çıxanda,
Bağban ölüm ayaq basır yerinə.

Nə xeyri var – ha silkələ indi sən,
Kim bar umar bir qurumuş ağacdən?
Canım-gözüm, sənə neyləmişəmsə,
Hamısına görə məni bağışla!..

14 iyun 1920

NOBEL KÜRSÜSÜ

PATRIK MODIANO

2014-cü ilin ədəbiyyat nominasiyasında Nobel mükafatı laureatı fransız yazıçısı və ssenaristi Patrik Modiano oldu.

69 yaşlı Modiano ədəbiyyat sahəsində Nobel mükafatını alan on birinci fransız yazıçısıdır.

Modiano bu mükafata “işğal dövründə insan talelərinin təsvirinə görə” layiq görülüb. İsveç Akademiyası Modianonun əsərlərini Marsel Prustun yaradıcılığıyla müqayisə edir: “Onun yaradıcılığında insanı valeh edən budur ki, bütün əsərləri bir-biriylə səsleşir, bir-birinin əks-sədasıdır və onları unikal edən də məhz budur. O, dövrümüzün Marsel Prustudur”.

Modiano 1945-ci ildə Parisdə anadan olub. Onun ilk romanı “Ulduz meydanı” (1968) müəllifinə şöhrət gətirib. “Bulvar dairəsi” romanı (1972) Fransız Akademiyasının Böyük mükafatını, “Qaranlıq dükənlər küçəsi” romanı (1978) isə Qonkur mükafatını alıb.

Modiano həyatda qapalı, azdanışan və çox utancaq bir insandır. O, yığıncaqlardan, çıxışlardan qaçır, baxmayaraq ki, hər yeni kitabıyla yazıçıdan müsahibə almaq, onu televiziya verilişinə, mətbuat konfransına dəvət etmək istəyənlər çoxdur. Təbii ki, Modianonun oxucularına deməyə sözü var. Amma üzbəüz ünsiyyətdənsə, onlarla romanlarının səhifələrindən danışmağa üstünlük verir.

Onun əsərləri adi insanların yaddaşının keşiyində ayıq-sayıq durmuş əsgərə bənzəyir. Özü isə deyir ki, əlinə qələm alandan bəri eyni əsər üzərində işləyir və Nobel mükafatının ona verilməsi çox qərribə bir şeydir – “niyə məni seçdilər, başa düşmədim...”

“HARDAN GƏLDİYİ BƏLLİ OLMAYAN SƏSLƏR”

Patrik Modianonun “Bülten Gallimar”a müsahibəsi

“Bülten Gallimar”: “Tanımadığımız qadınlar” triptix təşkil edən üç qadın monoloqundan ibarətdir. Nədən bu dəfə sözü qadınlara vermək qərarına gəldiniz?

Patrik Modiano: Mən yeni rakurs tapmağa çalışır, əvvəlki romanlarımdakı

“mən”dən fərqli başqa təhkiyəçi tapmağa çalışırdım ki, rəvayətçi deyil, dinləyici

olum. İstəyirdim oxucuda elə bir təəssürat oyadım, sanki hər dəfə radiodan səs eşidir – kimsə öz həyatından hadisə danışır və qəflətən veriliş kəsilir, ya da onu efirdəki yad səslər, xışıltılar pozur. Dinləyici əbəs yerə çalışır ki, radionun düyməsini hərləyib, dalğanı tapsın, hadisənin davamını öyrənə bilsin.

“B. G.”: Adətən, sizin qəhrəmanlar özlərinin, öz keçmişlərinin axtarışıyla məşğul olan insanlardır. İndi isə, deyəsən, bu axtarış yoxdur...

P. M.: Hər bir qadın həyatının bəlli parçasından söz açır, lakin oxucu nə bu qadınların kimliyini, nə onların adını bilir. Rəvayətçilər adsız qalır. Həmin bu üç mətni kiminsə makinada çap etdiyi şahid ifadələri kimi də oxumaq olar. Çap edib, lakin dindirilənlərin adlarını, soyadlarını göstərməyi unudub. Və artıq şəxsiyyəti müəyyən etmək mümkün deyil.

“B. G.”: Bir zamanlar demişdiniz: “Mən anladım ki, keçmişi “diriltməkdə” gücsüzəm. Ondan yalnız fraqmentlər, pərakəndə epizodlar qalır”. “Tanımadığımız qadınlar”ı yaddaşın öləməsi mövzusunda bir variasiya kimi qəbul etmək olarmı?

P. M.: “Tanımadığımız qadınlar”da bizim qarşımızda məhz elə fraqmentlər, dağınıq epizodlar durur. Aydındır ki, hər qadın öz keçmişindən danışır. Amma bəlli deyil, onlar indi, öz hekayətlərini danışarkən hardadırlar və sonradan başlarına nə gəlib. Qıssası, eyni zamanda həm çox yaxın, həm də uzaq olan bu səslərin hardan gəldiyi bəlli deyil. Və bütün bu əhvalatları qəhrəmanın sonrakı həyatıyla bağlamaq qeyri-mümkün olduğundan, adama elə gəlir ki, hər bir hekayə böyük buzlaqdan qopmuş, dalğalar qoynunda əbədilik tənha üzməyə məhkum bir buz parçasıdır.

“B. G.”: Hərdən xəyallar pərdəsi yırtılaraq, qəddar gerçəkliyin üzünü qismən açır – qəfil həbs, qətl. Bu nədir – reallığın kabusə çevrilməsi, yoxsa xəyalpərəst birisinə özünü kobud bir tərzdə xatırladan reallıq?

P. M.: Mən düşünürəm ki, xəyallara dalanın rastlaşdığı elə reallıqdır və bu görüş onu hər dəfə qəddarcasına yuxusundan oyadır. Lakin hər üç epizod keçmişə aid olduğundan, o, “qəddar gerçəklik”də yuxu, ya da fantaziya cizgiləri tapır.

Tanımadığımız qadınlar

1

Bu il yaz həmişəkindən tez gəlib Son çayının sahillərini dumana bələdi, özüylə yağışlar və istidən qarsamış yarpaqlar gətirdi. Mən onda Furvyer təpəsinin yaxınlığında, valideynlərimin evində yaşayırdım. Özümə nəsə bir iş tapmalıydım. Yanvarda məni altıaylığına Krua-Pake meydanında yerləşən “Viskoza və ipək” şirkətinə makinaçı götürdülər və orda nə qazanmışdımsa, qəpiyinə kimi saxladım. Yayda elə o pula İspaniyanın cənubuna, Torremolinosa getdim. Onda mənim on səkkiz yaşım vardı və Fransanı ilk dəfəydi ki, tərək edirdim.

Torremolinos çimərliyində bir fransız qadınla tanış oldum, çoxdan əriylə burada yaşayırdı; adı Mirey Maksimoff idi. Effektiv, gözəl, qarasaç bir qadındı. Onlar qaldığım otelin sahibiydilər. Mirey dedi ki, payızda uzun müddətə Parisə gəlmək istəyir, dostlarıgildə qalacaq; mənə ünvan da verdi. Alınsa, Parisdə ona mütləq baş çəkəcəyimi dedim.

Qayıdanda Lion mənə lap darıxdırıcı gəldi. Evimizin yaxınlığında, Sen-Bertelemi yamacının sağ yaxasında lazaret pansionu vardı. Təpənin döşündə tikilmiş bina cansıxıcı görkəmiylə küçə üzərində ucalırdı. Monastır divarındakı qapı mağara girişi kimi görünürdü. Mənim üçün Lionun həmin o sentyabr çağı elə lazaret monastırının divarı kimi bir şey idi. Payız günəşinin şüalarına həsrət qarqara divar. Belə dəqiqələrdə pansion adama tərək edilmiş, atılmış kimi gəlirdi. Lakin yağış yağanda bu divar məhbəs divarına oxşayırdı və həmin anlarda elə bilirdim ki, gələcəyə aparən yollarımı kəsir.

Bizimkilərin dükanında bir müştəri qadıncıdan öyrəndim ki, model evlərindən hansısa özünə maneken axtarır. Onun sözlərinə görə, ayda “Viskoza və

ipək”dəkindən iki yüz frank artıq verirdilər. Mən bəxtimi sınamaq qərarına gəldim. Telefondakı qadın mənə amiranə tərzdə tapşırırdı ki, gələn həftə, axşam saatlarına yaxın Qrole küçəsi, ev 4-ə gəlirəm.

Əvvəllər heç ağıma gəlməsə də, özümü inandırdım ki, manekenlik peşəsinə yiyələnmişəm. Bəlkə onda Liondan Parisə köçməyə müvəffəq ola bilirdim. Təyin olunmuş görüşün vaxtı yaxınlaşdıqca, canımı qorxu bürüyürdü. Bütün həyatım elə bil karta qoyulmuşdu. Öz-özümə deyirdim ki, əgər mənə ora götürməsələr, belə bir fürsət əlimə bir də heç vaxt düşməyəcək. Görəsən, xırdaca olsa belə, şansım vardı mı? Və bir də, görəsən, ilk görüş üçün necə geyinsəm yaxşıdır? Amma seçməli bir şey də yox idi. Yeganə gözəgəlimli paltarım boz əmək və ağ köynəkdən ibarət idi. Özümə alçaqdaban, tünd-göy ayaqqabı aldım.

Həmin günün ərəfəsində öz otağımda bəyaz köynək, boz əmək və tünd-göy ayaqqabımı geyib, şkafdakı güzgünün önünə keçdim və aynadakı əksi görüb, özümdən soruşdum ki, yəni hərəkətsiz donub qalmış bu qız mənəm? Bu sual məndə bir təbəssüm oyatdı, amma sabah taleyimin həll olunduğu yadıma düşən kimi, o da çəkilib getdi.

Gecikməkdən dəhşət qorxurdum, evdən təyin olunmuş vaxta bir saat qalmış çıxdım. Belkur meydanına çatanda yağış başladı və qaça-qaça özümü “Ruayyal” otelinin holluna saldım. Model evinə islah başla gəlmək istəmirdim. Qapıçıya gop elədim ki, burda otaq tutmuşam, o da mənə çətir verdi. Qrole küçəsi, 4 nömrəli evdə mənə dedilər ki, salonda gözləyim – divarlarında boz ağac panelləri, döşəməyə qədər olan, iri pəncərələrində yenə boz ipəkdən pərdələri olan salon idi. Divar boyu qırmızı məxmər üzlüklü stullar düzülmüşdü. Yarım saat keçdi; başladım fikirləşməyə ki, yəqin mənə unudublar. Stulların birində əyləşib, yağışın şırıltısına qulaq asırdım. Lüstrün parlaq ağ işığı vardı. Götür-qoy eləyirdim: bundan artıq gözləməyə dəyərmə? Amma o məqamda içəri təxminən əlli yaşında, saçları arxaya daranmış, yırtıcı baxışları olan, bıçlı bir kişi girdi. O, tünd-göy kostyum və tünd rəngli zamşa ayaqqabı geymişdi. İndi də hərdən yuxularıma

qonaq gəlir: qapını itələyib içəri girir, saçları da eynən elə otuz il qabaq olduğu kimi – qara...

Xahiş etdi ki, qalxmayım. Yanımda oturdu. Quru, sərt səsiylə yaşımı soruşdu. “Maneken işləmişəmmi?” – “Yox”. Sonra ayaqqabılarımı çıxarıb pəncərəyədək gedib qayıtmağımı istədi. Utandığımdan sim kimi gərilərək pəncərəyə tərəf getdim. O, belini büküb çənəsini əlinə söykəyərək oturmuşdu, donuq baxışlarla məni süzürdü. Bu “keçiddən” sonra tir kimi düz qarşısında dayandım, o isə elə susur, susurdu. Gözlərimi boş stulun yanında yetim kimi duran ayaqqabılarıma zilləmişdim, var gücümlə çalışırdım ki, sakitliyimi qoruyum.

– Əyləşin, – dedi. – Mən öz yerimə oturdum, onunla yanaşı. Bilmirdim ki, ayaqqabımı geyim, yoxsa yox. – Bu sizin təbii rənginizdir? – deyə, saçlarıma işarə etdi.

Mən cavab verdim:

– Hə.

– Sizin profilinizi görmək istəyirəm. – Üzümü pəncərələrə tərəf çevirdim. – Kifayət qədər gözəl profiliniz var... – Bunu elə dedi, sanki bəd bir xəbər verirdi mənə. – Gözəl profil nadir şeydir. – Adama elə gəlirdi ki, yer üzündə gözəl profillərin azlığı onu bir fakt kimi əsəbiləşdirir. Qırğı gözlərini məndən çəkmirdi. – Siz kifayət qədər fotogeniksınız, amma müsyö Pyerin axtardığı yalnız bu deyil.

Mən sıxılıb yumağa döndüm. Yəni heç bir şansım yox idi? Bəlkə yaxşı olardı ki, bu müəssisənin sahibiylə, həmin o müsyö Pyerlə də məsləhətləşəydi? Xoşlarına gəlmək üçün nəyə desələr, hazır idim, təki müsyö Pyer bəyənsin məni.

– Çox təəssüf... Biz sizi götürə bilməyəcəyik.

Hökm çıxarılmışdı. Etiraz etmək üçün özümdə güc tapmadım. Bu adamın quru, saygılı ahəngi aydınca deyirdi ki, mənim müsyö Pyerlə barəmdə danışacaq qədər dəyərim yoxdur.

Ayaqqabılarımı geyindim. Stuldan qalxdım. O, dinməzcə əlimi sıxdı, məni qapıya kimi ötürdü. Küçədə yadıma düşdü ki, çətiri unutmuşam, amma bunun daha heç bir əhəmiyyəti yox idi. Körpünün üstündən keçdim və Son çayı boyunca addımladım. Gəlib öz məhəlləmizə çıxdım – Sen-Bartelemi yamacına, lazaretlər monastırının divarları altına; sonralar bu mənzərəni yuxuda o qədər gördüm ki! Məni bu divarın fonunda seçmək mümkün deyildi. Onun kölgəsində əriyib, onun rənginə düşürdüm. Və kimsə məni bu zülmətdən çəkib çıxara bilməzdi. Qrole küçəsindəki, altında oturub gözlədiyim lüstrün amansız ağ işığına qərq olmuş salon! Və göy kostyumlu, zamşa ayaqqabılı həmin o tip yenə salondan dal-dalı çıxır. Tərsinə, axırdan əvvələ göstərilən köhnə filmlərdəki kimi...

Həmişə eyni yuxu. Neçə illər keçəndən sonra lazaret divarı daha o qədər tünd gəlmirdi mənə, bəzi yuxularda isə üstünə qürubun zəif şüaları da düşürdü. Qrole küçəsindəki salonun işığı daha xoş, yumşaq olmuşdu. Qırğı kimi baxan kişinin göy kostyumu da elə bil bozarmış, rəngi qaçmışdı. Onun sifəti zamanla solğunlaşmış, dərisi sanki şəffaf olmuşdu. Yalnız saçları eləcə qara qalmışdı. Əvəzində indi səsi bir qədər xırıltılı idi. Sanki o deyildi danışan, köhnə val oxudurdular. Eyni sözlər bir-birini əvəz edərək ara vermədən, əbədi səslənirdi: “Sizin təbii rənginiz... Profilinizi çevirin mənə... Bu müsyö Pyer axtaran deyil...”, amma bütün bu sözlər öz mənasını artıq çoxdan itirmişdi. Oyananda mən həmişə təəccüblənirdim ki, çoxdan keçmişdə qalmış bu epizod nədən məni bu qədər incitmiş, bədbəxt etmişdi. Axı həmin axşam körpüdən keçəndə özümü Son çayına atmaq barədə də düşünürdüm. Aman ilahi, belə sarsaq bir şeyə görə!

Evə, valideynlərimin, yataq otağımdakı güzgünün yanına dönməyə cəsarətim çatmadı. Uzun pilləkənlərlə Köhnə şəhərə endim, sanki bütün bunlardan qaçmaq istəyirdim. Və yenə sahillə Son çayı boyu dolaşmağa başladım. Sonra kafeyə getdim. Mirey Maksimoffun Parisdəki dostlarının ünvan və telefonunu yazdığı kağız parçası dururdu. Uzun-uzadı zəng çaldım, bir xeyli cavab gəlmədi, amma sonra telefonun dəstəyindən qəflətən bir qadının səsi eşidildi. Gözlənilməzlikdən yerimdə donub qaldım. Sonra zorla mızıldandım:

– Mirey Maksimoffla danışa bilərəmmi?

Bunu elə yavaş soruşdum ki, orda, Parisdə yəqin zorla eşitdilər məni. Mirey evdə deyildi, bir az sonra, axşamüstü qayıdacaqdı.

Ertəsi gün Perraş vağzalında gecə qatarına mindim. Kupədə zülmət vardı. Küncdəki skamyalarda pozuq kölgələr mürgüləyirdi. Mən lap qapının ağzında əyləşdim. Qatar yerindən tərpənmək bilmir, özümə sual edirdim ki, görənlər, qoyacaqlar gedim? İçimdə elə bir hiss vardı, guya kimdənsə, nədənsə qaçırdım. Nəhayət, vaqon dartındı, pəncərə önündən Son çayı üzüb keçdi, gözdən itdi və bir az yüngülləşdim, elə bil ürəyimdən asılan ağır daşı çıxarıb atmışdım. Düşünürəm ki, həmin gecə yata biləm, yəqin, sadəcə, mürgülədim bir az və qatar birdən Dijonun bomboş perronunda dayandı. Gecə işığının mavi nurunda oturub Mirey Maksimoff barədə fikirləşirdim. Orda, Torremolinos çimərliyində bütün günlərimiz günəşdən öz payını alırdı. O danışırdı ki, mən yaşda olanda, Landdakı kiçik bir şəhərcikdə yaşayırmış – adını demişdi, unutmuşam. Bakalavr olmaq üçün imtahan ərəfəsində gecə çox gec girmişdi yerinə, səhər də zəngli saatın səsi nədənsə çıxmamışdı. İmtahana getmək əvəzinə düz günortaya kimi yatıb qalmışdı. Sonra da özünün gələcək əriylə – Eddi Maksimoffla tanış olmuşdu. Əslən rus olan ucaboy, qəşəng kişiymiş, ona Konsul adı qoyubmuşlar və romu “Koka-kola” ilə içmək kimi bir adəti varmış. O elə mənə də bu qarışıqı operitiv adıyla süzməyə can atırdı, mən isə hər dəfə deyirdim ki, təmiz kolaya üstünlük verirəm. Fransızca tam ləhcəsiz danışırdı. O zamanadək Parisdə yaşamışdılar və mən hər dəfə unudurdum ki, Mirey Maksimoffdan soruşum: necə olub ki, onların hər ikisi gəlib İspaniyaya çıxıblar?

Çox tez çatdım. Lion vağzalında hələ qaranlıq idi. Amma Paris həyatımın ilk günlərində mənə elə gəlirdi ki, buralar həmişə qaranlıq olur. Yanımda yalnız yol çantam vardı, o da heç ağır deyildi. Həmin səhər mən Trokadero meydanındakı kafedə artıq Mirey Maksimoffla birgə oturmuşdum. Vağzal bufetində saat onadək gözlədim ki, ona zəng vura bilim. Mənim hardan danışdığımı o dəqiqə başa düşmədi. Kafeyə əvvəl mən çatdım. Qorxurdum ki, yaşamağa yerim olmadığını

söyləyəndə, onun soyuq münasibətindən üşüyəm. Lakin mənə eynən çimərlikdəki təbəssümüylə yaxınlaşdı. Elə bil dünən ayrılmışdıq. Deyəsən, mənimlə görüşdüynə şad idi: başladı iş-gücümlə maraqlanmağa. Və mən də ona hər şeyi danışdım: model evinə getməyimi də, həmin o yırtıcı baxışlı kişinin, Dijondan sonra mürgü döyərəkən, dünən yuxuda eşitdiyim quru sözlərini də: “Bu sizin təbii rənginizdir? Profilinizi çevirin...”

Və elə bu məqamda onun qarşısında otura-otura hönkürüb ağladım. Əlini mənim çiynimə qoyub dedi ki, bunlar boş şeylərdir, fikir vermə. Eynən elə on yeddi yaş olanda bir səhər vaxtında zəng çalmayan saatın ucbatından yatıb qalaraq, getmədiyi bakalavr imtahanı kimi. Mənə tanışlarının mənzilində onunla bir yerdə yaşamağı təklif etdi.

Meydandan ötdük; indi mənə elə gəlirdi ki, yol çantamın heç ağırlığı yoxdur. Eynən Liondakı kimi yağış yağırdı, amma buranın yağışı da indi mənə çisək kimi gəlirdi.

Ev Vinez küçəsinin axırında idi. İlk günlər Parisdə azmaqdan qorxub ünvanlarını, telefon nömrələrini yazdığım kağızı hökmən yanımda gəzdirirdim. Açıq rəngdə divarları olan mənzil. Qonaq otağında demək olar ki, mebel yoxdur. Mirey Maksimoff bir divarını kitab rəfləri tutan balaca otağın qapısını açdı. Üzbəüzdə boz məxmər üzlüklü kiçik divan dururdu. Güzgülü şkaf-zad da yoxdu. Pəncərə həyəətə açılırdı. O, mələfə gətirmək istəyirdi, amma dedim ki, hələlik ehtiyac yoxdur. Pərdələri çəkdi. Çantamı açmadan divanın yanındakı stula tulladım. Və demək olar, bir anın içində yuxuya getdim. Həyətdən yağışın səsini eşidirdim və bu səs elə bil layla çalır. Hərdən oyanırdım, amma yuxu məni yenə çəkib aparırdı. Yuxuda Sen-Bartelemiylə üzüaşağı enə-enə təəccüb qalırdım ki, evimizin sağındakı lazaret monastırının divarları yoxa çıxıb. Divardan qalan yalnız zülmət bir oyuqdur, vəssalam. Ondan sonra isə Trokadero meydanının mənzərəsi açılırdı. Yağış yenə yağırdı, amma göy üzü çox işıqlı, solğun mavi rəndəydi.

O biri günlər Mirey Maksimoff məni də yanına salıb şəhərə aparırdı. Senadan keçib, Sen-Jermen-de-Preyə gedirdik. Dostlarıyla “Nüaj”, “La Malen” kafelərində görüşürdü. Onların arasında oturub, ağzımı açmağa cəsarət etmirdim. Yalnız qulaq asırdım. Bəzən də evdən mənsiz çıxır, yalnız axşam yeddiyə qayıdırdı; onda mən bütün günümü tənha keçirirdim. Piyada Bulon meşəsinə yollanırdım. Günəş tez-tez görünürdü. Elə xırda yağış çisəyirdi ki, əvvəlcə heç fərqi nə varmırdım. Və günəş yenə yaş torpaq qoxuyan Pre-Katelan xiyabanındakı ağacların kürən yarpaqlarını sığallayırdı... Bir də qaranlıq düşəndə qayıdırdım. Gələcəyim barədə fikirləşəndə mübhəm bir nigaranlıq hissi içimə dolurdu. Gələcək mənə əlçatmaz qala kimi görünürdü, sanki hələ də lazaret monastırı ilə üz-üzə durmuşdum. Bu şəhər mənə yeni görüşlər vəd edirdi. Bulon meşəsindən Trokaderoya aparın prospektlə addımlayarkən başımı qaldırıb, evlərin işıqlı pəncərələrinə baxırdım. Onların hər birində məni bir müjdə gözləyirdi, hər biri mənə bir işarə idi ki, bu həyatda hər şey mümkündür. Yərə tökülmüş yarpaqlara və yağışa baxmayaraq, havada bir işıq vardı. Qərribə payızdı. Başqalarına bənzəməyən və həyatımdakı bütün qalan şeylərdən əbədilik qoparılmış payız... Mənim indi yaşadığım yerdə isə payız ümumiyyətlə olmur. Aralıq dənizindəki kiçik liman – zaman burda mənim üçün həmişəlik dayanıb. Günəş... Hər gün günəş... və beləcə, düz ölənmə kimi. Sonrakı illərdə Parisə nadir səfərlərimdə həmin o payızı məhz burda keçirdiyimə çətinliklə inana bilirdim. Onda hər şey daha parlaq, daha sirli idi – küçələr, yoldan ötənlərin gözləri, işıqlar – elə bil yuxu idi, ya da nəşə “çəkib” məst olmuşdum. Amma bəlkə də, sadəcə olaraq, çox gənc idim və o gərginlik mənim üçün dözülməz olmuşdu. Həmin axşam Vinez küçəsinə qayıdanda binanın girişində əynində plaş qarasaçlı bir kişiylə üz-üzə gəldim. Onunla bir dəfə rastlaşmışdım – Cen-Jermen-de-Predə dostlarla görüşəndə. Görünür, Mireyi evə kimi ötürürmüş. Mən zəngi basdım. Qapı açılana qədər xeyli gözləyəsi oldum. Onun əynində tiftikli, qırmızı xalat vardı, saçları dağınıqdı. Qonaq otağının işığı yanmırdı. Dedi ki, yatıbmış. Mənim isə pilləkəndə kiminlə rastlaşdığımı söyləməyə cəsarətim çatmadı. Xumar baxışlarla məni süzüb özünə tərəf çəkərək qucaqladı. Sonra bütün günü nəylə məşğul olduğumu soruşdu və eşidəndə ki, Bulon meşəsində tək gəzib-dolanıram, çox

təəccübləndi. “Sən özünə bir sevgili tapmalısən, – dedi. – Bilirsən, yer üzündə məhəbbətdən gözəl heç nə yoxdur...”

Onunla razıydım, amma deməyə utanırdım ki, özümə bir iş də tapa bilsəydim, pis olmazdı. Mən heç bir halda Liona dönmək istəmirdim. Biz onunla qonaq otağındakı divanda oturmuşduq, o isə işığı yandırmaq istəmirdi. Üzbəüzdəki evin işıqları zülməti qovur, onu alaqaranlığa çevirirdi. Mirey mənim çiyinlərimi qucaqlayanda, xalatının kəməri açıldı. Ondan nəşə tünd bir qoxu gəlirdi – bəlkə də tuberoza* (ətirli ağ çiçəkləri olan kol) qoxusuydu. İstəyirdim bəzi etiraflar edim ona, amma susurdum. Bizim burda qaldığımızı kimsə bilmirdi. Bu mənzildə əslində qanunsuz yaşayırdıq. Mirey Maksimoff bura qapının kilidini qırıb girmişdi. Mən qorxurdum. Gərək Liondan getməyəydim. Özümü bu bomboş otaqda heç rahat hiss etmirdim. Bu mənzildə artıq çoxdan kimsə yaşamırdı, oğrular bütün mebelləri çalıb aparmışdılar. O soruşdu ki, niyə belə qayğılıyam. Sözləri çətinliklə seçərək çalışdım ki, ona məsələnin nə yerdə olduğunu izah edim. Əlbəttə, məni öz yanında yaşamağa dəvət etmək onun tərəfindən çox nəcib bir hərəkətdir, amma özümü nəşə çağırılmamış qonaq kimi hiss edirəm. Mən onsuz da heç bir səbəb olmadan Liondan getməyimlə özümü dərdə salmışam, indi istəmirəm ki, ona da yük olum. Və ümumiyyətlə, mənim də burda qaldığımı bu mənzilin sahiblərinə deyəcəkmi? Bəs onlarla tanışdırmı? Düzünü desəm, hərdən çox tərəddüd edirəm ki, görəsən, hər ikimizin burda yaşamaq haqqı varmı; birdən ev sahibləri qayıdıb bizi it kimi qovsalar necə? O, qəhqəhəylə güldü. Və özünün həmişə həsəd apardığı məxməri səsiylə, soyuqqanlı və qayğısız tərzdə bütün qorxularımı duman kimi dağıtdı. Ev sahibəsi onun qədim rəfiqəsidir. Varlı bir xəz tacirinə ərə getmiş dəlisov xanımdır. Və əgər bilmək istəyirəmsə, elə onun özü də – yəni Mirey Maksimoff da bir zamanlar Parisə qaçıb. Bordoda qatara minib, gəlib çıxıb bura. O zamanlar tək idi, yaşı da mənimkindən çox olmazdı. Əvvəlcə Latin məhəlləsindəki hansısa mehmanxanada otaq tutub və elana əsasən, ərinin mağazasına satıcı tapmağa gəlmiş həmin o qadınla da elə orda tanış olub. Qadın da onu indiki dostlarının hamısıyla, o cümlədən, gələcək əri Eddi Maksimoffla tanış edib. Qadın

onları həftə sonu Monfor-le-Amoriyə, ya da Dovelə özünün amerikan maşınında aparırmış. Qiyamət günlər imiş... Odur ki, nigarançılıq üçün heç bir əsas yoxdur. O qadın öz mənzilini məmnuniyyətlə onun ixtiyarına buraxıb. Bu yerdə cəsarətimi toplayıb dedim ki, mənə, hər halda, öz gələcəyim çox düşündürür. Parisdə işsiz nə edəcəyəm? O, təxminən bir dəqiqə üzümə baxdı. Sonra dilləndi:

– Bilirsən, Parisə gələndə mən də qorxurdum. Amma hər şey gec-tez öz yerini tapır. Sən indi heç başa da düşmərsən ki, bütün həyatının hələ qabaqda olması nə boyda xoşbəxtlikdir. Bir də ki, mən sənə kömək edəcəyəm. Mənim Parisdə tanışım çoxdur. Olmasa, mənəmlə İspaniyaya da gedə bilərsən.

Burda mən sakitləşdim. Hiss edirdim ki, yaxşılığımı istəyir. Deməli, mən, sadəcə olaraq, ona etibar etməliyəm, onda bütün həyatım gözəl olacaq. Bir axşam necə oldusa, teatra, Paskal adlı bir qızın necə oynadığına baxmağa getdik. Pyesdəki hadisələr bizim günlərdə, xəyali bir ölkədə yerləşən qəsrdə baş verirdi: qar çovğunu kübar cəmiyyətin bir neçə nümayəndəsini qəfil yaxalayır. Onların hamısı qara məxmərdən ağ yaxalıqlı paltar geyinmişdilər; qadınlar paja, kişilər mehtərə bənzəyirdi. Hərdən klavesin musiqisi səslənirdi. Geniş salondakı qəndillərdə şamlar yanır, qədim mebellər otaqları bəzəyir, künc-bucaqda hörümçək toru gözə dəyirdi, amma burada telefon da vardı, qonaqlar isə incə bir ədayla siqaret çəkir, viski içir, gözəl şeylərdən danışirdılar... Biz küçəyə çıxanda yağış çisələyirdi. Mirey Maksimoffla onun dostlarından birinin maşınına oturub restorana getdik; orda bizi başqa tanışlar gözləyirdi, gecənin sonunda isə həmin o qız – Paskal da gəldi. Onu təxminən qırx yaşlarında, çox ucaboy, qısa saçları kirpi tikanı kimi duran bir kişi müşayiət edirdi. Kinorejissor idi, onun ciddi, donuq sifəti skeletin kəlləsini xatırladırdı. O, Paskalı filmə çəkməyə hazırlayırdı – masa arxasında oturanların hamısı elə həmin filmdən danışirdılar. Rejissor onun məzmununu nəql edirdi, mən də çox şeyi başa düşmürdüm, çünki söhbətinə tez-tez cürbəcür elmi sözlər qatırdı. Filmin mövzusu gah Portuqaliyadakı hansısa evdə, gah xizək kurortundakı kiçik dağ evində, gah da Burqundiya qəsrlərindən birində toplaşan bir neçə cütlüyün başına gələnlər haqqında idi; qadınlar (hamısı bir nəfər kimi gözəl idi)

və kişilər (onların da hamısı bir nəfər kimi ağıllı idi) filmin gedişində tərəf-müqabillərini dəyişirdilər – onun dediyi kimi, “həndəsi fiqurlar tək fəzada hərəkət edirdilər”. Mən Mirey Maksimoffla yanaşı oturmuşdum; deyəsən, rejissorun dediklərini o da əməlli başa düşmürdü, lakin burdakıların hamısı onun söylədiklərini dərin hörmətlə dinləyirdi. Sonra qərara gəldilər, yenə harasa yollanıb, bir az da vursunlar; amma elə eyni yerlərə gedirdik – “Nüaj”, ya da “La Malen”. Və yenə də maşında oturmuşduq. İndi hamı susurdu. Avtomobil yağışın altında sahilboyu süzürdü. Qırmızı işıqlar və fənərlərin işığı məni sakitləşdirirdi. Paris gecələrini sevirdim, gündüzlər məni bürüyən qüssəni gecələr öz qoynunda əridirdi. Bircə onu istəyirdim ki, məni maşından bayıra, təmiz havaya buraxsınlar – çayın qırağında tək-tənha gəzim...

– Qaşqabağını tökü bədir evdə tək oturdu! – Mirey Maksimoff deyirdi.

Və məni az qala hər gün dostlarının kampaniyasına aparırdı. Səs-küyün içində, bəzəkli restoranlarda, şam işığında axşam yeməyi yedikləri tağlı zirzəmilərdə, buxarının içində qızardılmış ət yediyimiz başqa yerlərdə gecədən xeyli keçəndək otururduq. Axşamlar hava yaxşı olanda səkilərdəki masalara əyləşirdik: cilalı, tinli güzgülər, başımızın üstündəki his çəkmiş tirlər... Lap sıx otururduq, böyür-böyürə. Hamısı da eyni küçələrdə – Bernar Palissi, Sen-Benua, – Mirey Maksimoff onların adını taksi sürücülərinə deyirdi. Mirey Maksimoffu dostlarının evinə gedəndə də müşayiət edirdim. Bazar axşamları Monsuri parkının yanındakı bir emalatxanaya gedirdik. Orda qonaqlar Braziliya mətbəxinin yeməklərindən dadırdılar. Onlar daim on iki nəfərə yaxın olurdular. Və söhbətləşənə kimi, Braziliya musiqisi çalınırdı. Mən danışmırdım. Bir qıraqda otururdum. Bəzən hətta bu məclislərdən xəlvətcə çıxıb gedirdim ki, o ətrafdakı küçələri dolaşım. Sakitcə, kimsənin diqqətini cəlb etmədən aradan çıxırdım. Belə qaranlıqda, açıq havada tək-tənha gəzməkdən xoşum gəlirdi. Əvvəlcə Liondan qaçdım, indi isə adamların həddindən artıq ucadan danışdığı, kimsəni tanımadığım bütün yerlərdən qaçırım; yəqin mənim həyatım bitib-tükənməyən böyük bir qaçış olacaq. Əmin idim ki, həyat yolunda gec-tez, eynən mənim kimi düşünən birisiylə görüşəcəyəm – istəyir lap

Parisin o biri başında olsun. Bazar axşamlarının birində Monsuri parkının yanındakı emalatxanaya qayıtmadım. Yuxarıdan gələn Braziliya musiqisini və uca səslə danışanları hələ giriş qapısının ağzında eşitdim...

Bütün şəhərdən keçərək Vinez küçəsinə kimi piyada getdim. Artıq heç nədən qorxmurdum, hətta öz gələcəyimdən belə. Küçələr, bulvarlar qarşımda açılırdı; onlar boş idilər, işıqları həmişəkindən daha parlaq görünürdü. Ayaqlar altına tökülmüş yarpaqları külək eşələyir, xışıldadırdı. Mən heç nə içməmişdim...

Mənzilə girəndə Mirey artıq qayıtmışdı. Möhkəm nigaran idi. Nədən birdən-birə yox olduğumu soruşdu. Cavab verdim ki, özümü yaxşı hiss etmirdim, bir az gəzmək istədim. Və bir də dedim ki, bu adamlar məndə utancaqlıq yaradır.

Məndən xeyli yaşlı, xeyli ağıllıdırlar. Onların arasında olmaq mənlilik deyil. Bəs, ümumiyyətlə, mənlilik olan nədir, görəsən? Hələ ki, tapmamışam. O, alnımdan öpdü – eynən böyük bacı kimi – amma mən görürdüm ki, sözlərimi ciddiyyə almır.

Nəhayət, dedi:

– Məncə, sən bir az özündə deyilsən...

Bir bazar günü məni Yelisey çöllərindəki çin restoranına nahar eləməyə apardı. İçəri girən kimi qapımızın ağzında bir dəfə rastlaşdığım həmin o plaşlı tipi gördüm. O, bizi gözləyirdi. Yanında bir nəfər də vardı – boyu onunkundan hündür, zamşa gödəkcə və boğazlı qara köynəkdə. Mirey Maksimoff onu öpdü. Soyadını heç cür yadıma sala bilmirəm. Valter... dalınca da nəşə italyan adı kimi bir şey gəlirdi... Onun dostu bizim əlimizi sıxdı və özünü təqdim etdi: Gi Vensan. Sonradan öyrəndim ki, bu onun əsl adı deyil; onun adamlara tez-tələsik yanaşması və özünü qısaca “Gi Vensan” kimi təqdim etməsi mənə maraqlı gəlirdi. İndi başa düşürəm ki, bu ad onun başqalarıyla öz arasında elə ilk dəqiqədən ucaltmağa çalışdığı bir sipər, bir çəpər idi. Amma hər halda mənə elə gəlir ki, həmin bazar günü onu ilk dəfə görəndə və əlimi sıxaraq özünün uydurma adını deyəndə, səsi indiki qədər sərt deyildi. Məncə, o bu adı istehzalılıq bir təbəssümlə dedi, elə bil aramızda artıq nəşə ümumi sirmimiz vardı.

Gi Vensan divanda mənimlə yanaşı oturmuşdu. Ortaya pauza çökdü. Sonra Valter Mirey Maksimoffa tərəf əyildi:

– Bu həmin o Gidir... sənə danışmışam onun barəsində...

Mirey də gülümsünüb dedi ki, tanışlıqdan çox bəxtiyardır. Məni isə, həmişəki kimi, utancaqlıq tutdu. Ağzımı açmadım. Əgər düzgün anladımsa, üzbəüz əyləşmiş adam Mirey Maksimoffun dostu idi, çoxdan fotoreportyor işləyirdi və onu tez-tez ən təhlükəli yerlərə yollayırdılar. O, qaynar nöqtələrin hansındasa hətta yaralanmışdı da. Onunla Gi Vensan Yelisey çöllərindəki kafelərin birində – bütün fotoqrafların tez-tez toplaşdığı məkanda tanış olmuşdular.

Naharın əvvəlində Gi Vensan da susurdu. Mirey Maksimoff gərginliyi aradan qaldırmaq üçün ona cürbəcür sadə suallar verirdi. O isə ya “hə”, ya da “yox” deyər cavab verirdi. Valter barmağıyla məni göstərdi:

– Yaxşı, bəs bu cavan qız kimdir?

Gi Vensan çönüb, maraqla mənə baxdı.

– O, Liondan gəlib. Çox qəribə və kədərli bir hadisə gəlib başına, – Mirey Maksimoff mənə xəlvətcə göz vuraraq dedi. Və sonra da onlara bakalavr imtahanı verən qızın əhvalatını – lap çoxdan, hardasa, Landda baş vermiş öz əhvalatını danışdı. Bir bazar səhəri saat yeddidə zəngini çalmayan saatdan... Qıssası, onun tərəfindən xoş bir şey idi – məni özünə o qədər yaxın bilirdi ki, əhvalatlarımız da ümumi olmuşdu artıq...

Valter ucadan güldü.

– Bəxtiniz gətirib, – dedi. – Taleyin hökmü beləymiş, istəməyib ki, siz imtahanınızı verəsiniz.

Nəsə özümü birtəhər hiss etdim. Mirey Maksimoff əlimdən tutdu.

– Ümidvaram ki, bir də eyni imtahanı verməyə cəhd göstərməzsiniz, elədirmi? – deyər əlavə etdi. – Yalnız boşuna vaxtınız itəcək.

Gi Vensan sükutunu qorumaqda davam edirdi, lakin indi onun baxışlarında maraqlardan çox, qayğıkeş bir ifadə vardı – elə bil fikirlərimə nüfuz etmək istəyirdi.

– Bu hadisə sizi çox kədərləndirdi? – marağı aydınca sezilən bir ahənglə soruşdu.

Cavabında gülümsəməyə cəhd elədim.

– Yox, razı deyiləm, – o biri ikisinə müraciətlə dedi. – Bu imtahan məsələsi, hər halda çox kədərlidir.

Valter soruşdu ki, Ginin özü necə, bakalavr imtahanı veribmi. Gi Vensan dedi ki, yox, çatdıra bilməyib və indi çox peşmandır. Məktəbi lap müharibənin sonunda bitirməliydi, isveçrəlilər onu yaşadı olan başqa qaçqınlarla bir yerdə köçürdülər. Sonra onların hamısı bir xeyli müddət Lionda yaşadılar – pansion kimi bir yerdə, amma orda məktəb proqramı keçilmirdi. Vaxtlarının çox hissəsini xırda-para işlər görməklə keçirirdilər.

Utancaqlığımı boğub soruşdum:

– Lionda çoxmu qaldınız?

– O qədər yox. Təxminən altı ay.

Həmin görüşdə ondan Lionun hansı təsisatında qaldığını soruşmağa ürək eləmədim. Amma mənim üçün artıq hər şey aydın idi – o dəqiqə onu lazaret pansionunun qara divarları arxasında təsəvvür etdim.

Restorandan çıxarkən Mirey Maksimoff məni xəbərdar etdi ki, evə gec qayıdacaq. Valter hər iki yanağımdan “maç” alıb, mənimlə tanışlığa çox şad olduğunu dedi. Onların hər ikisi maşına əyləşdi və Mirey Maksimoff şüşəni endirərək, bizə əl eləyib sağollaşdı.

Gi Vensanla baş-baş qaldıq. Soruşdu ki, bu məhəllədəmi yaşayıram. Cavab verdim: “Yox, Trokadero tərəfdəyəm, amma Parisi pis tanıyıram deyə uzaq olub-olmadığını dəqiq bilmirəm”.

– Onda sizi bir az ötürüm. Yorulsanız, “Etual”da metroya minərik.

Parisə gəlişimin ilk günündən arzuladığım görüşün baş tutduğunu bax burda hiss etdim. Onun həmin an söylədiyi ifadə yaddaşıma elə həkk olundu ki, elə indi, üstündən bu qədər illər ötəndən sonra da, səsinin ahəngini xatırlayıram. Bir dəfə nadir hallarda fransızca danışmalı olduğum ölkənin limanında gəzirdim.

Düşüncələrimə qərq olub gedirdim ki, birdən kimsə Paris ləhcəsində dilləndi: “Əgər yorulsanız, “Etual”da metroya minərik”. Mən cəld arxaya çöndüm. Təbii ki, yaxınlıqda kimsə yox idi...

Amma həmin bazar günü onunla Yelisey çölünün sağ yanıyla gəzənlərin arasında addımlayırdıq. Bütün kafelərin qarşısındakı səkilər masalarla doluydu. Axşamlar “La Malen”də yığışanların diliylə desək, “babye leto”nun daha bir xoş günüydü. Görəsən, nə qədər davam edəcəkdi bu havalar? Nəhayət, “Etual”a yaxınlaşdıq.

– Yoruldunuz? – Gi Vensan soruşdu.

– Yox, yorulmamışdım. Əgər istəyirsinizsə, lap Bulon meşəsinə qədər gedə bilərik, – mən təklif etdim.

Port-Dofindən göllərə apanan cığıra burulduq. Yolu mən göstərirdim.

– Görünür, siz meşəyə yaxşı bələdsiniz.

Doğrudan da, gündüzlər burda tez-tez olurdu. Vinez küçəsindəki mənzildə tək otura bilmirdim. Ordan, Mirey Maksimoffun dostlarından qaçdığım kimi, qaçırdım. Özü də hər dəfə böyük ləzzətlə qaçırdım, çünki diqqət cəlb etmədən yox ola bilirdim. Gözlərini açıb-yumurdular ki, yoxam!..

Biz göl qırağındakı skamyada əyləşdik. Soruşdum ki, hərdənbir buralarda gəzirmi. Yox, gör nə vaxtdan bəri gəzmir. O, məndən on-on beş yaş böyük idi. Və yəqin, hardasa işləyirdi. Mənə elə bayaq restoranda baxdığı kimi baxırdı, – diqqətlə, az qala qayğıkeş bir maraqla. Amma, deyəsən, o da mənim hansı yuvanın quşu olduğumu anlaya bilmirdi. Soruşdu neçə yaşım var. İstədim yaşımı bir az artıram, amma sonra fikirləşdim ki, yaxşısı düzünü deməkdir. Amma yenə bir yaş artırdım: on doqquz. Çox təəccübləndi. Elə bilirmiş iyirmidən bir az artıq olar.

Ailəlikcə gəzməyə çıxanlar böyrümüzdən təntənəylə keçirdi. Uşaqlar böyüklərdən daim dala qalır, onlar da balacaları adlarıyla çağırırdılar – bəziləri ağlamsınaraq, digərləri amiranə; səslər tədricən uzaqlaşdı. Kimsə bir neçə dəfə çağırdı: Gi! Və mən birdən xatırladım ki, yanımdakının da adı Gidir. Amma o heç gözünü də qırpmadı. Onda hələ bilmirdim ki, onun əsl adı deyilmiş bu.

– Əslində, mən özümə iş axtarıram, – utana-utana dilləndim və birdən tələsik, sözləri qıra-qıra başladım ona həqiqətin bir qismini danışmağa: – Liondan gəlmişəm, indi Mirey Maksimoffun yanında yaşayıram və Parisdə iş axtarıram...

– Bəs valideynləriniz? Onlar bu barədə nə fikirləşirlər?

Məni bu sual utandırdı bir az. Lionu tərk edərkən valideynlərim heç yadıma düşməmişdi. Deməzdim ki, onlara qarşı biganə idim, sadəcə olaraq, çoxdan uzaqlaşmışdım onlardan. Amma gələcək barədə planlarımda mütləq onların da yeri olurdu, bircə, qoy həyatım müəyyənləşsin, hər səhər içimə dolub incidən bu aramsızlıqdan yaxa qurtarım... Elə ki, hər şey aydınlaşdı, sabitləşdi, görüşməyimizə yenə sevinəcəkdim.

– Onlar mənə heç nəylə kömək edə bilməzlər, – cavab verdim.

Pre-Katelan yaxınlığında bir az da gəzdik. Xiyabanlar yavaş-yavaş kimsəsizləşir, meşə cığırlarına dönürdü. O dedi ki, geri qayıtmaq vaxtıdır, yoxsa azarlıq. Nə iş gördüyünü soruşdum. Elə bir maraqlı iş deyil, Fransayla İsveçrə arasında gedib-gəlir. Onun şərikləri vardı, birlikdə Parisdə hansısa agentliyi işlədirdilər. Danışmalı bir şeyi olmayan, adamı darıxdıran ən adi işlərdən biri. Axşama yaxın Bulon meşəsinin çay salonlarından birinə girdik. Bayaقدan gölün sahilini gəzən ailələr masaların arxasında oturmuşdu. Digər masalarda isə ahıl qadınlar ucadan söhbət edirdilər. O, ətrafındakı adamları maraqla süzürdü. Mən fikirləşdim: bəlkə elə o da mənim kimi belə yerə ilk dəfədir gəlir?

– Qəribədir, – nəhayət, dilləndi. – Burdakı müştərilərin hamısı qaragül dərisindən manto geyinib.

O elə bayaqkı kimi sakit və dalğın görünürdü. Sonralar, hər dəfə adamlar arasında olanda, mənə elə gəlirdi ki, özünü yaxşı hiss etmir, elə bil başqalarının ona qəti dəxli yox idi. Elə bil yerli dili bilməyən və onunla danışacaqlarından daim çəkinən xariciydi. Bəlkə də fikirləşirdi ki, kimsə onun üzündə kiçicik bir tərəddüd, xırdaca bir qorxu görsə, bu ona bədbəxtlik gətirəcək. Odur ki, soyuqqanlı görünmək istəyir, kəskin hərəkətlərdən qaçırdı. Təbəssümü də üzdən idi.

– Mən qaragül mantolu düz on dörd qadın saydım. Əgər istəyirsinizsə, özünüz yoxlaya bilərsiniz...

Hiss edirdim ki, aramızda qarşılıqlı etimada bənzər nəşə yaranır. Maraqlıdır, görəsən, öz yerini tapa bildimi dünyada?.. Biz “Etual”da metroya mindik. Sonra xətti dəyişib “Trokadero”ya çıxdıq. O, mənə evə kimi ötürmək istəyirdi. Böyrümə düşüb özünün nizamlı yerləşməsi ilə addımlayırdı və mənə elə gəlirdi ki, bu gün heç nə onun ritmini pozmaq iqtidarında deyil. Belədə kimsənin diqqətini cəlb etmirdi. Bəllidir axı, əgər sizi təqib edirlərsə, ən yaxşısı çönüb arxaya baxmamaqdır. Və ümumiyyətlə, hər dəfə təhlükəyə məruz qalanda sakit, nizamlı addımlarla yerimək lazımdır. Vinez küçəsindəki evimizin girişində soruşdu ki, axşama bir planım varmı. Mən dedim: “Heç bir planım yoxdur”. Amma onsuz da bu gün mənə yeməyə dəvət edə bilməyəcəkdi, artıq başqa bir adamla görüş təyin etmişdi. Hal-hazırda oteldə yaşayır. Mənə telefon nömrəsini verdi.

Ona ertəsi gün axşam-tərəfi evdə tək olanda zəng elədim. Mənə yolu başa saldı: “Etual”da xətti dəyişib, “Beşinci Georq” stansiyasında enmək lazımdır. Sonra tapşırırdı ki, qələm götürüm və hər şeyi müfəssəl diktə elədi mənə – yaşadığı otele necə gəlməli olduğumu yazdırdı. Danışığından görünürdü ki, deyərsən, aza biləcəyimdən narahat idi.

“Dü Berri” oteli dünənki çin restoranından azca aralı, Frederik Bastia küçəsindəydi. Mən “müsyö Gi Vensanın” nömrəsini qapıçı qadından soruşdum. O, kostyum geymiş qarasaç bir qadındı – sonralar onun yanından hər gün keçirdim. Pillələrlə ikinci mərtəbəyə qalxdım. O mənə açıq qapının qarşısında gözləyirdi, elə

bil qorxurdu ki, sonuncu dəqiqədə fikrimi dəyişib, buradan uzaqlaşardım. Mən axıncı pillədə dayananda, doğrudan, qaçmaq istədim. Elə çaşqın vəziyyətdəydim, içəri girən kimi, çarpayının qırağında oturdum. Nömrədə iki pəncərənin arasında kreslo da vardı, amma mənim gücüm çatmadı özümü ona yetirim. Qarşımda ayaq üstə durmuşdu.

– Sizin saçınız yaşdır.

– Hə, elə plaş da yaşdı. Mən metrodan çıxanda yağış çisəyirdi, payızın kəramətini göstərən narın yağış.

O, dəsmal gətirdi və saçlarımı ehtiyatla silərək, yanımda oturdu.

– Plaşınızı çıxarmalısınız.

Bunu boğuş səslə, zorla eşidiləcək tərzdə dedi, sanki özüylə danışdı. Mənə elə gəlirdi ki, ikimiz də bircə dəqiqə qabaq otelə birlikdə girərək bu otaqda yağışdan gizlənmişik. Və guya mən Parisə elə bu gün səhər gəlmişəm. O da məni Lion vağzalında qarşılayıb... Otağın işığı gözümü ağrıdırdı, küçədə yağış şırıldaırdı. Bilmirdim hardayam, mənə nə olub. Onun barəsində də heç nə bilmirdim, amma bunun elə bir əhəmiyyəti yox idi. O, çiyinlərimdən tutdu, mən də onu öpdüm. Elə həmin an mənim bütün sıxıntım, bütün utancaqlığım harasa yox oldu və artıq mənim üçün otaqda işıq yanmasının heç fərqi yox idi – əksinə, kaş bundan da gur yanaydı ki, bütün kölgələri birdən qova biləydi. Ertəsi gün Vinez küçəsindəki mənzilə qayıdanda, Mirey Maksimoff artıq yuxudan durmuşdu. Mənə çox nigaran qaldığını söylədi, amma sual vermədi. Mən ona dedim ki, Liondan olan dostlarımla rastlaşdım və yığıncağımız gözlənilmədən uzun çəkdi. Bütün sonrakı həftələri mən yalan deməyə davam edirdim və sirrimi sonadək qoruyurdum. Heç indi də təsəvvür eləmirəm ki, ona nə deyə bilərdim. Həqiqət isə o qədər bəsit idi ki! Belə bir şey kimin desən, başına gələ bilərdi. Adının Gi Vensan olmadığını etiraf etdiyi o axşamı xatırlayıram. Məni mehmanxana yaxınlığındakı restorana aparmışdı. Mənim lionlu olduğum onu əməlli-başlı heyrləndirmişdi. Müharibədən sonra bir müddət bu şəhərdə yaşamışdı.. Amma o qədər qısa ki, onu yoldaşlarıyla bir yerdə

hansı pansiona yerləşdirdiklərini də deyə bilmirdi. Hardasa Son çayının yaxınlığındaymışlar. Dik pilləkənlər. Köhnə evlər. Yoxuşa qalxan küçə və onun üst tərəfindəki qara divar...

Sonra o da Parisə – elə mən yaşda Lion vağzalına gəlmişdi bir səhər tezdən. O, bütün bunları hələ mehmanxanadakı otağında günortalar da söndürmədiyi gur işığın altında danışmağa başlamışdı. Bir müddətdən sonra mən buna adət elədim – hələ üstəlik, sadələvhəsinə inanırdım ki, işıq onu bürüyən dumanı da dağıda bilər. Həmin səhər Parisə gələndə vağzalda onu kimsə qarşılamaı. Uşaqlığını keçirdiyi məhəllədə isə bütün yaxınları, dostları izsiz-soraqsız itmişdilər. Bunları ona görə danışdı ki, mən də Liondan gəlmişdim – onun həyatının bir hissəsi ilə əlaqədar olan şəhərdən, özü də o zamanlarda ki, təxminən elə onun qədər yaşıım vardı. Və bir də ona görə ki, bizim ilk gecəmizdə onu “Gi” deyə çağırırdım, amma zorla – bu ad xoşuma gəlmirdi, ona yaraşmırdı bu ad. Yəqin o da bunu hiss eləmişdi: “Hə də... Məni Gi çağıra bilərsən”, – dedi, sonra da qəhəqlə güldü. O elə hey təkrar edirdi: “Gi... Gi...” – elə bil özü də bu qısa ada öyrəşmək istəyirdi; axırda mən də gülməyə başladım...

Bax bu yerdə mənə izah etdi ki, “Gi Vensan” onun təxəllüsüdür. Mən soruşdum ki, onu əsl adıyla çağıra bilərəmmi. O-o, bu çox xoşdu, amma ehtiyac yoxdur. Onun üçün “Gi Vensan” bir təzəlik, bahar, ağ rənglə assosiasiya olunurdu; bu çox etibarlı, sakit ad idi. Bu ad onunla başqa adamlar arasında qoruyucu bir mələk kimi dururdu. O, yenə güldü. Elə mən də. Sarsaq gülüş xəstəlik kimi keçici olur, amma mənə doğrudanmı gülməli gəlirdi? Parlaq işıqda otaq mənə soyuq, kimsəsiz gəldi. Yanımda isə başqa ad altında gizlənən, tanımadığım birisi vardı. Fikir vermişdim ki, heç vaxt özündən sonra bir iz qoymur – nə dolabın, xalçanın üstündə, nə də kreslodada. Hər şeyi yığışdırırdı – paltarlarını, siqaret kötöklərini, hətta ayaqqabılarını. Nömrədən çıxanda bizdən heç bir iz qalmırdı, bəlkə yalnız səliqəyə salmadığımız çarpayı... amma görürdüm ki, otaqdan çıxarkən onu da tələsik yığışdırır, örtüyü çarpayının üstünə atırdı: pansionda yaşadığı zamanlardan qalmış köhnə adətiydi – özü belə izah edirdi. Onun kostyumları, bir neçə kitabı və başqa

əşyaları çamadanlarda agentliklərinin geniş ofisində saxlanırdı. Axşamlar tez-tez ora baş çəkir, məni də özüylə aparırdı. Agentlik otelin yaxınlığında, Pontye küçəsindəki yaşayış binasında yerləşirdi. O saatlarda burda kimsə olmurdu. Mən kabinetdə gözləyirdim. O, lazımı əşyalarını götürür, onları səfər çantasına yığırdı. Və biz otelə qayıdırdıq.

Bir dəfə o, əsl adını mənə demişdi. Bu, onunla İsveçrəyə səfər etdiyimiz zaman baş vermişdi. Lozannada Uşi məhəlləsindəki hansısa mehmanxananın hollunda əyləşmişdik – niyəsi heç yadımda deyil. Ətrafda imkanlı burjua nümayəndələrinə bənzəyən çoxlu kişi, qadın vardı. Əsasən, fransızlar idi – özlərinin bir qədər köhnəlmiş davranış maneralarıyla; hətta bəzəklərindən köhnəlik yağırdı. Hamısı günün altında qaralmışdı. Amma görkəmləri əlaydı. Böyük masanın üstündə kitab qalaqları vardı. Kəpənək qalstuk vurmuş qalın qaşlı arıq bir kişi bu kitabları bütün arzu edənlər üçün imzalayırdı. Bu yığıncağın iştirakçıları bizə tərəf təəccüblə, hətta bir az düşmən kimi baxırdılar. Yəqin başa düşə bilmirdilər ki, onların dəstəsinə özümüzü necə soxuşdura bilmişik. İndi təsəvvür etmək istəyirəm ki, onların arasında kənardan necə görünürdük... İndicə limandakı kafenin terrasında ağbəniz bir qız gördüm; yanında qanqster sifətli kişi oturmuşdu. Mən cavanlıqda gözlərini geniş açmış bu qıza oxşayırdım. O, dinməzəcə, nəfəs çəkməkdən ehtiyat edərək, yoldaşını dinləyirdi. Kişi isə özünün qara saçları, siqareti saymazıyana çəkməsi və stəkana içki süzmək tərzilə mənə bir balaca Gi Vensanı xatırlatdı. Amma Gi bədəcə daha möhkəm olardı. Bununla belə, o, yüngül yeriir, elə bil ayaqlarında puantları (xüsusi balet ayaqqabıları) vardı. Həmin gün Lozannada, otelin hollunda Gi ayağa qalxıb, yüngül addımlarıyla kübar cəmiyyətin arasından keçib getdi. Basabasda ilişdi və mən qorxdum ki, indi bu sığallı xanımların, cənabların hərəsini bir tərəfə tullayacaq. Mən əmin idim ki, o sərxoşdur. Amma birdən üzünü çevirdi, çiyinlərimi qucaqlayıb, xal-xal kəpənək qalstuklu müəllifin öz kitablarını imzaladığı masanın yanına apardı. Gi qalaqdan bir kitab götürdü. Adı “Madeyrada yaşamaq” idi. Mən onu saxlamışdım və yalnız Fransadan köçəndə itirdim.

Masa arxasında oturmuş kişini bir xeyli pərəstişkarı əhatəyə almışdı. Gi kitabı vərəqləyib ona tərəf əyildi:

– Mənim üçün yaza bilərsiniz?

Yazıçı başını qaldırdı. Üzünün ifadəsi heç də mehriban sayılmazdı. Xal-xal kəpənək qalstuk taxmışdı.

– Sizin adınız nədir? – soyuq tərzdə soruşdu. Və onda Gi əsl adını dedi. Mən onu ilk dəfə eşitdim: Alberto Tsimbalist. Yazıçı qaşqabağını tökdü, sanki bu cingiltili ad onu şoka salmışdı. Və saymazyana soruşdu: – Hərf-hərf söyləyə bilərsinizmi?

Gi açıq kitabı masanın üstünə qoydu və əlini yazıçının çiyinə endirdi. Elə endirdi ki, sözün əsl mənasında onu stula yapışdırdı. Yazıçı onun əlinin altında əyilərək, qorxu içində altdan yuxarı ona baxırdı. Sonra Gi adını hərf-hərf diktə elədi.

Ətrafdakılar onü ürkək nəzərlərlə seyr edirdilər. Bəlli idi ki, onlar yazıçını müdafiə etmək istəyirdilər, amma Ginin möhkəm bədənini görərək, buna ürək eləməyirdilər.

Qıssası, müəllif axır ki, kitabı yazasız oldu. Onun alnında tər damcıları göründü.

Yaman qorxmışdı. Gi kitabı götürdü, amma yazıçının çiyindən əlini çəkmədi. O isə dodaqlarını möhkəm sıxaraq, Giyə nifrətlə baxırdı.

– Əl çəkin məndən, müsyö, – deyə, nəhayət, fısıldadı.

Gi ona mehriban-mehriban gülümsünüb, əlini çəkdi. Yazıçı qalxdı və nümayişkəranə şəkildə qalstukunu düzəltməyə çalışaraq bizə ilan kimi baxdı. Mən qorxdum: birdən polis çağırır! Gi kitabın üz qabığındakı adını oxuyub yenə eyni mehribanlıqla soruşdu:

– Hə, Madeyra necədir, gözəldirmi?

Bilmirəm, sərxoş idi, yoxsa ürəyi elə-belə bulanırdı – onda olurdu hərdən. Bulon meşəsindəki ilk görüşümüzə, bəzənib-düzənmiş ailələrin, qaragül mantolu xanımların arasında olduğu kimi, bu hollda onunla tamamilə tək idik. İndi mənə onun əsl adı bəlli idi. Amma həqiqətən öz adıydımı bu? Parisdə görüşdüyü adamların heç biri onu bu adla tanımırdı. Maraqlıdır, neçə yaşına kimi bu adla

yaşayıb, görəsən? Özündən soruşmağa cəsarət eləməirdim. Bir dəfə, günorta məni taksiylə Vinez küçəsinə apardı, çünki Mirey Maksimoff, yəqin ki, nigaran idi: artıq üç gündü məndən xəbəri yox idi, istəyirdim sakitləşdirim. Birdən Gi dedi:

– Cumbulu olanda harda yaşadığımı indi sənə göstərəcəyəm.

Məhz elə belə də dedi, Paris ətrafında yaşayanların diliylə: cumbulu.

O, maşını Ranlaq Bağının girişində saxlatdırdı: “cumbulu” kimi sadə ifadə bu dəbdəbəli məhəllə ilə heç uzlaşmırdı. Biz xiyabanla addımladıq. Günəş buludların arasından zorla görünürdü, ətrafda hər şey qırmızı-sarı rəngə boyanmışdı.

Ayaqlarımızın altında xəzəl xışıldaırdı.

– Bax mən bu bağda oynayırdım, cümə axşamları, bir də bazar günləri...

Ondan nəsə soruşmağa yenə çəkinirdim. Çox gənc idim və kişiləri də pis tanıyırdım, amma onun suallara cavab verən adamlardan olmadığını tez anlamışdım.

Biz parkın dərinliklərinə çatdıq və ordan geniş bir küçəyə çıxdıq. Daha bir neçə addım atdıq və o, tindəki ilk evin qarşısında ayaq saxladı.

– Mən burda yaşayırdım, üçüncü mərtəbədə, – o, pəncərələrdən birinə işarə elədi. – Bax mənim otağım ordaydı.

Məni arxasınca çəkə-çəkə həyəətə girdi. Şüşəli qapını döydü. Qapının arasından bir kişinin keçəl başı göründü. Gi dedi:

– İstəyirdim bilim ki, müsyö Karpantyedən bir xəbər varmı...

Hər ehtimala bu adı yadımda saxladım: Karpantye. Qoca dedi ki, müsyö Karpantye artıq çoxdan – o burda qapıçı işləyəndən burda yaşamır. Gi çiyinini çəkdi.

– Sizdə onun yeni ünvanı yoxdur?

– Yox.

Və biz yenə Ranlaq Bağı boyunca küçəylə addımladıq. Gi mənə izah elədi ki, müsyö Karpentye bir zamanlar atasıyla bir yerdə böyük mənzil tutduqları bu evin keçmiş qapıçısı imiş. Onun atası Perunun Parisdəki konsulu olub. Sonra müharibə başlayıb və atası onu müsyö Karpentyenin himayəsinə verərək öz vətəninə qayıdıb. Görünür, atası tamam unudubmuş onu, çünki özü barədə sonralar heç məlumat verməyib. Görəsən, düz deyirdi?

Həmin gün ondan xahiş etdim ki, məni Trokaderoda düşürsün. İstəməirdim ki, Mirey Maksimoff bizi birlikdə görsün. Peru konsulu. Mireyin əri Eddini də Konsul adlandırırdılar. Bu qəribə ləqəb hansısa romandan götürülmüşdü – personajlarından biri ona yaman oxşayırmış və elə onun kimi möhkəm içirmiş. Çox illər sonra hərdən gecə yarısı yuxudan qəfil oyanırdım, elə bil kimsə itələyirdi məni; sonra da səhərə kimi yuxuya gedə bilmirdim. Yerimdə uzanıb, öz yaddaşımda bütün bu kədərli şeyləri götür-qoy edirdim. Öz-özümə deyirdim: gərək onun danışdıqlarının hamısını yoxlayım. Amma axırda özümü sakitləşdirdim. Xoşagələn bir şey yoxdur burda, adam aldananda inciyir. Artıq çox gecdir.

Peru konsulu... Külək xəzəlləri sovurub, xışılıyla xiyaban boyu qovurdu – bu səsdən adamın ürəyi sızıldayırdı. Ona acığım tutmurdu, lap yalan desə belə. Əslində, onun yalanları da elə özünün bir parçasıydı. Və əgər onun dediklərinin altında heç nə yoxdursa, onda lap pis. Amma əlimdən nə gəlir? Çünki məni cəlb edən əslində elə bu boşluq idi. Onun baxışlarında bu boşluğu – mənasızlığı tez-tez görürdüm. Çox istəyirdim bilim ki, nə haqda düşünür. Fikirlərini bilmək istəyirdim. O mənə sirli, əlçatmaz görünürdü. Məsələn, qapını açıb, otağıma səssizcə girə bilərdi. Mənimlə yanaşı gedə-gedə, bir anda, səssizcə də yoxa çıxardı. Hərdən yaddaşım məni yarı yolda qoyur, amma onunla İsveçrəyə səfərimiz, Cenevrədəki “Rona” otelinin hollunda cürbəcür qəribə tiplərlə görüşlərimiz yaxşı yadımdadır. Sərhədi keçənədək Anmasdan maşınla gəlmişdik. Bazar günü. Hava qaralırdı. Anmasın küçələri adamlarla dolu idi – nəşə mərasim vardı, şəhərin küçələrindən nəfəsli alətlərdən ibarət bir musiqiçi dəstəsi keçirdi. Şeypurçular “Ah, mənim əzizim!” çalmağa başlayanda bizi gülmək tutdu. Sonra musiqiçilər getdilər,

küçələr boşaldı. Sərhəddə gömrükçülər heç pasportlarımızı da yoxlamadılar. Və Gi burda mənə danışdı ki, müharibə zamanı, on altı yaşı olanda, düz iki dəfə İsveçrəyə keçməyə cəhd eləyib. Birinci dəfə gizlicə sərhəddən keçən kimi, İsveçrə gömrükçüləri onu tutaraq, fransız jandarmlarına təhvil verdilər. Həmin o illər artıq boy-buxunlu, güclü bir yeniyetmə olduğundan, qollarına ehtiyat üçün qandal da vurubmuşlar ki, Anmasa aparsınlar. Bu hadisəni o zamandan unuda bilmirdi, tez-tez yuxuda görürdü ki, əllərində qandal, səhərdən axşama kimi neçə saat metroda gedir və ətrafa baxır ki, görsün qandalı açmaq üçün kimsədən açar tapa bilərmə. Sonra Anmasda bir jandarm ona kömək edir ki, qaçsın. Daha sonra sərhədi keçməyə bir cəhd də göstərir və bu dəfə müvəffəq olur. Cenevrədə uzun müddət Peru konsulunu axtarır, amma bütün səyləri boşa çıxır.

Biz “Rona” otelində dayandıq. Özünün bütün işgüzar görüşlərini günortadan sonra otelin holluna təyin edirdi. Bu görüşlər çox vaxt lap axşama kimi çəkirdi. O qorxurdu ki, mən darıxaram. Yol çantasından bir dəstə pul çıxarıb verirdi mənə. Başımı bişirirdi ki, mağazalara çıxıb, özümə ayaqqabı-zad, bəzək-düzək alım. Nahaq yerə inandırmağa çalışırdım ki, mənim üçün nömrədə uzanıb, kitab oxumaq daha xoşdur, – o, əl çəkmirdi. Özü Cenevrəyə ilk dəfə mən yaşda olanda gəlibmiş və onda şəhərin işıqları, vitrinləri onu heyran qoyubmuş. İstəyirmiş nə gördü alsın, ən əsası da ayaqqabı. Təzə ayaqqabıda gəzmək adama ləzzət edir! Həyatdan bacardıqca çox şey götürmək lazımdır, axı o çox qısadır! Axırda mən də tabe olurdum. Oteldən çıxıb körpüdən keçir, Ronanın küçələrində gəzməyə başlayırdım. Lakin mağazalara girməyə ürək eləməirdim. İlk gün havada sıx bir duman vardı, hələ qorxurdum ki, birdən qar-zad da yağar. Sahillə addımlayırdım. Mənə elə gəlirdi ki, tanımadığım bir şəhərdə tamam təkəm. Yəqin ilk dəfə gəlib bura çıxanda o da eyni hissləri yaşayıb. Xiyabanın sonunda vağzal görünürdü. Bəlkə yaxşısı qatara minib, Mirey Maksimoffun yanına qayıtmaqdır? Və hər şeyi ona danışmaqdır? Amma mənə nə məsləhət verəcəkdi? Tini buruldum və gözüm bir kinoteatra sataşdı. Axşam hələ düşməmişdi, zalda tək oturmuşdum. Cizgi filmi göstərirdilər.

Ertəsi gün günəş təzədən çıxdı. Hər halda özümə saat aldım. Bir cüt də ayaqqabı. Model evindəki murdar tipin ayaqlarımdan çıxarmağa məcbur etdiyi həmin o göy ayaqqabılarımı geyməkdən artıq bezmişdim.

Gidən icazə istədim ki, görüşləri bitənə kimi, elə holldaca bir qıraqda oturum. Altdan-altdan süzürdüm onu. Çalışırdım müəyyən edim ki, işlərini nə cür adamlarla görür. Eyni tip insanlar idi. Əsasən, əlcəzairilər. Onlar əllərində dəri çantalar gəlirdilər – birindən başqa; həmin o tünd-göy plaşlı da təbəssümünə görə yadımda qaldı. Danışıqlarını bitirəndən sonra, Gi hərdən hollun içəri tərəflərində mənə axtarıb tapır və yanlarında oturdurdu.

Mənə elə gəlirdi ki, onlar pul barədə danışdırlar, həmişə də pıçıltıyla. Mənə çox hörmətlə yanaşırdılar. Onlar haqda daha çox şey bilmək istəyirdim, amma başqalarının işinə burnumu soxmamağı özüm üçün çoxdan qaydaya çevirmişdim. Axşamlar italyan restoranında onunla agentlikdə işləyən iki kişiylə bir yerdə şam edirdik. Onlardan Ginin yaşadı olan, nəfəsi tez-tez tənqiyən, gonbul, kifayət qədər xoşagələni biri onun şərikiydi. İkincisi, təxminən əlli yaşında, çox qəşəng geyinmiş, zil qara saçlı olan, fransızca ləhcəylə danışan bir kişi idi. O da özünü qanacaq aparırdı, amma nədənsə çəkinirdim ondan. Hərdən onun baxışları soyuq, iynəli olurdu. Parisdə bizim otelin lap yaxınlığındakı Artua küçəsində ev tutmuşdu. Yaddaşımı gücə salıb, onların adlarını xatırlamalıyam. Bu heç olmasa boş günlərimi doldurar bir az... Belə boş günlərimizdən birində Gi ilə Cenevrəni gəzirdik. O mənə özünün ilk qeyri-leqal gəlişində gizləndiyi yeri göstərdi. Rona sahilində bağ. Darvazadan keçirdin, bir də görürdün dörd bir tərəfdən evlərlə əhatə olunmuş böyük bir bağdasan. Bizdən başqa orda kimsə yox idi. Bağın tən ortasında, ağacların kölgəsində skamyalar vardı. Bura gəldiyi gün ilk dəfə başa düşmüşdü ki, Peru konsulunu heç vaxt tapa bilməyəcək. Parisdə gecələr otağının işığını söndürmürdü. Yuxusuzluqdan əziyyət çəkirdi. Məhəllələrindən kənara çıxmırdı. Biz tez-tez tək qalırdıq. Gündüzlər onunla agentliyə gedirdim. Elə “Rona” otelindəki kimi, bir küncdə əyləşir və işini bitirənədək şəkilli jurnallara baxırdım. O isə tənqənəfəs gonbulla danışdı. Və bir də telefonla elə hey kimsə

zəng çalırdılar. Gonbul dəri kreslodə otururdu, o isə yazı masasının qırağında. Onlar telefonun dəstəyini bir-birinə ötürürdülər. Ya da tək gonbul danışırdı, o isə ehtiyat qulaqcıqla söhbəti dinləyirdi. Hərdən də həmin o qarasaç, qəşəng geyinmiş tip gəlirdi, onda gonbul masa arxasındakı yerini ona verirdi.

Gi çamadanları, pal-paltarı olan otağa girir, sonra da, digər ikisi dəstəyi bir-birinə ötürə-ötürə telefonla danışılanda, mənə yaxınlaşırdı. Bir dəstə pul uzadırdı. Cenevrədəki kimi. Gülümsünürdü. Deyirdi ki, burda niyə oturmusan, niyə gözləyirsən məni. Darıxarsan. Yaxşısı budur, mağazalara baş çək, pal-paltar al özünə, isti əyin-baş al. Düz deyirdi, qış yaxınlaşırdı, mənimsə heç paltom da yox idi. Qərribə qızsan, deyirdi, sən nə fikirləşirsən, sözümə baxsan, daha yaxşı olar. Di tərən, get özünə palto al!

Onda agentlikdən çıxıb, Fobur-Sent-Onore küçəsiylə gəzməyə başladım, amma dükanlara girməyə ürəyim gəlmirdi. Elə Cenevrədəki kimi. Amma bir dəfə nə təhər oldusa, ürəkləndim, özümə plaş və daha bir cüt ayaqqabı aldım.

Gecələr otel nömrəsində məndən uşaqlığım haqda, ailəmiz barədə soruşurdu. Amma mən ondan nümunə götürüb, izləri dolaşdırmağa çalışırdım. Özümü də inandırmaq istəyirdim ki, Liondan gəlmiş, vur-tut bir dənə adı olan sadə bir qız onu maraqlandıra bilməz.

Bir bazar ertəsi mən həmişəki kimi, onunla görüşməliydim. Noyabr ayı idi, hava tez qaralırdı. Lakin Frederik Bastia küçəsinə çatanda, məncə, hava hələ işıqlı idi. Otelin girişində durmuş iki qara maşın, küçənin qarşı tərəfində dayanmış, polisə oxşayan kişilər diqqətimi cəlb etdi. Otelə girdim. Qapıçı qadın öz yerində idi, yanında isə Cenevrədə gördüyüm həmin o göy plaşlı əlcəzairli piştaxtaya söykənib durmuşdu. O da məni tanıdı. İndiyədək bilmirəm ki, onun bu işdə rolu nə olmuşdu. Çox quru tərzdə mənə dedi:

– Qalxmağa dəyməz. Orda heç kim yoxdur, – mən hər halda yuxarı qalxmaq fikrindəydim. Ancaq o qarşımı kəsdi. Və təkrar etdi: – Orda heç kim yoxdur.

Qadın piştaxta arxasında heykəl kimi durmuşdu. Gözləri geniş açılmışdı, amma kor kimi baxırdı. Kişi məni yüngülcə itələyib, bayıra çıxardı. Və arxamca yavaşca dedi:

– Tez gedin burdan, onlar hələ sizin kimliyinizi bilmirlər. Hələlik, onlar üçün siz sadəcə, TANIMADIQLARI sarışın gənc qadınsınız.

O, sözləri dolaşdırır, yenə nəşə demək istəyirdi, amma artıq vaxtı yox idi. Səkidə çaşqın vəziyyətdə qalmışdım. Sonra küçəni keçdim. Dəstə halında dayanmış kişilərə yaxınlaşdım. Onların birindən soruşdum ki, görəsən, oteldə nə baş verib.

– Madmazel, mən bilmirəm siz nədən danışırırsınız, – o dedi.

Onların laqeyd baxışları canıma işləyirdi. Əgər yanlarında ləngisəydim, mənə də qandal vuracaqdılar. Amma qorxmağıma baxmayaraq, ulamaq, sinə dolusu çığırmaq, dava salmaq istəyirdim ki, mənə həqiqəti söyləsinlər.

Qonşu küçələrlə kor-koranə dolaşmağa başladım. Artua küçəsi. Berri küçəsi. Pontye küçəsi. Kişilər bayaqkı kimi orda, otelin üzbəüzündəydilər. Maşınların heç biri hələ yerindən tərpənməmişdi. Yəqin, o ölüb, ya da qollarına qandal vurub aparıblar. Gecələr həmişə otağın işığını yana-yana qoyurdu.

Qalan şeylər, deyəsən, ertəsi gün oldu. Mən Vinezdəki mənzilin otağından çıxmadım. Mirey Maksimoffa dedim ki, xəstəyəm. O, axşam Valterlə şam edəcəkdə. Mən də fikirləşdim: bəlkə nəşə bilir. Mireydən soruşdum ki, mən də onunla gedə bilərəmmi. Qorxurdum məni elə həmin Çin restoranına aparsın, amma yox, bizi iri bir maşına oturdular, uzun yol getdik və axırda tanımadığımız bir məhəlləyə çatdıq. Kafedə oturmuşduq: bir tərəfdə Mirey Maksimoff və Valter, digərində mən. Güzgüdə əksimi görürdüm – suda boğulan adamın sifətinə oxşayırdı. Yəqin, fikir verdilər buna. Mənə şərab süzdülər, amma boğazımdan heç nə keçmirdi. Onlar danışdırlar, mən də huşumu itirəcəyimdən qorxaraq, özümü məcbur edirdim ki, qulaq asım, söhbətin ana xəttini itirməyim, sözlərinin mənasını dərk edim, dodaqlarının hərəkətini yadda saxlayım. Valter deyirdi ki, Parisdə itən

adamlar barədə reportaj hazırlamaq istəyir. O, gecələr polis komissarlıqlarında şəkillər çəkmək istəyirdi. Amma kimsə görmədən.

Ürəyim bulandı. Ayağa qalxdım, amma hər şeydən çox özümdən gedəcəyimdən qorxurdum. Pillələrlə tualetə endim. Orda qusdum. Daha geri qayıtmaq istəmirdim. İstəyirdim ki, gizlicə restorandan çıxıb, küçələri tək-tənha gəzim, gəzim... Arxa qapını axtarmağa başladım. O əlcəzairlinin dediyi kimi – mən hələ də TANIMADIQLARI sarışın qadın idim. Son, ya Sena çaylarından tutulan qızları da çox vaxt naməlum, ya da tanınmamış aldandırirdilər. İnanmaq istəyirəm ki, həmişəlik, beləcə TANIMADIQLARI qadın kimi qalacağam.

XİLAS YOLUNUN YOLÇULARI

İBN ƏL-ƏRƏBİ

Çevirdi: Afaq Məsud

*“Günahkar və naqislərə acıqlı görünərəm,
Saf qəlblilər üçünsə, mərhəmətliyəm...”*

Mirzə xan Ənsari*(Hacı Mirzə xan Cabiri-
Ənsari (1870-1957) – İran tarixçisi)

Dünya fəlsəfəsinə, müqəddəs sufilik yoluna qədəm qoyduğu andan bu günümüzə qədər “Qüdrətli Şeyx” ləqəbini qazanmış böyük sufi İbn əl-Ərəbi varlığı və bəşəriyyətə miras qoyub getdiyi əsərlərlə istər müsəlman, istər xristian aləminə ən güclü metafizik təsir göstərənlərdən olub.

İbn əl-Ərəbi, bu günə qədər ərəblər arasında ən səxavətli adam hesab edilən Hətimi ət-Tayinin nəslindəndir. O, 1165-ci ildə Mursiyada doğulan zaman İspaniya artıq 400 ildən çox idi ki, ərəb sülalələrinin hakimiyyəti altında idi. Bəzi tarixi

mənbələrdə Ərəbinin “Əndəlüs” adlandırılmasının bir səbəbi də, doğulduğu bu yerlərin o dövrlərdəki coğrafi vəziyyətilə əlaqədardır.

Cəsərlə demək olar ki, yaşadığı dövrdə İbn əl-Ərəbi nəinki İspaniyanın, yaxud Ərəbistanın, ümumiyyətlə, bütün ölkələrin və xalqların tanınmış simaları arasında qüdrətliyənlərin ən qüdrətliyənlərindən olub.

Bir çox ədəbi məxəzlərə əsasən, belə hesab edilir ki, o, dünya poeziyası tarixinə məhəbbət poeziyasının misilsiz nümunələrini bəxş edib. Əsərlərinin daxili gücü və şəxsi həyat nümunəsilə ortodoksal ilahiyyatçılara Ərəbi qədər təsir edən ikinci bir sufi olmayıb.

Həyatının otuz ilə yaxın bir müddətini Ərəbi Sevilyada yaşayıb və bu illər ərzində incə poeziyası və gözəl natiqlik qabiliyyətilə özünə, nəinki İspaniyada, o dövrlər dünya mədəni həyatının mərkəzi sayılan Mərakeşdə də böyük nüfuz qazanıb.

İbn əl-Ərəbini bütün sufilər sevir. Tarixin bütün mərhələlərində onun həddindən çox ardıcılıqları olub və bu gün də var.

Ərəbi kifayət qədər ibrətamiz həyat yaşadı və bununla bərabər, öz varlığı ilə formal cəmiyyətə təhlükə olaraq qaldı.

Bir çox məqamlarda İbn əl-Ərəbiylə böyük sufi əl-Qəzali arasında oxşarlıqlar var. Ərəbi də əl-Qəzali kimi sufi ailəsində dünyaya göz açıb. O da Qəzali kimi seçdiyi həyat yolu ilə Qərb düşüncəsinə təsir göstərməyə çalışıb, İslam dininin parlaq bilicisi olub. Lakin əl-Qəzali sufiliyə, artıq şöhrətinin zirvəsində ikən ilahiyyat elmilə məşğul olduğu dövrdə, bu elmin onun daxili ehtiyaclarını ödəmək iqtidarında olmadığı səbəbindən müraciət edibsə, İbn əl-Ərəbi insanlarla, poeziya ilə münasibətlərini, bilavasitə, sufiliyin əsasında qurub.

Əl-Qəzali sufiliyi İslamla barışdıraraq, sufiliyin küfr yox, etiqadın iç mənası olduğunu sübuta yetirib. İbn əl-Ərəbinin missiyası isə sufi ədəbiyyatını yaratmaq və bu ədəbiyyatın öyrənilməsinə, tədris edilməsinə insanlarda maraq oyatmaq olub. Ərəbiyə görə, bu ədəbiyyat insanlara sufi ruhunun duyulmasında, onların mövcudluğunun, davranışlarının və fəaliyyətlərinin sufi baxışlarıyla izahına köməklik göstərməli idi.

Əl-Qəzali kimi İbn əl-Ərəbi də, müasirlərindən çox-çox üstün intellektual qabiliyyətlərə malik idi. Lakin bu qabiliyyətlərindən istifadə edib, ilahiyyat sferasında özünə yüksək mövqe qazanmaq əvəzinə, Ərəbi də, o biri sufilər kimi belə bir bəyanat verdi: “Əgər insan güclü intellektə malikdirsə, o, bu intellektin əsas vəzifəsinin, hansısa, ayrı tərəfə keçməsinə ilkin pillə olduğunu dərk etməlidir”.

İbn əl-Ərəbinin bir sıra bəyanatlarının alt mənasının izahı insanda sarsıdıcı təəssüratlar yaradır. “Müdrikliyin sədləri” əsərində o yazır ki, Allahı hər hansı qeyri-maddi sima quruluşunda görmək üçün əziyyət çəkmək lazım deyil: **“Allahı qadında görmək, bu görümün ən kamil həddidi”**.

Ərəbi, həmçinin, dinə aidyyəti olan hər bir şeyi hərfi səviyyədə təhlil etməyə öyrəşmiş ilahiyyatçılara müraciət edərək, mələklərin insan xislətli, insanın bədən üzvlərində olan qüvvələr olduğunu birbaşa deyir. Sufiliyin məqsədi isə, həmin bu qüvvələrin, insan mahiyyətində fəallaşdırılmasından ibarətdi.

İspaniyalı sufi Fatimə bint Valiyənin rəhbərliyi altında təhsil alan İbn əl-Ərəbi, şəxsiz ki, sufilərin uzun illər üzərində işləyib mükəmməlləşdirdiyi xüsusi psixoloji hallara çatırdı. Bunu o, dəfələrlə öz əsərlərində də qeyd edir. Bəzi əsərlərinin məhz trans vəziyyətində yazıldığından, mənası İbn əl-Ərəbinin özünə, yalnız əsər üzərində iş başa çatdıqdan bir xeyli sonra açıldığını qeyd edir.

Ərəbinin ilham qaynağı xəyallar idi. Buna baxmayaraq, onun şüuru həmin bu xəyallar aləmində öz sayıqlığını bircə anlığa belə itirmirdi. O, öz unikal sufi qabiliyyətlərinin köməyi ilə intellektinin ən gizli dərinlikləri və tanıdığımız bu dünyanın bütün görünənlərinin mahiyyətini müəyyənləşdirən faktor kimi xarakterizə etdiyi ən ali reallıqları arasında əlaqə yarada bilirdi.

Onun əsərləri insanların əksər hissəsinə məlum olmayan və çoxları tərəfindən “fövqəltəbii” kimi qəbul olunan həmin o qabiliyyətlərin həyata keçirilməsinin vacibliyini bildirir.

Ərəbi yazır: **“İnsan öz fikirlərini yuxuda da nəzarəti altında saxlamalıdır. Bu sayıqlığın inkişaf etdirilməsi insana, aralıq dünyalarla – fəvqəldünyalarla tanış olmaq imkanı yaradacaq və ona misilsiz faydalar gətirəcək. Bu fəvqəladə qabiliyyəti qazanmaqdan ötrü isə hər bir kəsin öz üzərində səylə çalışması gərəkdir”.**

Bütün sufilər kimi, İbn əl-Ərəbi də, Məhəmməd (s.a.v.) peyğəmbəri kamil insan ideali hesab edirdi. “Mühəmməd” sözünün mənasının dəqiqləşdirilməsi barədə isə o, digərlərindən daha açıq danışır.

Məhəmməd (s.a.v.) barədə iki rəvayət mövcuddur. Rəvayətlərdən biri Məkkədə və Mədinədə yaşamış insanı nəzərdə tutur, o biri isə əbədi Məhəmmədi (s.a.v.). Ərəbi məhz ikincisi barədə danışır, bu Məhəmmədi (s.a.v.) bütün peyğəmbərlərlə, həmçinin, İsa peyğəmbərlə eyniləşdirir. Digər sufilərə görə də, daxili dünyada müəyyən funksiyaları həyata keçirən Məhəmməd (s.a.v.) peyğəmbər də, digər peyğəmbərlər də, hansısa mənada, eyni bir adam olmuşlar. Onlar bu eyniliyi ərəb dilində: “Həqiqət əl-Mühəmmədiyə” (“Məhəmməd reallığı”) adlandırır və bu adı müxtəlif dövrlərə və zümrələrə aid insanlara da şamil edirlər.

Ərəbinin yaşadığı dövrdə də, indiki kimi, çox az qisim adam anlayırdı ki, eyni bir hadisə, yaxud fakt eyni zamanda, müxtəlif əhəmiyyətlər kəsb edə bilər. Məsələn, ən yaxşı halda, adi insan “gözəl qadının İlahinin sənət əsəri” olduğunu anlaya bilər, lakin həmin adam qadın gözəlliyilə İlahiyyatın eyni bir şey olduğunu qəbul etmək iqtidarında deyil. Sufi baxışları ilə görünən reallığa əsaslananlar arasında yaranan

anlaşılmazlığın mahiyyəti burdan yaranır. Məhz bunun nəticəsində İbn əl-Ərəbinin məşhur “Arzular təsnifatı” əsəri, zahirən, erotik poeziya təsiri bağıqlasa da, sufilər bu əsərin o biri üzünü və tərəflərini görürlər.

Əsərlərində ənənəvi terminologiyayı tətbiq etsə də, İbn əl-Ərəbi həm də onu sübuta yetirirdi ki, görünən nə varsa həqiqi ola bilər və insan sevgisinin fiziki qüvvəyə malik olduğu üzə çıxar. Lakin, əslində, həmin bu görünənlərin əsl reallığın yalnız örtüyü, yaxud, bu reallığa əlavə olmaqdan savayı, ayrı bir qüvvəsi yoxdur.

Ərəbiyə görə əsl reallıq, məhz həmin o gizli reallıqdır ki, aşkar olanlardan kənarında, onların fəvqündədir.

Mənim qəlbim qəlibdi
Ayın – dualar üçün;
Kilsədi kahinlərə,
Bütperəstə məbəddi,
Möminlərə Kəbədi.
Quran, İncil vərəqi...
Etiqadım – Məhəbbət...
Bu nə gözəl səadət?!

Romantik təbiətli insanlar böyük Şeyxin bu kiçik bənddə yer almış “məhəbbət” dediyini məlum məhəbbət kimi, insanın insana olan məhəbbəti kimi qəbul edəcək. Sufilər üçün isə Ərəbinin dediyi bu məlum məhəbbət o məhəbbətdi ki, insan onun sədlərini aşıb, o biri üzə keçə bilmir...

ALLAHI AXTARANLARA MƏSLƏHƏT

MƏKKƏ AÇIQLAMALARI

(ƏL-FÜTUHAT ƏL-MƏKKİYYƏ)

Öz biliyini istifadə etməyən arif kəsi görsən, o kəslə mərifətlə dolan, onun biliyindən özün istifadə et ki, əldə etdiyinin müqabilində o kəsə borcunu qaytara biləsən. O səbəbdən ki, bilən odu və qoy o kəsin (bilənin) halı səni yolundan yayındırmasın. Axı öz əməlinə görə onun da Allahın yanında öz pilləsi (dərəcəsi) var.

Bil ki, Qiyamət Günündə hər kəs öz sevdiyi ilə birgə çağırılacaq. Kim, yer dünyasında Allahın keyfiyyətlərindən mənimsəyəcək, o kəs Qiyamət günündə Onun (Allah) tərəfindən həmin o mənimsədiyi ilə çağırılacaq və Orada Onda (Allahda) doğulacaq.

Hər hansı bir işi görmək istədikdə, onu Allaha xoş gedəcək şəkildə, Onun (Allahın) sevdiyi kimi gör, o işə ürəklə giriş. Bu işinlə sən özünü Allahın sevgisinə susamış halınla bəzəsən, Allah səni sevər, sevib, sənə Özünü Tanıtmaq Səadəti bəxş edər. Səni Öz Səxavəti ilə – Özünü sənə Bürüzə Verməklə Mükafatlandırır və sınaqlarla Ovundurur. Allahınsa sevdiqləri kifayət qədərdir. İndi mən öz imkanlarım və anlamaq qabiliyyətim müqabilində onlardan bəzilərini sənə öyüd və məsləhət qismində izah edəcəyəm.

Beləliklə, ilk əvvəl çalış, Allahın qarşısında gözəl ol. Allahın qarşısında gözəl olmaq (təcəmmül) özü-özlüyündə müstəsna, müstəqil bir ibadətdi, ələlxüsus, dualar zamanı. Bu, Hamıdan Ucanın Öz Hökmüdü: **“Ey Adəm övladı! Mənim Qarşımda diz çökərkən, gözəl ol”**.

Ayrı bir yerdə O (Allah), bəndəsini ittiham edərək, deyir: **“De ki, Allahın Öz bəndələri üçün Yaratdığı gözəl [nemətlərə], həyatı üçün Müəyyən Etdiyi təmiz, halal qaydalara kim qadağa qoydu? De: “Burada (Yer dünyasında) bu imkanlar yalnız möminlərə verildi və Qiyamət Günü də yalnız onlara veriləcək. Bilən kəslərə əlamətləri Biz belə izah Etdik”**.

Bu və digər bu kimi izahları sən özün Quranda tapacaqsan.

Allahın gözəlliyi ilə (zinət əl-lah), bu dünyanın gözəlliyi (zinət əl-həyat əd-dünya) arasında bir fərq var: məqsəd (qəsd) və niyyət (niyyə) fərqi. Gözəlliyin özü isə həmindir (əyn əz-zina), ayrı birisi deyil.

Və deməli, niyyət, hər bir şeyin canıdır. Odu ki, hər kəsə öz niyyətinə görə verilir.

Deyək ki, (son) axır kimi baxılan (hicr), öz-özlüyündə olduğu kimi, dəyişməz qalır (vahid ət əl-əyn). Kim ki, Allaha və Onun rəsuluna can atır, o kəsin yolu məhz Ona (Allaha) aparar. O kəs ki, öz (yer) həyatını abadlaşdırmağa meyllənir, istədiyi qadını özünə arvad eləməyə çalışır, o da ayrı bir səmtə yox, məhz həmin o yola yönəlir. Əs-Səhihdə [hədisdə] də bu barədə deyilir. İmama and içdiyinə görə Qiyamət günü Allahın dindirməyəcəyi, günahları bağışlanmayacaq, ağır izzirablara düçar olacaq üç kişi haqqında deyilir. Belə ki, bu üç kişidən biri öz fani arzularına görə imama and içir və yer dünyasına aid tamahları qane olunana qədər, andına sadıq qalır. Qane olunmayanda, andını pozur.

Beləliklə, əməllər niyyətlərə görə qiymətləndirilir. Bu, müsəlman etiqadının əsas dayaqlarından biridir. Əs-Səhihdə deyilir ki, bir kəs Allahın rəsuluna (Allah onu şad eləsin!) deyir: **“Ey Allahın rəsulu! Mən möhkəm, yaraşlıq ayaqqabını və gözəl libası çox sevirəm”**.

Onun bu sözünə Allahın rəsulu (Allah onu şad eləsin!) belə cavab verir: **“Allah Özü də gözəldi, gözəlliyi də sevər”**.

Bu sözlərin mənası budu: Allah, Qarşısında gözəl olana yaxındı.

Məhz bu səbəbdən Uca Yaradan Cəbrayılı onun (Məhəmmədin) yanına Dihyanın simasında göndərdi. Dihya öz dövrünün insanları arasında ən gözəli idi. Deyilənə görə, Dihyanın gözəlliyi o qüdrətdə idi ki, hansı şəhərə girirdisə, onu görən boylu qadınlar bətnlərindəki uşaqlarını salırdılar. Dihyanın gözəlliyi məxluqat aləminə belə təsir edirdi.

Cəbrayılı Öz rəsulunun (Allah onu şad eləsin!) yanına, Onda Olandan Agah Etməkdən ötrü göndərən Uca Yaradan bununla sanki deyirdi: **“Məhəmməd, Mənimlə sən aranda yalnız gözəl sima dayana bilər”**.

Allahın qarşısında gözəl olmayanın isə (bu barədə demişik) Onun (Allahın) müstəsna sevgisini qazanması mümkün deyil. Allahın xüsusi sevgisini qazanmayan, Onun (Allahın) ona Verdiklərinə sahib ola bilməz: o kəs bilik (ilahi bilik) almaz, üzə çıxmaz, bərəkət və nemət sahibi olmaz, səadət məkanına yetməz, bu dünyada öz davranışı və şahidliyi ilə Ruhun şahidliyinə və mənalar üzrə biliklərə layiq olanlar sırasına qalxmaz. Bütün bunlara o halda sahib olmaq mümkündür ki, bəndənin niyyəti, deyilən kimi, Allahın qarşısında gözəl olmaq olsun. Daha yer dünyasının fanilik köpüyü – lovğalıq, şan-şöhrət, o birilərin qarşısında öyünmək yox.

Sonra hər hansı sınağa çəkilərsənsə, Allaha tapın. Çünki O, Onun rəsulu (Allah onu şad eləsin!) demişkən, Ona ürəkdən tapınanları sevər. Allah Özü bu barədə belə Buyurur: **“Ölümlə həyatı Yaratdım ki, kimin kim olduğunu Müəyyən Edim”**.

Başqa sözlə, Allah insanı sınaqlara saldıqca, onun mahiyyətini Müəyyənləşdirər, Görsün ki, həqiqətənmi, o kəs sözüylə görünməyə çalışdığı kimidi?

“Bu, sən sınağından savayı, ayrı bir şey deyil: həmin o sınaqla Sən kimi istəyirsən azdırırsan, kimi istəyirsən doğru yola yönəldirsən”, yəni ona həmin o sınaqdan çıxış yolunu göstərirsən.

Bil ki, sınaqların ən çətini, tamahların ən şövqlüsü qadınlar, var-dövlət, uşaqlar və hakimiyyətdi.

Onda ki, Allah Öz bəndələrindən hansı birinəsə bu nemətlərdən birini, yaxud hamısını birdən verər, o bəndə Allahın onu bu nemətlərlə sınağının səbəbini anlayıb, bunun Allahın Özü tərəfindən ona göndərildiyini dərk edərsə, onlara uymayıb, yalnız Ona (Allaha) üz tutarsa, o halda, bu sınaqlar bəndəni Hamıdan Ucaya yaxınlaşdırar. Ucaldıqca, o bu nemətlərin, həqiqətən, ona Hamıdan Uca Yaradan tərəfindən göndərdiyini anlayar, anladıqca, minnətdarlıq hissləriylə dolub daşar.

Bu barədə İbn Məcca öz “Əs-Sünnə”sində danışır. O, Allahın rəsulunun (Allah onu şad eləsin!) sözlərini misal gətirərək, deyir: “Günlərin bir günü, Uca Yaradan Musaya (Ruhu şad olsun!) Buyurur: **“Ey Musa! Mənə qarşı həqiqi minnətdarlıqla dol!”**

Musa üzünü Yaradana tutub soruşur: **“İlahi! Həqiqi minnətdarlıq nədi?”**

Onun bu sualına Allah belə Cavab Verir: **“Görsən ki, Mən sənə yalnız nemət Göndərirəm, bil ki, həqiqi minnətdarlıq budu”**.

Allah Öz rəsulu Məhəmmədin (Allah onu şad eləsin!) bütün keçmiş və gələcək günahlarını Bağışlayıb, ona: **“...ondan ötrü ki, Allahın, sənin keçmiş və gələcək günahlarını bağışlasın”**, – deyəndə, peyğəmbər yorğunluq, istirahət bilmədən, ayaqları şişənəcən ayaq üstə qalaraq, Hamıdan Ucaya şükranlıq duaları oxuyur. Onun bu halını görüb acıyanların: **“Özünə yazığın gəlmir”** sualına Allahın rəsulu (Allah onu şad eləsin!) belə cavab verir: **“O qədərbilən mən deyiləmmi?”** Axı o, Hamıdan Ucanın: **“Allahına itaət et ki, qədərbilənlər sırasında olasan”** Buyruğundan agah idi?!..

Və əgər bəndə öz Himayədarına qarşı minnətdarlıq hissi ilə dolmazsa, o, yalnız qədərbilənlərə agah olunan həmin o müstəsna Sevgidən kənar qalar. Bu barədə Uca Yaradan belə Buyurur: **“Bəndələrimin az qismi qədərbiləndi”**.

İlahi sevgini qazanmayan bəndə Onun (Allah) barədə biliyə də sahib ola bilməz. Allah ona Görünməz, ona Öz Nemətlərindən Bəxş Etməz və o kəsə Böyük Sınaq Günündə müstəsna görüm və mərhəmət əta edilməz.

Axı Allah Sevgisinin hər hansı təzahürü, insana xüsusi növ bilik, ruhi dirçəliş, maddi və mənəvi rifah gətirər. Həmin bu səbəbdən də, bu nemətləri qazanan kəs o birilərdən fərqlənər.

Əgər sınaq qadınlarla göndərilərsə, bu halda o kəs Allahına, həmin o ehtirasından tapınmalıdı. Qadınları sevərək o anlamalıdı ki, əslində, Bütöv Olan öz hissəsini sevir... o hissəyə qarşı incə meyl duyur. Yəni, qadınları sevərkən, əslində o, özü-özünü sevir. O səbəbdən ki, qadın, öz yaranışı etibarlı ilə kişinin – onun qabırğasından yaradılıb. Odu ki, qoy o (qadın), həmin o kəs üçün Allahın yaratdığı Kamil İnsan təcəssümü olsun. Əslində, bu (qadın), Allahın Özünü ona güzgüdə əksi kimi təqdim etdiyidi. Və o halda ki, güzgüyə baxan orada özündən olan “nə isə”ni görər, o kəs də güzgüyə baxınca, orada, ilk növbədə, ayrı bir şeyi yox, öz-özünü görər. Odur ki, qadını bütün varlığıyla, ehtirasla sevən kəs onda (qadında) özünü, öz quruluşunu görər və o bilməli ki, qadında görüb sevdiyi həmin o quruluş onun özüdü.

Sən isə artıq bilirsən ki, həmin bu quruluş Uca Yaradanın Öz Quruluşudu ki, Onu Özünə uyğun yaradıb.

İndi bil ki, sevən kəs sevdiyi qadında ayrı “nə isə”ni yox, Allahı tapar. Onu (Allahı) bu qadınla hər təmasda, sevgi ehtiraslarında tapar. Belə olan halda, həmin kəs öz məhvini də o qadında tapar və bu iki bənzərlik bir-birində əriyəntək, həmin o qadında əriyər. Məhz o səbəbdən sevən kəs öz məhvini qadında tapar ki, o, hər toxuması ilə qadına hopar, bu sevgi cərəyanına bütün varlığı ilə qoşular və bütün varlığı ilə də öz oxşarında məhv olar. Bu hüdudsuz sevgi qaynağında əriyib itər, “ehtirasdan közərən, Mən Özüməm. Şevgi atəşindən külə dönən, Mən Özüməm” deyər.

Bu mərhələyə çatan bir qisim isə: **“Həqq mənəm!”** deyər.

Beləliklə, əgər sən kimisə belə bir sevgiyə seversənsə və əgər Allah sənə, həmin o biz deyənə o kəsdə tapmağa İmkan Verərsə, bil ki, O (Allah) səni sevir və bu sınaq səni Haqqa aparacaq.

Qadınları bir də belə sevmək olar ki, onlar səbir və doğumlu olduqları səbəbindən, hər nəsilə yeni-yeni məxluqlar və canlılar yaranar. Və şübhə yoxdu ki, dünyanı mövcudsuzluq halında götürəndə, Allah bu dünyanın məxluqatını tək bir ona görə sevdi ki, onlar səbrin və dözümlü yuvasına çevrildilər. Və onda O (Allah) Öz Hökmünü Verib olanlara: “Ol!” dedi və onlar oldular.

Beləliklə, onlardan Onun mülk Şahlığı aşkar oldu. Yaradılan məxluqat Allahın ilahiliyinin qiymətini verdi və budu, Allahın varlığı anlaşıldı. Bu məxluqat Hamıdan Uca Allaha öz anlayışları müqabilində, Ona uyğun gələn bütün adları ilə, bu adların mahiyyətindən xəbərsiz olsalar belə, sitayiş etdilər.

Səbəbi bu idi ki, Allahın elə bir adı yoxdu ki, bəndə o adda öz zahirinə və batininə uyğun olan nə isə tapmasın. Adlar barədə duada da, Allahın rəsulu (Allah onu şad eləsin!) bunu nəzərdə tutur.

“...o adlar barədə biliyi gizli saxlayıb, mənasını tək bir Özün bildin, ya da olsun ki, bunu Öz məxluqatından kimlərəşə anlatdın”.

Və o bəndələr biliklə də qalanlardan fərqləndilər. İnsanda, onun həm zahirində, həm də batinində o qədər sirlər var ki, onlar barədə o özü heç nə bilmir. Allaha isə onda (insanda) olan bütün sirlər məlumdu.

Odur ki, əgər sən qadını biz dediyimiz şəkildə sevsən, ona olan sevgin səni Allaha çatdırar və sən bu sınaqda şəfqət taparsan. Allaha, qadına olan sevginlə tapırsan, Onun Sevgisinə toxunmuş olarsan.

Əgər biz görsək ki, kimsə öz sevgisiylə yalnız bir qadına bağlanıb (hərçənd ki, bu deyilənləri istənilən qadında tapmaq olar), bil ki, bu hal həmin bu iki insanın müstəsna ruhi vəziyyəti ilə əlaqədardır. Deməli, onlar belə yaradılıb. Onların hər ikisinin təbiəti və ruhu belədi. Bu cür bağlılıqlar müəyyən müddətə, bəzənsə əbədi olur. Daha doğrusu, belə bağlılığa yalnız ölüm son qoyur, bağlılığın özü isə qalır. Peyğəmbərin (Allah onu şad eləsin!) Aişəyə sevgisi də belə bağlılıq idi.

Məsələ burasındadır ki, insan ruhunda kifayət qədər Allahın gizlin saxladığı sirlər var:

“...yoxsa, göylərdə və yerdə gizlin olanı Aşkar Edən, gizlədiklərimizi Görən, tapdıqlarımızdan Agah Olan Allaha itaət etməzdilər”. Yəni, sizlərdə görünən olanlardan da, sizlərdən xəbərsiz qəlblərinizin dərinliklərində gizlədilərindən də.

Allah daim bəndəsinin ruhunda olan, onun özünün xəbərsiz olduğu sirləri Üzə Çıxarar. Həkim öz xəstəliyindən bixəbər olan xəstəyə baxıb, onun xəstəliyini görəndə kimi, Allah da Öz məxluqatının qəlbinin dərinliklərində gizlədilərindən məlumatlıdır. Peyğəmbər (Allah onu şad eləsin!): **“Özünü tanıyan Allahını tanıyır”**, – deyəndə bunu nəzərdə tutub.

Lakin hər insan öz qəlbini tanımaz. Hərçənd ki, bu “qəlb” dediyimiz, əslində, onun özünü ki var.

Beləliklə, Allah zaman-zaman insan qəlbinin gizlinlərini üzə çıxarar. Bunu gördükcə, insan öz qəlbi barədə, əvvəllər bilmədiklərini anlamağa başlayar. Odur ki, bir çoxları: **“Mömin qəlbindən ən axırda Ağasına (Allahına) olan sevgisi çıxar”**, – deyirlər.

Həmin bu sevgi – qəlbədən çıxan məqam aşkar olar və o kəslər İlahiyyəti sevməyə başlayar. Lakin bu sevgi adi insan sevgisinə bənzəməz. **“Onlar Onu (Allahı) o səbəbdən sevir ki, Onu (Allahı), Onun (Allahın) dili ilə desək, öz gözləri və qulaqlarıyla (həmçinin, digər imkanları və bədən üzvləri ilə) hiss edirlər”.**

Bu halı keçirdikləri səbəbindən, onlar ibadəti də Allaha görə sevirlər. Bu, həmin o kəslərdə ki, Allahın dünyadan əvvəl də var olduğundan, bütün yaradılanların isə Onun qulu olduğundan agahdırlar. Və nə aşkarda, nə də qalan bütün mənələrdə qulsuz ağa yoxdur.

Ağa Öz qulunu ali sevgiylə Sevir. O səbəbdən ki, Onun ağalığının dəlili, Onun quludu.

Şah üçün şahlıqdan qiymətli olanı yoxdu. O səbəbdən ki, onun şahlığının sübutu – şahlıqdı.

“Ən axırda möminlərin qəlbindən Ağasına olan sevgi çıxar” ifadəsini onlar məhz bu cür anırlar. Bu, o deməkdir ki, onlar bu sevgini, yalnız duyduqdan sonra dərk edirlər. Əks halda, bu sevgi onları tərk edər və onlar daha ilahiyyəti sevməzlər. Axı ilahiyyəti sevmədən, onu nə anmaq, nə də duymaq mümkündür! Bu isə Allahın yaratdıqlarının məzmunu və mahiyyəti, budur. Peyğəmbər (Allah onu şad eləsin!) demişkən:

“Allah Adəmi Öz Simasında Yaratdı” (Hərçənd ki, bunu müxtəlif cür izah edirlər).

Beləliklə, bunu bil və yadında saxla. Hakimiyyət özünü, buyruğunun icrasıyla təsdiq edər. Onun (Allahın) Buyruğu qədər tez, deyilən an icra olunanı yoxdu.

“O nə İstəyərsə, tək bircə dəfə: “Ol!” Deməyi kifayət edər və o olar” (Quran).

Odur ki, bil: canı və qanı ilə Allahın olan bəndənin səlahiyyəti çox böyükdü. O bəndə dəyişmədən, özü olaraq qaldıqca, bunu özü də hiss edər (görər) ki, o, həqiqətən, Allahın Yer üzündə təcəssümüdür və anırlar ki, bu, misilsiz bir oxşarlıqdı. O bəndə ağadı. Hamıdan Qüdrətli, Böyük Allah isə müstəsna Ağadı. Həm də Həqiqi Yeganədi.

Üçüncü, var-dövlət barədə deyək. Bu ad ona (var-dövlətə) o səbəbdən verilib ki, insanlarda ona təbii meyl var. Allah o səbəbdən bəndələrini var-dövlətlə sınağa çəkməkdə qərarlıdı ki, hər şey məhz onun (varın) vasitəsi ilə aşkarlanır, varlılara qarşı (onlar tamahkar olsalar belə) insanların sevgisini də bu səbəbdən artırır.

İnsanlar varlıya hörmət və ehtiramla yanaşar, onun bu qədər mal-dövləti varsa, heç kəsə ehtiyacı olmadığını düşünərlər. Əslində isə, həmin o varlı, olsun ki, qəlbinin dərinliyində sahib olduğu mal-dövlətindən məmnun deyil, insanla ünsiyyətə, bəlkə, o birilərdən daha çox ehtiyaqlıdı. Və o səbəbdən ki, insanların qəlbi bu var-dövlət sahibinə, onun varına görə meyllənər, onlar onun yox, onun mal-dövlətinin aşiqinə çevrilərlər.

Arif olan kəslər də Allahı eynilə bu sayaq sevərlər. Sınaq və nəfisdə, bu məqam aşkar olar, düzgün yolun və həqiqi hakimiyyətin nə olduğu, məhz burda üzə çıxar.

Ariflərin diqqəti Allahın imkanlı adamlara müraciətlə: “...və **Allahın yolunda varından keç**” (Quran) – Buyruğuna işləyən ilahi məqamlara cəmlənər.

Onlar (arif olan kəslər) öz varını da, bu səbəbdən sevərlər. Sevərlər ki, deyilən bu İlahi Buyruq onlara da şamil olunsun ki, hər zaman, hər yerdə bu Kəlamın icrasından həzz ala bilsinlər. Məhz arif olan kəslər öz varından o səbəbdən keçərlər ki, dilənən əlin, Allahın Əli olduğunu anlayarlar. Allah Verdiyi varı bu yolla qəbul edər və onu (varı) verənlərlə Şərik olar. Bu, böyük şəriklikdi (vüslət əl-münəvəla).

Allah Adəmi o biri yaratdıqlarından üstün tutaraq, onun barədə Buyurur: “**O kəsi ki, Mən Öz əllərimlə Yaratdım...**” (Quran)

Lakin Onun (Allahın) İstəyinə əməl edib, Onu (Allahı) özünə borclu çıxaran, Onun (Allahın) Nəzərində, Onun Öz əlləri ilə Yaratdığından (Adəmdən) üstündü.

Lakin var-dövlət sahibi olmadan da, Allahın bu Buyruğuna əməl edib, həmin o ilahi şərikliyi (əttənavü ər-rübbaniyyə) qazanmaq mümkündür..

Beləliklə, Allah ilk əvvəl həmin o kəsləri var-dövlətlə, sonra borcla (sədəqə ilə) Sınağa Çəkər. O Özünü varı, imkanı olan kəslərə əl açıb dilənən ehtiyaqlı bəndənin halına Salar: “**Ey Mənim bəndəm! Mən səndən yemək İstədim, sən Məni yedirtmədin. Mən səndən su İstədim, sən Məni içirtmədin**” (Quran).

Vara-dövlətə olan məhəbbətin mahiyyəti bu məqam anlanır. Və O (Uca Yaradan) arifləri tamahdan keçirib Haqq yoluna Çıxarar.

Övladlar da öz-özülüyündə bir sınaqdı. O səbəbdən ki, oğul atanın sirridi, onun ətindən və qanından olandı. Övlad valideynə ən yaxın olandı və bu səbəbdən, o onu, özünü sevdiyi qədər sevir.

Hər şeydən çox isə hər kəs özünü sevir. Bu səbəbdən, Allah Öz bəndəsini onun özü ilə – zahirən ona bənzəri ilə (övladı) Sınağa Çəkər ki, Görsün özü özü ilə doyurulan bəndə Allahın ona Buyurduğu borcları və vəzifələri unutmayacaq?!

Bax: Allahın rəsulu (Allah onu şad eləsin!) qəlbində əbədi yeri olan qızı Fatimə barədə deyir: **“Əgər Məhəmmədin qızı Fatimə oğurluq edərsə, mən onun əlini kəsərəm”**.

Ömər bin əl-Həttab isə öz oğlunu eys-ışrətlə məşğul olduğuna görə qamçılıdır. Ürəyi isə yalnız oğlu öləndən sonra sakit olur. Maiz və həmin qadın da özlərinə cəza tələb edib, özlərini məhv edirlər. Allahın rəsulu isə (Allah onu şad eləsin!) onlar barədə deyir: **“Onları xalqın arasında bölüşdürsəydilər, tikələri hamıya çatardı”**.

Bir də elə bir tövbə varmı ki, insanın öz canını könüllü şəkildə qurban verməsi ilə müqayisəyə gəlsin?

Daha böyük olan isə o kəsdi ki, bütün bu sınaqlara davam gətirib, özünə ən acı, lakin layiqli cəza kəssin.

Allah övladını itirən valideyn barədə belə deyir: **“Mömin bəndəmin yaxınlarından Götürərsə, bunun əvəzində ona Cənnət bəxş edilər”** (Quran).

İnsan nəsində hamıdan böyük o kəs olacaq ki, bütün bu keçilməz sınaqlardan və şiddətli tamahlardan keçib, Allaha tapınacaq. O kəsi heç zaman unutma.

MƏKTUB

RİLKE, SVETAYEVA VƏ PASTERNAKIN MƏKTUBLAŞMASI

Ədəbiyyat tarixində, ədəbi simaların həyat tarixçəsində epistoliar janr – məktublaşmalar xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Söhbət dahilərdən gedəndə mənzərə daha da rəngarəng olur, min bir çalarıyla göz önünə gəlir.

XX əsr Avropa poeziyasının üç nəhəngi – Rilke, Svetayeva və Pasternakın məktublaşmaları təkcə onların iç dünyalarını, poetik baxışlarını ifadə etməsi baxımından yox, həm də o dövrün ab-havasını bu günümüze daşması baxımından maraqlıdır. O məktublarda hamısı əslində gələcəyə – bizlərə, bizlərdən də o yana yazılmış məktublardı. 1926-cı ilin əvvəlində bu üç şairi bir-birinə bağlayan tellərin çox zaman faciəvi səbəblərdən olduğu onların yazışmalarından da açıq-aydın görünür. Həmin vaxt 50 yaşında olan Rilkenin (1875-1926) yanında Pasternak da

(1890-1960), Svetayeva da (1892-1941) çox cavandılar və tale Rayner Mariyanı ağır imtahana çəkmişdi... O heç kəsə bildirmədən mübtəla olduğu amansız xəstəliklə mübarizə aparmaqdaydı. Bu dövrdə, yəni 1920-ci illərin ortalarında 1914-cü ildən başlayan, 1917-ci ildə Rusiyada Oktyabr inqilabını, sonra isə vətəndaş müharibəsini də özüylə gətirən I Dünya müharibəsinin ağrı-acıları hələ çəkilib getməmişdi. Rusiya əsilzadələri, ictimai-siyasi xadimləri və ziyalılarının böyük bir hissəsi, o cümlədən Marina Svetayeva Avropada mühacirətdə yaşayırdı.

Müharibənin acı yelləri Rusiya çöllərindən Avropanın o başınacan böyük bir ərəzidən çox şeyi, bunların içində də poeziyanı alıb aparmışdı. Poeziya sanki göyə çəkilməmişdi. Belə bir vaxtda Rilkenin varlığı, Svetayevanın dediyi kimi, “poeziyanın özü”nün varlığı, canlı olması, ayaq üstə durması demək idi. Və belə bir zamanda bu üç şairin bir-biriylə tanışlığı və yazışması əsl poeziyanın küllər altından üzə çıxması, cücərməsi kimi bir şeydi.

1899-cu ildə ədəbi aləmdə o qədər də tanınmayan Rilkenin Rusiyaya ilk səfəri baş tutur. Avropa ilə müqayisədə daha çox öz təbiiliyində qalan Rusiya şairə nağıllar ölkəsi kimi xoş təsir bağışlayır. O, Moskvada Pasternakın atası rəssam Leonid Osipoviçlə tanış olur, Tolstoyla görüşür. Rus dilini öyrənmək həvəsinə düşür. Dostoyevski, Çexov, Tolstoy kimi yazıçıları orijinaldan oxumağa çalışır.

1900-cü ilin yayında Moskvada Kursk vağzalında ailəsiylə Odessaya getmək istəyən Leonid Osipoviç təsadüfən Rilke ilə rastlaşır və bu görüş balaca Borisin yaddaşında ömürlük yaşayır.

Svetayevanı Rilke ilə Pasternak tanış edir (təbii ki, məktub vasitəsiylə). Nə Svetayeva, nə də Pasternak (10 yaşında gördüyü xaric) Rilke ilə görüşə bilmir.

Həm Svetayeva, həm də Pasternak Rilke də dövrün “ruhsuzluğuna” qarşı dura biləcək poetik bir potensial, ecazkar bir güc görürdülər. 1920-ci illərdə yaradıcılıq böhranı keçirən Pasternakı müəyyən mənada yenidən poeziyaya qaytaran da Rilke olur.

Marina Svetayeva ilə Pasternakın tanışlığı daha əvvəllərdən başladığı kimi, yazışmaları da 1926-cı ildən 3-4 il əvvəllərə gedib çıxır. Onların bir-birinə yazdıqları məktublarm (xüsusilə Svetayevanın Pasternaka) sayı kifayət qədər çoxdur.

Hər üç şairin “məktub üslubu” – əgər belə demək mümkünsə – şeirlərindəki döndərmələr qədərində qəlizdir. Svetayeva Pasternakın atası Leonid Osipoviçə məktubunda yazırdı: “Onun (Boris Pasternak nəzərdə tutulur – tərc.) yazdığı məktublar şeirlərindən heç də “asan” deyil”.

Rilke, Svetayeva və Pasternak arasındakı yazışmaların, onları bir-birinə bağlayan səbəblərin başında Pasternakın atası Leonid Osipoviç Pasternakın köhnə tanış Rayner Mariya Rilkeyə 20 illik fasilədən sonra yazdığı təbrik məktubu gəlir.

L.O.Pasternak – Rilkeyə

Berlin, 8 dekabr 1925

Əziz və çox hörmətli cənab Rayner Mariya Rilke!

...Mənim əziz şairim, o vaxtlar bir-birimizlə yazışdığımız rus dilini hələ unutmamırsız ki? Unutmamırsınızsa, bundan sonrasını rusca yazacağam. (L.O.Pasternak Rilkeyə məktubunu almanca yazmışdı – tərc.)

İndi əfsanəyə, nağıla dönən köhnə, əsrarəngiz Moskva hələ xatirinizdədir mi? Tolstoy, onun evi, Yasnaya Polyana necə? Romanın o sehrli, isti, qaranlıq gecəsi Borqezə yaxınlığındakı malikanədə bir xeyli adamın içində “İqor polku haqqında dastan” barədə söhbətimiz yadınızdadı? İsveçrə qatarına minərkən təsadiüfən, həm də son dəfə rastlaşdığımızı xatırlayırsız?.. Bu, bizim son görüşümüz idi.

Bizi Avropa və mədəni dünyadan qoparan inqilab illərində, rus həyatının o dəhşətli dövründə hamımız – yəni mən və ailəm sizin ölüm xəbəriniz barədə şayiələri eşidəndə ürəkdən acıdıq, göz yaşları tökdük.

Kaş bilsəydiniz, mənim uşaqlarım Sizin şeirlərin hər bəndini, hər misrasını nə qədər çox sevirlər! Ələxüsus da, böyük oğlum Boris – Rusiyada ən çox şöhrət qazanan və dəyərləndirilən gənc şair – Sizin odlu pərəstişkarınız, Sizə qəlbən bağlı olan və qədir-qiymətinizi bilən, özünü Sizin şagirdiniz sayan, Rusiyada hələ tanınmadığınız vaxtlar yaradıcılığınızı təbliğ edən birisidir.

Xaricə gedəndə eşitdik ki, şükür Allaha, Siz sağ-salamat və yaradıcılığınızın çiçəklənən çağındasınız. Nə qədər sevindik, ilahi! İndi Siz harda yaşayırsız, xanımınız necədir? 1921-ci ildə xaricə getməyin rəsmi şəkildə mümkün olduğu vaxt mən həyat yoldaşım və qızlarımla birlikdə Berlinə gəldim. Qızlarım burda universitet təhsillərini başa vurmaqda, mən isə öz işimdəyəm – əsasən portretlər çəkirəm. İki oğlum Moskvada qaldı. Əgər nə vaxtsa Berlinə gəlsəniz, Siz Allah, mənə xəbər verin, neçə ki sağam, istəyirəm Sizin portretinizi işləyəm.

Bir daha Sizə Tanrıdan uğurlar diləyir, neçə belə illər arzulayıram. Səmimi salamlarımı, həm də təbriklərimi sevimli xanımınıza çatdırmağı rica edirəm. Hər şey könlünüzcə olsun!

Sizi sevən L.Pasternak.

L.Pasternakın məktubu Rilkeyə o vaxtlar tez-tez müalicə olunduğu Val-Mon sanatoriyasında yetişir. Rilkenin cavab məktubunda artıq faciəvi notlar sezilməyə başlayır: bu dövrdə şairin mübtəla olduğu leykoz – ağ qan xəstəliyi ona həm mənəvi, həm də fiziki cəhətdən əziyyət verirdi. Bütün xəstəliklərinə etinasız yanaşan, həkimsiz keçinən Rilke bu sıxıntıların səbəbini öz asket, tərki-dünya həyat tərzində, tənhalığında görürdü. Bu barədə sonralar Svetayevaya yazmışdı.

Rilke – L.O.Pasternaka

İsveçrə, Val-Mon, 14 mart 1926

Əzizim Leonid Osipoviç Pasternak!

Yox, mən Sizə rusca yazma bilməyəcəyəm, ancaq məktubunuzu oxudum. Rus dilini tamam yadırgasam (bu dil hələ çox yaxşı yadımdadı, ancaq təəssüf ki, ona nadir hallarda qayıdıram), hətta bu dili tamam unutsam belə, Sizin məktubunuzu oxumaq elə gözlənilməz və böyük bir sevincdir ki, əvvəl bildiyim nə vardısı hamısını bir anlığa mənə qaytara bilər; istənilən şəraitdə, istənilən dildə bu şanlı məktubu anlama bilərəm, möhtərəm dostum. Bir də Sizi əmin etmək istəyirəm ki, məktubunuzda yadıma saldıqlarınızın hamısı mənimçün həmişə doğru, dəyərli və müqəddəs olub, əbədiyyən ömrümün, həyatımın bir parçasına çevrilib!

Bəli, hamımız çox qarğışalardan keçməli olmuşuq, illah da sizin ölkə... Siz və Sizin kimi sədaqətli insanlar vətəninizi ancaq ona görə tərk etdiniz ki, köhnə Rusiyanın gizlində qaldığı indiki dövrdə ona sadıqlığınızı qoruyub saxlayasız. Əziz Leonid Osipoviç, mən bunu böyük bir həyəcanla keçən il Parisdə hiss elədim: orda mən köhnə rus dostlarımla görüşdüm, yeniləriylə dostlaşdım, ayrı-ayrı adamlardan oğlunuz Borisin erkən çağlarında şöhrət qazanması barədə xəbərlər eşitdim. Parisdə olanda axırncı dəfə oxumaq istədiyim onun gözəl şeirləri oldu. (İlya Erenburqun çap elətdirdiyi kiçik həcmli bir antologiyada – təəssüf ki, sonra mən onu rus rəqqasəsi Mila Sirula hədiyyə elədim, ona görə “təəssüf” deyirəm ki, bundan sonra neçə dəfə onları təkrar oxumaq istədim.) İndi məni bir xəbər həyəcanlandırır: yəni adi Boris yox, yeni nəslin artıq ictimaiyyət tərəfindən tanınmış şairi mənimlə, mənim yaradıcılığımın maraqlandırır...

...1919-cu ildən mən İsveçrəyə köçmüşəm və indiyə qədər burda, füsunkar Vallisdə, öz peyzajlarıyla İspaniyanı, ya da Provansı xatırladan 13-cü əsrə aid balaca, köhnə bir qəsrdə tamamilə tək-tənha yaşayıram, işim-gücüm bağçadakı qızılgüllərə qulluq etməkdə. Bu “iqamətgahın” tənhalığı məni sıxanda hərdən Parisə, ya da İtaliyaya gedirəm. Hal-hazırda evdə deyiləm, ta dekabrda Val-

Monda sanatoriyadayam, nəsə səhhətim düzəlmir, əvvəllər, adətən, elə-belə keçib gedərdi. Ona görə cavabınızı bir az gecikdirdim (burdan, demək olar, heç kəsə məktub yazmıram). Ümidvaram ki, bunu oxuyandan sonra cavabı gecikdirdiyimə görə məni bağışlayacaq və bu barədə hər şeyi unudacaqsınız.

Bütün qəlbimlə hamınızı bağrıma basır və qucaqlayıram.

Sizin Rilke.

Rilkenin bu məktubunu alan ata Pasternak dərhal oğlu Borisə məktub yazır. Rilkenin sağ olduğunu ona xəbər verir. Leonid Osipoviçin oğluna çatdırmaq istədiyi daha önəmli xəbər isə Rayner Mariya Rilkenin onun şeirlərini oxuduğu və çox bəyəndiyi xəbəriydi.

Boris Pasternak həm Rilkenin sağ-salamat olması xəbərindən, həm də onun şeirlərini bəyənməsindən son dərəcə həyəcanlanır. Nə vaxtdan bəri düşüncə və qəlbini bürümüş qaramatdan qurtulur və ilk dəfə Rilkeyə məktub yazır.

B.L.Pasternak – Rilkeyə

12 aprel 1926, Moskva

Vurğunu olduğum böyük şair!

Artıq iyirmi ildir ki, Sizə duyduğum sevgi, sayğı və heyranlıq hisslərimi var səsimlə bəyan etmək istəsəm, bilmirəm bu məktub harda qurtarar, yaşadığınızı nə dərəcədə əks etdirə bilər.

Mən xarakterimin əsas cizgilərinə və mənəvi həyatımda qazandıqlarıma görə Sizə borcluyam. Sizinlə indi cərəyan edən hadisələrin qaynaqlandığı, baş alıb gəldiyi, zamanın çox ötəsində qalan bir keçmişlə danışmış kimi danışırım. Məni bir şair kimi tanımağınızın sevincindən özümdə deyiləm, təsəvvürümə gətirə bilmirəm ki, söhbət Puşkindən, Esxildən yox, məndən gedir.

Bu sətirləri yazarkən hiss edirəm ki, talelər arasında belə bir bağın qeyri-mümkünlüyü duyğusu öz ürəksıxıcı dirənişiyə mənə sirayət edir və izahata gəlmir. Diqqətinizi cəlb etməyim bir möcüzədir, bu, mənə heyrətə saldı. Bu xəbər qəlbimdə elektrik kimi qığılcım saçdı.

Hamı evdən getmişdi, mən otaqda təkbaşına atamla yazdığınız məktubdan bir neçə sətir oxuyub bu yerə çatanda özümü pəncərənin qabağına atdım. Qar yağır, yaxından adamlar keçirdi. Heç nə eynimə gəlmirdi, ağlayırdım. Oğlum dayəsiylə gəzintidən qayıtdı, sonra arvadım gəldi. Mən susurdum. Bir neçə saat ərzində bir kəlmə belə dilimdən çıxmadı.

Bu vaxta qədər poeziyanızdakı bitib-tükənməz, geniş və dərin lətafətə görə Sizə heyran olmuşam. İndi isə belə bir vaxtda xeyirxah bir niyyətlə qəfildən taleyimə qarışdığınıza görə Sizə minnətdaram. Bu təfərrüatlardan belə çıxır ki, mən Sizin diqqətinizə layiqəm, amma Siz özünüz bunu deməyincə heç vaxt belə fikirdə ola bilmərəm. Bu, həm də tarixin faciəli hadisələr zəncirini dərk etmək və onlar barədə danışa bilmək anlamına gəlir. Güman edirəm, bu da mənim gücüm xaricindədir.

Bununla belə, öyrənməyi bacaran hər kəs bizim həyat təcrübəmizdən görüb-götürə bilər ki, böyük olan bilavasitə təzahür etdikdə öz əksinə çevrilir. O, əsl həqiqətdə öz böyüklüyünə rəğmən əhəmiyyətsizləşir, aktivliyini itirərək süstləşir.

Belə baxanda bizim inqilab da bu cürdü – meydana çıxdığı gündən ziddiyyətlərlə doludu: durğun və qorxunc bir diqqətçəkicilik görkəmində zamanın axarını dəyişmək... Bizim taleyimiz də belədi: durğun, qısa, tarixin qaranlıq və qeyri-adi müstəsna olaylarından asılı, ən xırda və gülməli təzahürlərdə belə faciəvi...

...8 il sürən uzun bir vaxt ərzində o dərəcədə bədbəxt idim ki, ən kədərli vaxtımda belə inqilabın pardaqlanan tragizmi yaddaşıma həkk olunmuşdu. Mən qətiyyənlə yazı bilmirdim, iradəsiz, özümdən asılı olmadan yaşayırdım. Hər şey artıq 1917-1918-ci illərdə yazılmışdı.

İndi isə mən sanki yenidən doğulmuşam. Bunun iki səbəbi var. Onlardan birincisi haqda artıq danışmışam. Minnətdarlıqdan, az qala, dilim tutulur, bu barədə nə qədər yazsam da, mənim duyğularım onlar müqayisəyə gəlməz.

İcazənizlə digər səbəbdən də danışım, üstəlik, bunlar bir-biriylə bağlıdır və söhbət Sizi məndən heç də az sevməyən şair xanımdan gedir. O şairdən ki, Sizin poetik tərcümeyi-halınızın bir parçasına çevrilə bilər.

Sizdən məlumat aldığım gün saxtakarlıqlan uzaq, doğru-düriüst yazılmış bir poema da aldım. SSRİ-də bizim heç birimiz daha bu cür yazma bilmərik. Bu, günün ikinci sarsıdıcı hadisəsiydi. O, Marina Svetayevadı, anadangəlmə böyük istedadla malik, poetik tərzilə Debord-Valmora yaxın olan şair. Hal-hazırda Parisdə mühacirətdədi. Mən istərdim (Allah xatirinə, bu ədəbsizliyimə və Sizi usandırdığıma görə məni bağışlayın), arzu edərdim ki, mənə bəxş etdiyiniz sevincdən bir az da o dadsın. Avtoqrafli bir kitabınızı, eləcə adını eşitdiyim “Duinez ağuları”ni ona göndərsəniz, təsəvvür eləyirəm, bu onunçün nə demək olar... Lütfən, məni bağışlayın! Ancaq çərxi dönmüş dünyada bu dərin və uzun sürən təsadüfi, gözqamaşdırıcı sevinc içində belə təsəvvür etmək istəyirəm ki, həqiqət məhz bu sınıqlıqda, bu dönüklükdə mövcuddur. İnanıram ki, xahişim əməl olunacaq bir işdir və onun mənası var. Kiminçün, niyə? Bunu deyə bilmərəm.

İcazə verin, Svetayeva ilə bağlı xahişimə müsbət cavab verəcəyinizə inanım. Bu, gələcəkdə də Sizə məktub yazacağımın bir işarəti olacaq...

Mən Sizi poeziyanın sevildiyi qədər, sevilməsi lazım olduğu qədər sevirəm... Sizi sevirəm və bununla fəxr edə bilərəm ki, Sizi nə mənim, nə də artıq haqqında danışdığım ən böyük və yaqın ki, yeganə dostum Marina Svetayevanın məhəbbəti aşağılamır.

Əgər Siz öz əlinizlə yazacağınız bir neçə sətirlə məni xoşbəxt etmək istəsəniz, yenə də Marina Svetayevanın ünvanından istifadə etməyinizi xahiş edirəm. Çünki İsveçrədən gələn poçtun bizə çatacağına ümid yoxdu.

Sizin Boris Pasternak.

Boris Pasternakla Marina Svetayevanın tanışılığının qəribə bir tarixçəsi var. I Dünya müharibəsi və inqilab illərində onlar elə-belə, “atüstü” tanış olmuşdular. Bu barədə Pasternak sonralar belə yazırdı: “İnqilabın ilk vaxtlarında başqalarıyla yanaşı onun da şeir oxuduğu bir ədəbi gecədə mən də iştirak edirdim. Hərbi kommunizm zamanı bir qış günü hansı bir tapşırıqlasa onun yanına getmişdim, mən nəsə elə-belə şeylərdən danışdım, cavabında da boş-boş şeylər eşitdim. Svetayeva mənə çatmadı”.

1922-ci ildə Svetayeva, uzun ayrılıqdan sonra, Berlinə ərinin yanına gedir. Bu arada Pasternak onun bir il öncə çapdan çıxmış “Verstı” kitabını oxuyur, təsirlənərək Svetayevaya həyəcan dolu uzun bir məktub yazır. Onlar arasında ilk yaxınlıq burdan başlayır. Pasternak Svetayevanı öz dövrünün ən istedadlı şairlərindən biri sayır, Rilkeyə yazdığı ilk məktubunda Svetayevanı da ən yaxın dostu kimi onunla tanış etmək istəyir. Svetayeva-Pasternak məktublaşmalarında hər iki şairin bir yerdə Rilkenin ziyarətinə getmək arzusu ifadə olunur. 1926-cı ilin 22 may tarixli Rilkeyə məktubunda Svetayeva Pasternakın bu cümləsini sitat gətirir: “Bu dünyada səninlə mən neyləyə bilərik? Rilkenin yanına gedə bilərik”.

3 aprel 1926-cı ildə Pasternak Svetayevaya bir sorğu anketi göndərir. Və ona istədiyi formada cavab verməsini xahiş edir. Bu anket XX əsr yazıçılarının bioqrafik lüğətini hazırlamaq məqsədilə inqilabi ədəbiyyat kabineti tərəfindən tərtib edilirdi. Svetayevanın cavabları onun həyatını, ədəbi və ictimai-siyasi baxışlarını ifadə etdiyindən maraq doğurur. Bu həm də Svetayevanın Pasternaka, ümumiyyətlə, ədəbi aləmə məktubudur.

Marina İvanovna Svetayeva – 26 sentyabr 1892-ci ildə Moskvada doğulmuşam. İctimai mənşəyim – zadəgan.

Atam – Vladimir quberniyası ruhanisinin oğlu, Bolon universitetinin professoru, filoloq, əvvəl Kiyev, sonra isə Moskva universitetində mədəniyyət tarixi

professoru, Rumyantsev muzeyinin direktoru, 1913-də Moskvada vəfat etdi. Min bir əziyyətlə yığıdığı kitabxanasını, bir kitab belə götürmədən Rumyantsev muzeyinə bağışladı.

Anam – Polşa knyazları soyundan, Rubinşteynin tələbəsi, xüsusi musiqi istedadı olan xanımdı. Tez öldü. Şairliyim ondan gəlir. O da kitabxanasını (həm özünkünü, həm də babasınınkini) muzeyə verdi. Erkən uşaqlığım Moskva və Tarusada keçdi. 10-13 yaşlarımda (anamın ölümündən sonra) xaricdə yaşadım, 17 yaşında yenidən Moskva... Rus kəndində heç vaxt yaşamadım.

Başlıca təsirlər – anam (musiqi, şeir, Almaniya. Yəhudilik ehtirası. Təkbaşına hamıya qarşı). Daha çox gizli olsa da atamın təsiri anamınkindən heç də az olmayıb (əməyə həvəs, karyerizmə yad olmaq, sadəlik, mühitdən təcrid olmaq bacarığı). Ata və anamın bir-birinə qarışmış təsiri – məhrumiyyətlərə dözən, sadəliyi sevən adam. Bir evdə iki leytmotiv: musiqi və muzey. Evin havası burjua yox, intelligent-cəngavər havasıdır. Səviyyəli bir həyat.

Mənəvi olayların sürəkliliyi: erkən uşaqlıq çağı – musiqi, 10 yaş – inqilab və dəniz (Nervi – Genuyanın yaxınlığındakı mühacir yuvası), 11 yaş – katoliklik, 12 yaş – ilk dəfə vətən duyma (“Varyaq”, Port-Artur), 12 yaşdan indiyəcən – 1905-ci ildə Spridonova və Şmidt tərəfindən təzələnmiş Napoleoniada, 13-15 yaşlarımda – narodovolçuluq, “Znamya” dərgisi... Tarasovun şeirləri, 16 yaş – ideyalardan qopma, Sara Bernara məhəbbət (“Orlyonok”), bonapartizm partlayışı, 16 yaşdan 18 yaşacan – Napoleon, fransız və alman şairləri (Viktor Hüqo, Beranje, Frederik Mason, Tyer, memuarlar...)

Sevimli kitablar ardıcılığı (hərəsi bir dövrü ehtiva edir): Undina (uşaqlıq), Lixtenşteyn (yeniyetməlik). Rostanın “Qartal balası” (ilk gənclik). O vaxtdan indiyəcən: Heyne – Höte – Gölderlin. Rus yazıçılarından – indikilərdən deyirəm – Leskov və Aksakov. Rus şairlərindən – Derjavin və Nekrasov. Müasirlərimdən – Pasternak.

Uşaqlığımda çox sevdiyim şeirlər – Puşkinin “Dənizə doğru” və Lermontovun “Qaynar ağar”. Puşkinin “Qaraçı”sını 7 yaşımdan indiyəcən dəlicəsinə sevirəm. “Yevgeni Onegin” dən heç vaxt xoşum gəlmədi.

Dünyanın sevimli kitabları: “Nibelunqlar”, “İliada”, “İqor polku haqqında dastan”.

Sevimli ölkələr: qədim Yunanıstan və Almaniya.

Təhsilim: 6 yaşda – musiqi məktəbi, 9 yaşda – IV qadın gimnaziyası, 10 yaşda – heç nə, 11 yaşda – Lozanda katolik pansionu, 12-də – Şvarsvaldda katolik pansionu, 13-də – Yalta gimnaziyası, 14-də – Moskvada Alfyorova pansionu, 16-da – Bryuxanenko gimnaziyası, VIII sinifdən çıxdım.

16 yaşında Sarbonnada qədim fransız ədəbiyyatı kursunun dinləyicisi olmuşam...

6 yaşımdan şeir yazıram. 16 yaşımdan çap olunuram. Fransız və alman dillərində də yazıram.

İlk kitabım – “Axşam albomu” gimnaziyada oxuyarkən özüm nəşr etdirmişəm. İlk rəy – Maks Voloşinin böyük təbrik məqaləsi. Ədəbi təsir tanımıram, tanıdığım insani təsirdi.

Sevdiyim yazıçılar: Rilke, R.Rollan, Pasternak...

Heç bir siyasi və poetik cərəyana mənsubiyyətim yoxdu və olmayıb. Moskvada sırf məişət məsələsi səbəbindən Yazıçılar İttifaqının üzvü olmuşam.

Dünyada sevdiyim şeylər: musiqi, təbiət, şeir, tənhalıq.

İctimai işlərə, teatra, plastik sənətə, seyrçiliyə tamamilə laqeydəm. Sahiblik duyğularım uşaqlar və dəftərlərdən o yana keçmir.

Bir lövhə olsaydı, “mərhmət eləmə” yazardım.

Həyat – vağzal, tezliklə gedəcəm, hara? – demirəm.

Rilke – Pasternaka

Val-Mon, 18 may 1926

Əzizim Boris Pasternak!

Sizin istəyiniz dərhal yerinə yetirildi, məktubunuzdakı səmimiyyət məni quş qanadlarının yellədiyi hava kimi vurdu: “Ağılar” və “Orfeyə sonetlər” artıq şairin əlindədir! Həmin kitabları Siz də alacaqsınız. Möcüzəli bir şəkildə öz gözünüzdə məni bu qədər böyütmüsunüz, bunu mənə hiss etdirdiyinizə və yaşatdığınıza görə bilmirəm təşəkkürümü necə bildirəm. Öz könlünüzdə mənə o qədər yer ayırmısınız ki, bu, Sizin səxavətli qəlbinizin ucalığıdır. Bütün xeyir-dualar və Tanrının mərhəməti üstünüzdə olsun!

Bağrıma basıram.

Sizin Rilke

Pasternak bu məktubu ömrü boyu saxlayıb, uzaq səfərə çıxanda belə onu özüylə götürüb. Şairin oğlu Yevgeni yazır ki, “1960-cı ildə atam öləndə bu məktubu üzərində “Ən qiymətli” sözləri yazılmış zərfdən çıxardıq”. Zərf isə Pasternakın dəri portmanatının içində, pencəyinin cibindəymiş.

Boris Pasternakın məktubundan sonra Rilke Svetayevaya iki kitabını göndərir və ona ilk məktubunu yazır.

Rilke – Svetayevaya

Əziz şair!

İndicə Boris Pasternakın sevincdən aşıb-daşan, məni valeh eləyən məktubunu aldım.

Onun yazdıqlarının içimdə doğurduğu həyəcan və buna qarşılıq təşəkkürlər (onun sətirlərindən anladığıma görə) mən tərəfdən əvvəlcə Sizə, sonra isə Sizin vasitənlə ona çatmalıdır! Bu məktubun ardınca Sizə göndəriləcək iki kitab (çapdan çıxan sonuncu kitablarım) şəxsən Sizinçün nəzərdə tutulub. Sizə məxsusdur. Ondan sonra isə əgər qalıbsa, iki kitab da Boris Pasternaka göndəriləcək – güman edirəm ki, senzura onları buraxacaq.

Onun yazdığı sözlər öz gücü və dərin mənasıyla məni elə sarsıdıb ki, bu gün bundan başqa heç nə deyə bilmirəm: zərfin içindəki ikinci məktubu bir təbriknamə kimi Moskvaya – dostunuza göndərərsiz.

Ayrı nə deyim? Bilirsiniz, düz 26 ildir ki (Moskvada olduğum vaxtdan), Borisin atası Leonid Osipoviç Pasternakı sadıq dostlarımdan biri hesab edirəm. Uzun-uzadı bir fasilədən sonra bu qış (qışın lap əvvəli) Berlindən – ondan məktub aldım və cavab yazdım. Yenidən tapışdığımıza çox sevindim. Hələ Leonid Osipoviç yazmamışdan bilirdim ki, onun oğlu güclü bir şair kimi özünü təsdiq edib. Mən Parisdə olarkən dostlarım onun şeirlərindən bir neçəsini mənə verdilər, onları böyük bir həyəcan hissiylə oxudum. (Mən hələ də rusca elə bir çətinlik çəkmədən oxuya bilirəm.) Ötən il səkkiz aya yaxın Parisdə qaldım, bu müddət ərzində düz 25 il görmədiyim rus dostlarımla yenidən görüşdük. Bəs niyə – özümdən soruşuram – Mariya İvanovna Svetayeva, Sizinlə görüşmək mənə nəşib olmadı? İndi, Boris Pasternakın məktubundan sonra, inanıram ki, bizim görüşümüz hər birimizə dərin və mübhəm bir sevinc gətirərdi. Görəsən, nə vaxtsa bu, bizə qismət olacaqmı?

Rayner Mariya Rilke

Bu məktubdan sonra Marina Svetayeva ilə Rilke arasında qısqanclıq həddinə çatan yazışmalar başlayır. Marina Svetayeva onu Rilke ilə tanış eləyən dostu Pasternakı belə Rilkeyə qısqanırdı.

Svetayeva – Rilkeyə

9 may 1929

Rayner Mariya Rilke!

Mən sizə bu cür müraciət edə bilərəm? Siz – poeziyanın canlı təcəssümü – bilməlisiz ki, təkcə adınız belə şeirdir...

Siz mənimçün ən sevimli (“ən sevimli” – dərəcədir) şair deyilsiniz, Siz təbiət hadisəsisiniz. Elə bir təbiət hadisəsi ki, onu özünüinküləşdirə bilmirsən və onu sevmirsən, bütün varlığımla hiss edirsən. Siz beşinci duyğunun təcəssümü, poeziyanın özüsünüz...

Sizdən sonra nə qalır şairlərə? Şair ustadlardan birini (deyə ki, Höteni) ötə bilər, ancaq sizi ötmək poeziyanın özünü ötmək olardı. Şair odur ki, həyatı ötüb keçir.

Siz gələcək şairlər üçün həlli mümkün olmayan məsələsiniz. Sizdən sonra gələn şair Siz olmalıdır, yəni Siz yenidən doğulmalısınız...

Rayner, mən səndən nə istəyirəm? Heç nə. Hər şey. İstəyirəm həyatımın hər anında başımı qaldırıb məni qoruyan (xata-bəlanı sovuşduran daşlaşmış mələk misali) dağlara baxdığım kimi sənə baxmağa müsaidə edəsən.

Neçə ki səni tanıyırdım, bunu bacarırdım, indi səni tanıyandan sonra mənə müsaidən lazımdır.

Çünkü mənim ruhum yaxşı tərbiyə olunub.

Sənin məktubunu okeanın sahilində oxudum, okean da mənimlə bərabər oxudu, biz birlikdə oxuduq. Darılmırsan ki, o da oxudu? Başqası olmamalıdı, çünki mən çox qısqancam (səni qısqanıram)

Marina Svetayeva

XX əsrin üç nəhəng şairi – Rilke, Pasternak və Svetayevanın 1926-cı il ərzində davamlı məktublaşmaları həm onların poeziyaya münasibətində, həm də öz aralarındakı qarşılıqlı münasibətlərdə olduqca maraqlı məqamları üzə çıxarır. Svetayevanın Rilkeyə olan böyük sevgisi Rayner Mariyanın həyatının son günlərində bu üçlük arasında, daha doğrusu, Pasternakla bağlı bir sərənlik də yaradır.

Svetayevanın Rilkeyə məktubundan sətirlər:

“Dinlə, Rayner, sən bunu lap əvvəldən bilməliydin.

Mən pisəm. Boris yaxşıdı. Məhz pis olduğuma görə susurdum... Birdən belə bir şikayət (Pasternakın məktubu nəzərdə tutulur – tərc.): “Nədən məni uzaqlaşdırmaq istəyirsən? Mən ki onu (Rilkeni – tərc.) səndən az sevmirəm”.

Hansı hissləri keçirdim? Peşmançılıq? Yox. Heç vaxt. Qətiyyə. Heç nə vecimə gəlmədi, ancaq bu yandan da fəaliyyətə başladım. Sənin ilk iki məktubunun üzünü köçürüb göndərdim ona. Neynim axı, Rayner, mən pisəm, lap Allahın özü də olsa, heç kəslə şərikin olmaq istəmirəm...

“Sevin, deyir, ruhum dodaqlarıma, sevin, tezliklə hər şey bitəcək!” Bir ağacı, ya bir adamı qucmaq eyni şeydi mənimçün. Mövcudiyət.

Bu, işin bir tərəfi. İndi başqa tərəfi: Səni Boris mənə ərməğan elədi. Bu hədiyyəni aldığı vaxtdan onun tək sahibi olmaq istəyirəm. Bu, son dərəcə haqsız və əzabverici bir davranışdı ona qarşı. Sənin məktublarını buna görə yolladım ona.

...Rayner, dünən bulud gəlirdi, evdən çıxdım ki, sərgidəki ağları yığım. Əsən yeli – yeli yox, Quzeyləri ağuşuma aldım. (Sabah bu, Güney olacaq!) Mən onu içəri aparmadım, qaldı evin astanasında. O, içəri girmədi, amma gözümə yuxu gedən kimi mənə qoynuna alıb özüylə dənizə apardı.

“Bircə işarə də yetər bizlərə”.

Bir də sevənlər barədə...

“Ay işığı altında səssiz, upuzun bir yol...”

Bütün bunların hamısı ancaq bu deməkdi: “Mən səni sevirəm”.

Əzizim! Sənə bir söz ərməğanım var, ola bilər, Mariya, bəlkə də sən onu bilmirsən.

“Ağrı haqq sözdü, ağrı məhrəm sözdü, ağrı rəhmli sözdü”.(Müqəddəs Kuniqunda.

XIII əsr)

Bu məktubu oxuyarkən sığallayacağın birinci it mən olacam. Onun baxışlarına diqqət yetir”.

Pasternakla Svetayeva arasında ilk münasibətlər 1920-ci illərin əvvəlindən başlayır. 1922-ci ildə Svetayevanın şeirlərindən vəcdə gələn Pasternak ona məktub yazır. Bu vaxt Marina xaricdə – Praqada yaşayırdı. O vaxtdan bir-birlərinə yaxınlaşır, həm poeziya barədə baxışlarını, həm də sevgilərini bölüşməyə başlayırlar. Pasternak və Svetayeva arasındakı dostluq və həqiqi sevgi onların bir-birinə yazdığı şeirlərdən tutmuş məktublarına qədər hər yerdə özünü büruzə verir və Svetayevanın qızı Ariadna Efronun yazdığına görə, 1922-ci ildən 1935-ci ilə qədər

davam edir. 20-ci illərin ortasında bu münasibətlər ən yüksək həddə çatır, sonra isə yavaş-yavaş kəsilmək dərəcəsinə gəlir.

20 avqust 1955-ci il tarixli məktubunda M.Svetayevanın qızı Ariadna Efron Pasternaka yazırdı: “Anamın qeyd dəftərçələrində və qaralama dəftərlərində sənin haqqında çox şey var. Köçürdüb göndərəm, yəqin ki, onların çoxundan xəbərini yoxdu. O. səni çox sevirdi, bütün ömrü boyu!..”

Marina Svetayevanın Rilkeyə məhəbbəti Pasternaka sevgiləri axarında ortaya çıxmışdı. Dilə-dişə düşən bu eşq Boris Pasternakla öz həyat yoldaşı arasında da sözsöhbətə səbəb olmuşdu.

29 fevral 1925-ci il tarixli məktubunda Svetayeva O.E.Çernovoya yazırdı: *“Boris Pasternakla yaşaya bilmərəm. Bilirəm. Bu səbəbdən də, hər ikimiz (Seryoja* (Svetayevanın həyat yoldaşı –tərc.) və mən) səbəbindən də: Seryojanı qoyub getməyin faciəvi mümkünlüyü, ikincisi, ondan az faciəvi olmayan sevgidən həyat düzəltmək, əbədiyyətdən günlər şəklində qamqalaq qopartmaq... Boris Pasternakla yaşamağım mümkün deyil, ancaq ondan bir oğlum olmasını istərdim, istərdim ki, o, məndən doğulan həmin varlıqda yaşasın. Əgər belə olmasa, mənim həyatım, həyatımın mənası puç oldu deməkdir”.*

Svetayevanın Pasternaka 10 iyul 1926-cı il tarixli məktubundan:

“...Nədi dünyanın leytmotivi?.. Güman ki, kişi leytmotivi!

Bir bədən olmağın mümkünlüyü – bundan yanadı mənim gileyim. Qərq olmağın qeyri-mümkünlüyündən yana (“Əgər nə vaxtsa mən lap dibə ensəm...”)

...Boris, Boris, bir yerdə biz nə qədər xoşbəxt idik – Moskvada da, Veymarda da, Praqada da, bu dünyanın indi içimizə çökən hər guşəsində də. Sənin daimi “çıxıb getmə”lərin (mən belə görürəm bunu), bir də gizlincə sənin gözlərinlə uzanan

baxışlar. Sənin həyatın – dünyanın bütün küçələrini dolaşmış qəfildən evə – mənim yanına

qayıtmaqdi. Bir yerdə qaxılıb qalmağa səbrim çatmır, sən də bacarmırsan bunu. Olsa, uyuşardıq bəlkə...

Mənimlə dolmuş ürəyini qopar yerindən, əzizim. Özünə əziyyət vermə. Yaşa. Arvadını və oğlunu pərt eləmə. Səni hər şeydən və hamıdan azad eləyirəm. Nə istəyirsən al götür – neçə ki, almaq istəyin var!

Yadına sal ki, qanımız bizdən uludur, illah da səndə – bir semitdə. Onun coşğunluğunu alma. Bütün bunların hamısını lirik yox, epik ənginliklərdən götür...

Svetayevanın Rilkeyə 14 avqust 1926-cı il tarixli məktubundan:

“...Əzizim Rayner, Boris daha mənə məktub yazmır. Sonuncu məktubunda belə yazırdı: “İçimdəki hər şey, iradədən başqa, “Sən” adlanır və Sənə məxsusdur”. “İradə” deyəndə hal-hazırda xaricdə olan arvadını və oğlunu nəzərdə tutur. Biləndə ki, onun ikinci “xariciyyəsi” var, yazdım ki, xaricdən iki məktub – yetər artıq! İki ölkə xarici olmur. Bir var ölkə daxilində, bir də var ölkədən xaric. Mən ölkə xaricindəyəm!..”

Qoy o arvadına yazsın, arvadı da ona...”

Rilkenin Svetayevaya məktubundan:

19 avqust 1926

“...Borisin susqunluğu məni çox kədərləndirir və narahat edir. Belə çıxır ki, mənim zühur eləməyim onun var gücüylə sənə qarşı can atmasının qarşısını alıb.

Bununla yanaşı, yaxşı başa düşürəm ki, sən “iki xaric” deyəndə (bir-birimizi fərqləndirəndə) ona qarşı çox sərt, sərt yox, bəlkə də amansız davranırsan”.

Uzun bir fasilədən sonra, 1926-cı ilin 31 dekabrında Pasternak Svetayevadan Rilkenin ölüm xəbərini verən bir məktub alır:

“Boris! Rayner Mariya Rilke öldü. Üç gün bundan əvvəl. Məni Yeni il bayramına çağırmağa gəlmişdilər, həm də bu xəbəri verdilər. Onun mənə yazdığı sonuncu məktub (6 sentyabr) belə bir hayqırtıyla bitirdi:

“İm Frühling? Mir ist lang. Eher! Eher!” (“Yazdamı? Mənimçün bu uzun vaxtdı. Tez! Tez!” – alm.) – Görüşmək barədə danışırıdım. Onun bu məktubuna cavab vermədim, sonra Bellevidən bir sətirlik məktub yolladım: “Rainer, was ist? Rainer, liebst Du mich noch?”* (“Rayner, sənə nə olub? Sən hələ də məni sevirsən?” – alm.).*

Bu xəbər Pasternakın mənəvi dünyasını alt-üst edir, ən gözəl arzu və ümidlərini yarımçıq qoyur.

5 fevralda Pasternak Svetayevanın bir fransız qəzetindən kəsib göndərdiyi, Rilkenin dəfnini təsvir edən qəzet məqaləsini alır.

3 fevralda isə Pasternak artıq bu xəbəri bilmişdi. Sarsıntısını bölüşmək üçün Svetayevaya üz tutmuş, aralarındakı yazışmanı yenidən bərpa etmişdi. Məktub bu sözlərlə başlayırdı:

“Əziz dostum! Bu məktubu sənə təsadüfən yazıram, sonra yenə susacağam. Sənin səbrinlə zarafat eləmək olmaz axı. Onun ölüm xəbərini alanda dumanlı pəncərələri alaqqaranlığa qərq edən aramsız qar yağırdı... Nə qədər ağır olsa da, ikimizin necə yetim qaldığını təsəvvür edirsən? Yox, görünür, belə olmamalıdı – yazıqlığı tam boynuna götürəndə adam kiçilir. Mən lap heydən düşmüşəm. İndən belə uzun, təhqiramizcə uzun yaşamalıyıq – bu sənənin də, mənim də borcumdu...”

Rilkenin ölümündən sonra Svetayeva ilə Pasternakın epistolıyar romanı get-gedə arxada qalır.

31 dekabr 1929-cu ildə Svetayeva Pasternaka yazırdı: *“Bizim hər məktubumuz sonuncudur. Biri – görüşə qədər sonuncu, o biri – həmişəlik sonuncu. Bəlkə ona görə az yazırıq ki, hər dəfə hər şey yenidən başlanır. Can həyatla qidalanır – burdasa canın qidası candı, özü-özünü yeməkdi, çarəsizlikdi... Vaxtım çatıncaya qədər Reyn xəzinəsi kimi, Sən mənim içimə gömülüsən...”*

25 yanvar 1930-cu il tarixli məktubunda Svetayeva sanki Pasternaka son sözünü deyirdi: *“Bir-birimiz üçün həyat məsələsi olmaq nəşibimiz deyilmiş, Qiyamət günü mənim əvəzimə cavab verməyəcəksən ki...”*

Ruscadan çevirdi: **Əhməd Oğuz**

BUKER MÜKAFATI LAUREATLARI

PİTER KERİ

İngilis dilindən çevirdi: Ülkər Nəşibbəyli

Avstraliya yazıçısı Piter Keri 1943-cü ildə Melburn yaxınlığında Bahus-Marş adlı kiçik bir şəhərdə dünyaya gəlib. Öz dediyinə görə, yazıçılıq karyerasına universitetə qəbul imtahanından kəsilməyi təkan verir. Bundan sonra reklam sektorunda çalışmağa başlayır və həmin dövrdə Coys, Folkner, Bekket və Kafkanın yaradıcılığı ilə tanış olur. Bu müəlliflər gələcək yazıçıya güclü təsir göstərirlər. 1974-cü ildə “Tarixdə kök adamlar” adlı ilk hekayələr toplusu nəşr edilir. 1980-ci ildə ilk romanı “Xoşbəxtlik” işıq üzünə görür.

Piter Keri 1988-ci ildə “Oskar və Lüsinda”, 2001-ci ildə isə “Kellinin quldur dəstəsinin gerçək hekayəti” romanına görə Buker mükafatına layiq görülür. O, bu mükafata iki dəfə layiq görülən azsaylı yazıçılardandır. Uzun illərdir, tənqidçilər Kerinin ədəbi istedadının müxtəlif aspektlərini göylərə qaldırır, tarixçilər onun romanlarında qeyri-dəqiqlik axtarır, oxucular isə romanlarını məmnuniyyətlə oxuyurlar. Tənqidçilər Kerinin yaradıcılığını Kurt Vonnequt-oğul, Qabriel Qarsia Markes və Xorxe Luis Borxesin əsərlərilə müqayisə edirlər. On səkkiz kitabın müəllifi olan Kerinin əsərləri dünyanın 24 dilinə tərcümə edilib. 2010-cu ildə onun adına “Avstraliyanın əfsanələri” seriyasından iki poçt markası buraxılıb.

Müsahibə

“Mən uydurmağı sevirəm”

Ben İvans: *Karyeranızın bu mərhələsində romançı kimi hələ də inkişaf etdiyinizi düşünürsünüzmü? On bir roman və çoxsaylı mükafatlardan sonra insan hələ də öyrənməyə davam edə bilərmi?*

Piter Keri: Heç vaxt məni böyüdəcəyinə inanmadığım bir romana başlamamışam. Məsələn, hal-hazırda iki səsli bir roman üzərində çalışıram. Onlardan biri 2010-cu ildə Londonda yaşayan bir qadın, digəri 1854-cü ildə Almaniyanın Furtvagen şəhərində yaşayan bir kişidir. Bir-birləri ilə heç vaxt görüşməyəcəklər. Bir-birlərinə aşiq olmayacaqlar. Aydın ki, buna nail olmaq qeyri-mümkündür, lakin bu gün necə edəcəyimi bilmədiyim bir işdən mükəmməl nəticələr alıram.

B.İ.: *Yazıçılar yaşa dolduqca daha çox əsər yaratmağa can atırlarmı?*

P.K.: Əlbəttə, yazmağa daha çox vaxt sərf edirəm. Məncə, bu, yaşım (67) və ölməmişdən, yaxud beynim dayanmamışdan əvvəl nə qədər kitab yazacağımı bağlı düşüncələrlə əlaqədardır.

Digər tərəfdən, indi oğullarımdan birinin 20, digərinin 24 yaşı var. Uşaqlar üçün yemək bişirmək, onları məktəbdən götürmək lazım deyil. Odur ki, bəli, daha çox yazıram. Boş vaxtımı başqa necə doldura bilərəm?

B.İ.: *Oxucuların azalmasından əziyyət çəkən Amerika bədii nəsrinin keyfiyyəti haqda nə düşünürsünüz?*

P.K.: “Azadlıq”ı yenidən oxuyub bitirmişəm. Çox gözəl kitabdır və Franzen böyük yazıçıdır. Bunu nə dəlicəsinə qısqançlıq, nə də bədii nəsr bazarının zəifləməsi yox edə bilməz.

B.İ.: *“Kelli dəstəsinin gerçək hekayəti” və ya “Tutuquşu və Olivye Amerikada” əsərlərində olduğu kimi, romanlara tarixi çərçivədən yaxınlaşmaq daha asandır, yaxud “Tristan Smitin qeyri-adi həyatı” kimi hər şeyin sıfırdan yaradıldığı bir kitabı yazmaq daha çətindir?*

P.K.: Tarixdən istifadə etməyin müsbət cəhəti budur ki, insana kəşflər üçün misilsiz azadlıq verir. Əlbəttə, tədqiqat zəruridir, lakin heç kim romanı artıq hər kəsin bildiklərini dramatik şəkildə təsvir etmək üçün yazmır. Mən keçmişə bu günü işıqlandırmaq, həm də qeyri-adi cəfəngiyat uydurmaq üçün müraciət edirəm. Tədqiqatdan istifadə etməyimin çox səbəbi var, lakin onlardan biri bu qeyri-adi cəfəngiyatı gülləkeçirməz etməkdir. “Oskar və Lüsinda” haqqında (Conaton Miller tərəfindən) deyilmiş ən gözəl söz budur: “Bu, bir növ keçmişin elmi fantastikasıdır”. Bəli, sıfırdan uydurulmuş dünya müəyyən dərəcədə çətinliklər yaradır. Şekspir bu dünyada yaşayıbmı? İnsanlar əvvəllər hansı dildə danışdılar? Uydurulmuş hekayətlər onların dilində necə səslənirdi? Orada hansı ağaclar və kollar bitirdi? Bu bitkilərin adı nədir və necə görünürlər? Və sairə və ilaxır.

B.İ.: *Deyirsiniz ki, yazıçı kimi şəxsi təcrübə sizi maraqlandırmır, bununla belə, bəzən müəllifin yaşadıklarının əsərlərinə xəlvəti nüfuz etməsi qaçılmaz görünür. Nəsrinizdə belə məqamları xatırlaya bilərsinizmi?*

P.K.: Müxtəlif əsərlərimdə ayrı-ayrı parçalar halında memuar yazmışam, bu da özünəməxsus eqoizm və cəsarət tələb edir. Lakin ümumiyyətlə desək, mənə öz həyatım haqqında yazmaq və ya ətrafımdakı insanların şəxsi həyatına qarışmaq maraqlı deyil. Mən ən çox uydurmaqdan zövq alıram. Mənim daim dəlicəsinə can atdığım ambisiya dünyada görülməmiş gerçəklikdə və gözəllikdə nəşə yaratmaqdır. Buna nail olmaq üçün ixtiyarımda olan hər vasitədən istifadə edəcəyəm. Məsələn, indicə yeni kitabımdakı bir obraza sizin adınızı verdim. Sizi yaxından tanımıram, deməli, bu obraz heç vəchlə sizə bənzəyə bilməz. Adınızı oğurladım və vərəqə yapışdırdım. Eynilə təsəvvürümdə canlandırdığım Robert Rauşenberq kimi. O, hansısa bir corabı götürür, kətana yapışdırır və onun üstündən rəsm çəkir. Adi corab idi, Rauşenberqin əsəri oldu.

B.İ.: *Nyu-Yorkda Hanter Kollecində yaradıcı yazı fakültəsinin icraçı dererktorusunuz. Yaxşı yazmağı öyrətmək mümkündürmü? Yoxsa fakültədə, sadəcə, yazı bacarığı cilalanır?*

P.K.: Yaxşı yazmaq sözsüz ki, istedad tələb edir, heç kim sizə istedadlı olmağı öyrədə bilməz. Bunun üçün həm də dəmir iradə lazımdır (Odur ki, tələbələr qəbul edilərkən hər iki keyfiyyətə diqqət yetirilməlidir).

Müəllim kimi sizin vəzifəniz tələbələri qidalandırmıqdan və qorumaqdan, eyni zamanda, sərhədləri aşmağa vadar etməkdən, onları dünyanı görməyə sövq etməkdən ibarətdir. Hətta dialoqu da bədənin bir hissəsi kimi görməli və elə yazmalısın ki, sanki həyatın bundan asılıdır. Tennis barədə danışsaydıq, razılaşdıq ki, yaxşı məşqçi idmançının oyununu xeyli yaxşılaşdırı bilər. Kolum Makkan, Natan İnglender və mən də Hanter Kollecində bunu edirik. Biz hər gün yazırıq. On iki tələbəmiz qədər əzmlı, onlar qədər dəli-divanəyik.

B.İ.: *Şəxsi təcrübənizi yaxına buraxmasınız da, yazmaq sizin üçün katarsisdir deyə bilərsinizmi?*

P.K.: Bu, son dərəcə emosional və tələbkar bir prosesdir. Gününü çox qərribə bir yerdə keçirirsən. Bunun katarsis olduğunu desəm, çox dramatik səslənərdi, hətta ruhum oxşanardı, amma özümü məcbur edə bilmirəm.

B.İ.: *Tarixdə Piter Kerinin bir romanı qalır və şərt qoyulub ki, bəşəriyyət mövcud olduğu müddətcə bu əsər nəşr edilə bilməz, seçməlisiniz. Nə üçün və nəyi seçərdiniz?*

P.K.: Əclaflara deyin, qoy hamısını yandırsınlar.

PİTER KERİ

QƏRBDƏ YEL DƏYİRMANI

(hekayə)

Əsgər iki həftə idi ki, sərhəd xəttində keşik çəkirdi. İki həftədə sərhəd xəttinə heç kim yaxınlaşmamışdı. Elektrik məftillərin çəkildiyi hasar sərhəd boyu şimaldan cənuba, cənubdan şimala əyilmədən və

istiqlamətini dəyişmədən göz gördükcə uzanırdı. İstidə hasarın uzaqdakı hissələri sayrışır və dalğalanırdı. Yalnız alatoran vaxtı həmin hissələr öz yerlərinə qayıdırdı. Əsgərin postundakı aralığı saymasaq, on **fut1 (təxminən 30.5 sm-ə bərabər ingilis uzunluq ölçü vahidi – tərç.)** hündürlüyündəki elektrik məftilli hasar aramsız uzanırdı. Bəlkə də yuxarıya doğru iyirmi mil **(1.6 m-ə bərabər ingilis uzunluq vahidi – tərç.)** uzaqlıqda, burdakı ilə eyni və ya oxşar başqa bir sərhəd məntəqəsi var idi? Bəlkə də yox idi? Bəlkə də bura yeganə giriş və çıxış məntəqəsi idi? Heç kim ona heç nə deməmişdi. Sual verməməli olduğundan ona başqa bir söz deyilməmişdi. Əsgərə qısa təlimat verən zabit yalnız zərurət hesab olunanlar haqqında danışmışdı. Qərb tərəfdəki ərazi Birləşmiş Ştatlar hesab oluna bilərdi, baxmayaraq ki, faktiki olaraq, belə deyildi; sərhədin şərq tərəfi Avstraliya sayılmalı idi. Şərq tərəf isə, doğrudan da, Avstraliya idi. Bu məntəqədən Cənub komandanlığından icazə vərəqi olan, ABŞ hərbi heyəti xaricində heç kim keçə bilməzdi. Ona köhnə, iki il əvvələ aid icazə vərəqinin fotosuratını vermiş, “Ford” yük avtomobili ilə sərhədə gətirmişdilər. Vəssalam.

Birləşmiş Ştatlarda heç kim əsgərə sərhəd xətti, onun mövcudluğu haqqında məlumat verməmişdi. Heç kim ona deməmişdi ki, xətt böyük bir həlqənin hissəsidir, yoxsa dümdüz uzanır; heç kim özünə əziyyət verib sərhəd xəttinin faktiki uzunluğunu söyləməmişdi. Bəlkə də xətt Avstraliyanın düz ortasından keçir, şimaldan cənuba ölkəni iki hissəyə ayırır. Hətta belə olsa da, o, sərhəd xəttinin yerini xəritədə göstərə bilməzdi. O, iki aşpaz, beş cip və müxtəlif ləvazimatlarla Birləşmiş Ştatlardan birbaşa Yellambi bazasına uçmuşdu. Təyyarə yerə endikdən sonra əsgərə harada olduğu deyilsə də, xəritə verilməmişdi. Kimsə onu aparmağa gələndə qədər on beş saat gözləməli olmuşdu.

Beləliklə, bildiyi yalnız bu idi ki, bu xətt Avstraliyanın hər hansı hissəsindən keçə bilərdi. Bu, iki paralel xətt də ola bilərdi, bir-birlərindən otuz mil məsafədə bir neçə yüz xətt də. Hətta ola bilərdi ki, bəzi sərhəd xətləri digərlərindən daha yaxşıdır. Bütün sərhəd xətləri cingiltili səssizlik içində, küləyin uğuldadığı səhra boyu uzanmaya bilərdi.

Yol sərhəd xəttini təxminən düz bucaq altında keçirdi. Yolun tam düz bucaq altında keçməməsi iki həftədə onu nəzərə çarpacaq dərəcədə qıcıqlandırmışdı. Birinci həftə əsgər onu nəyin qıcıqlandırdığını başa düşə bilməmişdi; sanki ayaqqabısının içində sət, amma kiçik bir daş parçası ilişib qalmışdı.

Asfalt yolla sərhəd xəttinin kəsişdiyi bucaq tam doxsan dərəcə deyildi. Onun hesablamasına görə, təxminən səksən yeddi dərəcə idi. Gələndə ay çatışmayan bu üç dərəcə onu daha çox tənqə gətirəcəkdi.

Yol boyu uzanan qoşa cizginin üstündə dayanan əsgər kiçik qırmızı daşa təpik vurub geriye – səhraya atdı. Əsgər furqonun kandarında əyləşib eynəyinin tünd şüşəsindən tozlu mənzərəyə baxır, uzun bədəni kreslodə yırğalanırdı.

Üç həftə əvvəl ona məlumat verilmişdi ki, xüsusi ölçülü konteynerdə şəxsi əşyalarını gətirməyə icazə veriləcək. Bu məlumatdan sonra qarşıda onu nəyin gözlədiyini dumanlı da olsa, təsəvvür etdi. O, gənc bir əsgər deyildi, başqa ölkələrdə xidmət etdiyi zamanları xatırlayıb təyin edilmiş ölçülərə uyğun bir kreslo seçdi. Boş qalan yerə jurnal, detektiv romanlar və İncilin bir nüsxəsini yerləşdirdi. İncil sonradan ağına gəlmişdi. Buna təəccüblənsə də, sonradan İncilə nə baxmış, nə də bu haqda düşünmüşdü.

O, əşyalarını konteynerə yerləşdirərkən gec-tez kresloya görə savaşaçağını düşünürdü, çünki düşərgəyə gedəcəyini təsəvvür edirdi. Lakin düşərgəylə yox, sərhəd xəttində tənha bir furqonla qarşılaşdı.

Əsgər Texas ştatının Dallas şəhərində resept əsasında hazırlanmış tünd eynəklərini silib-təmizlədikdən sonra furqonun içində ayağa qalxır. Həmişəki kimi başı tavana çırpılır. Furqona görə çiyinlərini həmişəkəndən çox qısmalı, başını daha çox qorumalı olurdu. Başı tavana o qədər dəymişdi ki, kəlləsində köhnə xalı kimi yeyilmiş qırmızı və tüksüz hissə əmələ gəlmişdi.

Amma bu, əsl furqon deyildi, alüminium tabutu xatırladırdı. Ağır silah bazası kimi düzəldilmiş, xüsusi fırlanqıclı alüminium tabut. Əsgər furqonun nə üçün belə düzəldildiyini anlamasa da, fırlanqıclıdan istifadə edib ön qapının istiqamətini dəyişir, küləkdən qoruyurdu. Mənzərəni dəyişmək, – buna belə deyirdi, – mənzərəni dəyişmək. Furqonun hara çevrilməsindən asılı olmayaraq, mənzərə dəyişmirdi. Dəyişən yalnız

hasarın uzunluğu olurdu. Çünki sərhəd xəttinin qərb tərəfində yalnız bir yel dəyirmanı var idi. Onu “Ford”la bura gətirən onbaşı demişdi ki, yağış yağanda səhrada yaşıllıq əmələ gəlir. Axırncı dəfə iki il əvvəl yağış yağmışdı. Onbaşı deyirdi ki, səhranın hər tərəfində ot-əncər bitib.

Əsgər bir, ya iki dəfə səbəbsiz yerə yel dəyirmanına tərəf getmişdi. O, dəyirmanın nə üçün burda olduğu ilə maraqlanmırdı. Yol kimi dəyirman da əsgəri qıcıqlandırır.

Özü ilə çoxlu silah-sursat, iki qumbara, avtomat götürmüşdü, səhra ilə addımlayarkən gözünü furqondan, yolun keçdiyi aralığın üstündən çəkmirdi. O hələ yel dəyirmanına çatmamış taqətdən düşmüşdü. Bəlkə ona görə ki, dəyirman göründüyündən daha uzaqda idi. Bəlkə də nəylə qarşılaşacağını bildiyi üçün.

Srağagün dəyirmanı tıqqıltısını eşidəcək qədər yaxınlaşmışdı. Səhra boyunca dəyirmandan ona tərəf gələn metal səsinə dünyada başqa heç kim eşidə bilməzdi. O, yerə tüpürüb tüpürəcəyinin buxarlanmasına tamaşa elədi. Sonra avtomatdan yel dəyirmanına doğru bir neçə dəfə atəş açıb çevrildi və yavaşca geri doğru addımlamağa başladı. Günəşin şüaları boynuna sancılırdı.

Geri qayıdanda furqonun içindəki termometr **Farengeyt şkalası 1 (alman fiziki Daniel Qabriel Farengeyt (1686-1736) tərəfindən irəli sürülmüş istilik ölçü vahidi – tərc.)** ilə 120 dərəcəni göstərirdi.

Divarlar yaxşı izolyasiya edilmişdi, qalınlığı təxminən bir fut və üç **düym (2.5 sm-ə bərabər uzunluq ölçüsü – tərc.)** idi. Lakin qapını açıq saxlamalı olduğundan, kondisioner əvvəl qərribə səslər çıxarmağa başladı və nəhayət, dayandı. O, kondisionerin sındığını məruzə eləməmişdi, çünki hər halda özü günahkar idi. Hətta Yellambidən gəlib kondisioneri təmir etsəydilər belə, yenə qapını açıq qoyacaqdı. Üstəlik, qapıya görə məzəmmət olunacaqdı.

Ona hava lazım idi. Uşaq vaxtından belə idi, bayırdan hava gəlməli idi. Təmiz hava olmayanda başı ağrıyırdı, kondisioner isə təmiz havanı əvəz eləmirdi. Bəlkə başqa sərhəd məntəqələrindəki əsgərlər içəridə əyləşir, gözlərini qalın şüşə pəncərələrdən bayıra zilləyib səhranı müşahidə edirlər. O isə belə edə bilməzdi. Onun üçün bu mümkün deyil. O, təmiz havanı xoşlayır.

Uşaq vaxtından havaya ehtiyac duyurdu, bu zərurət hələ də, qırx üç yaş olsada, yox olmamışdı. Pəncərəni açıq saxlamaq üçün yoldaşları ilə etdiyi qovğalar ona heç də şöhrət gətirməmişdi. O, hündürboylu və ariqdır. Döyüşçü olmaq üçün doğulmasa da, havaya ehtiyacı olduğuna görə döyüşməyi öyrənmişdi. Heç də dürüst döyüşçü deyildi, çox yerdə əclaf adlandırılı bilirdi. Qalib gəlmək bacarığı var idi və ömrü boyu bundan başqa heç nəyə ehtiyac duymamışdı.

Bir azdan bayıra çıxacaq və daha bir vedrə əqrəb tutacaqdı. İstifadə etdiyi üsul son dərəcə bəsitdir. Səhra boyu bir-birlərindən iki-üç **inç 1 (2.5 sm-ə bərabər ingilis uzunluq vahidi – tərc.)** məsafədə dəliklər var. Bu dəliklərə su tökəndə əqrəblər üzə çıxır. Onların su içmək üçün üzə çıxdığını düşünüb sakitcə gülür və bir-bir peyda olan əqrəblərlə danışır. Əqrəblər su üzünə çıxdıqca onları qəhvə fincanı ilə götürüb mavi vedrəyə tökür. Daha sonra artezian quyusundan götürdüyü qaynar suyu əqrəblərin üstünə calayır. Beləliklə, vedrəni əqrəblərlə doldurur.

Yolun şimalına doğru kələ-kötür bir sahəni nəzərinə saxlamışdı. Bu sahənin hər bir kvadratında (onları boş şüşələr və pivə qutuları ilə nişanlamışdı) təqribən bir vedrə əqrəb var idi. Hələ dünən fikirləşib tapdığı yeni plana görə, burada olduğu hər gün səhranı bir vedrə dolusu əqrəbdən azad etməli idi. Bu vaxta qədər bir kvadrat yer əqrəblərdən təmizlənmiş hesab oluna bilirdi.

Kreslosunda əyləşən əsgər ağır çəkmələrini geyinib vedrəni axtarmağa gedir. Furqondan bayırda günün işığı göz qamaşdırır, gün eynəyinə baxmayaraq, əlini gözünün üstünə tutmalı olur. Parıltının çoxu alüminium furqondan gəlir. Ətrafına baxdıqca Vaşinqtonda çəkdiyi, aydınlaşdırıcı məhlulda həddən çox qalib solğunlaşmış rəngli fotosəkilləri xatırlayır.

Mavi vedrə dünən gecə qoyduğu yerdə – generatorun yanındadır. Kondisioner işləmədiyindən generatorun səsi azalmış, demək olar, yox olmuşdu. O, bir vaxtlar içində çiyələk cemi olan mavi vedrəni götürür, qara yumşaq əqrəb kütləsini yola – qoşa ağ xəttin düz ortasına tökür. İki həftədən sonra yolun düz mərkəzində on beş səliqəli topa olacaqdı. Gündə iki vedrə doldura bilsə – otuz topa. Yəqin ki, bu işlə

ciddi maraqlanıb, çox çalışsaydı, qoşa xətt boyunca yüzlərlə vedrə əqrəbin toplanmasına nail ola bilərdi. Gec-tez növbətçilikdən azad ediləcəkdə, ya da azuqə məşını gələcəkdi və o gəlib çıxana qədər əsgər əqrəbləri təmizləməli olacaqdı.

O, çəkmələrini sürüyə-sürüyə, yavaş-yavaş yeriyir, mavi vedrə xəfifcə uzun ayağına toxunur. Əsgər fərquona girib qəhvə fincanını axtarmağa başlayır. Bir azdan bayıra çıxıb daha bir vedrə əqrəb tutacaq.

Gün batmağa başlayıb, sakitlik çöküb. Bəlkə də təzəcə qalxmış külək əslində daha möhkəm əsdiyi üçün ona elə gəlir. Külək şiddətləndikcə altı sərt qayalıq olan səhranın qumunu silib-süpürürdü. Arabir bu kiçik tufanlardan biri onu ağışuna alır, üzünü, qollarını dalayırdı. Qumun və küləyin səsindən ona elə gəlir ki, qulaqbatırıcı səssizlik çöküb.

O, çiyinlərini qısaraq yolun ortasında dayanıb, bir əlində “Playboy” jurnalının nüsxəsi var, yola – görə bildiyi qədər uzağa baxmağa çalışır. Haradasa qərb tərəfdə üfüq xəttinin yaxınlığında hansısa heyvanın yolu keçdiyini görür. Kenquru deyildi. Başqa bir heyvan idi, amma dəqiq bilmək olmurdu.

O, yel dəyirmanından uzaqlara – qərbə doğru gözünü zilləyib baxır, yavaş-yavaş qaralan göy üzünə tamaşa edir. Ayaqlarını tərptəmədən, gövdəsini və başını çevirib şərq tərəfdə yavaş-yavaş qurub edən günəşə baxır, bir az çömbəlir ki, “Playboy”u ehtiyatla yolun üstünə qoya bilsin. Ağır-ağır fərquona doğru addımladıqca, qərb səmasının qaranlığına qarışıb yoxa çıxan yel dəyirmanına bir daha baxır.

Avtomatını taxtın üstündən götürüb yeni daraq taxır, yolda işarələdiyi yerə qayıdır, uzun ayaqları qumun üstündə yavaş-yavaş hərəkət edir. Çəkmələrinin səsi ona saysız-hesabsız paradları xatırladır. Avtomatın sürgüsünü çəkir, ehtiyatla çiyinə qaldırıb bütün güllələri şərqdə batmağa davam edən günəşə tərəf yağdırır.

Əsgər qaranlıqda isti fərquonda taxtın üstündə uzanıb, əynində yalnız tuman və bir cüt yumşaq ağ corab var. O, həmişə belə corablardan ehtiyat saxlayırdı. Dallasda “Fish & Degenhardt” mağazasından alınmış bu xüsusi növ qalın ağ corabların təri çəkmək üçün pəncədən keçən ağır dəsmallığı var idi, üç həftə əvvəl “Fish & Degenhardt” mağazasından cütü 4.20 dollara 12 cüt almışdı..

O, taxtda uzanıb hasarı tərptədən küləyə qulaq asır. Fikrində aydınlaşdırmalı olduğu bəzi məsələlər var, amma hələlik onlar haqqında düşünmək istəmir. Qərbin və şərqin hansı istiqamətdə olduğunu tez və asan müəyyən etmək olar. Başının üstündəki rəfdə xüsusi tərtib edilmiş hərbi kompas var idi. İndicə bayıra çıxsa, özü ilə fəner götürə və məsələni həll edə bilərdi.

Hələlikə nəyi səhv başa düşdüyünü dəqiq bilmirdi. Yəqin ki, coğrafi baxımdan şərq tərəf Birləşmiş Ştatların bir hissəsi, qərbə doğru olan ərazi isə Avstraliya hesab olunmalı idi. Ya bəlkə qərbdə Birləşmiş Ştatlar, şərqdə isə Avstraliya yerləşir? Gərək ki, belədir, o, sadəcə, qərbin və şərqin hara olduğunu başa düşməyib. Yel dəyirmanının Birləşmiş Ştatlarda olduğuna əmin idi. Onbaşının bu haqda zarafat etdiyini xatırlayırdı, amma, bəlkə də, zarafatı səhv başa düşmüşdü.

Digər tərəfdən, günəş axı şərqdən doğur. O, arabir ağına gələn bu fikri qulaqlarını qapamaqla özündən uzaqlaşdırmağa çalışırdı.

Əsgərə təlimat verilmişdi ki, çağrılmamış qonaqları içəri buraxmasın, amma “içəri”nin nə demək olduğunu artıq başa düşmürdü. Zəhmət çəkib “içeridə” nələrin olduğu haqda məlumat versəydilər, o öz vəzifəsinin nədən ibarət olduğunu başa düşərdi. Bazaya zəng vurub soruşmaq haqda düşünsə də, fikrindən tez daşınır. Ağına gələn fikirdən boynu və qulaqları qızarır.

İstidi, çox istidi. O, yastıqdan boynunu uzadıb “Playboy”u görməyə çalışır, quru barmaqlarını şumal kağızın üzərində gəzdirir və sərhəd xətti haqqında düşünür. Kaş ona deyəydilər, bu, hələqənin, yoxsa kvadratın bir hissəsidir, ümumiyyətlə, hansı formadadır. Bu, başa düşməyə kömək edə bilərdi. Formanı bilsəydi, pis olmazdı. İndi qaranlıqda, sadəcə, səhra boyunca təsəvvür edə bildiyi qədər uzanan adi xətt idi. O, quru dərili iri əllərlə yumşaq corablarından yapışıb dizlərini ayaqlarına doğru çəkir və böyrü üstə uzanır. Deyəsən, bayırda külək dayanıb. Bəzən yel dəyirmanının tıqqıltısını eşitdiyini düşünür.

Zəngli saat səhər beşin yarısında çalır, əsgər dərhal oyansa da, başı hələ də qarışıq yuxularla doludur. Bu yuxuları xatırlamaq xoşuna gəlmir. Göbəyindən uzun ipək sap uzanırdı. Sapı çəkən özü olsa da, heç cür dayana bilmirdi. Qarınıdakı boşluğu hələ də hiss edir. Bu boşluq aclıqdan da betərdir. Sanki ipək sap ondan dəyərli nəşə aparıb.

Qaranlıqda ora-bura dəyə-dəyə fərqləndirən var-gəl edir. İşıqdan istifadə etməyi xoşlamır. Keçən gecə də istifadə etməmişdi, qaranlıqda daha xoşbəxttir. O, içində həşəratqovucu maye olan şüşəni dağıtsa da, yanında qəhvə tapır, alışqanı ilə primusu yandırır.

İstəsə çölə çıxıb birbaşa artezian quyusundan qaynar su götürə bilərdi, amma qaynatmaq daha çox xoşuna gəlirdi. Su qaynadıqca, adətən, dəbdəbəli otel otağındakı kimi, səssiz və kəşif havalı fərqləndirən astadan şən bir səs eşidilir.

Primusun sayrışan mavi alovu üzündəki çöplərə işıq salır. Əsgər titrək güzgüdə ay səthinin “Life” jurnalında dərc olunan fotosuna bənzəyən əksini görür. Sifəti ona yad və qərribə görünür. O, toxunub hiss etmək üçün yox, güzgüdə əksini görməmək üçün əlləri ilə üzünü ovxalayır.

Qəhvə hazırdır. O, qəhvə soyuyana qədər əynini geyinir. Nədənsə, parad formasını geyinir. “Elə-belə, dəyişiklik üçün”, – öz-özünə deyir. Düşərgə çantasına lap altdan yerləşdirildiyindən, uniforma təmiz və ütülüdür. Texas ştatının Dallas şəhərində ütülənib və hələ də amerikan nişastasının və böyük qaynar camaşırxanaların avtomatik ütülərinin təmiz buxarının iyi duyulur. Səhranın ortasında bu qoxu ani fotoşəkil kimidir, əynini geydikcə xəfifcə gülümsəyir.

Əsgər yolun ortasında dayanıb. Hələ də soyuqdur. O, üfüqə tərəf baxa-baxa ayaqlarını növbə ilə qaldırır endirir. Ulduzlardan başqa heç nə görə bilmir. Ona tanış olmayan ulduzlar. Heç vaxt onları yadında saxlaya bilmirdi, ayı bürcünü, buğa bürcünü tanıyırdı, bunu bilmədiyinə görə də heç vaxt korluq çəkməmişdi.

O, yolun ortasında dayanıb, başını yavaşca oyana-buyana çevirib güclə nəzərə çarpan üfüqə diqqətlə baxır. Gec-tez üfüq aydınlaşacaq, günün istənilən vaxtı ilə müqayisədə daha parlaq olacaq, sanki yerin qurtaracağına kiçik bir şəhər peyda olacaq – bütün işıqları yanan bir şəhər. Sonra üfüq bir az da aydınlaşacaq, sonra isti olacaq, o vaxta qədər isə qərb və şərq məsələsi həll edilməli idi.

O, şərqə tərəf dönür. Yolun üstündən iki həftədir “şərq” hesab elədiyi istiqamətə doğru baxır. Ağılsızlıq edib günəşin qürubuna tamaşa etdiyi günə qədər keçən iki həftə. O, uzun müddət baxır. Əlini belinə qoyaraq hərəkətsiz dayanıb, sanki əl-ayağı bağlanıb, canına vicvicə düşüb.

Əsgər “azad ol!” əmrindəki kimi ayaqlarını aralayıb qoşa ağı xəttin üstündə dayanıb. Qarşısında kölgə peyda olanadək yerindən tərpənmir. Öz kölgəsidi, arıq və uzun, qərbdən doğan günəşin yaratdığı yolun üstündə dartılıb uzanmış kölgə. Aydın səhər səmasına qarşı dayanan yel dəyirmanının silüetinə baxmaq üçün yavaşca çevrilir.

Bir müddət, bəlkə beş, bəlkə otuz dəqiqə sonra diqqətini kiçik bir təyyarə cəlb edir. O, şimaldan aşağıya doğru, çox alçaqdan, düz hasarın üstündən uçuşur. Əsgər başa düşür ki, təyyarə radarla təsbit edilə bilməyəcək qədər alçaqdan uçuşur, amma həyəcanlanmır. Böyük ehtimalla, bu, adi müntəzəm yoxlamalardan biri, hətta təchizat uçuşudur. Təyyarə xətt boyunca “şimal”dakı digər məntəqələrdə də olub.

Yalnız həddən artıq yaxınlaşdıqdan sonra bunun mülki təyyarə olduğunu başa düşür. O, əsgərin başının üstündən, fərqləndirən üstündən uçuşur. Əsgər təyyarənin mülki qeydiyyat nömrəsini görə bilir. O, dövrə vurub yolun üstündə yerə enmək istəyəndə, əsgər avtomatını götürmək üçün fərqləndirən qəfə qaçır, cəlbələrini patron daraqları ilə doldurur və təyyarə fərqləndirən 10 yard məsafədə yerə enən zaman bayıra çıxır.

Bundan sonra olanlara o, sanki kənardan baxır. Sanki özü öz hərəkətlərini müşahidə edir. Bir dəfə Kaliforniyada təkəri şose yolda partlayanda yol qəzasına düşmüşdü. Avtomobili nəzarətdə saxlamaq üçün çabalamağına kənardan qorxusuzca, arxayınlıqla necə tamaşa etdiyini hələ də xatırlayır.

İndi də əl ilə pilota işarə eləyir və təyyarənin qanadının yanında əllərini başına qoyub dayanmalı olduğunu başa salır. Xarici ölkələrdə çox xidmət elədiyindən ingilis dilinə ehtiyac duymur. Xüsusi bir tərzdə donquldandır, əlini yelləyir və səslərə mənə qatmaq üçün avtomatını göstərir. Pilot nəsə deyir, o, qulaq asmağa ehtiyac duymur.

Pilot orta yaşlı, yekəqarın bir kişidir, ağ geyinib: şort, köynək və corab. Qəhvəyi ayaqqabıları və şəhər adamlarına xas ağ dərisi var, narahat görünür. Bu, əsgəri maraqlandırmır. O, ingilis dilində sadə sözlərdən istifadə edərək pilotdan nə istədiyini soruşur.

Kişi tələsə-tələsə cavab verir, izah edir ki, yolunu azıb, çox az benzini qalıb, əsgər üçün heç bir maraq kəsb etməyən missioner məntəqəsinə gedir.

Sonra pilota təyyarənin qanadının kölgəsində əyləşə biləcəyini başa salır. Pilot gərək ki, ağ libası haqqında düşündüyünə görə tərəddüd etsə də, əsgərə baxıb, ağır-ağır qanadın altına keçir, büzüşüb dayanır.

Sonra əsgər telefonla zəng vuracağını başa salır, deyir ki, tərpənməyə, ya qaçmağa çalışsa, atəş açacaq.

Əsgər əvvəllər heç vaxt yığmadığı nömrəni yığır. Nömrəni yığarkən başa düşür ki, hara zəng vurduğunu bilmir: “kənarda” olan Yellambi bazasına, yoxsa “içəridəki” başqa bir yerə.

Telefona cavab verilir, adını heç vaxt eşitmədiyi bir mayor danışır. O, vəziyyəti mayora başa salır. Mayor hansı benzinin lazım olduğunu soruşur. Əsgər bir addım bayıra çıxır, məlumat alır və telefonla danışmağa davam edir.

Dəstəyi asmamışdan əvvəl mayor soruşur ki, o, xəttin hansı tərəfindədir. “Kənarda”, – əsgər cavab verir.

Yük maşını gələnə qədər iki saat keçir. Maşını kapitan idarə edir. Qərribə də olsa, bu, əsgəri təəccübləndirmir, lakin məyus edir, çünki “içəri” və “kənar” məsələsini aydınlaşdırma biləcəyinə ümid edirdi. İndi bu mümkün olmayacaq.

Bir neçə kəlmə kəsilir. Kapitan və əsgər bir neçə silindr və əl nasosunu maşından endirirlər. Kapitan əsgəri pilotla nəzakətsiz davrandığı üçün məzəmmət edir. O, rəsmi salam verir.

Əsgər maşının yük qapısını bağlayarkən kapitan və pilot söhbət edirlər – gərək ki, pilot nəsə sual verir, lakin onun nə soruşduğunu və aldığı cavabı eşitmək mümkün deyil.

Kapitan maşını döndərir, yolun üstü ilə hərəkət edib əqrəb şəbəkəsini keçir və yavaş-yavaş gəldiyi yerə qayıdır.

Pilot açıq kabinədən əl eləyir. Əsgər onun salamına cavab verib, yolun yanından yavaş-yavaş əl eləyir. Pilot mühərriki işə salır, yolun üstü ilə hərəkət etməyə başlayır, sonra dönür. Uçuşa hazırdır.

Bu anda əsgər başa düşür ki, bu adam “içəri”dən, yəni Birləşmiş Ştatlardan keçmək üzrə ola bilər. Bunun qarşısını almaq onun vəzifəsidir. Əsgər əl eləyib kişini aşağı çağırmağa çalışır, lakin, görünür, o, başqa işlərlə məşğuldur, ya da əl hərəkətini düzgün başa düşmür. Təyyarə isə sürətini artıraraq əsgərə doğru gəlir. O, əlini yelləyə-yelləyə təyyarəyə tərəf qaçır.

“İçəri”nin nə olduğunu bilmək qeyri-mümkündür. Kapitandan soruşmaq olmazdı. Buna görə onu hərbi məhkəməyə cəlb edə bilərdilər.

Əsgər yolun yanında dayanıb, kiçik təyyarə ona doğru gəlir, artıq yerdən aralanıb. O, avtomatını tuşlayıb atəş açanda təyyarə yerdən altı fut aralanmışdı. Təyyarənin qanadları əvvəl azacıq sola, sonra sağa əyilir. O, “qərb” kimi bilinən yerdə sol qanadı üstə aşır, diyərlənərək partlayır, qəfil alovlanır, ətrafını tüstü bürüyür.

Yolun ortasında dayanan əsgər təyyarənin yanmağına tamaşa edir.

Onun beli və külüngü var, təyyarənin hissələrini bacardıqca yastılamağa çalışır, sındıra bildiyini sındırır. Sonra təyyarənin qalıqlarını basdırmaq üçün quyu qazmağa başlayır. Yer sərtidir, əsasən qayalardan

ibarətdir. Böyük bir quyuya ehtiyacı olacaq. Parad forması qaralıb və çirklənib. O, dayanmadan qazır, əlləri, barmaqları suluqlayır, qanayır. Çoxlu əqrəb var. Onlara baş qoşa bilməz, vaxt yoxdur. Əqrəblərə indi vaxtının olmadığını deyir.

İstidir, çox istidir.

O, taqətsiz halda yavaş-yavaş qazır.

Çuxuru qazdıqca bəzən yel dəyirmanının tiqqılıtısını eşidir və düşünür, görəsən, yel dəyirmanı da onu eşidirmi?

BƏŞƏRİ POEZİYA

CEYMS ARLİNQTON RAYT

Çevirdi: Zakir Fəxri

13 dekabr 1927-ci ildə Ohayo ştatının Martins Ferri şəhərində anadan olmuş, 25 mart 1980-ci ildə Nyu-York ştatının eyni adlı şəhərində 52 yaşında dünyasını dəyişmişdir.

1952-ci ildə Kenon kollecini, 1959-cu ildə isə Vaşinqton Universitetini bitirmişdir.

1956-cı ildə ədəbiyyat aləmində görünməyə başlayan Rayt, növbəti il Amerikanın ən istedadlı şairi kimi Ualedə poeziya festivalında ödülə layiq görülmüşdür. Uzun illər bir yerdə işlədiyi məşhur şair Robert Blayla tərcümə sahəsində sıx əməkdaşlıq etmiş, bir çox dünya şairlərini ingilis dilinə çevirərək müxtəlif dərgilərdə və ayrıca kitab halında nəşr etdirmişdir. Alman və Latin Amerikasına şairlərindən etdiyi tərcümələr onun şəxsi yaradıcılığına da təsirsiz ötüşməmişdir.

1972-ci ildə dərc olunmuş şeirlər kitabı poeziya nominasiyası üzrə Amerikanın ən ali mükafatlarından birinə – “Pulitser” mükafatına və Amerikanın “Milli kitab” mükafatına layiq görülmüşdür.

O, amerikalıların ən çox sevdiyi şairlərdən biridir.

1981-ci ildən başlayaraq, hər il yüzlərlə şair və yazıçı Raytın anım günündə Martins-Ferridə – poeziya bayramına toplaşırlar.

“Bədənimdən çıxsam, çiçəkləyəyəm” – Açığını deyim, Rayt məni bu deyimi ilə cəzb etdi. Bu misra mənə qədim sufi Məhəmməd-əd din Nəsəfinin “Sən ruhlar dünyasından gəlmisən, ora da dönəcəksən” kəlamını xatırlatdı.

Rayt isə xəstə bədənin sağlam ruha verdiyi əzablardan qurtarsa, çiçəkləyəcəyini dilə gətirdi.

AYILTMA MƏNTƏQƏSİNDƏ DİVAR YAZISI

Unudulmaz,

yaddaşımdan silinməz bir an...

İnan, inan,

indiki kimi dəyərlə,

qiymətli olmamışdı

həyatım heç zaman.

Gözlənilmədən yaxalandım,

Qəfildən

başımın üstünü aldılar.

Sürükləyib,

ayiltma məntəqəsinin

qaranlıq otağına saldılar,

lüt bədənəcən axtardılar.

O ki var daradılar
deyinə-deyinə,
söyə-söyə....

Təəccüblə, heyrətlə baxdım
sətirlərimə
gözlərimi döyə-döyə...

Qəbir daşıtək
kif atmış divar qatında
kəbud dırnaqlarla
cızılmış sətirlər,
qanla yazılmış sətirlər
sirri-xuda kimi
yanıb-sönsəydi əgər,
onları oxuyan
peşəkar qatil belə
özünü alammazdı ələ.

Mərhəmət odunda
hiddətdən qaqqıldayardı,
çənəsi şaqqıldayardı...

Şükür ki,
Tanrıya şükür etmək
haqqı var insanların.

Kəbud dırnaqlardan
divarlar ovula-ovula
hər sətirdən yuxala-yuxala
az qalır yığıla...
...onların bulanıq yazılarından.

Amma
sonuncu narkoman
divarda təzə,

qanla yazılmış adından
öncə qeyb oldu...

Burdan çıxmaq istərdim...

Dənizdə sakitlik,
dinclik tapıb
yuxuya qərq olardım,
sularda azardım...

İsayadan, Kabiradan,
Ansaridən, Uitməndən...

kimdən olursa-olsun,
bir neçə söz yazardım
kif atmış bu divarlara;
Öz sözlərimi

yazdım amma
barmaqlarımdan axan
qanla...

Bu bir alın yazısıdı,
axı mən kiməm?

İnnən belə,
ömrümün sonuna qədər,
onları oxumağa məhkumam...

Razı olub
uf deməzdim ölümə,
sirr kimi saxladığım bu sözləri
gətirməzdim dilimə...

Qaranlıq
anlaşılmaz qaldı mənə,
yaşadığım ömürlərdən biri
yazılmamış kitabın dərinliyində
qayğısızlıq arzularıyla
boğulmuş, qapanmış,
kömür-kömür yanmış

usanmış...

Qəribə, sirli hönkürtü səsi
dəydi qulağıma,
qayıtdım ötən günə – dünənə...

İti yazan dırnaqlarım sındı...

Qoy ölümlər

öz ölümlərinin

dərdini çəksin,

onların mərhəmətindən

mənə nə?!

XEYİRXAH NİYYƏT

Qara qayanın üstündə
tənhayam, təkəm.

Sümüyümə,

iliyiməcən təkəm,

İki yol ayrıcında

dönub qalmışam.

Başım suallarla dolu...

Amma yenə,

öz yolumu seçirəm,

öz getdiyim yolu.

Tənhayam, təkəm,

Qəbirtək açılmaz

sirli qaya,
Tək-tənha
qərib biçimdə
özümü
bu qayanın içinə bükəm...
Ancaq gec-tez
darıxan ruhum
qara qayaya tapınacaq...
Açılacaq qara qaya,
məni içinə alacaq
və qapanacaq,
İnsan ömrü heçdi...
Bax indicə
məndən aşağıda
bir cüt maral keçdi –
iti sürətlə,
dırnaqlarıyla
daşları dağıda-dağıda.
İstərdim qəbrim üstədən
bayquş uçsun,
qanadlarının kölgəsi
qəbrimi qucsun...
Elə hey düşünürəm,
Düşünüb, düşünürəm:
mənim yazıq İdam
tək-tənha veyillənir
sərsəmləyir təklikdə.
Nə qədər ki,
yarası açılmayıb,
Ağrı-acısı
içinə yığılacaq,
belindən kəmər düşüb,

parça-parça dağılacaq.

Eh!

Cenni, Cenni...

Bir tək sənə bağışladım

bu talesiz kitabı.

Əvəzində

məni üzü həyata döndər...

heç olmasa,

yazı yazmağa yenə

quş lələyi göndər.

İnan mənə!

Bir kimsəyə

verməyəm onu,

səndən başqa

kim anlayar axı bu şeiri?

Tüpürüm hər şeyə,

elə onlara da...

Necə başa düşər axı

onlar bu şeiri?

Necə anlasınlar

səni, ya məni.

Odur ki, bax beləcə, –

diz-dizə,

göz-gözə

səbr eləmək qalır bizə.

ÖMÜR BİR HEÇDİ

Başım üstə

qanadlarının tozunu

hər sübh çağı

şəhdə yaxalayan,
bu ağacın
qara gövdəsində yuxulayan
kəpənək görürəm, –
tunc rəngli,
tunc çalarlı.

Yarpaqların arasında
titrəyən bir yarpaqtək
yırğalanır kəpənək.

Dağın yaxasında, –
boş evin arxasında
asta-asta gedən
inəklərin
boynundan sallanan
zıncırovların səsi gəlir
bütün günü.

Çətir şəkilli,
qoşa,
şam ağacı arasında
qızılı daştək parlayır
atların peyini...

Günəş qürubda
solub-saralanda
arxası üstə uzanıram
hava qaralanda, –
göy üzüylə üz-üzə.

Göydə,
başım üstə
cavan qırğı uçur
boş evi süzə-süzə.
Beləcə, deyə-gülə
ömrümü verdim yelə...

Nə yaman tez keçdi ömür?
Sən demə, heçdi ömür.

MÜQƏDDƏS İUDA

Bezdim xəstə bədəndə
Ruhunu daşımaqdan.
Boyun əyib dünyaya,
Üzöldüm yaşamaqdan.
Doğma bir yer qalmadı
Daha ayaq basmağa.
Səbrim bitib-tükəndi;
Bu dünyaya tüpürüb,
Çiynimdə topa kəndir
Yol gedirdim özümü
Bir yer tapıb asmağa.
Diksindim bir səsə mən,
Qorxu aldı canımı,
Qaldım əsə-əsə mən.
Bir yığın zırpı əsgər
Zavallının birini
Yerə yıxıb döyürdü,
Təpikləyib söyürdü.
Düşündüm ki, İlahi,
Bu yekəpər, qudurğan,
Zalım, qəddar əsgərlər
Görəsən, niyə döyür
Bu günahsız adamı?
Kimliyimi unutdum,
Unutdum öz adımlı.
Unutdum, əsgərlərin

Dəstə-dəstə düzülüb
Səhərlər oxuduğu
Məzəli mahnıları.
Günüm necə başladı?
Quşlar hayana uçdu,
Haralarda qışladı?
Göylərdən qopub düşən
Bu yazığı lüt-üryan
Gözləri yaşlı gördüm.
Çiynimdəki kəndiri
Bir kənara ataraq,
Yekəpər əsgərlərə
Fikir vermədən belə
Qarşımdakı sədləri
Tez aşmağa tələsdim.
O yazığın çəkdiyi
Əzabı, ağrıları
Paylaşmağa tələsdim.
Bu günün əzabları
Axı niyə bu kasıb,
Yazıq adama düşdü?
Vücudum əsdi birdən;
Çörəyin dadı, tamı
Düşdü, yadıma düşdü...
Ruhumu titrədən bir
Öpüş yadıma düşdü.
Sinəsi gül-çiçəkli,
Qoyun, quzu otlayan
Örüş yadıma düşdü.
Xəyal getdi min yerə...
Dalıb xatirələrə
Sanki içində azdım.

Tez də özümə gəlib,
Mən bu heysız adamı,
Bu talesiz adamı
Birdən bağrıma basdım.

XEYİR-DUA

Minnesota ştatında
Reçesterə aparən yolboyu
göz işlədikcə uzanan
yamyaşıl otların,
güllərin üstə
yavaş-yavaş axşam düşür,
qaranlıq çökür,
Gün beləcə ötüşür...
Qəribə bir gözəllik
adamı özünə çəkir.
Birdən hürkək, sevincək
bir-birindən göyçək
iki hindi atı
Söyüdlərin arasından çıxıb
bizə tərəf qaçır...
Mənimplə, dostumla
görüşmək üçün...
Tünd gözləri
xeyirxahlıq işığı saçır.
Tikanlı məftilləri
Ehmalca adlayıb,
Çəmənliyə düşürük –
Gün boyu

atların otladığı yerə.
Atlar hirslə yeriyr,
Çatıb, bizi haqlayır;
Gəlişimizə sevinir,
Sevinclərini güclə saxlayır.
Sudan islanmış
qu quşlarıtək
Tez-tez
başlarını yerə əyirlər,
dodaqlarını çeynəyirlər.
Bəlkə bir-birini sevir onlar...
Mən olmayan günlər
görəsən axı
neyləyir onlar?
Onların tənhalığı
hədsizdi, sonsuzdu...
tövlədə
tər-təzə yaz otlarını
çeynəyir onlar.
Kürən at
yanıma gəlir
qoltuğuma dürtür burnunu.
Az qala ağlamaq istəyirəm,
Bu qədd-qamətli atı
qucaqlamaq istəyirəm.
Ona tərəf itələyir məni
yüngülcə əsən külək –
qızların biləklərinin
dərīsītək yumşaq
uzun qulaqlarını
tumarlayım deyə.
Bu vəfalı atların

qarşısında
gündə yüz yol
baş əyərəm...
Bu bədəndən
çıxa bilsəm
bəlkə mən də
çiçəkləyərəm!

MEMUAR

“PARTİZAN MÜHARİBƏSİNİN ƏLİFBASI”

Çe Gevaranın “Boliviya gündəliyi”ni çoxdan tərcümə etməyə başlamışdım. Hətta kitabın böyük bir hissəsini tərcümə edib bitirmişdim. Amma təxminən 1 il bundan əvvəl “Boliviya gündəliyi”nin yeni, daha təkmil və tam versiyası əlimə keçdi. Məlum oldu ki, Boliviya hökuməti gündəliyin ölkənin təhlükəsizliyinə təhdid kimi qiymətləndirdiyi bəzi səhifələrini illərdir arxivində saxladığına görə, “Boliviya gündəliyi”nin müxtəlif dillərdə bu günə qədər çap edilən bütün versiyaları yarımçıq olub. Amma çap olunan son variantda bu səhifələr də əlavə edilmişdi. Ona görə də tərcüməyə bir daha “əl gəzdirməli” oldum.

Təbii ki, istənilən gündəliyi ixtisarla çap etmək onun effektini ən azı yarıbayarı azaltmaq deməkdir. Xüsusilə də, Çe Gevaranın bu gündəliyində hadisələr zəncirvari cərəyan edir. Amma “Xəzər” üçün bu materialı hazırlayanda gündəliyin mümkün qədər əhəmiyyətli hissələrini seçmiş və onları tam verməyə çalışmışam. “Boliviya gündəliyi” kitab şəklində yaxın günlərdə “Tərcümə Mərkəzinin kitabları” seriyasında işıq üzü görəcək.

Bir az da kitabın özü haqqında... Bu, bütün dünyada şöhrəti müəllifinin şöhrətinə bərabər olan az sayda kitablardan biridir. Mən bu kitabı “Partizan müharibəsinin əlifbası” adlandırardım. Çe Gevaranın populyarlığının ilbəl artmasında “Boliviya gündəliyi”nin də rolu az deyil. Bu gün Çe Gevara dünyanın hər yerində gənclərin ən sevimli qəhrəmanıdır, onun şəkilləri olan maykalar, döş nişanları öz satış tirajına görə dünyanın ən məşhur futbol komandalarının atributlarını belə geridə qoyur. “Boliviya gündəliyi” hər il yüz min tirajla fərqli dillərdə yenidən çap olunur, yenidən oxunur, yenidən sevilir. Azərbaycan dilində isə gündəlik ilk dəfə işıq üzü görəcək. İnqilabın sonuncu romantikinin bu maraqlı əsərinin azərbaycanlı oxucu tərəfindən də maraqla qarşılanacağına heç bir şübhəm yoxdur.

BOLİVİYA GÜNDƏLİYİ

1966

7 noyabr

Yeni mərhələnin başlanğıcı. Maneəsiz gəlib çatdıq; rançoya gecə yetişdik. Koçabambada Paçunqoyla¹ mən lazımı şəkildə qrimlənilib bir neçə gərəkli tanışlıq əlaqəsi qurduq. Sonra iki gün ərzində iki “cip” ilə ayrı-ayrı yol gəldik.

Bizim kokain istehsalı ilə məşğul olduğumuzu düşünən qonşunu² şübhələndirməmək üçün rançoya çatmamış bir maşına oturdurduq. Maraqlıdır ki, şayiələrdə əsas kimyagər bizim bənzərsiz Tumaini³ hesab olunur.

İkinci reys zamanı Biqotes⁴ mənim kim olduğumu biləndə maşınla xəndəyə uçaçaqdi; qabaq təkərlər havadan asılı qaldı. 20 km piyada yol gedəndən sonra rançoya gecəyarıdan keçmiş gəlib çatdıq. Burada bizi artıq üç yoldaşımız gözləyirdi⁵.

Biqotes partiyasının mövqeyinə baxmadan bizimlə əməkdaşlıq etməyə hazır olduğuna işarə vurdu, amma o, hədsiz hörmət etdiyi və az qala ilahiləşdirdiyi Monxe⁶ sadiq qalacaq. Onun sözlərinə görə Rodolfo⁷ və Koko⁸ da bu mövqedədirlər. Çalışmaq lazımdır ki, partiya bizi dəstəkləsin. Mən Biqotesdən xahiş etdim ki, birincisi, danışıqlarda bizə yardımçı olsun, ikincisi, ən azından hazırda Bolqarıstanda olan Monxe geri dönüncəyə qədər öz yoldaşlarına heç bir şey deməsin. O razılaşdı.

25 noyabr

Gözetçilər xəbər verdilər ki, rançoya içində iki-üç sərnəşin olan “cip” yaxınlaşır. Məlum oldu ki, bunlar malyariya ilə mübarizə xidmətinin əməkdaşlarıdır. Qan nümunələri alandan sonra çıxıb getdilər. Paço və Rolando⁹ bizim xəritədə gördüyümüz bulağa gedib çıxdıqlarına görə

¹ **Paçunqo (Paço)** – **Alberto Fernandes Montes de Oka**. Kubalı. Kuba hökumətində Ağır Sənaye Nazirliyi nəzdində, mədən şöbəsi direktoru da daxil olmaqla, müxtəlif vəzifələr tutub. 3 noyabrda Çe ilə birlikdə Boliviya gəlib. 9 oktyabrda Kebrado de El-Yuro dərəsində qətlə yetirilib.

² **Siro Alqaranyas Leyçe** – partizanların birinci düşərgəsinin yanında yerləşən Pinkal rançosunun sahibi.

³ **Tumaini (Tuma)** – **Karlos Koelyo**. Kubalı. Çenin sadiq silahdaşı və şəxsi mühafizəçisi. 1967-ci il iyunun 26-da Santa-Krus ştatının Florida əyalətindəki Piray adlı yerdə baş vermiş döyüşdə qətlə yetirilib.

⁴ **Biqotes (Loro, Xorxe)** – **Xorxe Vaskes Vianya**. Boliviyalı, Kommunist Partiyasının fəal üzvü, silahlı müqavimətin təşkilatçılarından biri. 1967-ci il aprelin 22-də Taperilyas yaxınlığındakı Koripote rançosunda baş verən döyüş zamanı yoldaşlarından ayrı düşüb, 29 apreldə əsir götürülüb. Bir ay sonra onun əsirlikdən qaçdığı elan edilib. Onu Reji Debre və Siro Bustosla birlikdə qiyabi mühakimə ediblər. Amma o vaxt artıq onun qətlə yetirildiyi ilə bağlı şayiələr gəzib.

⁵ **Apolinar Akino Kiske (Apolinario, Apolinar, Polo), Serapio Akino Tudela (Serapio, Serafin) və Antonio Dominiqes Flores (Antonio, Leon)** – Boliviya Kommunist Partiyasının üzvləri

⁶ **Monxe (Estanislao, Mario, Neqro)** – **Mario Monxe Molina**. Boliviyalı. 1968-ci ilin yanvarında istefa verənə qədər Boliviya Kommunist Partiyasının birinci katibi vəzifəsini tutub.

⁷ **Rodolfo** – **Rodolfo Saldana**. Boliviyalı. Kommunist Partiyasının üzvü və Kubada hərbi hazırlıq keçən ilk boliviyalılardan biri. Çe gündəliyindəki 26 yanvar qeydində onun 15 gün sonra partizanlara qoşulacağını yazıb, amma bu baş verməyib. Onu 1968-ci ildə həbs ediblər, 1970-ci ildə işə üsyançıların Teoponte yaxınlığında əsir götürüdükləri almanlarla dəyişiblər.

⁸ **Koko** – **Roberto Peredo Leyçe**. Boliviyalı. Partizan müharibəsinin hazırlanmasının bütün mərhələlərində rolu olub. Nyakauasu rançosunun rəsmi sahibi qismində çıxış edib. 1967-ci il sentyabrın 26-da La-İquera yaxınlığındakı Kebrado del Batan dərəsində pusqaya düşüb və qətlə yetirilib.

⁹ **Rolando (kapitan San-Luis)** – **Eliseo Reyes Rodriqes**. Kubalı. Kuba Kommunist Partiyası MK-nın üzvü. 1967-ci il aprelin 25-də Tikuça kəndi və İkira çayı arasındakı El Meson yaxınlığında baş verən döyüşdə qətlə yetirilib.

gecəyarından xeyli keçmiş qayıtdılar. Çayla üzüyuxarı qalxarkən onlar atılmış zəmilərə rast gəliblər.

27 noyabr

Xorxe hələ də gəlib çıxmayıb. Bütün gecəni keşik çəkməyi tapşırırdım, amma La-Pasdan ilk “cip” saat 21.00-da gəldi: Koko Xoakini¹⁰, Urbanonu¹¹ və bizimlə qalacaq Ernesto¹² adlı boliviyalı tibb məktəbi tələbəsini gətirib. Sonra Koko yenə çıxıb getdi və Rikardo¹³, Braulio¹⁴, Migel¹⁵ və İnti¹⁶ adlı bizə qoşulmaq qərarına gəlmiş başqa bir boliviyalı ilə geri döndü. İndi biz dəstədə on iki, rançonun sahibi rolunu oynayan Xorxe ilə birlikdə isə on üç nəfərlik. Koko və Rodolfo əlaqələrin qurulmasıyla məşğul olacaqlar. Rikardo həyəcanlı xəbərlər gətirib: Boliviyaada olan Çino¹⁷ mənə baş çəkmək və özü ilə 20 döyüşçü gətirmək istəyir. Estanislounun [Monxe] dəstəyini almadan hərəkətə beynəlmilləşdirmək düzgün deyil. Hələlik qərarlaşdırdıq ki, Çinonu Santa-Krusa yönləndirək və orada Koko onu qarşılayıb bura gətirsin. Rikardo və Koko iki “cip”də səhər tezdən çıxıb getdilər: birinci La-Pasa, ikinci isə Xorxenin başına nə gəldiyini öyrənmək üçün don Rembertonun¹⁸ yanına yollandı. İnti mənimlə söhbətində Estanislounun dəstək verəcəyinə o qədər də inanmadığına işarə vurdu. O özü bütün körpüləri yandıraraq bizimlə sona qədər bir yerdə olmağa hazırdır.

2 dekabr

Səhər tezdən Çino gəldi. Ruh yüksəkliyi hiss olunurdu. Bütün günü söhbətləşdik. Gəlinən nəticələr bunlardır: o, vəziyyət haqqında şəxsən məruzə etmək üçün Kubaya yollanacaq. Beş perulu bizə iki ay sonra döyüş əməliyyatları başlayanda qoşulacaq. İkisi isə indi gələcək: radist və həkim. Çino silah istədi. Razılaşdıq ki, o bizdən bazuka və bir neçə “mauzer” tüfəngi götürəcək. Bundan başqa, mən ona M-1 alacağam, eləcə də gizli fəaliyyətin təşkili üçün beş perulunun Titikaka çayının o biri sahilindəki Puno rayonuna göndərilməsinə kömək edəcəyəm. Çino Peruda başına gələn müsibətlərdən danışdı və Kalikstonun¹⁹ azad olunması ilə bağlı cəsarətli planını bölüşdü – mənə, olduqca utopik planı. O hesab edir ki, o yerlərdə pərən-pərən salınmış gerilyeroslardan sağ qalanlar fəaliyyət göstərirlər, amma oralara bizimkilərdən heç kimin ayağı dəyməyib, ona görə də bununla bağlı tam əminlik yoxdur.

¹⁰ **Xoakin (Vilo) – Xuan Vitalio Akunya Nunyes.** Kubalı. 1957-ci ildə Kuba üsyançı ordusunun sıralarına qoşulan ilk kəndlilərdən biri. 1967-ci ilin 31 avqustunda onun qrupu Rio-Grande sahilindəki Vado del Puerto-Maurisio keçidi yaxınlığında pusquya düşüb və bütünlüklə məhv edilib.

¹¹ **Urbano – Leonardo Tamayo Nunyes.** Kubalı. Kebrado de El-Yuro dərəsindəki döyüşdən sağ çıxıb. 1968-ci ilin fevralında Pombo və Beninyo ilə birlikdə Boliviyaadan Çiliyə yollanıb. Kubaya 1968-ci il martın 6-da qayıdıb.

¹² **Ernesto (El Mediko) – Freddi Maymura Urtado.** Boliviyalı. Boliviya Kommunist Partiyasının üzvü. Həkim diplomunu Kubada alıb. 1967-ci il avqustun 31-də Vado del Yeso keçidi yaxınlığındakı döyüşdə əsir götürülüb və hökumət ordusu ilə əməkdaşlıqdan imtina etdiyinə görə elə həmin gün güllələnib.

¹³ **Rikardo (Papi, Çinçu, Mbili, Tako) – Xose Mariya Martines Tamayo.** Kubalı. 1966-cı ilin martında Çenin qarşılınmasını təşkil etmək üçün La-Pasa gəlib. Əsas qrupun heyətində olub. 1967-ci il 30 iyulda ağır yaralanıb və yoldaşlarının əhatəsində can verib.

¹⁴ **Braulio – İsrail Reyes Sayas.** Kubalı. Fidel Kastronun xüsusi mühafizəçilər dəstəsinin üzvü. 1967-ci ilin 31 avqustunda Vado del Yeso keçidi yaxınlığında baş verən döyüşdə birinci o qətlə yetirilib.

¹⁵ **Migel (Manuel) – Manuel Ernandes Osorio.** Kubalı. 1967-ci il sentyabrın 26-da La-İquera yaxınlığındakı Kebrado del Baton dərəsində pusquya düşüb və qətlə yetirilib.

¹⁶ **İnti – Quido Peredo Leyqe.** Boliviyalı. Çenin Boliviyaadakı ən məşhur silahdaşlarından biri, komissar və hərbi komandır. Kebrado de El-Yuro dərəsi yaxınlığındakı döyüş zamanı bir qrup döyüşçü ilə birlikdə mühasirəni yarıb və yerli kəndlilər tərəfindən gizlədilib. 1969-cu il sentyabrın 9-da La-Pasın təhlükəsizlik qüvvələri izinə düşüb onu qətlə yetiriblər.

¹⁷ **Çino – Xuan Pablo Çanq Navarro Levano.** Perulu, Peru Xalq Azadlıq Ordusunun lideri. Kebrado de El-Yuro dərəsindəki döyüşdə sağ qalıb, əsir alınıb, La-İqueraya gətirilib və Simeon, Kuba və Çe ilə birlikdə güllələnib.

¹⁸ **Don Remberto Vilya – Nyakauasu rançonunun onu Roberto Peredoya (Koko) satan keçmiş sahibi.**

¹⁹ **Ektor Bexar Rivera – Peru Azadlıq Ordusunun həbsxanaya salınmış komandanı**

Bir az da ordan-burdan söhbət etdik. Çino bir neçə fotosəklimizi götürüb elə gəlidiyi ruh yüksəkliyi ilə də bizimlə vidalaşdı. Kokonun vəzifəsi Sañçeslə²⁰ (onunla mən sonra görüşəcəyəm), eləcə də İntinin prezidentin informasiya xidmətinə rəhbərlik edən və bizimlə çalışmağa hazır olduğunu bildirən qayını ilə əlaqə yaratmaqdır. Şəhərdəki agentura şəbəkəsi hələ bələkdədir.

11 dekabr

Gün sakit keçdi. Gecəyə yaxın Koko və Papi gəlib çıxdılar: özləri ilə Alexandro²¹, Arturo²² və boliviyalı Karlosu²³ gətirdilər. Həmişəki kimi ikinci “cip”i yol qırağında saxlamışdılar. Sonra həkim Moronu²⁴, Beninyonu²⁵ və daha iki boliviyalını – Karanavi rançosundan²⁶ olan kamba²⁷ hindilərini də gətirdilər. Gecə bu cür şərait üçün təbii olan yol sərgüzəştləri haqqında söhbətlərlə keçdi. Antonio²⁸ və Feliksin²⁹ yoxluğunu müzakirə etdik (onlar birinci gəlməli idilər). Papi ilə danışdıb ona daha iki səfər edərək Renan³⁰ və Tanyanı³¹ da gətirməyi tapşırıdım. Şəhərdəki hər iki evi satacağıq, xəlvətxanalardan pul götürüb Sañçesə 1000 dollar verəcəyik. O, kiçik furqonu özünə saxlayacaq. “cip”lərdən birini Tanyaya satacağıq, ikincisi bizdə qalacaq. Bundan başqa, hələ silah dalınca da getmək lazımdır. Mən bütün Boliviyanın gözü qarşısında yükü burdan-ora yükləməmək üçün bir “cip”lə getməyi əmr etdim. Çino ruh yüksəkliyindən zingildəyə-zingildəyə Kubaya yola düşdü. Qayıdandan sonra bizə qoşulmaq niyyətindədir. Koko ərzaq almaq üçün Kamiridə qaldı. Papi La-Pasa qayıtdı. Təhlükəli hadisə baş verdi; valyeqraneli ovçu³² bizim izimizə rast gəlib, bizlərdən birini görüb və Pombonun³³ salib itirdiyi əlcəyi tapıb. Bu, planlarımızı dəyişir: sayıqlığı artırmaq lazımdır. Antonio sabah valyeqranelini tapir üçün qoyulan tələlərə baxmağa aparacaq. İnti salam-kələmdən dərhal sonra Kubanın uzun əli haqqında söhbət salan, yolda isə partiya razılıq verməyincə əlinə silah almayacağını bəyan edən boliviyalı tələbə Karlosla bağlı narahatlığımı bölüşdü. İntinin sözlərinə görə, bu tələbəyə məsələni sona qədər araşdırmayan Rodolfo zəmanət verib.

²⁰ **Xulio Daqnino Paçeko** – Peruda Azadlıq ordusunun maraqlarını təmsil edən perulu jurnalist

²¹ **Alexandro** – **Qustavo Maçin Oed de Beçe**. Kubalı. 1967-ci il avqustun 31-də Vado del Yeso keçidi yaxınlığındakı döyüşdə qətlə yetirilib.

²² **Arturo** – **Rene Martines Tamayo**. Kubalı. 1967-ci il oktyabrın 8-də Kebrado de El-Yuro dərəsində qətlə yetirilib.

²³ **Karlos** – **Lorxio Vaka Marçetti**. Boliviyalı. 1967-ci il martın 16-da təlim yürüşü zamanı Rio-Qrandedən keçərkən boğulub.

²⁴ **Moro (Moroqoro, Muqanqa, El Mediko, Tavito)** – **Oktavio de la Konsepsion de la Pedraxa**. Kubalı. Mühəribənin son mərhələsində ağır xəstələnib və buna görə də Kebrado de El-Yuro dərəsində döyüş başlayan zaman Çe onu Eustakio və Çapako ilə birlikdə Pablitonun yanında qoyub. Pablitonun qrupu Miske və Rio-Grande çaylarının qovuşuğunda yerləşən Kaxonesə qədər irəliləsə də, 1967-ci il oktyabrın 14-də burada məhv edilib.

²⁵ **Beninyo** – **Dariel Alarkon Ramires**. Kubalı. Kebrado de El-Yuro dərəsində baş verən döyüşdə iştirak edib, bundan sonra Urbano və Pombo ilə birlikdə Çiliyə qaçıb. 1968-ci il mart ayının 6-da Kubaya qayıdıb. 1995-ci ildə “Sağ qalanlar” adlı xatirələr kitabını çap etdirib. 1996-cı ildə Kuba inqilabına qarşı çıxıb.

²⁶ La-Pas ştatının Şimali Yunqas əyalətinin Karanavi rayonunda yerləşən və üsyançılara mənsub olan ranço

²⁷ **Orlando Ximenes Bazan (Kamba) və Xulio Mendes Korne (Nyato)**. Kamba – Boliviyanın şərqində yaşayan hindi tayfası

²⁸ **Antonio (Olo)** – **Orlando Pantoxa Tamayo**. Kubalı. 1967-ci il 8 oktyabrda Kebrado de El-Yuro dərəsində qətlə yetirilib.

²⁹ **Feliks (Rubio)** – **Xesus Suares Qayol**. Kubalı. Kuba Kommunist Partiyası MK-nın üzvü. 1967-ci il aprelin 10-da Boliviya ordusunun 11 itki verdiyi İripiti yaxınlığındakı döyüşdə qətlə yetirilib. O, Boliviya əməliyyatı zamanı döyüşdə öldürülən birinci partizan olub.

³⁰ **Renan (İvan)** – **İvan Montero**. Kubalı. Partizan mühəribəsi başlayana qədər La-Pas və Havana arasında əlaqələndirici olub. Nikaraquadakı inqilabi-azadlıq mübarizəsində iştirak edib. 1979-1990-cı illərdə sandinist hökumətin kəşfiyyat aparatında çalışıb.

³¹ **Tanya** – **Ayde-Tamara Bunke Bider**. Alman əsilli argentinalı. 1967-ci il avqustun 31-də Vado del Yeso keçidi yaxınlığında baş vermiş döyüşdə qətlə yetirilib.

³² **Tomas Rosales** – Valyeqrande şəhərindən olan

³³ **Pombo** – **Qarri Vilyeqas Tamayo**. Kubalı. Kebrado de El-Yuro dərəsindəki döyüş zamanı Pombo, İnti, Dario, Beninyo və Urbano mühəribəni yara biliblər. Boliviya Kommunist Partiyasının dəstəyi ilə əvvəlcə Koçabambaya, sonra isə Oruroya gəliblər. Buradan üç kubalı Çili sərhədinə yollanıblar və 1968-ci il martın 6-ı Kubaya qayıdıblar.

20 dekabr

Məsləhətləşdik, təşkilati məsələləri həll etdik. 2№-li düşərgədən Alexandronun başçılıq etdiyi qrup gəldi. Bizim düşərgəyə yaxın yerdə onlar ayağına ip bağlanmış ölü maral görüblər. Xoakin bir saat bundan əvvəl oradan keçib və gözünə heç nə dəyməyib. Düşündük ki, maralı ora bizə məlum olmayan səbəblərdən valyeqrandeli atıb. Mən qarovul qoydum və əgər peyda olarsa, ovçunu tutub gətirmələri üçün iki döyüşçünü pusquda durmağa göndərdim. Sonra məlum oldu ki, maral çoxdan ölüb və artıq iyənib. Xoakin də geri qayıdıb onu gördüyünü təsdiqlədi. Koko və Loronun maralı göstərdikləri valyeqrandeli onu bir neçə gün bundan qabaq vurduğunu etiraf etdi. Məsələyə aydınlıq gətirildi.

Mən prezidentin informasiya xidmətindəki adamla əlaqə qurmağı ləngitməmək göstərişi verdim. (Koko indiyə qədər bu məsələnin başını boş buraxıb.) Mexiya ondan başqa həm də Sañçes, Tanya və partiyanın sonra müəyyənləşdirəcəyimiz – yəqin ki, Vilyamontesdən seçəcəyimiz nümayəndəsilə də işləyəcək informasiya xidmətinin rəhbəri və İvan arasında əlaqələndirici olacaq. Maniladan məktub gəldi: Monxe cənubdan qayıdır.

Yerli kompartiyanın konspirasiya ilə bağlı problemi yoxdur; amma düzü, yoldaşlarının Monxeyə etibar etməmələri düşündürücüdür.

Gecə saat 1-də La-Pasdan Monxenin gəlib-gəlmədiyini xəbər verməlidirlər.

İvan problemsiz ticarət işləri ilə məşğul ola bilərdi, amma qabiliyyətsizcəsinə düzəldilmiş saxta pasportu ona bunu etməyə imkan vermir. Yenisini düzəltmək lazımdır. Maniladakı dostlara yazacağam ki, bu işi ləngitməsinlər.

Tanya tezliklə yeni göstərişlər almaq üçün gələcək.

Qərara gəldik ki, Rikardo, İvan və Koko Kamiridən təyyarə ilə uçaçaqlar, “cip” isə burada qalacaq. Geri dönəndə onlar Laqunilyasa zəng edəcəklər və Xorxe qaranlıq düşəndən sonra “cip”lə onların dalınca gedəcək. Gecə saat 1-də La-Pasla əlaqə yarada bilmədik. Səhər tezdən gənclər Kamiriyə yola düşdülər.

1967

5 yanvar

Köhnə düşərgədən əşyaları daşımağa davam etdik. Görünür, hələ bir neçə reys də etməli olacağıq. Generator yerləşdiriləcək anbar da daxil olmaqla radiostansiya üçün qazma bütün yardımçı çalaları ilə birgə hazırdır. Aryerqardın və əsas qrupun silahlarını gözdən keçirdik. Ümumilikdə hər şey qaydasındadır, təkcə Apoların tüfəngində nasazlıq var. Bütün kəşfiyyatçılar qayıtdılar. İnti və Karlos Nyakauasu boyunca irəliləyib adamlara rast gəliblər. İkisi ortabab mülkədarlara məxsus olan bir neçə mülk də görüblər. Patronlardan birinin 150 inəyi var, özü isə Laqunilyasda yaşayır. Yaxınlıqda İti adlı kiçik bir kənd var: bu kənddən La-Erraduradan Laqunilyasa aparın yol keçir. Sonra kəşfiyyatçılar yük maşınlarının Vaka-Qusmana getdiyi Tikuçiyə yollanıblar. Geri bizim Yaki adlandırdığımız İkira çayı boyunca qarmaq kimi burulan cığırla dönüblər. Hipotetik Yaki qəsəbəsi atılmış cəmi bir rançodan ibarətdir. Kəndlilər epidemiya üzündən müflisləşdiyinə görə onu tərk ediblər. Xoakin və El Mediko [Moro] aşılmaz qayaya dirənincəyə qədər İkira boyunca irəliləyiblər. Adamlara rast gəlməyiblər, amma izlər görüblər. Markos³⁴, Migel və Beninyo sıra dağlar boyunca uçuşuma qədər gedib çıxıblar. Ondan o yana yol yoxdur.

Dəstəməzdə artım var: İnti diri kəklik tutub gətirib. Ona əsgər addımı atmaq öyrədir.

³⁴ **Markos (Pinares) – Antonio Sañçes Dias.** Kubalı. Kuba Kommunist Partiyası MK-nın üzvü. Ön dəstənin komandiri olub. Bir sıra ciddi səhvlərinə görə vəzifəsi sırası əsgərə qədər kiçildilib və aryerqarda keçirilib. 1967-ci il iyunun 2-də Xoakinin qrupu üçün azuqə əldə edərkən Belya-Vista rayonunda pusquya düşüb və qətlə yetirilib.

6 yanvar

Hələ hava işıqlaşmamış Markos, Xoakin, Alexandro, İnti və mən yola çıxıb çılpaq təpə boyunca irəlilədik. Mən aşağıdakı qərarları qəbul etdim: Markos Kamba və Paçoyla birlikdə yerli sakinlərlə təmasdan yayınaraq sağdan Nyakauasuya çıxmağa cəhd edəcək. Migel, Braulio və Aniseto³⁵ əsas yola çıxmaq üçün sıra dağlar üzərindən əlverişli keçid axtaracaqlar. Xoakin, Beninyo və İnti isə – əgər bu sıra dağları Pampa del Tiqredirsə – xəritəyə görə onun o biri tərəfi ilə Nyakauasuya paralel olaraq axan Frias çayına aparən yolları öyrənəcəklər.

Günorta Loro iki qatırla gəlib çıxdı – onları cəmi 2000 pesoya alıb. Diribaş oğlandı. Sapsağlam və sakit heyvanlardı. Köhnə düşərgəyə Braulio və Paçonun dalınca adam yolladım: sabah onlar kəşfiyyata getməlidirlər. Onları əvəzləməyə Karlosu və El Medikonu [Ernesto] göndərdim.

Siyasi məşğələdən sonra əsl gerilyerosa lazım olan keyfiyyətlər haqqında kiçik mühazirə oxudum. Nizam-intizamın vacibliyini qeyd etdim. İzah etdim ki, bizim vəzifəmiz həm də azadlıq hərəkatının sağlam və möhkəm nüvəsini yaratmaqdan ibarətdir. Bu, müvəffəqiyyət qazanmağın açarıdır. Sonda hərbi və siyasi hazırlığın vacibliyini vurğuladım. Döyüşçüləri buraxıb komandirlər – Xoakin, Markos, Alexandro, İnti, Rolando, Pombo, El Mediko [Moro], Nyato və Rikardo ilə söhbətləşdim. Onlara nəyə görə Xoakinin mənim müavinim təyin olunduğunu anlattım və Markosun bir sıra xroniki çatışmazlığını qeyd etdim. Xoakinin Migellə yeni il insidenti zamanı hərəkatlarını pislədim. Həllindən bizim gələcəyimizin asılı olduğu bir sıra təşkilati məsələləri onların diqqətinə çatdırdım. Axıra yaxın Rikardo İvanla arasında olan insidentdən danışdı: Tanyanın yanında bir-birinin üstünə bağrıb söyüşməyə başlayıblar. İş o yerə çatıb ki, Rikardo əyləci basıb və İvana maşından düşməyi əmr edib. Bax bu cür axmaq hərəkatlərə görə ümumi işimiz ciddi şəkildə axsayır.

11 yanvar

Antonio, Karlos və Arturo yaxınlıqdakı bulağa kəşfiyyata getmişdilər. Gecə qayıdıb gəldilər və bildirdilər ki, bulaq bizim adətən ov etdiyimiz rançonun yaxınlığında Nyakauasuya tökülür. Alexandro və Pombo Arturonun qazmasında oturub xəritə tərtib etməklə məşğul oldular. İşlərini bitirəndən sonra mənə məruzə etdilər ki, bütün kitablarım nəm çəkib, bəziləri isə ümumiyyətlə pis günə düşüb. Radioaparatura da nəm çəkib və pas atıb. Bu azmış kimi hələ iki ratsiya da nasaz çıxıb. Arturonun kompetensiyası ilə bağlı kədərli nəticələrə gəlirik.

Gecə Markos qayıdıb gəldi; Nyakauasu boyunca yorulmadan xeyli irəliləsə də onun Frias çayına töküldüyü nöqtəyə gedib çıxıb bilməyib. Mən bizim xəritələrimizin doğruluğundan və naməlum çayın həqiqətən də Frias olmasından get-gedə daha çox şübhələnirəm.

Aniseto və Pedronun³⁶ qayğıkeş rəhbərliyi altında keçua³⁷ dilini öyrənməyə başladıq.

Boro milçəyi³⁸ günü. Markosun, Karlosun, Pombonun, Antonionun, Moronun və Xoakinin dərisinin altından milçəyin sürfələrini çıxardıq.

19 yanvar

³⁵ **Aniseto** – **Aniseto Reynaqa Qordilyo**. Boliviyalı. 1967-ci il oktyabrın 8-də Kebrado de El-Yuro dərəsində baş verən döyüşdə qətlə yetirilib.

³⁶ **Pedro (Pan Divino)** – **Antonio Ximenes Tardio**. Boliviyalı. 1967-ci il avqustun 9-da İnao dağlarındakı döyüşdə qətlə yetirilib.

³⁷ Eyniadlı qəbilədən olan hindilərin Boliviyaada inklərin keçmiş imperiyalarının mövcud olduğu ərazilərdə geniş yayılmış dili

³⁸ Parazit milçək. Dişləyərək sürfələrini dərinin altına qoyur.

Gün sakit başladı: müdafiə qurğularını möhkəmləndirdik və düşərgəni qaydaya saldıq. Migelin yüksək hərarəti var; malyariyaya çox oxşayır. Səhər mən də canımda əzginlik hiss edirdim, amma bu əzginlik başqa heç nəyə çevrilmədi.

Səhər saat səkkizdə çoklosla³⁹ yüklənmiş və tərədən dırnağa qədər islanmış dörd əzabkeş gəlib çıxdı. Onlar gecəni titrəyə-titrəyə çömbəlib tonqalın ətrafında keçiriblər. Suyun səviyyəsi düşəndən sonra tüfəngi tapıb çıxarmağa cəhd edəcəyik.

Saat dördə yaxın, Rubio ilə Pedro artıq köhnə düşərgəyə yollanandan sonra El Mediko [Ernesto] gəlib çıxdı və rançoya polislərin tökülüşdüyünü xəbər verdi. Leytenant Fernandes⁴⁰ və mülki geyimli daha dörd zabit kokain zavodunu aşkara çıxarmaq üçün kirələdikləri “cip”də rançoya gəliblər. Evi axtarıblar. Bizim xəlvətxanaya aparmağa imkan etmədiyimiz bəzi şübhəli şeylər, məsələn, fənərlər üçün karbid tapıblar. Loronun tapançasını müsadirə ediblər, amma “mauzer” tüfənginə və 22 kalibrli tapançaya dəyməyiblər. Halbuki əvvəlcə ona böyük hay-küylə Alqaranyasdan tutub aldıkları eyni ilə bu cür bir tapança göstəriblər. Hər şey haqqında məlumatları olduğu və buna görə də onlarla hesablaşmamız gərəkdiyi ilə bağlı xəbərdarlıq edərək çıxıb gediblər. Getməzdən əvvəl leytenant Fernandes Loronu kənara çəkib deyib: “Tapançanı Kamiridə geri alarsan. Amma orada qanun-qayda xırdalama, sadəcə, şəxsən mənə müraciət et”. Bundan başqa, o, hansısa “braziliyalı” haqqında sorğu-sual edib. Belə görünür ki, bizi Alqaranyas və valyeqraneli satıb. Mən Loroya onlarla sət danışmağı tapşırıdım. Sonra Kamiriyə – guya tapançanın dalınca, əslində isə Kokonu axtarıb tapmaq üçün yollanmalıdı. (Onun azadlıqda olmasına şübhə edirəm.) Koko meşənin içi ilə mümkün qədər çox yol getməli idi.

1 fevral

İlk keçidimizi başa vurduq. Adamlar yorulublar, amma ümumilikdə götürəndə, bu işin öhdəsindən pis gəlmədilər. Birinci dayanacağa qədər bizi Antonio və Nyato ötürdü: şərti nişanın yerini müəyyənləşdirdik və onlar bel çantalarını mənə və hələ malyariyadan tam sağalmayan Moroya verdilər.

Yürüş zamanı əlaqə yaratma sistemi ilə bağlı razılığa gəldik. Kağızları butulkaların içinə qoyub cığırın yaxınlığındakı kolların dibində gizlədəcəyik.

Aryerqarda gedən Xoakin öz yükünü güclə daşıyır və bütün qrupu ləngidir.

9 fevral

Təxminən yarım saat dağa dırmaşmağa çalışdıq, sonra ağılıma gəldi ki, ən yaxşısı cığırdan çıxıb qurumuş çay yatağı ilə irəliləməkdir. Bir az getdikdən sonra qarğıdalı zəmisinə yetişdik. Mən İnti və Rikardonu kəşfiyyata yolladım. Elə bu vaxt məzhəkə başladı. Aryerqard bizim içində kağız olan butulkanı görməyib və qərara gəlib ki, azmışıq. Dörd tərəfə adam göndəriblər. Bu vaxt ön dəstə atılmış ev görüb və digərlərini gözləməyə başlayıb. İnti və Rikardo yerli oğlan uşaqları ilə qarşılaşıblar. Uşaqlar onları atalarının yanına aparıblar; altı uşağı olan cavan kəndli⁴¹ qonaqları mehriban qarşılayıb, onlara çox şey danışdı. İkinci söhbət zamanı İnti gerilyero komandiri olmasına işarə vurub. Kəndli uminta⁴² hazırlamaq üçün iki donuz dartıb gətirib.

Bu gün başqa heç yana getmədik, doyunca qarğıdalı və donuz əti yedik. Səhər tezdən ponço⁴³ qaynatdıq, amma sabaha saxladıq.

23 fevral

³⁹ Təzə qarğıdalı

⁴⁰ **Karlos Fernandes Qonsales** – Boliviyalı polis

⁴¹ **Onorato Roxas**

⁴² Ətdən və təzə qarğıdalıdan hazırlanan ənənəvi hindi yeməyi

⁴³ İçində süd və şəkər olan alkoqollu içki, punşun bir növü

Mənim üçün ağır gün. Sıxılmış limon kimiyəm, təkcə iradəmin qüvvəsi hesabına hərəkət edə bilirəm. Səhər tezdən Markos, Braulio və Tuma yolu təmizləməyə yollandılar. Biz düşərgədə gözlədik. Fransız kanalı vasitəsilə göndərdiyim məktubun alındığını təsdiq edən yeni radioqramın şifrəsini açdıq. Günorta yola çıxdıq: günəş elə yandırır ki, daşlar istidən çartlayırdılar. Keçidə çatanda mənim başım hərləndi. Buradan o yana dişimi-dişimə sıxıb sanki duman içində irəlilədim. Yaxınlıqdakı zirvənin hündürlüyü 1420 metrdir. Bu zirvədən Rio-Qrandenin, Nyakauasunun mənsəbinin və Rositanın bir hissəsinin gözəl mənzərəsi açılır. Topoqrafiya xəritəyə uyğun gəlmir; keçiddən dərhal sonra sərt uçurum, aşağıda isə arxasından Rositanın axdığı eni 8-10 kilometr olan meşəlik yayla var; bundan o yana hündürlüyü bizim sıra dağların hündürlüyü qədər olan bir başqa dağ silsiləsi ucalır, ondan o yana isə düz üfüqə qədər düzənlik uzanır.

Digər marşrutla – çayın yatağı ilə Rio-Qrandeyə, oradan isə Rositaya qədər enmək qərarına gəldik. Yamac diki, amma aşmaq olar. Görünür, çayın sahilində heç kim yaşamır, halbuki xəritə tamam başqa şey deyir. Güc-bələyla enib hava qaralan vaxt 900 metrlik yüksəklikdə dayandıq. Su yoxdur.

Markos öz adamlarının nazı ilə oynamır: dünən birinə, bu gün isə bir başqasına dişinin dibindən çıxanı dedi. Onunla danışmaq lazımdır.

26 fevral

Səhər Markosla Paçonu yanıma çağırıb izahat tələb etdim. Hər iki tərəfi dinləyəndən sonra belə qərara gəldim ki, Markos, doğrudan da, Paçonu təhqir edib və maçete ilə ona tərəf qolaylanıb, amma üzünə zərbə endirməyib. Demək lazımdır ki, Paço da az aşın duzu deyil: daim hamı ilə öcəşir və xoruzlanmağa meyillidir.

Mən hamını bir yerə yığdım və döyüşçülərlə söhbət apardım. Rositaya çıxmağın bizim üçün önəmli vurğuladım; bu günə qədər üzləşdiyimiz məhrumiyyətlərin daha çətin sınaqların müqəddiməsi olduğunu, hazırsızlığımızın iki kubalı arasında baş verən bu cür utancverici toqquşmalara gətirib çıxardığını anladım. Markosa yoldaşına qarşı hörmətsizlik və kobudluq etdiyinə görə töhmət verdim. Paçoya isə bildirdim ki, belə hal bir daha baş versə onu dəstədən çıxaracağam. Əvvəlcə o, ratsiyayla bağlı əmri yerinə yetirməyib, sonra komandir ilə arasında münaqişə baş verməsi faktını məndən gizləyib, lap axırda isə Markosun onun üzünə zərbə endirdiyi haqqında yalan söyləyib.

Boliviyalılara dedim ki, onlardan hansısa yola davam etmək istəmirsə və ya bacarmırsa, kələklərə, təxribatlara əl atmasın, birbaşa mənə söyləsin. Mən onu problemsiz buraxacağam.

Biz sahillə irəliləmək üçün Rio-Qrandeyə tərəf yürüməyə davam etdik. Çaya çatanda təxminən bir kilometr yolu aşağı ilə qət etdik, amma qayaya dirəndiyimizə görə yuxarı qalxmalı olduq. Benxamin⁴⁴ bel çantasında eşələnə-eşələnə geri qaldı; gəncin tam əldən düşdüyünü görüb, bizə çatmağını əmr etdim. O, qrupla birlikdə 50 metr addımlayandan sonra cıgırı itirdi və ətrafa göz gəzdirmək üçün dikə çıxdı. Mən Urbanonu ona köməyə göndərdim, amma bu vaxt Benxamin qəfil yırgalanaraq çaya yığıldı. O üzə bilmirdi. Güclü axın ona ayağa qalxmağa imkan vermirdi. Biz ona kömək etmək üçün irəli atıldıq, amma paltarlarımızı soyunana qədər o suya qər qərdi. Rolando ona tərəfə üzdü və suya baş vurmağa başladı; axın onu alıb aparırdı. Beş dəqiqə sonra bütün ümidlərimiz kəsildi. Benxamin var gücü ilə çalışsa da, müharibənin əzab-əziyyətinə hazır olmayan zəif gənc idi. Sınaq onu sındırdı, fiziki hazırlığı ambisiyalarına və istəklərinə uyğun gəlmədi... Biz Rio-Qrandenin sahilində ilk ölüm sınağından keçdik. Böyük uğursuzluq.

Rositaya çıxmadan 17.00-da düşərgə saldıq. Lobyanın qalanını yedik.

8 mart

⁴⁴ **Benxamin – Benxamin Koronado Kordoba.** Boliviyalı. Boliviya Kommunist Partiyasının üzvü. 1967-ci il fevralın 21-də partizanlara qoşulub. Ön dəstənin sıralarına daxil edilib, kəşfiyyat əməliyyatlarında iştirak edib.

Gözlənilməz hadisələrlə dolu gərgin gün. Çox az irəlilədik. Ova yollanan Rolandonun geri dönməsini gözləmədən səhər saat 10-da düşərgəni tərk etdik. Saat yarımından sonra maçeteroslarla (Urbano, Migel, Tuma), ovçularla (El Mediko [Moro] və Çinçu [Rikardo]) qarşılaşdıq. Sonuncular xeyli tutuquşu tutub, digər sahildə dəmir çən görəndən sonra geri dönüblər. Mən düşərgə salmağı əmr etdim və çənə baxmağa yollandım: neft quyusuna oxşayır. İnti və Rikardo çayı üzüb keçərək ovçu cildində kəşfiyyata yollandılar. Paltarlarını çıxarmadılar. Yarıyolda İnti boğulmağa başladı, Rikardo onu güc-bələyla xilas etdi. Zorla, çığır-bağırla qarşı sahilə çıxdılar və gözdən itdilər. Bu, günorta vaxtı baş verdi. 15.15-də mən çay sahilindən ayrılanda onlar hələ gəlib çıxmamışdılar. Bütün axşamı onları gözlədik. 21.00-da qayıdıb gələn sonuncu növbətçi də o biri sahildə heç kimi görmədiyini dedi.

Çox narahatam: iki dəyərli yoldaşımız, bəlkə də, təhlükə ilə üz-üzədirlər, biz isə bundan xəbərsizik. Qərara gəldik ki, sabah tezdən iki ən yaxşı üzgüçümüz – Alexandro və Rolando onları axtarmağa yollanacaq.

Palma özəyimiz olmasa da Rolandonun vurduğu bir yığın tutuquşunun və iki meymunun hesabına əvvəlki günlərlə müqayisədə daha doyumlu axşam yeməyi yedik.

16 mart

Atı yemək qərarına gəldik. Belə ki, yoldaşlarımızın çoxunun ayağı şişib və bu da ciddi narahatlıq doğurur. Ayaq şişindən Migel, İnti, Urbano və Alexandro bu və ya digər dərəcədə əziyyət çəkir. Mən də zəifləmişəm. Biz hesablamışdıq ki, Xoakin öz adamları ilə birgə çayı keçib bizə qoşulacaq, amma belə olmadı. Səhər tezdən Rubio və El Mediko [Ernesto] ona köməyə yollandılar, ancaq axınla bacarmayıb suda gözdən itdilər. Xoakin keçid etmək üçün radio ilə icazə istədi. Mən icazə verdim. Onun dəstəsini də axın bizdən yan apardı. Mən Pombo və Tumanı axtarışa göndərdim. Onlar heç kimi tapmayıb hava qaralandan sonra geri döndülər. 17.00-da atı kəsdik və doyunca at əti yedik. Qorxuram sabah bunun altını çəkək. Bu gün Rolando düşərgəyə gedib çatmalıdır.

32№-li radioqramın şifrini tam açdıq. Özü ilə qlyukantin ehtiyatı gətirən boliviyalının gəlişi xəbər verilir. Bu hələ döyüşçülərdən heç birində müşahidə olunmayan leyşmanioza⁴⁵ qarşı vasitədir.

23 mart

Hərbi əməliyyatlar günü. Pombo azuqə dalınca qondola göndərmək istədi, amma mən Markosun əvəzlənməsi ilə bağlı məsələ həll olunmayınca bunu qadağan etdim. Təxminən səhər səkkizdə Koko hövlənk gəldi və bir qrup əsgərin pusquya düşdüyünü xəbər verdi. İlkin hesablamalara görə, üç 60 millimetrlik minomyot, 16 “mauzer” tüfəngi, iki bazuka, üç “uzi”, bir 30 mm çaplı pulemyot, iki ratsiya, ayaqqabılar və s. ələ keçirilib. Yeddi əsgər qətlə yetirilib, dördü yaralanıb, on dördü isə əsir alınıb. Təəssüf ki, onların yanında ərzaq olmayıb. Xəritə və əməliyyat planı da ələ keçirilib. Bu plana görə, ordu yarı yolda birləşəcək iki dəstəyə bölünüb Nyakauasunun hər iki sahili boyunca hücumla keçəcək. Biz tələsik döyüşçülərimizi digər sahilə göndərdik; Markosun rəhbərliyi ilə ön dəstə hücumla keçən düşməni qarşılamaq üçün tam heyətlə irəli atıldı; əsas qrup və aryerqard müdafiəyə hazırlaşdı. Braulioya ikinci dəstənin yolu üzərində pusqu qurmaq tapşırılıb. Bu mövqeni gecəboyu əlimizdə tutub saxlayacağıq. Bəlkə sabah tərifi reycerləri gördük. Əsir alınmış iki zabit – mayor⁴⁶ və kapitan⁴⁷ – tutuquşu kimi çərənləyirlər.

Çinonun gətirdiyi məlumatın şifrini açdıq. Burda Debrenin⁴⁸ səfərindən söz açılır, 60 min dolların göndərilməsi müzakirə olunur, Çinonun tələbləri təhlil edilir, eləcə də nəyə görə İvana

⁴⁵ Dəri infeksiyon xəstəliyi. Mığmıgaların sancması yolu ilə yayılır.

⁴⁶ **Ernan Plata Rios** – Boliviya ordusunun mayoru

⁴⁷ **Augusto Silva Boqado** – Boliviya ordusunun kapitanı

⁴⁸ **Debre (Fransız, Danton) – Reji Debre.** Fransız. Boliviya əməliyyatının hazırlanmasında iştirak edən solçu ziyalı. 1967-ci ilin martında Çe ilə görüşüb. Ondan bir sıra tapşırıqlar alıb. Bustos və fotoqraf Endryu Rot ilə birlikdə

heç kimin heç nə yazmadığına aydınlıq gətirilir. Bundan başqa, Sañçesdən Mitonun yerləşdirilməsinin mümkünlüyündən söz açılan məlumat aldıq.

6 aprel

Həddən artıq narahat bir gün. Səhər dördü Nyakauasunu keçdik və havanın işıqlanmasını gözləyib yolumuza davam etdik. Migel iki dəfə kəşfiyyata çıxdı – hər ikisində əsgərləri görüb geri döndü. 8.00-da Rolando məlumat verdi ki, bizim yenidən ayrıldığımız dəyə girişində 12 əsgər peyda olub. Biz yavaş-yavaş, çox səliqə ilə geri çəkildik. 11.00-da artıq təhlükəsiz yerdə – keçidin yanında idik. Rolando dəyədə, ən azı, 100 əsgərin olduğunu məruzə etdi.

Gecə bulağa yaxınlaşanda çay tərəfdən səslər eşidildi. Biz ora bir qrup göndərdik. Dörd çoban və Alqaranyasa məxsus olan inək sürüsü ələ keçirdik. Çobanların dediyinə görə, ordu onlara on iki inəyi axtarmağa icazə verir. Onlar yalnız bəzilərini tuta biliblər. Biz iki inəyi onların əlindən aldıq və yaxaladığımız çobanları – iki muzdlu işçini (ata və oğul), eləcə də biri Çukisakidən, o birisi isə Kamiridən olan iki kəndlini çay boyunca bizim bulağın yanına gətirdik. Kamiridən olan kifayət qədər qanacaqlı və perspektivli gənc çıxdı. Yaymağa vəd etdiyi bəyannamənin bir neçə nüsxəsini ona verdik. Dillərini dinc qoyacaqları ilə bağlı and içdirəndən sonra əsirləri azad etdik.

Gecəni yeyib-içməklə keçirdik.

10 aprel

Səhərdən günortaya qədər sakitlik idi. Biz yola çıxmağa hazırlaşırıdık, Migelin kanyonu ilə Pirirenda və Qutyeresə tərəf irəliləmək üçün burdakı izlərimizi itirirdik. Elə bu vaxt həddən artıq həyəcanlı Neqro özünü yetirdi və çay boyunca bizə tərəf 15 adamın gəldiyini xəbər verdi. İnti Rolandonu xəbərdar etməyə yollandı. Bizə yalnız gözləmək qalırdı. Mən Tumanı işin nə ilə bitdiyini öyrənməyə yolladım. İlk gələn bəd xəbərlər oldu: Rubio (Xesus Suares Qayol) ölümcül yaralanıb. Başından güllə yarası alan Rubionu az sonra düşərgəyə gətirdilər.

Hadisə bu cür olub: pusquda aryerqarddan səkkiz və ön dəstədən onlara köməyə göndərilmiş üç döyüşçü durub. Çayın hər iki sahilində yerləşiblər. Yolüstü İnti Rubionu görüb və onun çayın içindən açıq hədəf olan çox pis mövqə tutduğunu özü üçün qeyd edib. Düşmən patrulu heç bir təhlükəsizlik tədbiri görmədən yaxınlaşmaqda olub; əsgərlər sahilboyu kolları ələk-ələk ediblər. Onlar pusquya çatmamış Pedro və Braulio ilə üz-üzə gəliblər. Bir neçə saniyə davam edən atışma zamanı əsgərlərdən biri öldürülüb, üçü yaralanıb, altısı əsir götürülüb. Bunun ardınca kiçik zabit güllələnib. Dörd nəfər aradan çıxıb. Yaralılardan birinin böyründə can verən Rubionu tapıblar. Onun “Qarand”ı ilişib açılmayıb, yanında fitili çıxarılan partlamamış qumbara olub. Düşmən əsgərini dindirə bilməyiblər: yarası ciddi olub və ələ keçəndən az sonra canını tapşırıb. Patrulun komandiri də ölüb.

Əsirləri dindirəndən sonra belə mənzərə yarandı: bu 15 nəfər çayla üzüyuxarıda dislokasiya olunmuş rotanın əsgərləridir. Rota kanyondan keçib, skeletləri basdırıb və bizim düşərgəni tutur. Əsgərlər dəyərlə heç bir şey tapmadıqlarını iddia edirlər, halbuki radio aşkar edilən fotosəkillərdən və sənədlərdən dəm vururdu. Rotanın heyətində 100 adam var. Pusquya düşən 15 döyüşçünü jurnalistlərin düşərgəsinə gətirdik, ətrafda kəşfiyyat apardıq və 17.00-da geri döndük. Düşmənin əsas qüvvəsi Pinkalada yerləşib, 30 nəfər isə Laqunilyasadır. Tiraboy dəyəndəki qoşunlar, dəyəsən, Qutyeresə geri çəkiliblər. Əsirlər dağlarda azmış dəstənin sərgüzəştlərindən – insanların neçə susuzluqdan əziyyət çəkdiyindən, onların necə xilas edildiyindən söz açdılar. Düşmənin yubanmadan əks-zərbə endirəcəyini ehtimal edərək, pusqunu olduğu yerdə saxlamağı tapşırıdım və ön dəstəni tam tərkibdə köməyə göndərdim; amma Rolando pusqunu artıq 500 metr irəli

Muyupampada həbs olunub. 30 il həbsə məhkum edilib. 1970-ci ildə hakimiyyətə Xuan Xose Torres gələndən sonra azadlığa buraxılıb.

çəkmişdi. Mən köhnə mövqelərə çəkilməyi əmr etmək istədim, amma sonra fikirləşdim ki, hər şeyi elə bu cür saxlamaq daha məntiqlidir. 17.00-da düşmənin böyük qüvvəsinin yaxınlaşdığı ilə bağlı xəbər gəldi. Təkcə gözləmək qalırdı. Mən Pombonu vəziyyəti öyrənməyə göndərdim. Az sonra tək-tək atəş səsləri eşidildi. Pombo geri döndü və məlumat verdi ki, düşmən yenə pusquya düşüb; bir neçə nəfər öldürülüb və bir mayor⁴⁹ əsir götürülüb.

Bu dəfə hadisələr belə cərəyan edib: əsgərlər heç bir təhlükəsizlik tədbiri görmədən zəncirə düzülübmişlər kimi çay boyunca irəliləyiblər. Bizimkilər onlara qəfil hücum edib. Onların itkiləri: yeddi ölü, beş yaralı; 22 nəfər bizə təslim olub. Günün yekunu: informasiya azlığı üzündən rəqəmlər yoxdur.

22 aprel

Səhvlər lap səhərdən başladı. Əsas qüvvələr meşəyə çəkilən vaxt Rolando, Migel və Antonio pusqu üçün yer axtarmağa yollandılar. Onların qarşısına YPFB-yə⁵⁰ məxsus kiçik furqon çıxıb. Furqonun sənişinləri bizim izlərimizi gözdən keçirirmişlər, yanlarında dayanan kəndli isə bizi dünən gecə gördüyünü söyləyirmiş. Onların hamısını tutublar. Bu, planları bir az dəyişir, amma məqsəd eynidir: gündüz pusqu qurmaq üçün yer seçmək və bütün yük maşınlarını ələ keçirmək, ordu özünü yetirəndə isə onu necə lazımdır qarşılamaq.

Bəzi ləvazimatlar, banan toparları və kəndlilər olan yük maşınını saxladıq. Əvvəl saxladığımız kiçik furqonu buraxdıq. YPFB-yə məxsus olan digər xırda nəqliyyat vasitələrinə də toxunmadıq. Vəd olunan və sonacan gətirilib çıxarılmayan çörəyin gəlməyini gözləyə-gözləyə nahar etməyi təxirə saldıq.

Mən YPFB-nin kiçik yük maşınına ərzaq yükləyib ön dəstə ilə birlikdə Tikuçiyə aparən yolun keçdiyi (buradan dörd kilometr aralı) yolayrıcına yerləşmək qərarına gəldim. Hava qaralan kimi başımız üzərində təyyarə dövrə vurmağa başladı, ətrafdakı itlər vəlvələyə düşdülər. 20.00-da biz artıq getməyə hazır idik, halbuki hər bir şey mövqelərimizin aşkar edildiyindən xəbər verirdi. Elə bu vaxt atışma başladı və “təslim olun!” çığırıları eşidildi. Biz qəfil hücumla məruz qalmışdıq və nə baş verdiyini düz-əməlli anlamırdıq. Xoşbəxtlikdən bütün avadanlıqlar artıq yük maşınına yüklənmişdi. Loro istisna olmaqla hamımız cəld toparlandıq. Onun da, belə görünür ki, başına pis heç bir iş gəlməyib. Məlum oldu ki, bizim tərəfdən atışmada təkcə Rikardo iştirak edib: əsgərlər bizi mühasirəyə almaq üçün dağa dırmaşanda düşmən bələdçisi onunla üz-üzə gəlib. Böyük ehtimal ki, bələdçi ölüb.

Biz yük maşını və altı atla birgə geri çəkildik. Döyüşçülər növbə ilə maşında gedirdilər, amma axıra yaxın ön dəstədən olan altı atlıdan başqa hamı içəri doluşdu. 3.00-da Tikuçinin yanından ötüb keçdik, 6.30-da isə artıq El-Mesonda, yerli keşişin yanında idik. Yük maşını yolda çalaya düşüb qaldı.

Toqquşmanın nəticələri ürəkaçan deyil. Birincisi, bizdə intizamsızlıq və ehtiyatsızlıq problemi olduğu aydınlaşdı; ikincisi, bir nəfəri itirdik (ümid edirəm ki, müvəqqəti itkidir). Üçüncüsü, pul ödədiyimiz ərzağı atıb getməli olduq. Və nəhayət, Pombonun çantasından qalın dollar paçkası düşdü. Bax, nəticələr bu cürdür. Hələ burada bizə qəfildən hücum edən və bizi geri çəkmək məcburiyyəti qarşısında qoyanın, belə görünür ki, lap kiçik bir qrup olduğunu nəzərə almıram. Bizim dəstənin döyüş qabiliyyətli bütöv orduya çevrilməsi üçün hələ xeyli tər tökmək lazım gələcək, amma döyüş ruhu heç vaxt olmadığı qədər yüksəkdir, bunu inkar etmək olmaz.

5 may

Düz 5 saat yürüdük, 12-14 kilometr yol qət etdik. İnti və Beninyonun saldıdığı düşərgəyə çatdıq. Biz Konqri bulağının yanında (xəritədə yoxdur), təxmin etdiyimizdən xeyli şimaldayıq. Bununla bağlı bir sıra sual meydana çıxır. Birincisi, İkira haradadır? İkincisi, Beninyo və Aniseto

⁴⁹ **Ruben Sançes Valdiviya** – Boliviya ordusunun mayoru

⁵⁰ **Yasimontos Petroliferos Fiskales Bolivianos** – Boliviyanın Dövlət Neft Şirkəti

əsgərlərə buradamı rast gəlirlər? Əgər belədirsə, onda onların əsgərlər deyil, Xoakinin adamları olduğunu ehtimal etmək mümkündürmü? Buradan Ayı düşərgəsinə getmək niyyətindəyik: oradakı ehtiyatlar qarındolusu iki səhər yeməyinə çatar. Oradan baza düşərgəyə yollanacağıq. Bu gün iki iri quş və bir xırda kakare⁵¹ vurduq ki, bu da bizə ərzağımıza qənaət etmək imkanı verdi – əvvəlki kimi yenə də iki günlük ərzağımız qalıb (paketdə sup və konservlər). İnti, Koko və El Mediko ov çadırının hazırlanması ilə məşğul oldular. Xəbərlərdə məlumat verirlər ki, Debre gerilyanın təşkilatçısı və başçısı kimi Kamiridə hərbi tribunal qarşısına çıxarılacaq. Onun anası sabah gəlir. Bu iş ətrafında kifayət qədər hay-küy qaldırılıb. Loro ilə bağlı heç bir şey deyilmir.

Yüksəklik 840 metr.

8 may

Səhər tezdən mən xəlvətxananın təftişində israr etdim. Bir az donuz yağı çıxardıq (bu bizim olan-qalan yeməyimizdir), su ehtiyatlarını təzələdik. Təxminən on birin yarısında pusqu tərəfdən tək-tək atəş səsləri eşidildi. Məlum oldu ki, Nyakauasu sahilinə iki silahsız əsgər çıxıb və Paço bunun düşmənin avanqardı olduğunu zənn edərək onlardan birini ayağından vurub, digərini isə yüngülcə qarnından yaralayıb. O iddia edir ki, onlar “dur!” əmrinə tabe olmadıqları üçün atəş açıb. Əsgərlər təbii ki, heç bir əmr-filan eşitməyiblər.

Pusqu həddən artıq pis qurulub, Paço da özünü yaxşı aparmayıb: həyəcanlanıb və tələsib. Mən sağ cinaha Anisetonun başçılığı altında bir neçə döyüşçü göndərib vəziyyəti düzəltdim. Əsirlər düşərgələrinin İkiranın yanında olduğunu dedilər. Bu təbii ki, yalandır. Günorta biz daha iki nəfəri tutduq: onlar sahil boyunca üzəşəği qaçırdılar. İddia edirlər ki, dördü birlikdə guya İkira sahilində ova çıxıblar, sonra isə bir-birini itiriblər; indi düşərgəyə tələsirlər. Bu da yalandır. Əslində onların düşərgəsi bizim ov etdiyimiz atılmış zəmidədir və onlar vəd olunmuş vertolyot uçub gəlmədiyinə görə ərzaq dalınca bizim rançoya yollanıblar. İkinci cütün bel çantaları qızardılmış və çiy qarğıdalı, soğan bankaları, şəkər və kofe ilə ağzınacan dolu idi. Buna görə də bizim bugünkü yemək problemimiz həll olundu. Sonuncu donuz yağı bankasını açıb zəngin nahar yeməyi hazırladıq və necə lazımdır qarnımızı doydurduq (bəziləri hətta öyüyənə qədər).

Az keçmiş kəşfiyyat xəbər verdi ki, ordunun əsgərləri çayın sahilini axtara-axtara ətrafda dolaşırlar. Gərgin gözləmə anları başladı. Nəhayət, 27 əsgər görüldü. Onların komandiri leytenant Laredo⁵² nəşə xoşagəlməz bir şey hiss edib, hücum əmri verdi. Birinci özü atəş açdı və dərhal da vurulub yerə səridi. Digər iki əsgər də onun aqibətini bölüşdü. Alaqaranlıqda biz hücumla keçib altı nəfəri əsir aldıq; qalanları qaçdılar.

İlkin hesablamalara görə, düşmən üç itki verir; on nəfər əsir alınır. Bizə yeddi M-1 tüfəngi, dörd “mauzer”, eləcə də səngər qazan alət, döyüş sursatları və donuz yağı ilə birlikdə yediyimiz az-maz yemək qismət oldu.

14 may

Səhər tezdən həvəssiz yola düzəldik. Məqsədimiz dünən Kamba və Beninyonun tapdığı cığır ilə gölə yetişməkdir. Yürüşdən əvvəl mən adamları topladım və yeməyə aid bəzi problemlərlə bağlı onlara yaxşıca dərslər verdim. Beninyonu konserv tıxıb sonra bunu boynuna almadığına, Urbanonu xəlvətcə içəri çarkı⁵³ ötürdüyünə, Anisetonu yeməyə olan həvəsinə, digər vəzifələrinin icrasına gəldikdə isə, bu həvəsdən əsər-ələmət nümayiş etdirmədiyinə görə qınadım. Toplantı zamanı ötüb keçən yük maşınlarının səsinə eşitdik. Maşını saxladığımız 50 balqabaq və iki kintal⁵⁴ qarğıdalı.

⁵¹ İnsanın və ya heyvanın yaxınlaşdığını çığıraraq xəbər verən dağ quşu

⁵² **Henri Laredo** – Boliviya ordusunun leytenantı. Arvadı ona yazdığı məktubda qonaq otağını bəzəmək üçün ondan gerilyerolardan birinin baş dərisini gətirməsini istəmişdi.

⁵³ Günəş altında qaxac olunmuş ət

⁵⁴ Təxminən bir sentner

Dayanacaqdan ayrılarkən paxla yığmaq üçün durduq və bu zaman partlayış səsləri eşidildi. Az keçmiş təxminən bizdən üç kilometr aralıda banditlərin düşərgəsini “qəzəblə bombalayan” təyyarə göründü. Biz təcürdən enib gölü gördük. Təyyarə hələ də bombalayırdı. Gecə bu yaxınlara qədər adamların yaşadığı atılmış evə çatdıq. Xeyli su və ərzaq ehtiyatı tapdıq. Axşam yeməyinə düyü ilə ləzzətli toyuq qovurması hazırladıq. Səhər dördə qədər evdə olduq.

16 may

Dayanacaqdan ayrılan kimi qarnıma ağır düşdü. Əvvəlcə qusdum, sonra ishal başladı. “Demerol” həbindən sonra bir az yüngülləşdim, amma az keçmiş huşumu itidim. Məni xərəkdə daşımali olublar. Ayılanda özümü babat hiss edirdim, ancaq yeni doğulan körpə kimi başdan ayağa nəcis içindəydim. Yoldaşlar mənə təzə şalvar borc verdilər, amma susuz bunun o qədər də köməyi olmadı: iyi iki kilometrədən hiss eləmək olardı. Günün qalan hissəsini dincəldik (mən mürgələdim). Koko və Nyato kəşfiyyata yollandılar və şimala aparən cıdır tapdılar. Biz ay işığında bu cıdır ilə irəlilədik, sonra düşərgə saldıq. Bizim təcrid edildiyimizi bir daha xatırladan 36№-li məlumat aldıq.

3 iyun

6.30-da yola çıxdıq. 12.00-a qədər bulağın sol sahili ilə irəlilədik. Beninyo ilə Rikardo yolumuza bitişik yollarda kəşfiyyat apardılar və pusqu qurmaq üçün münasib yer seçdilər. 13.00-da mövqelərimizi tutduq: Rikardo və mən hər birimiz öz qrupumuz ilə mərkəzdə; bir cinahda Pombo, digər cinahda – ən əlverişli yerdə isə ön dəstə ilə birlikdə Migel. 14.30-da donuz dolu mal-qara daşıyan maşını, 16.20-də boş butulkalar yüklənmiş kiçik yük maşını buraxdıq. 17.00-da dünənki kiçik hərbi yük maşını gördü. İki əsgər adyala bürünüb kuzovda yatmışdı. Onlara atəş açmağa əlim gəlmədi, onları necə sağ ələ keçirə biləcəyimizlə bağlı bir şey fikirləşməyə isə vaxt eləmədim. Buraxmalı olduq. 18.00-da pusqudan ayrılıb bulağa qayıdana qədər yol uzunluğunu irəliləməyə davam etdik. Yerbəyer olmağa imkan tapmamış yanımızdan əvvəlcə dörd, sonra isə daha üç yük maşını ötüb keçdi. Heç birində əsgər yox idi.

12 iyun

Əvvəlcə düşünürdük ki, Rositaya və ya Rio-Grandeyə gedib çıxma biləcəyik, amma marşrut həddən artıq çətin oldu. Elə birinci çeşmənin yanında dayandıq və adamları kəşfiyyata yolladıq. 15.00-da məlum oldu ki, yaxınlıqda daha bol sulu çeşmə var, amma onun yanında düşərgə üçün yer yoxdur. Dayandığımız yerdə düşərgə saldıq. Hava korlandı; sağ cinah bütün gecə bizi soyuq yağışa qonaq elədi. Radio maraqlı xəbərlər yayınlıyor: “Presensia” qəzeti şənbə günü baş verən və bir əsgərin öldüyü, digərinin isə yaralandığı döyüş haqqında məlumat dərc edib. Əla xəbərdir. Bu o deməkdir ki, biz hər döyüşdə düşməni itki verməyə məcbur edərək reputasiyamızı qoruyub saxlarıq. Bir az sonra bizim itkilərimizlə bağlı yeni bir məlumat quraşdırıldı: guya aralarında hərbi komandirlərdən biri – İnti də olan üç nəfər öldürülüb. Eləcə də “banditlərin” milli mənsubiyyəti haqqında məlumat verildi: 17 kubalı, 14 braziliyalı, dörd argentinalı və iki perulu. Kubalıların və peruluların sayı həqiqətə uyğundur. Onların bu informasiyanı haradan əldə etdiklərini aydınlaşdırmaq lazımdır.

Yüksəklik – 900 metr.

26 iyun

Qara gün, xüsusilə də, mənim üçün. Əvvəlcə hər şey qaydasında idi. Mən Floridaya aparən yolda pusquda oturanları əvəzləmək üçün beş döyüşçü yolladım. Elə bu vaxt atışma başladı. Biz atların belinə sıçrayıb ora tələsdik və qərübə mənzerənin şahidi olduq: sahil qumu üzərində tam sakitlik içində dörd ölü əsgər uzanıb qalmışdı. Onların silahlarını götürməyə ürək eləmədik:

düşmən kolların dibində gizlənmə bilərdi, sahil hər yandan görünürdü. Artıq gec idi – 17.00. Biz qaranlıq düşməsini gözlədik və qənimətləri topladıq. Migel sol tərəfdə budaqların xışiltısını eşitdiyini məruzə etdi. Mən ehtiyac olmadan atəş açmamağı tapşırıb Antonio və Paçonu ora göndərdim. Demək olar ki, bir anın içində hər tərəfdən atəş açmağa başladılar. Vəziyyət bizim xeyrimizə olmadığına görə geri çəkilməyi əmr etdim. Dərhal geri çəkilmək alınmadı, bizimkilərdən ikisi yaralanmışdı: Pombo ayağından, Tuma qarnından. Biz cəld onları evə apardıq və bacardığımız kimi əməliyyat elədik. Pombonun yarası dərin deyildi, yeganə problem çevikliyin qismən itirilməsi idi. Tumanın güllə qaraciyərinə dəymişdi, bağırsaqları da zədələnmişdi; o elə əməliyyat masasında canını tapşırırdı. Mən son illər heç ayrılmadığım yaxın dostumu itirdim: onun inqilabi işə və şəxsən mənə olan sədaqəti sarsılmaz idi. O mənə oğlum qədər əziz idi. Ölərkən saatının mənə verilməsini xahiş etmişdi, amma yoldaşlar saat hayında deyildilər: onu xilas etməyə çalışırdılar. Onda Tuma özü saatını çıxarıb Arturoya verib. Belə görünür ki, o bu saatın üzünü görmədiyi oğluna çatdırılmasını istəmişdi. Ölən yoldaşlarımızın əşyalarını onların uşaqlarına verdiyim olmuşdu. Bu saati müharibənin sonuna qədər qoruyub saxlayacağam. Tumanın cəsədini ata yüklədik: buradan aralıda dəfn edəcəyik.

Düşmənin iki əsgərini əsir aldıq: adi karabiner və leytenant rütbəsi olan karabiner. İntinin adamları onlara mühazirə oxuyub, mənim gərək ola bilən hər şeyi müsadirə etmək əmrimin ağıni çıxararaq tək tumanda açıb buraxıblar. Biz özümüzlə birgə doqquz at götürdük.

5 iyul

Buralardakı kəndlilər özləri ilə götürə bildikləri əşyalarını götürüb ailələrilə birlikdə evlərini tərk edirlər və nizami ordunun repressiyalarından canlarını qurtarmaq üçün başqa yerlərə köçürlər. Düz Laqunilyasa qədər bizi uzun araba karvanı – öküzlər, donuzlar, toyuqlar və qaçqın kəndlilər müşayiət etdi. Laqunilyasda biz Pyoxera çayından uzaqlaşdıq və onun qolunun sahili boyunca bir kilometrə yaxın irəlilədik. Bələdçimiz bütün ailəsi bu yerlər üçün xarakterik olan bədnam qorxu hissindən iflic olan Ramon adlı yazıq kəndli idi. Yola yaxın yerdə gecələdik. Yolda Sandovalın Moron adlı dayısı ilə qarşılaşdıq: o San-Luisdə yaşayır və yerlilərdən fərqli olaraq daha gümrəh görünür.

Yüksəklik – 1160 metr.

8 iyul

Şəkər qamışı plantasiyasından ayrılıb ehtiyatla Pyoxera çayına doğru yönəldik. Amma üfüqdə təhlükəli heç nə görünmürdü və yerli camaat əsgərlər haqqında heç nə eşitməmişdilər. San-Xuandan gələn qonaqlar isə orada böyük qarnizonun yerləşməsi ilə bağlı məlumatların doğru olmadığını söylədilər. Görünür, plantasiyanın sahibi bizdən canını tez qurtarmaq üçün bu nağılları özündən quraşdırıb. Çay boyunca Pirayaya qədər təxminən iki lig⁵⁵, ordan xəlvətxanaya qədər isə daha bir lig yol qət etdik. Düşərgə salanda artıq alaqqaranlıq idi. Buradan El-Filoya az yol var.

Mən astmamı sakitləşdirmək üçün özümə bir neçə iynə vurdum: tərkibində 1/900 adrenalin olan göz yumaq üçün mayedən istifadə etdim. Əgər Paulino⁵⁶ tapşırığın öhdəsindən gələ bilməsə, astma dərmanı üçün Nyakauasuya geri dönməli olacağıq.

Ordu sonuncu əməliyyatla bağlı rəsmi məlumat yaydı və döyüşdə bir əsgərin öldüyünü etiraf etdi (yəqin, Rikardo, Koko və Paço kazarmanı alarkən baş vermiş qısa atışma nəzərdə tutulur).

14 iyul

⁵⁵ 1 lig = 4828,032 m – Britaniya və Amerika uzunluq ölçüsü vahidi

⁵⁶ **Paulino Bayqorriya.** Üsyançı orduda əlaqələndirici kimi xidmət edən iyirmi yaşlı kəndli. Dəstəyə daxil olunmasını xahiş edib. Komarapədə Çenin tapşırığını yerinə yetirərkən həbs olunub və işgəncələrə məruz qalıb.

Bütün gecə çiskinlədi və səhər də kəsmədi. Bununla belə, biz iki bələdçini – merin Pablo adlı kürəkənini və birinci evdə yaşayan Aurelio Mansilya adlı birisini özümüzlə götürüb 12.00-da yola çıxdıq. Qadınlar onları gözlərində yaş yola saldılar. Yolayrıcına gəlib çatdıq – bir cığır Floridaya və Morokoya, o biri isə Pampaya aparır. Bələdçilər Pampaya getməyi təklif etdilər. Onlar bu yaxınlarda oradan Moskeraya cığır açıblar. Biz razılaşdıq, amma elə 500 metr getmişdik ki, iki atlıyla – bir əsgərcik və yükü un olan bir kəndli ilə üz-üzə gəldik. Onların üzərindən El-Filodakı kiçik leytenantı 30 əsgərdən ibarət dəstənin yerləşdiyi Pampadakı kolleqasının yazdığı depeşa tapıldı. Biz planımızı dəyişib Floridaya yön aldığımızdan keçəndən sonra gecələmək üçün durduq.

AİP⁵⁷ və SDP⁵⁸ İnkilabi Cəbhəni⁵⁹ tərک ediblər, kəndlilər isə Barryentosun⁶⁰ Falanqa⁶¹ ilə ittifaqına etiraz edirlər. Hökumət göz görə-görə dağılır. İndi kaş mənim əlavə daha yüz döyüşçüm olaydı!

17 avqust

Tezdən yola çıxdıq və səhər doqquzda Rositaya çatdıq. Koko iki atəş səsi eşitdi və biz tez-tələsik pusqu qurduq, amma heç bir hadisə baş vermədi. Günün qalan hissəsi bərbad keçdi: cığırını itirdik, qeyri-mütəşəkkil hərəkət etdik. 16.30-da Rio-Qrandeyə çıxdıq və düşərgə saldıq. Mən ay işığında yola davam etməmizi istəyirdim, amma adamlar çox yorulublar. Bizim iki günlük at ətimiz qalib (mənim üçün bir günlük rasion motedi⁶²). Yəqin, daha bir atı kəsməli olacağıq. Radio məlumat verdi ki, Nyakauasu çayı yaxınlığındakı dörd xəlvətxanadan tapılan sənədlər və digər dəlillər çap ediləcək. Görünür, Monos bulağı yaxınlığındakı xəlvətxanani da tapıblar. Astmanın mənə rəhmi gəldi və nəfəs almağa imkan verdi.

Yüksəklik 640 metr (açıq-aydın yanlışlıq var, çünki dünən 600 metr idi).

20 avqust

“Döyüşçülər” Villi⁶³ və Darionu⁶⁴ da ixtiyarlarına verdiyim maçeterolarımız (Migel və Urbano), demək olar ki, irəliləmədilər, ona görə də biz daha bir gün düşərgədə qalmağ qərarına gəldik. Koko və İnti heç nə tuta bilmədilər, amma Çapako⁶⁵ meymun və yurina⁶⁶ ovladı. Mən maral əti yedim və gecənin ortasında astmam kəskinləşdi. Məlum oldu ki, El Mediko lümbaqodan (bel ağrısı) hələ də müalicə olunmayıb, yəni demək olar ki, şikəstdir. Beninyodan heç bir xəbər yoxdur və bu məni çox narahat edir.

Radio Sukrenin 85 kilometrliyində “banditlərin” olduğundan xəbər verir.

23 avqust

⁵⁷ **Valter Gevara Arse** – “Autentinlərin” İnkilabi Partiyasının lideri

⁵⁸ Boliviya Sosial-Demokrat Partiyası

⁵⁹ Barryentosu dəstəkləyən koalisiya

⁶⁰ **Rene Barryentos Ortunyo** – 1964-cü ilin avqustunda Boliviyanın vitse-prezidenti seçilib, 1966-1969-cu illərdə prezident olub.

⁶¹ Boliviya Sosialist Falanqası – sağ meyilli Boliviya siyasi partiyası

⁶² Qaynadılmış qarğıdalıdan hazırlanan hindi yeməyi

⁶³ **Villi – Simeon Kuba Sanabria**. Boliviyalı. 1967-ci ilin martında üsyançılara qoşulub. 8 oktyabrda Kebrado de El-Yuro dərəsindəki döyüşdə yaralanan və tufəngi açılmayan Çeni xilas etməyə cəhd göstərəkən əsir düşüb. 1967-ci il oktyabrın 9-u Çe və Çino ilə birlikdə La-İquerada güllələnib.

⁶⁴ **Dario – David Adriasola Veysaqa**. Boliviyalı. Kebrado de El-Yuro dərəsindəki döyüşdə iştirak edib və İntinin qrupu ilə birgə gizlənib. İnti ilə birlikdə BXAO-nun yenidən qurulmasında iştirak edib. 1969-cu il dekabr ayının 31-də La-Pasda polisler tərəfindən güllələnib.

⁶⁵ **Çapako (Luis) – Xayme Arana Kampero**. Boliviyalı. Kebrado de El-Yuro dərəsində baş verən döyüş zamanı mühasirəni yara bilib və az sayda sağ qalan döyüşçü ilə birlikdə Kaxonesaya yetişib. Onları burada 1967-ci il oktyabrın 14-ü qəfildən hücum edib güllələyiblər.

⁶⁶ Cavan maral

Ağır gün oldu. Daşlıq təpənin başına dolandıq. Ağ madyan tərslik elədi və yerində durdu, onu palçıqın içində qoyub getməli olduq. Ondan heç ət də əldə edə bilmədik. Atılmış ovçu daxmasına gəlib çıxdıq, burada pusqu qurduq. Az keçmiş torumuza iki nəfər düşdü. Onların əfsanələri belədir: dünən on tələ qurublar, indi onları yoxlayırlar. İddia edirlər ki, əsgərlər Varqasın rançosunda, Tatarendada, Karaquatarendada, İpitada və Nyomaoda yerləşiblər. Karaquatarenda yaxınlığında döyüş olduğunu və bir əsgərin yaralandığını da dedilər. Ola bilər ki, orda Beninyo mühasirəni yarmaq və ya ərzaq əldə etməyə çalışıb. Əsirlər onu da söylədilər ki, sabah əsgərlər 15-20 nəfərlik qruplara bölünüb baliq tutmağa yollanacaqlar. Tapir ətini bərabər böldük, boş patrontaşın köməyi ilə tutduğumuz baliqları da ona əlavə etdik. Mən düyü yedim və bundan çox razı qaldım. El Mediko düzəlidir. Radio ilə məlumat verdilər ki, Debrenin məhkəməsi sentyabr ayına qədər təxirə salınıb.

Yüksəklik – 580 metr.

17 sentyabr

Pablito⁶⁷.

Stomatoloq günü. Migel çayda, Beninyo isə cığırda kəşfiyyat aparın vaxt mən Arturonun və Çapakonun hərəsinin bir dişini çəkdim. Kəşfiyyatçılar məlumat verdilər ki, qatırlar çayın yuxarı tərəfindən problemsiz keçəcəklər, amma əvvəlcə bir neçə dəfə çayı ora-bura keçmək lazım gələcək. Pablitonun şərəfinə düyü bişirdik. Bu gün onun 22 yaşı tamam olur – o ən gənc gerilyerodur.

Cəmi bir xəbər var: məhkəmənin keçirilmə tarixinin dəyişdirilməsi. Bir də Loyola Qusmanın⁶⁸ həbsi etiraz dalğası doğurub.

26 sentyabr

Tar-mar. Səhər tezdən fiesta⁶⁹ keçirilən Pikaço qəsəbəsinə qalxdıq (yeni yüksəklik rekordu – 2280 metr). Sakinlər bizi çox mehriban qarşıladılar. Biz rahatladıq və bundan sonra qorxusuz hərəkət etməyə başladıq. Halbuki bir gün əvvəl Ovando⁷⁰ mənim bu gün-sabah ələ keçiriləcəyimə zəmanət verirdi.

La-İqueraya çatan kimi ab-hava kəskin dəyişdi. Qəsəbə sanki ölmüşdü; cəmi bir neçə qarı qalıb. Koko yerli teleqrafçının evinə yollandı (onun evində telefon var) və ayın 22-nə aid teleqram gətirdi. Ondan bildik ki, Vallyeqrande prefektinin müavini buranın magistrına partizanlar peyda olduqları təqdirdə nəyin bahasına olursa olsun dərhal Vallyeqrande ilə əlaqə saxlamağı tapşırıb. Magistr aradan çıxıb; onun arvadı and içir ki, əri heç kimlə əlaqə saxlamayıb, çünki hamı qonşu qəsəbə Xaqueyə bayramı qeyd etməyə gedib.

13.00-da ön dəstəni Xaqueyə göndərdim; çatan kimi vəziyyəti dəyərləndirməyi və qatırlarla, eləcə də El Mediko ilə bağlı bir şey fikirləşməyi tapşırıdım. Az sonra, mən qəsəbədə qalmış və həddən artıq hürkmüş yeganə kişi xeylağını dindirərkən koki alverçisi gəlib çıxdı. O, Vallyeqrande və Pukaradan gəldiyini və oralarda sakitlik olduğunu söylədi. O da çox həyəcanlı idi. Mən bunu xislətlərindəki qorxaqlığın ayağına yazıb hər ikisini buraxmağı əmr etdim. Halbuki onların yalan danışdıqları aydın idi. 13.30-da təpənin başına dırmaşanda aşırım tərəfdən atəş

⁶⁷ **Pablito (Pablo) – Fransisko Uanka Flores.** Boliviyalı. Kebrado de El-Yuro dərəsindəki döyüşdən sonra bir qrup sağ qalmış yoldaşı ilə birlikdə Miske və Rio-Qrande çaylarının qovuşduğu Kaxonesə gəlib və 1967-ci il 14 oktyabrda burada qətlə yetirilib.

⁶⁸ **Loyola Qusman Lara.** Boliviyalı. 1967-ci ilin fevral ayına qədər Boliviya komsomolunun milli icraiyyə komitəsinin üzvü olub. Partizanların xəlvətxanalarında fotosəkilləri tapıldıqdan sonra 1967-ci ilin sentyabrında həbs olunub. 1970-ci ildə partizanların Teopontədə ələ keçirdikləri alman əsirləri ilə dəyişdirilərək azadlığa buraxılıb.

⁶⁹ Latın Amerikasının ölkələrində və İspaniyada təşkil olunan ənənəvi xalq şənlikləri

⁷⁰ **Ovando – Alfredo Ovando Kandia.** Boliviya ordusunun baş komandanı. 1967-ci ildə Çenin qrupuna qarşı aparılan döyüş əməliyyatlarına rəhbərlik edib.

səsləri eşitdim və anladım ki, bizimkilər tələyə düşüblər. Biz tələm-tələsik müdafiə mövqeyi tutduq və əvvəlcədən Rio-Qrandeyə aparan yolla geriye çəkilmə marşrutu hazırlayıb sağ qalanları gözləməyə başladıq. Tezliklə yaralı Beninyo, az sonra isə Aniseto və Pablito qaçıb gəldilər; sonuncunun pəncəsi zədələnib. Migel, Koko və Xulio həlak olub. Kamba bel çantasını atıb qaçıb. Mən aryerqarda dərhal Rio-Qrandeyə tərəf çəkilməyi əmr etdim; digərləri aryerqardın dalınca gəldi. Lap arxada gələnlər atəş altına düşdülər və geri qaldılar. İnti ilə əlaqə kəsildi. Onları qəsəbə tərəfdən açılan aramsız atəşin sədaları altında yarım saat pusquda gözləyəndən sonra geri çəkilmək qərarına gəldim. Amma az keçmiş İnti gəlib bizə çatdı. Bu vaxt Leonun yoxa çıxdığı məlum oldu. İnti yarğanda onun bel çantasını gördüyünü söylədi. Bir az sonra isə biz kanyonla bir nəfərin tələsik uzaqlaşdığını gördük. Onun Leon olduğu qərarına gəldik. Düşməni azdırmaq üçün qatırları kanyona buraxdıq, özümüz isə duzlu suyu olan bulağın axdığı yarğandan keçib getdik. Gecəyarısı dayanmalı olduq: heyimiz qalmamışdı.

30 sentyabr

Daha bir gərgin gün. Səhər Çili radiosu “Balmaseda” yüksək rütbəli ordu rəhbərlərinə istinadla Çe Gevaranın hər tərəfdən mühasirəyə alındığını və onun kolluq yarğanda gizləndiyini məlumat verdi. Yerli radiostansiyalar susurlar. Burda xəyanət olduğundan şübhələnirəm. Bəlkə də onlar bizim harada olduğumuzu dəqiq bilirlər. Əsgərlər yenə vurnuxmağa başlayıblar. 12.00-da əllərində hazır vəziyyətdə silahları olan 40 nəfərdən ibarət qrup iki dəstə ilə ötüb keçdi və qarovulda əsəbi qarovulçular qoyub rançoda yerləşdi.

Bunu Aniseto və Paço məlumat verdilər. İnti və Villi qayıdıb gəldilər və bir: Rio-Qrandeyə düzünə iki kilometr yol olduğunu; iki: irəlidə kanyonun üzərində üç ev gördüklərini; üç: yolüstü düşərgə salmaq üçün bir neçə xəlvəti yer gözaltı etdiklərini söylədilər. Biz su dalınca yollandıq və 22.00-da qaranlıqda demək olar ki, hərəkət edə bilməyən yazıq Çinoya görə tempi çox aşağı olan üzücü gecə yürüşünə çıxdıq. Beninyo özünü yaxşı hiss edir, amma El Medikunun vəziyyəti əvvəlkiyə pisdirdi.

2 oktyabr

Antonio⁷¹.

Gün ərzində bir əsgər belə görmədik. Bizim mövqeyimizin yanından çobanlar keçdi sürüsü keçirdilər; çoban itləri hürüşməyə başladılar. Biz kanyon tərəfdən rançonun yanından ötüb keçmək qərarına gəldik. Suya çatmaq və keçiddən əvvəl axşam yeməyi yemək üçün xeyli vaxtımızın olacağına ümid edərək 18.00-da aşağı enməyə başladıq. Təəssüf ki, Nyato yolu azdı və üstəlik, inadla bunu boynuna almaq istəmirdi. Axır geriye dönməli olduq və yenə azdıq. Nəticədə tərədə – susuz, acqarına gecələdik. Radio düşmənin 30 sentyabrdakı yüksək fəallığını izah etdi. “Krus del Sur” radiostansiyasının məlumatına görə, ordu Abra del Kinyol yaxınlığında kiçik “bandit” qrupu ilə döyüşə girib. Heç bir tərəf itki verməyib, bununla belə, otun üstündə qan izlərinə rast gəlinib.

Məlumatda qrupun altı nəfərdən ibarət olduğuna israr edilir.

5 oktyabr

Olan-qalan gücümüzü toplayıb 5.15-ə qədər yürüdük, sonra inək cığırından çıxıb seyrək meşəyə girdik. Kolluq burda elə hündürdü ki, başımızacan bizi gizləyir. Beninyo və Paço su axtarmağa yollandılar, yaxınlıqdakı atılmış evi ələk-vələk eləsələr də heç nə tapmadılar. Ola bilsin ki, buralarda haradasa quyu var. Onlar geri döndəndən az sonra növbətçilər atılmış evə altı əsgərin girdiyini məlumat verdilər – görünür, sadəcə, maraq xatirinə evə giriblər. Hava qaralan kimi

⁷¹ Antonionun (Orlando Pantoxa Tamayo) ad günü

yolumuza davam elədik. Adamlar əldən düşüblər, susuzluqdan əziyyət çəkirlər. Eustakio⁷² gözlərində yaş yalvara-yalvara bir qurtum su istəməklə özünü gülünc vəziyyətə saldı. Ağır keçiddən, çoxsaylı dayanacaqlardan sonra sübh tezdən axır ki, kiçik bir qəsəbəyə gəlib çatdıq. Yaxınlıqda itlər hürüşür. İrəlidə çılpaq təpəlik ucalır.

Beninyoya yardım elədik: onun yarası qanayır. Mən El Medikoya iynə vurdum. Beninyo bütün gecə ağrıdan şikayət etdi.

Radio ilə xəbər verdilər ki, Kambaların hər ikisi Debrenin işində şahid qismində çıxış etmək üçün Kamiriyə gətiriliblər.

Yüksəklik – 2000 metr.

7 oktyabr

Bugünkü əlamətdar tarixi – ordumuzun yaranmasının on bir aylığını sentimental notda, gözlənilməz hadisəsiz qarşıladıq. 12.30-da kanyonda keçilərilə birgə qarı görüldü. Onu saxlamalı olduq. O, düz-əməlli heç bir məlumat vermədi. Əsgərlərin yeri ilə bağlı heç nə bilmir, çünki buralarda çoxdandır ki, olmayıb. Ətrafdakı cığırlar haqqında danışdıqlarından belə bir nəticəyə gəldik ki, buradan La-İqueraya bir lig, oradan Xaqueyə daha bir lig, Xaqueydən Pukaraya isə iki lig yol var. 17.30-da İnti, Aniseto və Pablito qarının evinə yollandılar. Onun iki qızından biri yataq xəstəsidir, digəri isə liliputdur. Qarıya 50 peso verdik və ona dilini dinc qoymağı tapşırıdık, amma buna o qədər də ümid etmirik⁷³.

Bizim qrupumuz tam heyətdə – 17 nəfər ay işığı altında yola düzəldi. Yürüş ağır keçdi. Biz kanyonda iz qoya-qoya yürüdük. İnsan məskəninə rast gəlmədik, amma bulaqdan çəkilmiş süni suvarma kanalları şəbəkəsi olan kartof əkin sahələrinin yanından ötüb keçdik. Gecələmək üçün 2.00-da dayandıq, belə ki, irəliləməyin heç bir mənası yox idi. Çino qaranlıqda tamamilə aciz olur.

Radio qəribə bir məlumat verdi. Bu məlumata görə, Serrano rayonunda 250 əsgər mühasirəni yarmağa çalışan otuz yeddi “banditin” geri çəkilmə yollarını bağlayıb. Ehtimal edilən mühasirə yeri Asero və Oro çayları arasındakı dərə göstərilir.

Məlumat təxribata oxşayır.

Yüksəklik – 2000 metr.

Çevirdi: Rövşən Ramizoğlu

⁷² **Eustakio – Lusio Edilberto Qalvan İdalqo**. Perulu. 1967-ci il oktyabrın 14-də Miske və Rio-Grande çaylarının qovuşağında yerləşən Kaxones adlı yerdə qətlə yetirilib.

⁷³ Keçiləri olan qarı öz sözüne əməl edib. O, hökumət ordusunun əsgərlərinə heç bir məlumat verməyib və Çe Gevara haqqında bir kəlmə olsun belə pis söz deməyib. Onun adı **Epifaniya Kabrera** olub.

KORİFEYLƏR

DOSTOYEVSKI

Ruscadan çevirdi: Etimad Başkeçid

Dostoyevskinin yaradıcılığı üçün səciyyəvi olmayan, satirik üslubda yazılmış “Timsah” hekayəsi dilimizə ilk dəfədir tərcümə olunur. Hekayə 1865-ci ildə “Epoxa” jurnalında dərc olunmuşdur. Dostoyevski öz xatirələrində qeyd edir ki, 1864-cü ildə bir alman Pasajda pulla timsah nümayiş etdirirmiş, bunu eşidən yazıçı, Qoqolun “Burun” povesti ruhunda satirik-fantastik bir əsər yazmaq fikrinə düşür. Hekayədə yer alan ironiya liberal əhval-ruhiyyədə olan siyasi dairələrə ünvanlanır – müxtəlif jurnalların səhifələrində Dostoyevskinin onlarla ciddi polemikalar apardığı məlumdur.

TİMSAH

(hekayə)

Timsahın bəlli yaşı, məlum görkəmi olan bir cənabı diri-diri udması və bundan sonra cərəyan edən hadisələr haqqında gerçək hekayət.

Ohé Lambert! Où est Lambert? As-tu vu Lambert?¹

I

Cari altmış beşinci ilin on üç yanvar günündə, günorta saat birin yarısında mənim mədəni, təhsil görmüş dostum, həmkarım və uzaq qohumum İvan Matveiçin arvadı Yelena İvanovna bəlli ödənişlə Pasajda nümayiş etdirilən timsaha baxmaq həvəsinə düşdü. Xaricə yollanmaq üçün (xəstəlikdən daha çox maraq naminə) biletini cibində hazır saxlayan, demək ki, artıq xidməti məzuniyyətdə sayılan və beləliklə, o səhər tamamilə boş-bekar olan İvan Matveiç, arvadının bu qarşısızalmaz istəyinə əngəl törətmədiyi bir yana, maraq onun özünə də dov gəldi: “Gözəl fikirdir, – o razılıqla dedi. – Timsaha baxarıq! Avropaya getməyə hazırlaşarkən, oranın yerliləri ilə tanış olmaq heç də pis olmazdı”, – bu sözlərlə o, arvadı ilə qol-qola verib, dərhal Pasaja yollandı. Mən də adəti üzrə ailənin dostu qismində onlara qoşuldum. Hələ indiyə kimi İvan Matveiçi belə xoş əhval-ruhiyyədə görməmişdim, yaddaşıma həkk olunmuş həmin səhər onun çiçəyi çırtlamışdı. Doğrudan da, biz öz taleyimizi qabaqcadan görə bilmirik!.. Pasaja girər-girməz o, binanın dəbdəbəsinə heyran kəsildi, yenidən paytaxta gətirilmiş yırtıcının nümayiş etdirildiyi mağazaya yaxınlaşdıqda isə irəli düşüb, timsahın baxıcısına mənim əvəzimə də iyirmi beş qəpik ödədi. Əvvəllər o heç vaxt belə etməzdi. Kiçik otağa girincə gördük ki, timsahdan savayı burada kakadu cinsindən olan tutuquşular, üstəlik, xüsusi şkaflarda bir dəstə meymun da saxlanılır. Girişdə, sol divarın yanında isə möhkəm dəmir torla örtülmüş, vannaya bənzər tənəkə qutu qoyulmuşdu, qutunun dibində bir **gireh* (4,4 sm-lik uzunluq ölçü vahidi – tərç.)** qədərində su vardı. Bu dayaz gölməçədə kötük kimi tamamilə hərəkətsiz bir timsah uzanmışdı. Görünür, bizim qonaq-qara sevməyən nəmli iqlimimizdə heyini itirmişdi. Bu yırtıcı əvvəl-əvvəl heç birimizdə xüsusi maraq oyatmadı.

– Timsah dedikləri budur? – Yelena İvanovna sözləri uzada-uzada məyusluqla dedi, – mən də elə bilirdim, o... nəsə başqa cür olur!

Çox güman ki, timsahın brilyantdan olduğunu düşünürmüş. Bizi görməyə çıxan alman – timsahın yiyəsi son dərəcə qürurlu və təşəxxüslü görünürdü.

– Düz eləyir, – İvan Matveiç qulağıma pıçıldadı, – çünki bilir ki, indilərdə bütün Rusiyada timsahı təkə o göstərir.

Mən tamamilə bu cəfəng mülahizəni də başqa hallarda paxıllığını gizlədə bilməyən İvan Matveiçin həddən ziyadə xoş əhval-ruhiyyəsinə bağlayıram.

– Mənə elə gəlir ki, sizin timsahınız canlı deyil, – sahibin ədalarından qıcıqlanan Yelena İvanovna bu kobud insanı öz cızığına qaytarmaq üçün məlahətlə gülümsünərək üzünü ona tutdu. Bu, qadınlar üçün çox səciyyəvi manevrdir.

– Yox, yox, madam, – o, sınıq-salxaq rus dilində cavab verdi və dərhal yeşiyin qapağını yarıyacaq qaldırıb, çubuqla timsahın başını dürtmələməyə başladı.

Onda məkrli yırtıcıda həyat əlamətləri göründü. Timsah pəncələrini və quyruğunu yüngülcə tərpedərək başını qaldırdı və sürəkli fisiltiyə bənzər səs çıxardı.

– Yaxşı, hirslənmə, Karlxen! – izzəti-nəfsini qoruduğundan məmnun qalan alman nəvazişlə dedi.

– Nə iyrənc timsahdır! Məni qorxutdu, – Yelena İvanovna işvəylə kəkələdi, – yuxuma girməsə yaxşıdır.

– Amma o, sizi yuxuda dişləməz, madam, – alman onun sözlərini göydə qamarladı və öz hazırcavablığına hamıdan əvvəl gülməyə başladı, ancaq bizlərdən heç kəs onun səsinə səs vermədi.

– Gedək, Semyon Semyoniç, – Yelena İvanovna yalnız mənə müraciət edirdi, – yaxşısı budur meymunlara baxaq. Meymunlardan ötrü ürəyim gedir; elə sevimlidirlər ki... timsahsa dəhşətlidir.

– O-o, qorxma, dostum, – arvadının yanında özünü ürəkli göstərməkdən xoşlanan İvan Matveiç arxamızca qışqırdı, – Firon səltənətinin bu yuxulu sakini bizə heç nə eləməz, – deyərək yeşiyin yanında qaldı. Üstəlik, əlcəklərini götürüb timsahın burnunu qıdıqlamağa başladı. Bununla, sonradan etiraf etdiyi kimi, timsahı yenidən fısıldamağa məcbur etmək istəyirdi. Sahib isə Yelena İvanovnanın ardınca (xanım olduğu üçün) meymunların olduğu şkafa doğru getdi.

Beləliklə, hər şey yaxşı gedirdi və heç nəyi əvvəlcədən bilmək olmazdı. Yelena İvanovna meymunlarla əməllicə əylənirdi, başı tamamilə onlara qarışmışdı. O, sevincdən qışqırır, sahibə heç əhəmiyyət verməyərək, mənə müraciət edir, yeni tanışlar və dostlarla meymunlar arasında oxşarlıqlar tapıb uğunurdu. Mən də əylənirdim, çünki onun tapdığı oxşarlıqlar şübhə doğurmurdu. Mülkiyyətçi alman bilmirdi gülsünmü, gülməsinmi, odur ki, lap axırda qaşqabağını tökdü. Elə bu məqamda qəfildən dəhşətli, hətta deyə bilərəm ki, indiyəcən eşidilməmiş bir çığırtı qopdu. Əvvəl-əvvəl yerimdəcə donub qaldım, bilmədim nə fikirləşəm, sonra Yelena İvanovnanın da çığırdığını görüncə tez çevrildim və... nə gördüm! Nə gördüm, – aman Tanrım! – Gördüm ki, bədbəxt İvan Matveiç timsahın qorxunc çənəsinə keçib. Timsah İvan Matveiçin bədənini eninə dişlərinə keçirmişdi, beləcə havaya qaldırmışdı və o, havada üfqi vəziyyətdə çapalayır. Bir an sonra o yoxa çıxdı. Bunu təfərrüatıyla danışmaq istəyirəm, çünki bütün bu müddət ərzində mən hərəkətsiz dayanmışdım və gözümlün qabağında baş verənləri son dərəcə diqqət və maraqla izləyə bilmişdim. “İşə bax, – həmin faciəvi anlarda düşünürdüm, – bütün bunlar İvan Matveiçin yox, mənim başıma gəlmiş olsaydı, çox xoşagəlməz iş olardı, çox!” Mətləbdən uzaqlaşmaq. Timsah əvvəlcə yazıq İvan Matveiçi öz qorxunc dişlərində fırladıb, ayaqlarını özünə sarı çevirdi və öncə bu ayaqları uddu; sonra onun çənəsindən qurtulmağa çalışaraq yeşikdən yapışan İvan Matveiçi, gövşək gətirmiş kimi, bir qədər geri buraxdı və yenidən öz içinə çəkdi. Bu dəfə onu qurşağacan uddu. Sonra bir az da geriyyə buraxıb bir daha, bir daha udqundu. Beləcə, İvan Matveiç gözümlün önündəcə yavaş-yavaş yoxa çıxmağa başladı. Timsah son dəfə udqunaraq mənim təhsil görmüş, savadlı dostumu yerli-dibli öz içinə çəkdi. Kənardan baxarkən timsahın qarnındakı İvan Matveiçin bədən quruluşunun bütün incəliklərini görmək olardı. Mən yenidən bağırmağa hazırlaşırıdım ki, qəfildən taleyin acı istehzası ilə üzləşdik: yəqin, udduğu böyük olduğu üçün timsahın boğazında qalmışdı. Timsah bir daha öz dəhşətli ağzını açdı və İvan Matveiçin başı bir saniyəyə yenidən göründü. Onun üzündə çıxılmazlıq ifadəsi həkk olunmuşdu. Gözlüyü burnunun üstündən yeşiyin dibinə düşdü. Adama elə gəlirdi ki, bu bələli baş son dəfə ətrafa göz gəzdirmək və bütün dünyəvi zövq-səfayla vidalaşmaq üçün boylanır. Ancaq onun arzusu gözümdə qaldı: timsah güc toplayıb yenidən udqundu və baş bu dəfə həmişəlik yox oldu. Bu canlı insan başının görünüb yox olmaları çox müdhiş mənzərə idi, bununla belə, hadisələrin tezliyindən və gözlənilməzliyindənmi, yoxsa gözlüyün sürüşüb düşməsindənmi burada o qədər gülməli vəziyyət yarandı ki, mən özümü saxlaya bilməyib pıqqıldadım; ancaq birdən ayılıb,

indiki halda bir ailə dostu kimi gülməyin ayıb iş olduğunu kəsdirdim və dərhal üzümü Yelena İvanovnaya tutaraq, simpatik üz ifadəsiylə dedim:

– Sizin İvan Matveiçinizin axırı çatdı!

Bu hadisələr baş verən müddətdə Yelena İvanovnanın necə bərk həyəcanlandığını ifadə etmək üçün baş sındırmaq belə istəmirəm. Birinci çıxırtıdan sonra o, yerində donub qalmış kimiydi və sanki bu həngaməyə etinasızca, lakin hədsiz dərəcədə bərəlməmiş gözlərlə baxırdı; sonra birdən tükürpərdən səslə ikinci dəfə çıxıranda mən onun əllərini tutdum. Elə bu an dəhşətdən hövllənmiş sahib də əllərini bir-birinə şappıldatdı və gözlərini səməyə dikərək bağırdı:

– Ah, mənim timsahım, o meyn allerlibster Karlxen! Mutter, mutter, mutter!²

Bu bağırtıyla arxa qapı açıldı və toxunma baş örtüyündə, alyanaq, yaşlı və pərişan görkəmli mutter içəridən çıxıb, ciyilti səslə özünü öz almanının üstünə saldı.

Əsl mərəkə bundan sonra qopdu. Yelena İvanovna cığırın səslə yalnız bir şey qışqırırdı: “Yırtmaq! Yırtmaq!” O gah sahibin, gah da mutterin üstünə yüyürərək, fədarcasına, vəcdlə kimisə nəyə görə yırtmaq üçün onları dilə tuturdu. Sahib və mutter isə bizə heç fikir vermirdilər: onlar yeşiyin yanında dayanıb buzov kimi mələşirdilər.

– O məhv olmaq, o indi partlamaq, çünki o, hans³ məmuru udmaq! – sahib özünə əl qatmışdı.

– Unzer Karlxen, unzer allerlibster Karlxen vird şterben!⁴ – sahibə hönkür-hönkür ağlayırdı.

– Biz yetim və çureksiz! – sahib onunla ağız-ağıza vermişdi.

– Yırtmaq, yırtmaq, yırtmaq! – almanın sürtüyündən yapışmış Yelena İvanovna göz yaşlarına qər q olmuşdu.

– O hirsələndirdi timsah, əriniz niyə hirsələndirmək timsah! – yaxasını qadının əlindən qoparmaq istəyən alman qışqıra-qışqıra deyirdi. – Əgər Karlxen vird udmaqsa, siz bunun əvəzini ödəmək, das var meyn zon, das var meyn ayntsinger zon!⁵

Boynuma alıram, gəlmə almanın xudbinliyini və pərişan mutterinin daşürəkliliyini görəncə hiddətlənmişdim, buna baxmayaraq, Yelena İvanovnanın dayanmadan “yırtmaq, yırtmaq” deyərək təkrarlaması təlaşımı daha da artırırdı, nəhayət, mən bütünlüklə bu çıxırtılara qapıldım və hətta qorxuya düşdüm... Bəri başdan deyim ki, bu əcaib nidalar tərəfimdən tamamilə yanlış başa düşülmüşdü: mənə elə gəlirdi ki, Yelena İvanovna bir anlığa havalansa da, İvan Matveiçin müsibətli ölümünün hayfını almaq üçün timsaha çubuq cəzasının kəsilməsini tələb edir. Lakin onun niyyəti tamam başqaymış. Mən xəcalətli baxışlarla qapıya nəzər salaraq, Yelena İvanovnanın sakitləşməsi, ən əsası isə əcaib “yırtmaq” sözünü işlətməməsi üçün onu dilə tutmağa başladım. Çünki Pasajın ortasında, elmlə, oxumuş cəmiyyətin içində, bəlkə də, bu dəqiqə cənab Lavrovun açıq mühazirə oxuduğu⁶ zalın iki addımlığında bu cür mürtəcə çağırışın səslənməsi yolverilməzdi, hətta imkansız bir şey idi. Hər an mədəni adamlar bizi fitə basar, cənab Stepanovun karikatura hədəfinə⁷ gələrdik. Bədbəxtlikdən çox keçmədi ki, şübhələrim doğruldu: timsahın saxlandığı yerlə, girişdə – iyirmi beş qəpikliklərin toplandığı otaqçıqın arasındakı pərdə aralandı və bığlı-saqqallı, əlində furajka tutmuş, bədəninin yuxarı hissəsini lap irəliyə əymiş və giriş pulunu ödəməmək üçün bir ayağını ehtiyatla kandarın eşiyində saxlamış bir fiqur göründü.

– Xanım, bu cür mürtəcə istək, – biz tərəfə keçməmək üçün özünü tarazlamağa çalışan naməlum şəxs dedi, – sizin mədəni səviyyənizə şərəf gətirmir və bu, beyninizdəki fosfor çatışmazlığından irəli gəlir.⁸ Siz tərəqqinin xronikasında və bizim satirik vərəqlərimizdə dərhal fitə basılacaqsınız...

Ancaq sözünü sona çatdırmağa macal tapmadı: özünə gələn sahib heç nə ödəmədən timsahın olduğu otağa girib danışan adamı görəncə dəhşətə gəldi və qəzəblə naməlum şəxsin

üstünə şığıdı, yumruqlarını işə salıb, onu çölə fırlatdı. Hər ikisi bir dəqiqəliyə pərdənin arxasında gözdən itdi və nəhayət, mənə çatdı ki, əslində bütün bu həngamə boş yerdən yaranıb; Yelena İvanovnanın heç bir günahı yoxdu: o, yuxarıda dediyim kimi, timsaha geridəqalmışcasına alçaldıcı çubuq cəzası vermək istəməmiş, sadəcə, istəyirmiş ki, onun qarnını bıçaqla yırtıb, İvan Matveiçi azad etsinlər.

– Necə! Siz istəmək mənim timsah məhv olmaq! – Tələsik içəriyə qayıdan sahib bağırdı.
– Yoxx, qoy əvvəlcə sizin ər məhv olmaq, sonra timsah!.. Meyn fater timsah göstərmək, meyn qrosfater timsah göstərmək, meyn zon timsah göstərəcək, mən də timsah göstərəcək! Hamı timsah göstərəcək! Mən hans Avropa tanınır, sizsə hans Avropa tanınmır və mənə cərimə ödəmək.

– Ya, ya! – qəzəbli alman qadını onun səsinə səs verdi, – biz sizi buraxmaz, cərimə, Karlxen yırtılanda!

– Onun qarnını yırtmağın xeyri də yoxdur, – Yelena İvanovnanı tez evə aparmaq üçün sakitcə əlavə etdim, – çünki əzizimiz İvan Matveiç, çox böyük ehtimalla, hardasa, empiriyalarda dolaşır.

– Dostum, – bu məqamda heç gözlənilmədən İvan Matveiçin bizi çaşbaş salan səsi eşidildi, – dostum, mənim fikrimcə, birbaşa nəzarətçinin kontoruna müraciət etmək lazımdır, çünki polisin köməyi olmadan alman həqiqəti dərk etməz.

Sarsılmaz iradədən xəbər verən, qətiyyətlə, təmkinlə səsləndirilmiş bu sözlər əvvəlcə bizi o qədər təəccübləndirdi ki, qulaqlarımıza inanmadıq.

Sözsüz ki, o saat timsahın salındığı yeşiyə sarı qaçdıq və inamsızlıqla, inamsız olduğumuz qədər də dərin hörmət və ehtiramla bədbəxt “məhbusu” dinləməyə başladıq. Onun boğuc, nazik və xırıltılı səsi, sanki çox uzaqlardan gəlirdi. Elə bil, başqa otağa keçən hansısa zarafatlı birisi adi balışı ağzına tutaraq qışqırmağa başlayır və bunu o biri otaqda qalmış adamlara, iki müjikin səhrada və ya aralarındakı böyük yarığın üstündən bir-birini səsləməsi kimi göstərmək istəyir. Bir dəfə Milad bayramı günlərində belə bir səhnənin məmnuniyyətini yaşamışdım.

– İvan Matveiç, dostum, deməli, yaşayırsan! – Yelena İvanovna kəkələdi.

– Yaşayıram, özü də sağ-salamatam, – İvan Matveiç cavab verdi, – Tanrının köməyi sayəsində heç xəsarət almadan udulmuşam. Məni yalnız bir şey narahat edir: rəhbərlik bu məsələyə necə baxacaq? Axı xaricə getmək üçün bilet götürdüyüm halda gəlib timsahın qarnına düşmüşəm, bu elə də ağıllı iş sayılmaz... .

– Dostum, ağıl-fərasət barədə düşünməyin yeri deyil; hər şeydən öncə səni burdan eşələyib çıxartmaq lazımdır, – Yelena İvanovna onun sözünü kəsdi.

– Eşələmək! – sahib çığırdı, – mən qoymaz eşələmək timsahı. İndi camaat çox-çox gəlmək, mən də fuftsiq⁹ qəpik almaq, Karlxen də çox tıxmamaq.

– Qot zey dank!¹⁰ – mutter onun səsinə səs verdi.

– Onlar haqlıdırlar, – İvan Matveiç sakitcə dilləndi, – iqtisadi prinsip hər şeydən əvvəl gəlir.

– Dostum, – qışqıraraq dedim, – bu dəqiqə rəhbərliyin üstünə qaçıb şikayətlənəcəyəm, çünki hiss edirəm ki, bu işi təkbaşına görə bilməyəcəyik.

– Mən də elə düşünürəm, – İvan Matveiç dedi, – ancaq indiki ticari böhran dövründə iqtisadi maraq olmadan timsahın qarnını yarmaq çətin məsələdir, bu mənada qaçılmaz sualla üzləşirik: sahib öz timsahı üçün nə qədər pul istəyəcək? Burdan da başqa sual çıxır: bu pulu kim ödəyəcək? Sən axı bilirsən, əlim aşağıdır... .

– Ümid qalır maaşa, – çəkinə-çəkinə dedim, ancaq sahib o dəqiqə sözümü yarıda kəsdi:

– Mən timsahı satmamaq, mən üç min satmaq timsahı, mən dörd min satmaq timsahı! Artıq çox adam gəlmək! Mən beş min satmaq timsahı!

Bir sözlə, o, əməlli-başlı həyasızlıq edirdi; tamahkarlıq və pul-para hərisliyi onun gözlərində sevinc qılgınlıqları kimi sayrışırdı.

– Mən getdim! – qeyzlə qışqırdım.

– Mən də! Mən də gedirəm! Andrey Osipicim özünün yanına gedəcəyəm, onu göz yaşlarımla rəhmə gətirəcəyəm, – Yelena İvanovna zarıdı.

– Bunu eləmə, dostum, – İvan Matveiç tələsik onun sözünü kəsdi; çünki çoxdandı arvadını İvan Osipiçə qısqanırdı və bilirdi ki, arvadı gedib təhsilli adamın qarşısında həvəslə ağlayacaq, çünki ağlamaq ona çox yaraşırdı. – Elə sənə də məsləhət görmürəm, dostum, – o, mənə müraciət etdi, – götür-qoy eləmək lazımdır: nə olar, nə olmaz. Yaxşısı budur bu gün, elə-belə, şəxsi ziyarət kimi Timofey Semyonıçın yanına gedəsən. O, köhnə fikirli və dayaz adamdır, amma ağırtaxtalıdır, başlıcası isə sözü üzə deyəndir. Ona əvəzimdən baş endir və işin təfərrüatını danış. Sonuncu kart oyununda ona yeddi manat borcum qalıb, fürsətdən istifadə eləyib, bu pulu ödə: bu, zabitəli qocanı yumşaldar. Hər halda, onun məsləhətini əldə rəhbər tutmağa dəyər. İndi isə, hələlik, Yelena İvanovnanı burdan apar... Sakit ol, dostum, – o davam edirdi, – mən bu hayküyədən və arvad dedi-qodularından yorulmuşam, bir az yatmaq istəyirəm. Bura isti və rahatdır, düzdür, hələ bu gözləmədiyim yerə tam göz gəzdirməmişəm...

– Göz gəzdirmək! Məgər ora işıqlıdır? – Yelena İvanovna sevincək çığırdı.

– Ətrafımı zülmət bürüyüb, – bədbəxt dustaq cavab verdi, – ancaq mən, necə deyərlər, hər yanı əlləyə-əlləyə yoxlaya bilirəm... Salamat qal, sakit ol və əyləncələrindən qalma. Sabaha qədər! Sən isə, Semyon Semyonıç, axşam tərəfi mənə baş çəkərsən. Dağınıq adam olduğun üçün məni unuda bilərsən, barmağına düyün vur ki, yadından çıxmasın...

Boynuma alıram, elə özüm də çıxıb getmək istəyirdim, çünki çox yorulmuşdum, üstəlik, bir az da bezmişdim. Odur ki, vaxt itirmədən hüznü, amma həyəcədən qəşəngləşmiş Yelena İvanovnanın əlindən tutub, timsahın olduğu yerdən çölə çıxardım.

– Axşam giriş iyirmi beş qəpik! – sahib arxamızca qışqırdı.

– İlahi, nə xəsis adamlardır! – deyəsən, qəşəngləşdiyini özü də hiss eləyən Yelena İvanovna Pasajdakı divar və pəncərə aralıqlarından asılmış bütün güzgülərə göz yetirə-yetirə söylənirdi.

– İqtisadi prinsip, – mən yüngül həyəcanla və yoldan keçənlərin qarşısında öz xanımımınla qürrələnərək cavab verirdim.

– İqtisadi prinsip... – O, simpatik səslə, sözləri uzada-uzada dedi, – mən bayaq İvan Matveiçin bu iyirənc iqtisadi prinsip haqqında dediklərindən heç nə başa düşmədim.

– Mən sizə izah edərdəm, – cavab verdim və dərhal xarici kapitalın vətənimizə cəlb edilməsinin xeyirli nəticələri haqqında danışmağa başladım, bu barədə hələ səhər-səhər “Peterburqskie izvestiya” və “Volos” qəzetlərində¹¹ oxumuşdum.

– Bütün bunlar çox qəribədir! – o, bir müddət dinlədikdən sonra məni dayandırdı, – bəsdir, mənfur adam, cəfəng şeylər danışırsınız... Deyin görüm, çox qızarmışam?

– Siz qızarmamısınız, gözəlləşmişsiniz! – ona kompliment demək fürsətini əldən qaçırmadım.

– Dəcəl! – özündən razı halda söyləndi. – Yazıq İvan Matveiç, – bir dəqiqə sonra başını işvəylə yana əyib, əlavə etdi, – ona, doğrudan da, yazığım gəlir, aman Tanrım! – qəfildən səsini ucaltdı, – bəs o, bu gün orada necə yemək yeyəcək və...və... nəyə eləmək istəsə, neyləyəcək?

– Gözlənilməz sualdır, – sual məni də çətinə saldı. Doğrusu, bu, mənim ağıma gəlməmişdi, gör həyatı məsələlərin həllində qadınlar biz kişilərdən nə qədər bacarıqlıdırlar!

– Zavallı, nə pis ilişdi... əyləncə-filan yox, qaranlıq yer... hayıf ki, məndə onun foto-kartoçası qalmayıb... Deməli, indi bir növ dulam, – yəqin ki, özünün yeni vəziyyətini düşünərək, şirin-şirin gülümsədi, – hm... hər halda, heyf ondan!..

Bu sözlərdə cavan, yaraşığı arvadın öz ərinin xiffətini çəkməsi ifadə olunurdu. Nəhayət, onu evə gətirdim, sakitləşdirdim, onunla birgə nahar etdim və bir fincan ətirli qəhvə içdikdən sonra saat altıda Timofey Semyoniçin yanına yollandım. Fikirləşirdim ki, bəzi ailəli iş adamları bu saat evdə oturur, ya da uzanıb dincəlirlər.

Bu birinci fəslə haqqında danışdığımız hadisələrə uyğun səpkidə qələmə aldım, ancaq oxucunu bu başdan xəbərdar edirəm ki, bundan sonra, yüksək üslub sayılmasa da, daha təbii yazı tərzindən istifadə edəcəyəm.

II

Möhtərəm Timofey Semyoniç nəşə məni tələsik və sanki bir qədər pərişan görkəmdə qarşıladı. Məni öz darısqal kabinetinə aparıb, qapını kip bağladı: “Uşaqlar mane olmasınlar”, – aşkar narahatlıqla dedi. Sonra məni yazı masasının yanındakı stula əyləşdirdi, özü isə kresloya oturdu və pambıq xalataının ətkələrini çəkərək, hər ehtimala qarşı xeyli rəsmi, hətta zabitəli görkəm aldı. Ancaq nə mənim, nə də İvan Matveiçin müdiri deyildi, indiyə kimi, sadəcə, iş yoldaşı, adi tanışımız sayılırdı.

– Hər şeydən öncə, – o, sözə başladı, – nəzərə alın ki, mən rəhbər deyiləm, siz və İvan Matveiç kimi, rəhbərin əlinin altında işləyən adamam... Mən kənar adamam və heç nəyə bulaşmaq niyyətində deyiləm.

Onun, bəlkə də, hər şeyi bildiyini görüb, təəccübləndim. Buna baxmayaraq, olub-bitənləri bütün təfərrüatıyla ona yenidən danışdım. Bu zaman bir qədər həyəcanlandım da, çünki bu dəqiqələrdə əsl dostluq borcunu yerinə yetirirdim.

Onun üzündə açıq-aşkar şübhə əlamətləri sezilirdi və dediklərim onu o qədər də təəccübləndirmədi.

– Təsəvvür edirsinizmi, – o, dinlədikdən sonra dedi, – həmişə güman etmişəm ki, onun başına belə bir iş gələcək.

– Necə yəni, Timofey Semyoniç, öz-özlüyündə bu, çox qeyri-adi hadisədir axı...

– Razıyam. Ancaq İvan Matveiç işlədiyi vaxtdan elə hey bu nəticəyə doğru gedirdi. Zirək adamdır, bir az da təkəbbürlüdür. “Tərəqqi” deyib durur, müxtəlif ideyalar... Gör tərəqqi dediyin hara gətirib çıxarır!

– Axı bu, çox qeyri-adi hadisədir, onu heç cür tərəqqipərvər insanların hamısına aid etmək olmaz...

– Yox, orası elədir. Bu, bilirsinizmi, qədərindən də artıq təhsilli olmaqdan irəli gəlir, inanın mənə. Çünki qədərindən artıq təhsil görmüş adamlar burunlarını hər yerə soxurlar, xüsusən də, lazım olmayan yerlərə. Amma, bəlkə də, siz məndən çox bilirsiniz, – o, incik səslə əlavə etdi, – mən elə də təhsilli adam deyiləm, özü də qocayam; əsgər uşağı olmuşam, artıq əlli ildir ki, bu qulluqdayam.

– Yox, yox, Timofey Semyoniç, nə danışsınız. Əksinə, İvan Matveiç sizin məsləhətinizi gözləyir, ona yol göstərmənizi istəyir. Hətta, necə deyərlər, göz yaşlarıyla...

– “Necə deyərlər, göz yaşlarıyla”. Hm-m. Amma bu, timsahın göz yaşlarıdır, onlara inanmaq olmaz. Bax, deyin görüm, onun xaricdə nə ölümü var? Hansı pulla gedirdi xaricə? Pulu-parası da yoxdur axı?

– Qənaət etdiyi pullarla gedirdi, Timofey Semyoniç, sonuncu pul mükafatlarıyla. Cəmi üç aylığına gedirdi. İsveçrəyə... Vilhelm Tellin vətəninə¹².

– Vilhelm Tellin? Hm!

– Baharı Neapolda qarşılamaq niyyətindəydi. Muzeylərə baxmaq, adət-ənənəyə, heyvanlara...

– Hm! Heyvanlara? Məncə, bunların hamısı lovğalıqdandır. Hansı heyvanlara? Heyvanlara? Məgər bizdə heyvanlar azdır? Heyvanxanalar var, muzeylər var. Peterburqun həndəvəri ayılarla doludur. Elə onun özü də timsahın qarnına düşüb də...

– Timofey Semyoniç, əfv edərsiniz, adamın başına iş gəlib, adam sizi dost bilib yanınıza gəlir, yaşlı qohum kimi sizə ağız açır, məsləhətinizi istəyir, sizsə onu məzəmmət edirsiniz... Heç olmasa bədbəxt Yelena İvanovnaya yazığınızı gəlsin!

– Siz onun arvadını deyirsiniz? Maraqlı xanımdır, – deyəsən, bir qədər yumşalmış Timofey Semyoniç tənəkini ləzzətlə qoxulayıb dedi. – Zərif məxluqdur. Tökmə bədənli, başını da elə hey yana əyir, hey əyir... Çox gözəldir. Andrey Osipiç hələ üç gün əvvəl ondan danışdı.

– Danışdı?

– Danışdı, özü də kifayət qədər tərifi sözlərlə. Döşləri, deyirdi, baxışları, saç düzümü... Qadın deyil, deyirdi, baldırı... sonra da güldü. Cavan adamdır, – Timofey Semyoniç bərkdən burnunu çəkdi. – Doğrudur, cavandır, amma gör özünə necə ad qazanır...

– Axı bu tamam başaq məsələdir, Timofey Semyoniç.

– Əlbəttə, əlbəttə.

– İndi nə deyirsiniz, Timofey Semyoniç?

– Əlimdən nə gəlir ki?

– Qohum kimi məsləhət verin, qohum kimi yol göstərin. Təcrübəli adam kimi. Nə etməli? Rəhbərliyə müraciət edək, yoxsa...

– Rəhbərliyə? Qətiyyəni yox, – Timofey Semyoniç tələsik cavab verdi. – Məsləhət istəyirsinizsə, deyim: hər şeydən öncə bu işi ört-basdır etmək və necə deyərlər, fərdi qaydada hərəkət etmək lazımdır. Şübhəli məsələdir, görünməmiş işdir. Ən əsası, görünməmiş işdir, pis fikirlər doğurur... Ona görə də ehtiyatı əldən vermək olmaz... Qoy uzansın orda özüyüçün... Gözləmək lazımdır, əlverişli vaxtı gözləmək...

– Necə gözləyək, Timofey Semyoniç? Bəs orada boğulub ölsə?

– Niyə ölür? Axı siz özünüz dediniz ki, rahat yerdədir.

Hər şeyi ona yenidən danışdım. Timofey Semyoniç fikrə getdi.

– Hm! – o, burunotu qabını əlində oynada-oynada söyləndi. – Məncə, xaricə getmək əvəzinə bir müddət orada yatsa, daha yaxşıdır. Qoy asudə vaxtından istifadə eləsin, düşünüb-daşsın; əlbəttə, boğulub-ölməyə dəyməz, ona görə də onun sağlamlığını qorumaq üçün lazımı tədbirlər görmək lazımdır: yəni öskürmək və bu kimi şeylərdən qaçmaq lazımdır... Alman gəlinə, şəxsən mənim fikrimcə, o haqlıdır, əməlli-başlı haqlıdır, çünki icazəsiz-filansız onun timsahına soxulublar, İvan Matveiçin timsahına dürtülən o deyil. Bildiyim qədər, onun heç timsahı da yox idi. Belə... timsah isə xüsusi mülkiyyətdir, haqqını ödəmədən onu kəsb-döğramaq olmaz.

– İnsanlığın xilasını naminə, Timofey Semyoniç.

– Bu artıq polisin işidir. Onlara demək lazımdır.

– İvan Matveiç bizim özümüzə də lazım ola bilər axı. Onu çağıra bilərlər.

– İvan Matveiç lazım ola bilər? Ha-ha! Həm də o, məzuniyyətdədir axı, deməli, onu gözdən çıxara bilərik, qoy orada Avropa torpaqlarını seyr etsin. Məzuniyyətdən qayıtmasa, başqa məsələ, onda soruşarıq, araşdırarıq...

– Üç aydan sonra! Timofey Semyoniç, yazıq deyilmi?

– Günah özündədir. Onu oraya zorla soxmayıblar ki. Belə getsə, ona dövlət hesabına dayə tutmalı olacağıq, belə bir ştat isə nəzərdə tutulmayıb. Başlıcası, timsah şəxsi mülkiyyətdir, deməli, iqtisadi prinsip deyilən şey qüvvəyə minir. İqtisadi prinsip isə hər şeydən əvvəl gəlir. Hələ üç gün əvvəl Luka Andreiçin evindəki müsəmirədə İqnati Prokofiç deyirdi, İqnati Prokofiçi tanıyırsınızmı? Kapitalistdir, iş adamıdır, bilirsiniz, çox səlis, rəbitəli danışır. “Bizə, deyir, sənaye lazımdır, sənayemiz zəifdir. Onu qurub-yaratmaq lazımdır. Kapital toplamaq, demək ki,

orta təbəqəni, burjuaziyanı yaratmaq lazımdır. Özümüzdə kapital olmadığı üçün onu xaricdən cəlb etmək lazımdır. Əvvəla, indilərdə xaricdə olduğu kimi, əcnəbi kompaniyalara imkan tanımaq lazımdır ki, bizdə torpaq sahələri ala bilsinlər. Deyir, icma mülkiyyəti zəhərdir, ölümdür! Özü də, bilirsinizmi, ehtirasla danışır, deyir, icma ilə nə sənaye, nə də əkinçilik dirçələ bilməz. Xarici kompaniyalar, deyir, torpaqlarımızın hamısını hissə-hissə almalıdırlar. Sonra bu torpaqları da lap kiçik hissələrə parçalamaq, bölmək, xırdalamaq lazımdır. Qətiyyətlə deyir: xırdalamaq və şəxsi mülkiyyətə vermək! Satmaq yox ha, icarəyə vermək. Onda, deyir, torpağın hamısı əcnəbi kompaniyaların əlində olacaq, deməli, istədiyini miqdarda icarə haqqı tələb eləyə bilərsiniz. Belə çıxır ki, mujik üçqat artıq işləməli olacaq, yalnız boğazı üçün çalışacaq və yanında həmişə qovulmaq qorxusu olacaq. O hiss edəcək ki, çıxış yolu yoxdur, daha səylə çalışacaq və eyni muddatda görə üçqat artıq işləyəcək. Amma hazırda icmada nə vecinə! Bilir ki, acından ölməyəcək, tənbellik eləyir, arığa qurşanır. Belədə isə, pullar da cəlb ediləcək, kapital da yaranacaq, burjuaziya da əmələ gələcək. Bu yaxınlarda ingilislərin siyasi və ədəbi qəzeti “Taym”da da bizim maliyyə məsələlərimizi araşdırıb yazmışdılar: bizim vəsaitlərimiz ona görə artmır ki, orta təbəqə yoxdur, iri pul kisələri yoxdur, qulluq göstərən proletarlar yoxdur...” İqnati Prokofiç yaxşı danışır. Natiqdir. Özü rəhbərlik haqqında rəy yazıb, “İzvestiya”da çap etdirmək istəyir. Bu, İvan Matveiçin məsələsi kimi cəfəng şeylər deyil ha...

– Yaxşı, İvan Matveiç necə olsun? – Qocaya ürəyini boşaltmağa imkan verib, yenidən söhbətə qayıtdım. Timofey Semyoniç bəzən çənəsini boş buraxmağı sevirdi, bununla göstərmək istəyirdi ki, geridə qalmayıb və hər şeydən xəbərdardır.

– “İvan Matveiç necə olsun?” Elə ona gətirirəm də. Biz əcnəbi kapitalı ölkəmizə cəlb etmək üçün çalışırıq, indi özünüz baxın: timsah sahibinin ölkəyə cəlb etdiyimiz kapitalı İvan Matveiçin hesabına ikiqat artan kimi biz əcnəbi mülkiyyətçiyə havadarlıq etmək, himayəmiz altına almaq yerinə, onun əsas kapitalının qarnını yırtmağa çalışırıq. Bu nə dərəcədə düzgündür? Məncə, İvan Matveiç əsl vətən oğlu kimi əcnəbi timsahın qiymətini birə-iki, bəlkə də birə-üç artırdığına görə sevinməli və fəxr etməlidir. Bu, kapital cəlb etmək üçün vacibdir. Birinin işi alındıqdan sonra, bir də görəcəksən, ikincisi də timsah gətirib, üçüncü əcnəbi isə ikisini-üçünü birdən gətirəcək, onların ətrafında isə kapital formalaşmağa başlayacaq. Bu da sizə burjuaziya. Belə şeyləri təqdir etmək lazımdır.

– İnsafınız olsun, Timofey Semyoniç! – səsimi ucaltıdım, – siz İvan Matveiçdən az qala görünməmiş fədakarlıq tələb edirsiniz!

– Mən heç nə tələb etmirəm və sizdən bir daha xahiş edirəm başa düşəsiniz, mən müdir-filan deyiləm, deməli, heç nə tələb eləyə bilmərəm. Mən bir vətən oğlu kimi danışırım, yəni “Vətən oğlu”¹³ kimi yox, adi vətən oğlu kimi danışırım. Yenə deyirəm, onu kim məcbur etmişdi ki, gedib timsahın qarnına soxulsun? Ağır adamdır, bəlli qulluq sahibidir, qanuni nikahda yaşayır və birdən belə bir addım! Düzgün hərəkətdirmi?

– Axı bu addımı özü də bilmədən atıb.

– Nə bilmək olar? Yaxşı, timsah sahibinə hansı puldan ödəyəcəyik, bunu deyiniz?

– Bəlkə məvacibdən, Timofey Semyoniç?

– Çatarmı?

– Çatmaz, Timofey Semyoniç, – kədərli cavab verdim. – Timsahın sahibi əvvəlcə heyvanın partlayacağından qorxurdu, sonra hər şeyin yaxşı olduğunu görüb, vacib görkəm aldı və sevindi ki, qiyməti iki dəfə qaldıra bilər.

– Üç dəfə, dörd dəfə də qaldıra bilər! Camaat axışıb gələcək, timsah sahibləri isə zirək adamlardır, üstəlik, ətbazlıq, əyləncəyə meyl etmə... ona görə də, təkrar edirəm, qoy hələlik İvan Matveiç gizləndən göz qoysun, qoy tələsməsin. Eybi yox, qoy hamı bilsin ki, o, timsahın qarnındadır, amma rəsmi olaraq bilinməsin. Bu mənada İvan Matveiç xüsusilə etibarlı yerdədir,

çünkü hamı elə bilir ki, o, xaricdədir. Desələr ki, timsahın qarnındadır, inanmırıq. Belə etsək, daha yaxşı olar. Bir sözlə, qoy gözləsin, hara tələsir?

– Bəs, əgər...

– Narahat olmayın, ətli-canlı...

– Yaxşı, bəs o gözləyəndən sonra nə olacaq?

– Nə deyim, sizdən gizlətmirəm, son dərəcə dolaşmaq məsələsidir. Heç nə başa düşmək olmur, ən pis tərəfi isə odur ki, indiyə kimi belə hadisə olmayıb. Əlimizdə nümunə olsaydı, nəşə fikirləşmək olardı. Nə qərar verəsən? Nəşə eləyəcəksən, iş uzanacaq.

Ağlıma gözəl bir fikir gəldi.

– Bəlkə belə eləyək? – dedim. – Əgər onun qismətinə yırtıcının qarnında qalmaq yazılıbsa və taleyin hökmüylə yaşayarsa, xahiş edə bilərmə ki, onu işdə hesab eləsinlər?

– Hm... yalnız məzuniyyətdə sayıla bilər, özü də ödənişsiz...

– Ödənişlə olmaz?

– Axı hansı əsasla?

– Məsələn, ezam oluna bilər.

– Necə, hara?

– Qarına, timsahın qarnına... Necə deyərlər, məlumat toplamaq üçün faktları yerində araşdırmaq üçün. Əlbəttə, bu yeni işdir, amma mütərəqqi işdir, eyni zamanda maariflənməyə qayğıyı nümayiş etdirir...

Timofey Semyoniç fikrə getdi.

– Məmur xüsusi tapşırıqla timsahın qarnına ezam etmək, – nəhayət, dilləndi, – şəxsən mənə görə cəfəng işdir. Belə bir ştat yoxdur. Bir də ki, niyə kimsə oraya ezam olunmalıdır?

– Necə yəni? Təbiəti canlı olaraq, yerində öyrənmək üçün. İndilərdə təbiyyat* (**təbiət elmləri**) elmləri dəbdədir, botanika-filan... O, oradan xəbərlər verə bilərdi... məsələn, həzmetməklə bağlı, yaxud, sadəcə, oradakı adət-ənənə barədə. Faktların toplanması üçün.

– Bu, statistikaya aid məsələlərdir. Belə şeylərdən çox da başım çıxmır, filosof da deyiləm. Faktlardan danışırınsınız, biz onsuz da faktların içində itib-batmışıq, bilmirik onlarla neyləyək. Özü də bu statistika təhlükəlidir...

– Nəyi təhlükəlidir?

– Təhlükəlidir. Nəzərə alın ki, o, faktları, necə deyərlər, böyrü üstə uzanıb ötürəcək.

Böyrü üstə uzanıb işləmək olarmı? Bu da yenilikdir, özü də təhlükəli yenilik; belə bir nümunə də olmayıb. Bax əgər əlimizdə belə bir nümunə olsaydı, fikrimcə, onu oraya ezam etmək olardı.

– Timofey Semyoniç, axı indiyə kimi canlı timsahlar da gətirmirdilər.

– Hm, hə... – o, yenidən fikrə daldı. – Bilmək istəyirsinizsə, sizin bu etirazınız ədalətlidir və işi irəliyə aparmaq üçün əsas kimi götürülə bilər. Ancaq yenə də nəzərə almalıyınsınız ki, canlı timsahların meydana çıxmasıyla məmurlar yox olmağa başlayacaqsa, sonra isti və yumşaq yerdə oturub oraya ezam olunmağı tələb edəcəklərsə, sonra da böyrü üstə uzanıb... razılaşın, pis nümunədir. Belə olan halda müftə pulların ardınca hamı oraya soxulmağa çalışacaq.

– Yardım əlinizi uzadın, Timofey Semyoniç! Yeri gəlmişkən, İvan Matveiç xahiş etdi ki, sizə qumar borcunu verim, yeddi manatdır, oyunda...

– Hə, bu yaxınlarda Nikifor Nikiforoviçin yanında uduzmuşdu! Yadımdadır. Onda necə də şən idi, hamını güldürürdü, bu da axırı!..

Qoca əməlli-başlı mütəəssir olmuşdu.

– Kömək edin, Timofey Semyoniç.

– Çalışaram. Öz adımdan danışacağam, fərdi qaydada, arayış verəcəyəm. Siz də qeyri-rəsmi qaydada öyrənin, görün sahib öz timsahına nə qiymət kəsir, nə qədər götürməyə razılaşardı?

Deyəsən, Timofey Semyoniçin ürəyi yumşalmışdı.

– Mütləq, – cavab verdim, – öyrənən kimi gəlib sizə deyəcəyəm.
 – Onun arvadı... indi təkdirmi? Darıxmır ki?
 – Ona baş çəkərsinizmi, Timofey Semyoniç?
 – Baş çəkərəm. Çoxdan vardı fikrimdə, lap yerinə düşdü... Niyə axı, timsaha baxmaq onun nəyinə lazım idi? Amma, burası da var ki, elə mən özüm də baxmaq istərdim.
 – O bədbəxti də yoluxardınız, Timofey Semyoniç.
 – Yoluxaram. Əlbəttə, bu addımı atmaqla onu ümidləndirmək istəmirəm. Mən oraya fərdi qaydada gedəcəyəm... Yaxşı, hələlik, mən yenə Nikifor Nikiforiçin yanına gedirəm, gedirsinizmi mənə?
 – Yox, mən dustağın yanına gedəcəyəm.
 – Hə, indi də dustaq yanına!.. Eh, ağılsızlıq!
 Qocayla sağollaşdıq. Başında cürbəcür fikirlər dolaşırdı. Timofey Semyoniç son dərəcə vicdanlı, xeyirxah adam idi, ancaq onun yanından çıxandan sonra nədənsə sevindim ki, o artıq əlli yaşını adlayıb və indilərdə Timofey Semyoniç kimlərinə az-az rast gəlinir. Sözsüz, bədbəxt İvan Matveiçə xəbər çatdırmaq üçün mən o saat Pasaja doğru götürüldüm. Sözü açığı, özümü də maraqlandırmışdı: o, timsahın qarınında neyləyir, orada necə yaşamaq olar? Yəni doğrudanmı timsahın qarınında yaşamaq olar? Doğrusu, hərdən mənə elə gəlirdi ki, bütün bunlar qorxunc yuxudur, söhbət də elə qorxunc yırtıcıdan gəlirdi...

III

Lakin bu, yuxu deyildi, heç bir şübhə doğurmayan əsl gerçəklik idi. Yoxsa bütün bunları danışardımı? Elə isə davam edirəm...

Pasaja saat doqquz radələrində, gec gəlib çıxdım. Timsah olan otağa arxa qapıdan girməli oldum, çünki alman mağazanı həmişəkindən tez bağlamışdı. O, yağa bulaşmış köhnə sürtükdə, evdəymiş kimi gərmiş eləyir, səhər olduğundan da xoşhal görünürdü. Belə məlum olurdu ki, o artıq heç nədən qorxub-çəkinmir və “camaat çox gəlmək”. Mutter bir azdan çölə çıxdı, çox güman ki, mənə göz qoymaq istəyirdi. Almanla Mutter tez-tez pıçıldaşırdılar. Mağazanın bağlı olmasına baxmayaraq, o, girişə görə məndən iyirmi beş qəpik aldı. Bu qədər səliqəli, diqqətli olmaq nəyə lazımdır!

– Siz hər dəfə ödəniş etmək; camaat bir rubl ödəmək, sizsə iyirmi beş qəpik, çünki siz gözəl dostunuzun gözəl dostu olmaq, mən dostu hörmət bəsləmək...

– Mənim oxumuş, mədəni dostum sağ-salamatdırımı? – timsaha tərəf gedə-gedə ucadan səsləndim, ümid edirdim İvan Matveiç səsimi hələ uzaqdan eşidəcək və bu, onun izzəti-nəfsini oxşayacaq.

– Sağ-salamatam, – dostumun səsi sanki çox uzaqdan, ya da, elə bil, çarpayının altından gəlirdi, baxmayaraq ki, düz onun yanında dayanmışdım, – sağ-salamatam, ancaq bu barədə sonra danışarıq. İşlər necədir?

Özümü eşitməzliyə vurub, şəfqətlə, dil-boğaza qoymadan özüm onu sorğu-suala tutdum: necədir, nə təhərdir, timsahın qarınında özünü necə hiss edir, ümumiyyətlə, timsahın qarınında olmaq nə deməkdir? Dostluğumuz və adi nəzakət qaydaları bunu tələb edirdi. Ancaq o, hirsiz, səbirsizcəsinə sözümlə kəsdi.

– İşlər necədir? – o, adəti üzrə mənə komanda vermiş kimi, özünün bu dəfə lap qulaq cırmaqlayan cır səsilə qışqırdı.

Mən Timofey Semyoniçlə söhbətimizi bütün təfərrüatıyla ona danışdım. Danışarkən səsimə bir qədər incik intonasiya qatmışdım.

– Qoca düz deyir, – İvan Matveiç adətən mənimlə danışarkən olduğu kimi sərt səsle dedi.
– Praktik adamlardan xoşum gəlir, ağzıboş mızılardan isə zəhləm gedir. Ancaq etiraf etməliyəm ki, sənin ezamiyyə ilə bağlı fikirlərin o qədər də mənasız deyil. Doğrudan da, həm elmi, həm də mənəvi baxımdan çox məlumatlar verə bilərəm. Ancaq indi hər şey yeni və gözlənilməz şəkil alır və təkcə məvacib barədə düşünmək olmaz. Diqqətlə qulaq as. Sən oturursan?

– Yox, ayaq üstəyəm.

– Harasa əyləş, lap döşəmədə də otura bilərsən, diqqətlə qulaq as.

Hirsle stul götürüb, onu taqıltıyla döşəməyə qoydum.

– Qulaq as! – o, amiranə səsle danışmağa başladı, – bu gün buraya gələnlərin ardı-arası kəsilmirdi. Axşama yaxın artıq yer tapılmırdı, belə ki, nizam-intizam yaratmaq üçün polis gəldi. Qazandığı pulları saymaq və sabaha daha yaxşı hazırlaşmaq üçün sahib mağazanı saat səkkizdə, yəni həmişəkindən tez bağlamağı, tamaşanı yarımçıq kəsməyi lazım bildi. Bilirəm ki, sabah burada bütöv bir yarmarka toplaşacaq. Beləliklə, yəqin ki, paytaxtın ən elmi adamları, kübar cəmiyyətin xanımları, əcnəbi elçilər, hüquqşünaslar və başqaları da gələcəklər. Hələ bu harasıdır: bizim geniş və hər şeylə maraqlanan imperiyamızın çeşidli əyalətlərindən də tökülüşüb gələcəklər. Nəticədə, hamının gözü önündə olacağam, aşkarda olmasam da, birincilik məndə olacaq. Avara kütlənin başına ağıl qoymağa başlayacağam. Öz təcrübəmə istinadən özümü taleyin qarşısında böyüklük və təvazö nümunəsi kimi təqdim edəcəyəm! Necə deyim, kafedra olub bəşəriyyətə öyüd-nəsihət verəcəyəm. Təkcə qarnında məskunlaşdığım yırtıcı haqqında verəcəyim elmi məlumatlar nəyə desən dəyər. Ona görə də, az əvvəl baş vermiş hadisəyə görə narazı deyiləm, əksinə, qəti əminəm ki, bunun sayəsində çox gözəl karyera quracağam.

– Bezməyəcəksən ki? – hirsle dedim.

Ən çox acığıma gələn o idi ki, artıq şəxs əvəzliliklərindən, demək olar, istifadə etməirdi – o dərəcədə təkəbbürlü idi. Əməlli-başlı karıxmışdım. “Bu yüngülməzac adam niyə belə sırtıqlıq eləyir? – dişim bağırsağımı kəsirdi. – Burada ağlamaq lazımdır, naz satmaq yox”.

– Yox! – o, mənim sözlərimə sərt cavab verdi. – Çünki başımda böyük ideyalar dolub-daşır, indiki asudə vaxtımda bütün bəşəriyyəti ağ günə çıxarmaq barədə rahatca düşünə bilərəm. Artıq timsahdan həqiqət nur saçacaq. Mütləq özümün yeni iqtisadi münasibətlər nəzəriyyəmi irəli sürəcək və bununla fəxr edəcəyəm. İndiyə kimi işdən və bayağı əyləncələrdən başım açılmadığına görə bunları edə bilmirdim. Hər şeyi yalana çıxaracaq, yeni Furye olacağam. **14** Yeri gəlmişkən, yeddi manatı Timofey Semyoniça verdinmi?

– Cibimdən verdim, – onun borcunu öz pulumdan ödədiyimi səsimmə ifadə eləməyə çalışdım.

– Hesablaşırıq, – o, təşəxxüslə cavab verdi. – Maaşım mütləq artırılmalıdır. Mənim maaşımı da artırmayıb, kiminkini artıracaqlar? Məndən çox xeyir götürə bilirlər. Yaxşı, iş barədə danışaq. Arvad necədir?

– Yəqin ki, Yelena İvanovnanı soruşursan?

– Arvad?! – o bu dəfə lap ciyilti səsle çıxırdı.

Əlacım kəsildi! Təmkinlə, amma yenə də dişim bağırsağımı kəsə-kəsə Yelena İvanovnanı harada qoyduğumu ona dedim. O heç sözümlə sonacan dinləmədi.

– Onunla bağlı xüsusi planlarım var, – səbirsizliklə dedi, – əgər mən burda məşhurlaşacağamsa, onun da orda məşhurlaşmasını istəyirəm. Alimlər, şairlər, filosoflar, gəlmə mineraloqlar, dövlət adamları səhərlər mənimlə söhbət etdikdən sonra onun salonuna baş çəkəcəklər. Gələn həftədən başlayaraq, o, hər axşam salon təşkil etməlidir. Maaşımın ikiqat artırılması qonaqları qəbul etməyə imkan yaradacaq, qəbul zamanı yalnız çay veriləcək və muzzdlu lakeylər qulluq elyəcəklər, beləcə, hər şey yoluna düşəcək. Burda da, orda da məndən danışacaqlar. Hamının məndən danışacağı günü çoxdan gözləyirdim, ancaq məhdud imkanlar və rütbəmin aşağı olması əl-qol açmağa qoymurdu. İndi bunların hamısı timsahın ən adi udma hərəkətilə əldə edilib. Artıq mənim dediklərimə qulaq kəsiləcəklər, hər sözümlə götür-qoy edilərək, çap olunacaq, adamlar bir-birinə ötürəcəklər. Mən sözümlə deyəcəyəm! İnsanlar yırtıcının qarnında necə bir istedadı itirdiklərini, nəhayət, başa düşəcəklər. Bəziləri “Bu adam xaricdə nazir işləyər, krallıq idarə eləyər bilərmiş”, bəziləri də: “Nə təhər olub ki, bu adam xaricdə

krallıq idarə etməyib?” – deyəcəklər. Hər hansı Qarnye-Pajesışkadır¹⁵ nədir, ondan nəyim əskikdir axı, nəyim?.. Arvadım mənimlə çiyin-çiyinə verməlidir. Mən ağıllıyam, o isə yaraşlıq və iltifatlı. “Bu qadın gözəldir, elə ona görə onun arvadıdır”, – bir çoxları belə deyəcək. “Bu qadın gözəldir, çünki onun arvadıdır”, – digərləri onlara düzəliş verəcək. Hər ehtimala qarşı, qoy Yelena İvanovna sabah, hər şey barədə danışa bilmək üçün, Andrey Krayevskinin redaktorluğu ilə çap olunmuş ensiklopedik lüğət alsın. Qoy “S.Peterburqskie izvestiya”dakı əsas siyasi xəbərləri oxusun və onları günbəgün “Volos”da yazılanlarla müqayisə etsin. Düşünürəm ki, sahib hərdənbir məni timsahla birgə arvadımın dəbdəbəli salonuna aparmağa razı olar. Mən təmtəraqlı qonaq otağının ortasında qoyulmuş yeşikdə uzanıb, gözəl söhbətlər edəcəyəm. Bunun üçün əvvəlcədən hazırlaşacağam. Dövlət adamlarına öz layihələrim barədə danışacağam; şairlərlə qafiyəli cümlələrlə söhbət edəcəyəm; xanımlarla zarafatlı, ədəbli olacağam, çünki onların ərləri üçün heç bir təhlükə törətmirəm. Yerdə qalanlar üçün qəzavü-qədər iradəsinə və taleyin hökmünə tabe olan insan nümunəsi olacağam. Arvadımı gözəl ədəbiyyat xanımı edəcəyəm; onu irəli çıxarıb kütləyə izah edəcəyəm ki, o, mənim arvadım kimi bir çox gözəl məziyyətlərə malikdir və əgər Andrey Aleksandroviçi haqlı olaraq rusların Alfred de Myussesesi adlandırırlarsa, ¹⁶ onu bizim Yevgeniya Turumuz¹⁷ adlandırmaq daha ədalətli olardı.

Etiraf edirəm, bütün bu cəfəngiyat həmişəki İvan Matveiçi xatırlatsa da, fikirləşdim ki, o qızdırma içindədir və sayıqlayır. Amma bu, hərgünkü İvan Matveiç idi, amma iyirmi dəfə böyüdən böyüdücü şüşənin altındakı İvan Matveiç.

– Dostum, uzun yaşayacağına ümid edirsənmi? Ümumiyyətlə, de görüm, sağlamsan? Nə yeyirsən, necə yatırsan, nə təhər nəfəs alırsan? Mən sənə dostunam, razılaş ki, bu, çox qeyri-adi hadisədir və bu şeylərlə maraqlanmağım çox təbiidir.

– Adi maraqdır da, burda nə var ki? – o, təşəxxüslə cavab verdi, – ancaq səni cavabsız qoymayacağam. Soruşursan ki, yırtıcının qarnına necə yerləşmişəm? Birincisi, sən demə, timsahın içərisi tamamilə boş imiş. Onun içi sanki rezindən düzəldilmiş iri, boş kisədən ibarətdir. Bu, bizim Qoroxovaya, Mirskaya və səhv etmərsə, Voznesenski prospekti tərəflərdə yayılmış rezin məmulatlarına oxşayır. Yoxsa, bir düşün, mən buraya yerləşərdimmi?

– Bu necə ola bilər axı? – heyrətlənərək ucadan soruşdum. – Doğrudanmı, timsahın içi bomboşdur?

– Tamamilə boşdur, – İvan Matveiç ciddiyyətlə təsdiqlədi. – Özü də böyük ehtimalla bu, təbiət qanunlarına uyğundur. Timsahın iti dişlərlə dolu cəhəngi və xeyli uzun quyruğu var, vəssalam. Onun bu iki ətrafı arasında isə kauçuka bənzər şeylə, ola bilsin, əsl kauçukla dövrələnmiş boşluq yerləşir.

– Bəs qabırğalar, bəs mədə, bəs bağırsaqlar, bəs qaraciyər? – hirsə onun sözünü kəsdim.

– Heç nə yoxdur, bu orqanlardan heç biri yoxdur, yəqin ki, heç vaxt olmayıb. Bütün bunlar yüngülməzək səyahətçilərin mənasız uydurmalarıdır. Babasil yastığı necə doldururlarsa, mən də öz bədənimlə timsahı elə doldurmuşam. O, inanılmaz dərəcədə genişlənməyə qadirdir. Hətta sən də comərd insan olsaydın, bir ailə dostu kimi mənim yanımda yerləşə bilərdin, artıq yer də qalardı. Mən bəzən Yelena İvanovnanı da yanıma gətirmək barədə düşünürəm. Dediyim kimi, timsahın bu cür içiboş bədən quruluşu təbiyyat elmlərinin qanunlarına tam uyğundur. Bax tutalım, sən yeni bir timsah yaratmağa qadırsən. Təbii ki, belə bir suala cavab tapmağa çalışacaqsan: timsahın əsas özəlliyi nədir? Cavab bəllidir: insanları udmaq. Timsahı necə düzəltməlisən ki, adamları uda bilsin? Bu cavab da bəllidir: onu içiboş yaratmalısən. Fizika elmi çoxdan sübut edib ki, təbiət boşluğu sevmir. Ona görə də timsahın içi məhz boş olmalıdır ki, boşluğu sevməsin, yəni bu boşluq elə hey udmalı, girəvəsinə keçən hər şeyi öz içinə çəkib dolmalıdır. Timsahların insanları udmasının yeganə səbəbi budur. İnsansa başqa cür yaradılıb: məsələn, insanın beyni nə qədər boş olarsa, dolmağa bir o qədər az ehtiyac hiss edər. Bu, ümumi qaydadən kənara çıxan yeganə istisna haldır. Bütün bunlar artıq mənə gün kimi aydındır, bütün bunları öz aqlım və təcrübəm sayəsində, necə deyərlər, təbiət qoynunda olarkən, təbiətin nəbzinin vurmasına diqqət kəsilərkən dərk etmişəm. Etimologiya da mənim dediklərimi sübut edir, baxın, “timsah” sözünün özü qarınqulu mənasını verir. Timsah – Crocodillo, – ehtimalən müasir italyan sözüdür, ola bilsin, qədim Misir fironlarına dayanır, “croquer” fransız mənşəlidir,

udmaq, yemək, ümumiyyətlə, qida qəbul etmək anlamında işlənir. Bütün bunları mən, yeşikdə Yelena İvanovnanın salonuna gətirildikdən sonra, oraya toplaşmış insanların qarşısında özümün birinci mühazirəm kimi oxumaq niyyətindəyəm.

– Dostum, bəlkə, heç olmasa, işlətmə dərmanı içəsən! – səsimi qeyri-iradi ucaltıdım. “Onun isitməsi var, od tutub yanır”, – qorxu içində öz-özümə təkrarlayırdım.

– Boş-boş danışma! – o, həqarətlə dedi, – mənim indiki vəziyyətimdə bir bu çatmırdı. Amma ürəyimə dammışdı ki, sən işlətmə dərmanımı yada salacaqsan.

– Dostum, bəs necə... sən indi necə yemək yeyirsən? Bu gün nahar etmişən, yoxsa yox?

– Yox, amma toxam, yəqin ki, bundan sonra heç vaxt yemək yeməyəcəyəm. Burda başa düşülməyən heç nə yoxdur: mən öz bədənimlə timsahın qarnını doldurduğum üçün o birdəfəlik doyub. Artıq onu bir neçə il yemləməmək olar. Digər yandan, o mənimlə toxdur, deməli, təbii olaraq öz bədənindəki bütün həyat cövhərini istər-istəməz mənimlə bölüşməli olacaq. Məsələn, necə ki, bəzi cilvəli xanımlar gecələr bədənlərinin hər yerinə çiy kotletlər qoyurlar və səhər-səhər vanna qəbul etdikdən sonra tərəvətli, şirəli, elastik və yaraşlıqlı olurlar. Beləliklə, mən timsaha yem olduğum kimi, özüm də ondan qidalanıram: deməli, bir-birimizi yemləyirik. Ancaq mənim kimi adamı timsahın belə həzm etməsi çətin olduğu üçün (əlbəttə, bu zaman olmayan mədəsində müəyyən ağırlıq hiss etməlidir), yırtıcı əlavə ağırlar çəkməsin deyər, mən yerimdə hərdənbir çevrilirəm, baxmayaraq ki, bunu tez-tez edə bilərdim, amma insaf-mürvət naminə etmirəm. Bu, mənim indiki vəziyyətimdə yeganə çatışmazlıqdır. Məni tənbellə adlandıran Timofey Semyonich alleqorik mənada haqlıdır. Ancaq mən sübut edəcəyəm ki, bütün insanlığın taleyini elə böyrü üstə uzanlı halda da, yox, yalnız böyrü üstə uzanlı halda dəyişdirmək olar. Yəqin ki, qəzetlərimizdəki bütün böyük ideyalar və istiqamətlər tənbellərin aqlının məhsuludur. Bax elə ona görə onları kabinet ideyaları adlandırırlar. Ancaq necə adlandırırlar adlandırsınlar, mən bütöv bir sosial sistem ixtira edəcəyəm, bu o qədər asan məsələdir ki, inanmağın gəlməyəcək! Hansısa bir küncə çəkilib, ya da lap elə timsahın qarnına düşüb gözünü yuman kimi bütün bəşəriyyət üçün bütöv bir cənnət qurursan. Bayaq siz gedən kimi mən kəşf etməyə girişdim və artıq üç sistem kəşf etmişəm, indi dördüncüsünün üzərində işləyirəm. Doğrudur, əvvəlcə hər şeyi yalana çıxarmaq, təkzib etmək lazımdır və bunu timsahın içindən eləmək çox asandır; timsahın içindən hər şey daha aydın görünür... Düzdür, mənim vəziyyətimdə bəzi kiçik çatışmazlıqlar daha var: timsahın daxili rütubətli, sanki seliklə örtülüb, üstəlik rezin qoxuyur, elə bil mənim keçən ilki qaloşlarımın iyidir. Vəssalam, başqa naqisliklər yoxdur.

– İvan Matveich, – onun sözünü yarıda qoydum, – bütün bunlar möcüzədir və mənim inanmağım gəlmir. Yəni doğrudanmı, doğrudanmı, sən ömür boyu naharsız keçinmək istəyirsən?

– Belə boş şeylərin dərdini çəkmə, ay bivec, avara! Mən sənə böyük ideyalardan danışırım, sənə... Biləsən, mən ətrafımı sarmış zülməti işıqlandıran böyük ideyalarla toxam. Amma yırtıcının xeyirxah sahibi rəhmdil mutterlə danışib, öz aralarında qərar veriblər ki, hər səhər timsahın cəhəngindən içəriyə tütəyə bənzər əyri metal boru salsınlar və mən bu boru vasitəsilə kofe, yaxud içinə ağ çörək doğranmış bulyon içə bilim. Artıq qonşuluqda boru düzəltməyi sifariş ediblər, amma mən bunu gərəksiz israfçılıq sayıram. Yaşamağa gəlincə, mən heç olmasa, min il ömür sürmək niyyətindəyəm, əgər timsahların bu qədər yaşadığı doğrudursa. Yaxşı yadıma saldın, günü sabah təbiyyat kitablarından bunu öyrən, mənə məlumat ver, çünki mən timsahı başqa bir canlıyla səhv sala bilərəm. Məni yalnız bir fikir narahat edir: əynimdə mahud, ayaqlarımda isə çəkmə olduğu üçün, ola bilsin, timsah məni həzm edə bilmir. Bundan başqa, mən canlıyam və ona görə də var gücümle həzm olunmağa müqavimət göstərirəm. Bu da başadüşüləndir, axı bütün qidaların çevrildiyi maddəyə dönmək istəmirəm, bu, mənim üçün çox alçaldıcı məqam olardı. Ancaq bir şeydən qorxuram: min il ərzində rus malı olan sürtüyümün mahudu bədbəxtlikdən çürüyə bilər, çılpaq qalaram və bütün narazılıqlarıma baxmayaraq, yavaş-yavaş həzmə gedərəm. Düzdür, gündüzlər buna yol vermərəm, qarşısını alaram, ancaq gecələr yatarkən, iradə insanı tərk eləyən vaxtlarda məni hər hansı kartofun, fəselinin, yaxud dana ətinin aqibəti gözləyə bilər. Bu fikir məni cin atına mindirir. Elə təkcə buna görə tarifləri dəyişdirmək və ingilis mahudlarının idxalını təqdir etmək lazımdır, çünki ingilis mahudu daha dözümlüdür, deməli, timsahın qarnına düşəcəyiniz halda təbiətə daha çox müqavimət göstərəcək. İlk fürsətdə

bu fikri dövlət adamlarına, üstəlik, bizim gündəlik Peterburq qəzetlərinin siyasi icmalçılarna çatdıracağam. Qoy başlarını qatsınlar. Ümid edirəm ki, onların məndən öyrəndikləri təkcə bu olmayacaqdır. İndidən görürəm ki, hər səhər redaksiyalardan götürdükləri iyirmibeşliklərlə silahlanmış müxbirlər ətrafımı sarıb, dünənki teleqramlarla bağlı mənim fikirlərimi öyrənməyə çalışacaqlar. Bir sözlə, gələcəyim mənə çox parlaq görünür.

“Qızdırması var, sayıqlayır!” – öz-özümə pıçıldayırdım.

– Dostum, bəs azadlıq? – onun fikrini bilmək istədim. – Bax, sən zindandasən, halbuki insan azadlığın nəşəsini duymalıdır.

– Sən axmaqsan, – o cavab verdi. – Vəhşi insanlar azadlığı, müdriklər isə qayda-qanunu sevirilər, 18 qayda-qanun isə yoxdur...

– İvan Matveiç, dayanın, insafınız olsun!

– Sus, qulaq as! – Sözü nü kəsdiyim üçün pərtliklə çığırdı. – Mən hələ indiyə kimi belə ilhamlanmamışdım. Öz daracıq sığınağımda yalnız bir şeydən – qalın jurnalların ədəbi tənqidindən və bizim satirik qəzetlərin hay-küyündən ehtiyatlanıram. Qorxuram ki, yelbeyin tamaşaçılar, axmaqlar, paxıllar və ümumiyyətlə, nihilistlər məni hoydu-hoyduya götürələr. Ancaq mən tədbir alacağam. Kütlənin sabah nələr söyləyəcəyini, xüsusən də, qəzetlərdə dərc olunacaq rəyləri səbirsizliklə gözləyirəm. Qəzetlər barədə özün məlumat verərsən.

– Yaxşı, sabah buraya bir qalaq qəzet gətirərəm.

– Sabah hələ tezdır, çünki elanlar yalnız üstündən dörd gün keçmiş dərc olunur. İndən belə hər axşam həyətin daxili girişindən gələrsən. Səndən şəxsi katibim kimi istifadə etmək fikrim var. Sən mənə qəzetləri və jurnalları oxuyarsan, mən də sənə öz fikirlərimi diktə edərəm, tapşırıqlarımı verərəm. Teleqramları nəbədə yaddan çıxarasan. Avropadan gələn teleqramların hamısı hər gün burda olmalıdır. Yaxşı, bəsdır, yəqin yuxun gəlir. Evə get və indicə tənqid haqqında dediklərimi unut: tənqiddən qorxuram, çünki onun özü kritik vəziyyətdədir. Xeyir əməl sahibi və müdrik olunca mütləq pyedestala yüksələcəksən. Sokrat, bəd ayaqda Diogen, yaxud eyni zamanda hər ikisi – bəşəriyyətin taleyində mənim gələcək rolum bu olacaq.

İvan Matveiç qarşısında bu cür düşüncəsiz və sırtıq şeylər danışmaqla (düzdür, sayıqlayırdı) ağzıboş arvadlara oxşayırdı, məsələdə deyildiyi kimi, ağzında söz durmayan arvadlara. Doğrusu, onun timsah haqqında danışdıqlarının hamısı mənə çox şübhəli gəlirdi. Axı necə ola bilər ki, timsah daxilən bomboş olsun? And içə bilərəm ki, o, bunları lovğalıqla şişirtmiş, həm də məni aşağılamaq istəmişdi. Düzdür, o, xəstəydi, xəstələrə isə güzəşt eləmək lazımdır; ancaq boynuma almalyam, İvan Matveiçdən həmişə zəhləm gedib. Həyatım boyu, lap uşaq vaxtlarımdan onun himayəsindən, qayğısından qurtulmaq istəmişdim. Bəlkə min dəfə onunla üzlüşmək istəmişdim, ancaq hər dəfə yenidən barışığa gəlmişdim, sanki ona nəyisə sübut etməyə, başa salmağa çalışırdım. Dostluq dediyin çox qərribə şeydir! Bir şeyi dəqiq bilirəm ki, bizim dostluğumuzun onda doqquzu qəzəbə-kinə dayanırdı. Amma bu dəfə biz sevgiyə ayrıldıq.

– Sizin dost şox ağıllı adam, – məni ötürməyə hazırlaşan alman yavaşcadan dedi; o, bayaqdan söhbətimizə diqqət kəsilmişdi.

– A propos* (yeri gəlmişkən (fr.)), – dedim, – yadımdan çıxmamış soruşum, timsahı sizdən almaq istəsəydik, nə qədər pul istəyərdiniz?

Sualı eşidən İvan Matveiç maraqla cavabı gözləyirdi. Görünür, almanın az pul istəyəcəyindən narahat idi; hər halda, mən sual verərkən o nəşə birtəhər qağıldadı.

Alman əvvəlcə heç nə eşitmək istəmirdi, hətta özündən çıxdı da.

– Heç kəs mənim məxsus timsahı ala bilməz! – o, qəzəblə qışqıraraq bişirilmiş xərçəng kimi qızardı. – Mən timsahı satmaq istəmir. Mən milyon taler almaz timsaha görə. Bu gün mən tamaşaçılardan yüz otuz taler toplamaq, sabah on min taler toplamaq, sonra isə hər gün yüz min taler toplamaq. Satmaq istəməz!

İvan Matveiç razılıqla pıçıldadı.

Ürəyimdən qara qanlar axa-axa, soyuq başla, səbirlə, – dostluq borcumu yerinə yetirirdim axı, – bu ağılsız almına başa salmağa çalışdım ki, o, düzgün hesablamalar aparmır, o, günə yüz min qazansa, dörd gün ərzində bütün Peterburqda buraya gəlməyən adam qalmayacaq, ondan

sonra pulu kimdən toplayacaq, dedim ki, həyat və ölüm Tanrının əlindədir, timsah günlərin bir günü partlaya bilər, İvan Matveiç xəstələnib dünyasını dəyişər və s. və i. a.

Alman fikrə getdi.

– Mən ona aptekdən dərman vermək, – o, handan-hana dedi, – sizin dost ölmək qoymaz.

– Dərman öz yerində, – dedim, – ancaq nəzərə alın ki, məhkəmə prosesi başladıla bilər.

İvan Matveiçin arvadı öz qanuni ərini geri tələb edə bilər. Bax siz varlanmaq istəyirsiniz, bəs Yelena İvanovnaya hər hansı təqaüd kəsmək fikriniz varmı?

– Yox, fikir yox! – Alman qətiyyətli, sərt səslə cavab verdi.

– Yox, fikir yox! – Mutter qəzəblə onun səsinə səs verdi.

– İrəlidə sizi gözləyən qeyri-müəyyənlikdənsə, elə indi müəyyən miqdarda, bir qədər az da olsa kifayət qədər pulu almaq daha yaxşı deyilmi? Onu da əlavə etməyi özümə borc bilirəm ki, bunu yalnız adi marağ xatirinə soruşmuram.

Alman mutteri də yanına alıb, məsləhətləşmək üçün küncə çəkildi. Burada bütün kolleksiyadan ən iri və ən çirkin meymunun saxlandığı şkafla qoyulmuşdu.

– İndi görürsən! – İvan Matveiç mənə dedi.

Mənə gəlincə, bu dəqiqələrdə mən əvvəla, almanı ölüncə döymək, ikincisi, mutteri ondan da bəzər hala salmaq, üçüncüsü isə, sonsuz təşəxxüsünə görə İvan Matveiç onlardan da çox, it əlindən əppək alıncaya qədər kətləkləmək istəyi ilə alışıb-yanırdım. Ancaq bütün bunlar simic almanın cavabının yanında heç nəydi.

O, öz mutteri ilə məsləhət eləyəndən sonra gəlib, timsaha görə sonuncu lotoreyalı daxili istiqraz biletləri ilə əlli min manat, Qoroxovayada yanında öz apteki olan daş ev, üstəlik, rus polkovniki rütbəsi tələb etdi.

– Görürsən! – İvan Matveiç sevincək qışqırdı. – Sənə demişdim! Polkovnik rütbəsini almaqla bağlı sonuncu sərəsəm istəyini nəzərə almasaq, o tamamilə haqlıdır, çünki nümayiş etdirdiyi yırtıcının indiki qiymətini yaxşı bilir. İqtisadi prinsip hər şeydən başda gəlir!

– Nə danışırırsınız?! – Hirsli almanın üstünə çıxmırdım. – Nəyə görə sizə polkovnik rütbəsi verilməlidir? Hə, qəhrəmanlıq etmişiniz, hansı xidmətləri göstərmişiniz, savaşda hansı şan-şöhrəti qazanmışınız? Siz dəlsiniz, nəsiniz?

– Dəli! – sözlərimdən inciyən alman ücadan dedi. – Yox, mən çox ağıllı adam, sizə çox axmaq! Mən polkovnik haqq etmiş, çünki timsah göstərmək, onun içində isə canlı qof-rat¹⁹ oturmaq, rus isə timsah göstərə bilməmək ki, içində qof-rat oturmaq! Mən çox-çox ağıllı adam və çox istəmək polkovnik olmaq!

– Elə isə, əlvəda, İvan Matveiç! – Qəzəbdən əsə-əsə qışqırdım və qaçaraq timsahın olduğu yerdən çölə çıxdım. Hiss edirdim ki, bir dəqiqə də keçsə, özümü saxlaya bilməyəcəyəm. Bu iki yelbeyinin heç bir əndazəyə sığmayan istəkləri dözülməz idi. Açıq havada bir qədər özümə gəldim, hirsim soyudu. Nəhayət, hər iki tərəfə şovqla on-on beş dəfə tüpürdükdən sonra fayton tutub evə gəldim, paltarımı soyunub yatağa yıxıldım. Ən pisi o idi ki, onun katibi olacaqdım. Gəl indi hər axşam yaxşı dost vəzifəsini yerinə yetirərəkən darıx, öl! Bu dəqiqələrdə özümü kətləkləməyə hazır idim və doğrudan da, şamı söndürüb, yorğanın altına girdikdən sonra başıma və bədənimin başqa hissələrinə bir neçə yumruq zərbəsi endirdim. Bu, mənə bir az yüngüllük gətirdi və nəhayət, bərk yuxuya getdim, çünki çox yorğun idim. Bütün gecəni yuxuda meymunlar gördüm, səhərə yaxın isə Yelena İvanovna yuxuma girdi...

IV

Təxminimə görə meymunlar timsah sahibinin şkaflına salındıqları üçün yuxuma girmişdilər, Yelena İvanovnaya gəlincə, işlər bir az başqa kürdü.

Əvvəlcədən deyim ki, mən bu xanımı sevirdim; ancaq gecikmədən qeyd edim ki, onu bir ata kimi sevirdim, nə az, nə çox. Ona görə belə düşünürəm ki, dəfələrlə onun başını və al yanaqlarını öpmək istəmişdim. Bu istəyimi heç vaxt həyata keçirməsəm də, etiraf edirəm, onun dodaqlarını öpməkdən də imtina etməzdim. Nəinki dodaqlarından, hətta gülərkən inci kimi sıralanan, olduqca gözəl görünən dişlərindən də öpərdim. O isə çox tez-tez gülərdi. İvan Matveiç

onu əzizləyərkən həmişə “sevimli mənasızlıq” adlandırardı – bu, son dərəcə ədalətli və səciyyəvi ifadə idi. Bu, konfet-xanım idi, başqa heç nə. Ona görə də başa düşmürdüm ki, həmin İvan Matveiçin arvadını bizim rus Yevgeniya Turu kimi qələmə vermək istəyi haradan qaynaqlanır? İstənilən halda, meymunları nəzərə almasaq, yuxum mənə çox xoş təsir bağışlamışdı. Səhər-səhər çay süfrəsi arxasında dünən olub-bitənləri bir daha çək-çevir eləyib, dərhal Yelena İvanovnanın yanına getməyi qərara aldım. Ona yolüstü dəyəcəkdim, ancaq bunu ailənin dostu kimi də etməyə borclu idim.

Yelena İvanovna yataq otağının önündəki kiçik otaqda (onlar bunu kiçik qonaq otağı adlandırırdılar, halbuki böyük qonaq otağı da kiçik idi), bəzəkli kiçik divanda, çay stolu arxasında yüngül düyməsiz köynəkdə oturub, kiçik fincandan qəhvə içirdi. O, əlində tutduğu balaca suxarını qəhvəyə batırıb isladırı. Çox füsunkar görünürdü, ancaq elə bil, fikirliydi.

– Ay sizi, dəcəl! – o, məni dalğın təbəssümlə qarşıladı, – əyləşin, yelbeyin, qəhvə için. Dünən neylədiniz? Maskarada getmişdiniz?

– Məgər siz getmişdiniz? Axı mən ora getmirəm... özü də, dünən sizin məhbusa deydim... – Mən ah çəkdim, kofe içərkən üzümə zahidanə bir ifadə verdim.

– Kimə? Hansı məhbusa? Ax, hə! Yazıq! Hə, o neyləyir, darıxırmı? Bilirsinizmi... sizdən soruşmaq istəyirəm... Mən indi boşana bilərəm?

– Boşanmaq! – qeyzlə ucadan dedim, az qala qəhvəni üstümə dağıdacaqdım. “Qara adam!” – hirsimdən özümə yer tapmırdım.

Qarabuğdayı, biğli, tikinti işləri ilə məşğul olan birisi vardı, onların evini su yolu eləmişdi, Yelena İvanovnanı güldürüb-əyləndirməyi yaxşı bacarırdı. Etiraf edim ki, ondan zəhləm gedirdi. Şübhə yoxdu ki, o, dünən Yelena İvanovna ilə maskarada, ya da elə burada görüşməyə macal tapmışdı və yəqin ki, cəfəng şeylərlə beynini doldurmuşdu!

– Bu nə deməkdir? – Yelena İvanovna öyrədilibmiş kimi dil-dil ötməyə başladı, – deməli, o, timsahın qarnında oturacaq özüyün, bəlkə də heç vaxt qayıtmayacaq, mənə oturub onu gözləməliyəm! Evin kişisi evdə oturmalıdır, timsahın qarnında yox...

– Axı bu gözlənilməz hadisədir, – mən bəlli həyəcanla sözə başlamaq istədim.

– Ax, danışmayın, istəmirəm, istəmirəm! – o, birdən-birə özündən çıxıb qışqırmağa başladı. – Həmişə mənim əleyhimə gedirsiniz, nə yaramaz adamsınız! Sizi düzəltmək mümkün deyil, onsuz da heç bir məsləhət verməyəcəksiniz! Hətta kənar adamlar da deyirlər ki, artıq boşana bilərəm, çünki İvan Matveiç daha məvacib almayacaq.

– Yelena İvanovna! Sizi tanımaq olmur! – mən təsirli səslə qışqırdım. – Bunu sizə hansı yaramaz deyib? Biləsiniz, bu cür əsassız səbəbdən boşanma qətiyyəni mümkün deyil. Yazıq, bədbəxt İvan Matveiç isə, necə deyərlər, yırtıcının qarnında belə eşq oduna alışıb-yanır. Hələ bu harasıdır, məhəbbətdən şəkər kimi əriyir. Hələ dünən axşam, siz maskarada əylənərkən, o deyirdi ki, ola bilsin, sizi qanuni arvadı kimi öz yanına gətirsin, xoşbəxtlikdən timsahın qarnı çox tutumludur, orada iki yox, üç adam da yerləşə bilər...

Sonra İvan Matveiçlə dünənki söhbətimizin bu maraqlı hissəsini bütövlükdə ona danışdım.

– Necə, necə? – O, ucadan dedi. – Siz istəyirsiniz ki, mən də oraya, İvan Matveiçin yanına girim? Daha nə? Bir də, necə girəcəyəm oraya, bu şlyapa və krinolində? İlahi, belə axmaqlıq olar? Axı oraya girəndə mən ora-bura əyilməli olacağam, kənardan kimsə görsə... Gülməli şeylər danışırınsınız! Mən orda nə yeyəcəyəm?.. Bir də... bir də, bəs o məsələ... ax, ilahi, gör nə fikirləşiblər!.. Orda nə kimi əyləncələr var?.. Deyirsiniz, oralar rezin qoxuyur? Bəs onunla aramız dəysə neyləyəcəyəm, yanında uzanılı qalacağam? Fu, adamın ürəyi bulanır!

– Raziyəm, bütün bu dəlillərlə razılaşıram, əziz Yelena İvanovna, – haqlı olduğunu bilən adamlarsayağı şövqlə danışmağa çalışaraq, onun sözünü kəsdim, – amma siz bir şeyi nəzərdən qaçırsınız; nəzərdən qaçırsınız ki, əgər sizi oraya çağırırsa, deməli, sizə yaşaya bilmir; deməli, burada sevgi, ehtiraslı, coşqulu, sizə doğru can atan sevgi var... Siz sevgini nəzərdən qaçırmısınız, əziz Yelena İvanovna, sevgini!

– İstəmirəm, istəmirəm, heç nə eşitmək istəmirəm! – o, kiçik, gözəl əllərini yelləyib, məni başından eləməyə çalışırdı. Onun indicə firçayla yuyub-təmizlədiyini çəhrayı dırnaqları par-

par parıldayırdı. – Mənfur adam! Məni ağılatmaq istəyirsiniz. Belə yaxşıdırsa, gedin özünüz girin oraya. Siz onun dostusunuz axı, dostluğun xatirinə gedin uzanın yanına, daha oturub-durub darıxdırıcı elmlərdən danışmayın. . .

– Mənim sözlərimə nahaq istehza edirsiniz, – vacib görkəm alıb, bu yelbeyin qadının sözünü kəsdim, – İvan Matveiç məni onsuz da çağırır. Əlbəttə, oraya getmək sizin borcunuzdur, mənə alicənablıq naminə gedə bilərəm. Ancaq İvan Matveiç dünən timsahın hədsiz genələ biləcəyindən danışarkən açıq-aydın işarə vurdu ki, təkcə siz ikiniz yox, bir ailə dostu kimi mən də oraya yerləşə bilərəm, yəni mən istəsəm, biz üçlükdə orada ola bilərik, ona görə də. . .

– Necə yəni üçlükdə? – Yelena İvanovna səsini ucaldaraq təəccüblə üzümə baxdı. – Bəs biz necə. . . yəni üçümüz bir yerdə olacağıq? Ha-ha-ha! İkiniz də nə qədər axmaqsiniz! Ha-ha-ha! Mən sizi orda mütləq çimdikləyəcəyəm, yaramazın biri, ha-ha-ha! Ha-ha-ha!

O, divanın söykənəcəyinə yayxanıb, gözləri yaşaranacan güldü. Bütün bunlar – göz yaşları, gülüş – onu o qədər gözəl göstərirdi ki, özümü saxlaya bilməyib, onun əllərini öpməyə başladım. O, bərişiq əlaməti olaraq, qulaqlarımı yüngülcə çəksə də, müqavimət göstərmirdi.

Kefimiz duruldu və mən İvan Matveiçin dünənki planlarının hamısını ona danışdım. Qəbul axşamları və salon barədə fikirlər onun çox xoşuna gəldi.

– Elə isə mənə çoxlu pal-paltar lazım olacaq, – o dedi, – ona görə də İvan Matveiç gecikdirmədən mənə çoxlu pul göndərməlidir. . . Ancaq. . . ancaq bu necə olacaq, – fikirli-fikirli əlavə etdi, – onu yeşikdə mənim yanıma necə gətirəcəklər. Mən ərimi yeşikdə daşımalarını istəmirəm. Qonaqlardan ayıb olar. . . İstəmirəm, yox, istəmirəm.

– Yeri gəlmişkən, yadımdan çıxmamış, Timofey Semyoniç dünən axşam yanınıza gəlmişdi?

– Ax, hə, gəlmişdi; mənə təskinlik verməyə gəlmişdi. Təsəvvür edirsinizmi, onunla kart oynadıq. Mən udanda konfet verir, uduzanda isə əlimi öpürdü. Yaramazın biriymiş, təsəvvür edin ki, az qala mənimlə maskarada gedəcəkdi. Doğru sözümdür!

– Sizdən xoşu gəlir! – dedim. – Sizdən kimin xoşu gəlmir ki, gözəlsiniz də!

– Elə bu komplimentlə də yola çıxın! Dayanın, sizi çimdikləyim, sonra gedərsiniz. Yaxşı çimdikləmək öyrənmişəm. Hə, necədir? Demək, İvan Matveiç dünən tez-tez mənim haqqımda danışdı, hə?

– Y-yox, elə də tez-tez danışmırdı. . . Sizə deyim ki, indi onu daha çox bəşəriyyətin taleyi narahat edir, istəyir ki. . .

– Eləmi?! Daha nələr! Çox darıxdırıcıdır. Vaxt eləyib, dəyərəm ona. Sabah mütləq gedib yoluxaram. Bu gün yox; başım ağrıyır, özü də oraya o qədər adam yığışır ki. . . Yaxşı, sağ olun. Axşam biz orada. . . oraya?

– Onun yanına, onun yanına. Demişdi, qəzet aparım ona.

– Lap yaxşı. Gedin qəzet oxuyun orada. Bu gün daha mənim yanıma gəlməyin. Özümü yaxşı hiss etmirəm, ola bilsin, qonaq gedəcəyəm. Yaxşı, hələlik, dəcəl.

“O qara adam axşam onun yanına gələcək”, – öz-özümə düşündüm.

Şübhəsiz, dəftərxanada bu cür başağrılarımla və qayğılarımla olduğumu bürüzə vermədim. Ancaq gördüm ki, bizim bəzi tərəqqipərvər qəzetlərimiz əldə gəzir, həmkarlarım onları son dərəcə ciddi üz ifadələri ilə oxuyurlar. Əlimə ilk keçən “Listok” qəzeti oldu. Bu qəzetin xüsusi bir təmayülü yox **idi,20** ümumilikdə, humanist mövqedən çıxış etdiyi üçün onu oxusalar da, əsasən xoşlamırdılar. Təəccüblə qəzetdən aşağıdakı məlumatı oxudum:

“Dünən bizim geniş, gözəl binalarla süslənmiş paytaxtımızda qəribə şaiyələr dolaşmağa başladı. Kübar cəmiyyətdən olan tanınmış gastronom N., yəqin ki, İ. klubundakı Borel**21** mətbəxi üçün darıxıb, paytaxta yeni gətirilmiş, iri timsahın saxlandığı Pasaj binasına gəlmişdir. Burada o, timsahdan ona nahar bişirilməsini tələb etmişdir. Sahiblə hesablaşdıqdan sonra o dərhal onu acgözlüklə yeməyə girişmişdir (son dərəcə fağır, səliqə-sahmana meylli almanı yox ha, onun timsahını). Timsah bu zaman hələ diriymiş, o, cib bıçağıyla timsahın bədənindən şirəli hissələri kəsib, təpəşdirirmiş. Yavaş-yavaş timsah onun iri qarnında yoxa çıxmışdır. O hətta timsahın yanındakı ixnevmonu**22** da yemək istəyib, yəqin onun da timsah kimi dadlı olduğunu düşünüb. Biz heç də xarici qastronomların yaxşı tanıdığı bu qida maddəsinin əleyhinə deyilik.

Bunu hətta əvvəlcədən söyləmişdik. İngilis lordları və səyahətçiləri Misirdə timsahları dəstə-dəstə tutur, onların bel ətindən bifşteks düzəldib, xardalla, kartof-soğanla yeyirlər. Lessepslə²³ oralara gedən fransızlar isti küldə bişirilmiş timsah pəncələrinə üstünlük verirlər. Doğrudur, onları məsxərəyə qoyan ingilislərin acığına belə eləyirlər. Yəqin ki, bizdə bunların ikisini də yeyirlər. Öz tərəfimizdən biz güclü və geniş vətənimizdə ehtiyac duyulan yeni sənaye sahəsinin yaranmasını alqışlayırıq. Peterburq gastronomunun qarnında yox olmuş timsahın ardınca, yəqin ki, heç bir il keçməyəcək, yüzlərlə timsah gətiriləcək. Niyə də timsahı bizim Rusiyanın iqlim şəraitinə uyğunlaşdırmayacaq? Əgər Neva suları bu əcaib yadellilər üçün soyuqdursa, paytaxtda nohurlar, şəhər ətrafında isə çaylar və göllər var. Niyə də, məsələn, Parqolovoda və ya Pavlovskda, yaxud da Moskvanın Presnenski nohurunda və Samotyokda timsah yetişdirməyə? Onlar həm bizim zövqlü gastronomlar üçün qida mənbəyi olar, həm nohurların ətrafında gəzişən xanımları əyləndirər, həm də uşaqları təbiyyat tarixi ilə bağlı məlumatlandırardılar. Timsah dərisindən futlyarlar, çamadanlar, papiros qabları və pulqabılar düzəltmək olardı. Tacirlərin üstünlük verdiyi nə qədər yağlı kağız pullar timsah dərisində saxlanırdı. Ümid edirik ki, bu maraqlı mövzuda hələ çox danışılacaq”.

Mən belə şeylərin olacağını təxmin etsəm də, tələsik, başdansovdu hazırlanmış məlumatdan pərt oldum. Öz təəssüratlarımı bölüşməyə adam tapmadığımdan mənimlə üz bəüz oturmuş Proxor Savviçə üz tutdum. Sən demə, o, çoxdan mənə göz qoyurmuş. Əlində tutduğu “Volos” qəzetini sanki mənə verməyə hazırlayırdı. O, kiritmiş “Listok”u alıb, “Volos”u mənə verdi. Qəzetdə mənim diqqətimə çatdırmaq istədiyi məqaləni dırnağıyla bərk-bərk işarələmişdi. Proxor Savviç çox qəribə adamdı: bu yaşlı, qaradiməz insan bizim heç birimizlə münasibət qurmur, dəftərxanada, demək olar, heç kəslə danışmırdı. Həmişə hər şey haqqında öz mülahizələri olurdu, amma bunları heç kimlə bölüşməzdi. Tək-tənha yaşayırdı. Bizlərdən heç kəs onun mənzilində olmamışdı.

Onun “Volos”da işarələdiyi məqalədə bunları oxudum: “Hamı bilir ki, tərəqqipərvər, humanist insanlarıq və bu məsələlərdə Avropaya yetişmək istəyirik. Ancaq bütün cəhdlərimizə və qəzetimizin səylərinə baxmayaraq, biz hələ “yetiş”məmişik. Dünən Pasajda baş vermiş biabırçı hadisə də – biz bu barədə xəbər vermişdik – bunu sübut edir. Paytaxta bir əcnəbi sahibkar gəlir, özüylə timsah gətirir və onu Pasajda nümayiş etdirməyə başlayır. Biz dərhal güclü və geniş vətənimiz üçün bu xeyirli sənayenin yeni sahəsinə alqışlayırıq. Ancaq dünən günortadan sonra, saat beşin yarısında əcnəbi sahibkarın dükanına şişman, sərxoş bir şəxs gəlir, giriş haqqını ödəyir və xəbərdarlıq-filan etmədən timsahın ağızına dürtülür. Timsah da neyləsin, adam boğazında qalıb boğulmasın deyə, özünüqoruma hissəsinə qapılaraq onu udmağa məcbur olur. Timsahın qarnına düşən naməlum şəxs o dəqiqə yuxuya gedir. Nə əcnəbi sahibkarın qararıqışığı, nə onun qorxuya düşmüş ailəsinin ah-naləsi, nə də polis çağırmaq hədə-qorxusu onun vecinə olmur. Timsahın daxilindən yalnız qəhqəhə və hədələr eşidilir. Bu böyüklükdə kütləni udmaq məcburiyyətində qalan bədbəxt məməli isə bihudə göz yaşları axıdır. “Çağırılmamış qonaq istilaçıdan bətərdir”, – bu zərb-məsələ məhəl qoymayan həmin şəxs timsahın qarnından çıxmaq istəmir. Bizim inkişafdan qaldığımızı göstərən, əcnəbilərin gözündə bizi ləkələyən bu cür barbarlıq faktlarını necə izah edək, bilmirik. Rus naturasının genişliyi özünün layiqli yerini belə tapır. Maraqlıdır, çağırılmamış qonağa nə lazımdır? İsti və rahat məkan? Paytaxtda ucuz və olduqca rahat, qazla işıqlandırılan, pilləkənli mənzilləri olan xeyli gözəl evlər var, sahibləri bu evlərin çoxusuna qapıçılar qoyublar. Ev heyvanları ilə barbarsına davranmaq məsələsinə də oxucularımızın diqqətinə çatdırmaq istərdik: xaricdən gətirilmiş timsah, sözsüz, bu böyüklükdə bədəni bir dəfəyə həzm edə bilməz, odur ki, indi o, şişib-köpüb dağ boyda olub, dözülməz əzablarla ölümünü gözləyir. Avropada çoxdandır ki, ev heyvanları ilə qeyri-insani davrananları cinayət məsuliyyətinə cəlb edirlər. Ancaq küçələrimizin Avropasayağı işıqlandırılmasına, Avropasayağı səkilər salmağımıza, Avropasayağı evlər tikməyimizə baxmayaraq, bizə keçmişlərdən miras qalmış zehniyyətdən hələ uzun müddət qurtula bilməyəcəyik. Evlər təzədir, ancaq zehniyyət köhnə²⁴. Elə evlər də təzə deyil, xüsusən də, pilləkənlər. Biz öz qəzetimizdə dəfələrlə yazmışıq ki, Peterburq tərəfdə, tacir Lukyanovun evində taxta pilləkənin meydançaları çürüyüb, çöküb və çoxdandır, onların xidmətçisi, tez-tez bu pilləkənlə su və odun daşıyan əsgər

arvadı Afimya Skapidarovanın həyatına təhlükə törədir. Budur, nəhayət, bizim qabaqcadan dediklərimiz oldu: dünən axşam saat doqquzun yarısında əlində şorba qazanı tutmuş əsgər arvadı Afimya Skapidarova pilləkəndən yıxılıb, ayağını sındırıb. Görəsən, bundan sonra Lukyanov öz pilləkənini düzəltməyəmi? Rus insanının son ağı... Ancaq Allaha təvəkkülün qurbanı artıq xəstəxanaya aparılıb. Eləcə də, deməkdən yorulmuşuq ki, Vıborqsk səmtində taxta səkilərin palçığını təmizləyən dalandarlar yoldan keçənlərin ayaqlarını çirklətməməli, Avropada çəkmələrini təmizləyərkən elədikləri kimi zir-zibili bir yerə toplamaladırlar... və s. və i. a.”

– Bu nə deməkdir? – Təəccüblə üzümü Proxor Savviçə tutub soruşdum. – Bu nə deməkdir axı?

– Nə olub ki?

– Necə yəni, İvan Matveiçə yazıqları gəlmiş, timsaha heyf silənirlər.

– Bəs necə olsun? Görürsən, biz heyvanla, məməliylə necə rəhmli davranırıq! Avropadan nəyimiz əskikdir? Axı oralarda timsahı çox sevirilər. Hi-hi-hi!

Əcaib adam Proxor Savviç bunları deyib, öz kağız-kuğuzları ilə məşğul olmağa başladı və daha dinmədi.

“Volos” və “Listok” qəzetlərini qatlayıb cibimə qoydum, İvan Matveiçin axşam əyləncəsi üçün əlimə keçən köhnə “İzvestiya” və “Volos” qəzetlərindən də götürdüm və baxmayaraq ki, axşama hələ çox qalırdı, Pasaja gedib, uzaqdan da olsa, orada baş verənləri izləmək və sözsöhbətə qulaq asmaq üçün ofisdən xəlvəti əkildim. Bilirdim ki, indi orada basabasdır, hər ehtimalla qarşı şinelin yaxalığını qaldıraraq üzümü gizlətdim, çünki niyəsə bir az utanırdım, camaat qarşısında olmağa çox da öyrəncəli deyilik axı. Hiss edirdim ki, bu qədər gözəl, bənzərsiz hadisə ilə bağlı öz prozaik hisslərimi nağıl etmək haqqına sahib deyiləm.

1. Ohé Lambert! Où est Lambert? As-tu vu Lambert? – Ey, Lamber! Hanı Lamber? Lamberi görmüsən? (fr.)
2. O mayn allerbister Karlxen! Mutter... – (O mein allerliebster Karlchen! Mutter!) – O, əzizim Karlxen! Anam! (alm.)
3. Hans – bütün, tamam (alm.).
4. Unser Karlxen vird şterben... – Bizim Karlxen, əzizimiz Karlxen öləcək! (alm.)
5. ...das var meyn zon – ayntsinqer zon!.. – O, mənim oğlum idi, mənim yeganə oğlum!
6. ...cənab Lavrovun açıq mühazirə oxuduğu... – Pyotr Lavroviç Lavrov (1828-1900), alim, filosof, inqilabi xalqçılığın nəzəriyyəçilərindən və rəhbərlərindən biri, Pasajın zalında Ədəbiyyat Fondunun xeyrinə açıq mühazirələr oxuyurdu. Onun “Fəlsəfinin müasir mənalı” adlı mühazirələr silsiləsi geniş ictimai maraq doğurmuşdu.
7. ...cənab Stepanovun karikatura hədəfinə... – Nikolay Aleksandroviç Stepanov (1807 - 1877) – karikaturaçı rəssam, demokratik meyilli “İskra” və “Budilnik” jurnallarının redaktoru və naşiri
8. ...mədəni səviyyəyə şərəf gətirmir və bu, beyninizdəki fosfor çatışmazlığından irəli gəlir... – Y.Meleşottun “Qidalanma haqqında elm” kitabına yazdığı resenziyada V.Zaytsevin səsləndirdiyi fikirlərə işarədir. Rəy “Russkoe slovo” kitabçasının (1863) 8-ci səhifəsində verilib: “...tərkibində azacıq fosfor yağı olan maddələrlə qidalanmaq məcburiyyətində qalan adamların... zehni qabiliyyəti böyük zərər görür”.
9. Fuftsıq – əlli (alm.).
10. Qot zey dank! – Tanrıya şükür! (alm.)

11. “Peterburqskie izvestiya” və “Volos” qəzetlərində... – 1863-1874-cü illərdə F.Korşun rəhbərliyi ilə nəşr olunan “S.Peterburqskie vedomosti” və A.A.Kraevskinin redaktorluğu ilə çıxan “Volos” qəzetləri
12. ...İsveçrəyə... Vilhelm Tellin vətəninə... “Vilhelm Tell” – Şillerin eyniadlı dramı (1864) yazıldıqdan sonra populyarlaşmış qorxusuz İsveçrə xalq qəhrəmanı
13. “Vətən oğlu” – 1862-ci ildə Peterburqda əsası qoyulmuş gündəlik siyasi, ədəbi və elmi qəzet
14. ...yeni Furiye olacağam; Şarl Furiye (1772-1837) – fransız sosialist-utopisti, onun ideyaları Çernişevskinin “Nə etməli” romanı nəşr olunduqdan sonra, 1860-cı illərin əvvəllərində rus jurnallarında xüsusilə qızğın müzakirələr doğurmuşdu.
15. ...Qarnye-Pajesişkadır... Lui Antuan Qarnye-Pajess (1803-1878) – fransız burjua siyasi xadimi, 1830 və 1848-ci illərdə inqilab iştirakçısı, 1864-cü ildən qanunverici korpusun üzvü
16. Andrey Aleksandroviçi haqlı olaraq rusların Alfred de Myussesi adlandırırırlarsa... İşbaz-naşir A.A.Kraevski ilə fransız romantik şairi A.Myussenin (1810-1875) müqayisəsi ironik mənə daşıyır.
17. Yevqeniya Tur – rus yazıçısı, publisistik məqalələr müəllifi Yelizaveta Vasilyevna Salias de Turnemirin (Suxovo-Kobilina, 1814-1892) təxəllüsü, onun ədəbiyyat məclislərində yazıçılar və elm adamları toplaşır dılar.
18. Vəhşi insanlar azadlığı, müdriklər isə qayda-qanunu sevirilər... – Ş.M.Karamzinin “Canişin Marfa” (1802) əsərindən sitat. Karamzində belədir: “Vəhşi xalqlar müstəqilliyi, müdrik xalqlar isə qayda-qanunu sevirilər: mütləqiyyət olmadan isə qayda-qanun yoxdur”.
19. Qof-rat – məmur (alm.)
20. ...Bu qəzetin xüsusi bir təmayülü yox idi... – “Peterburqskiy listok. Şəhər həyatı və ədəbiyyatı” qəzeti nəzərdə tutulur. 1864-cü ildə yaradılıb.
21. Borel – Peterburqda ləziz yeməklərilə şöhrət tapmış bahalı restoranın sahibi
22. İxnevmon – Şimali Afrika və Ön Asiyanın qamışlıqlarında yaşayan yırtıcı məməli
23. Lessepslə oralara gedən fransızlar... – Suets kanalı qazılarkən fransız mühəndisi və diplomatı Ferdinand Mari Lessepsin (1805-1894) Afrikaya getməsi nəzərdə tutulur.
24. Evlər təzədir, ancaq zehniyyət köhnə... – Qriboyedovun “Ağıldan bəla” komediyasında Çatskinin sözləri.

ESSE

Milan KUNDERA

YETMİŞ ÜÇ SÖZ

Məndən hansı dildə fikirləşdiyimi, hansı dildə yuxu gördüyümü soruşurlar. Deyirəm: insan hansı dildə danışır-danışsın yuxular görür, fikirləşir, düşünür. Dil ancaq o vaxt reallıq olur ki, gördüyünü və fikirləşdiyini kimlərlə bölüşmək qərarına gəlirsən.

İosif Brodski

Milan Kundera 1929-cu ildə Çexoslovakiyanın Brno şəhərində doğulub. 1968-ci il hadisələrinin fəal iştirakçısı olub. 1975-ci ildən Fransada yaşayır.

M.Kundera yaradıcılığa şair kimi başlayıb. “İnsan: Böyük bağ”(1953), “Sonuncu may”(1955), “Monoloqlar”(1957) adlı poetik toplularını nəşr etdirib. 1962-ci ildə “Açarçılar” adlı pyesini yazıb. Həmin vaxt nəslə ciddi məşğul olan Milan Kunderanın novellaları, romanları və esseləri müəllifə böyük şöhrət qazandırıb. “Gülməli əhvalat” (1963-1968) novellalar toplusu, “Zarafat” (1965), “Burda olmayan həyat” (1973), “Gülüş və yaddaş kitabı” (1978), eyni zamanda “Mövcudluğun dözülməz yüngüllüyü”, “Ölməzlik”, “Arxayınlıq” romanları onu dünya ədəbiyyatının nəhəng simaları sırasına çıxarıb.

M.Kundera nəzəriyyəçi kimi də çox məşhurdur. O, yazdığı essələrində öz romanları barədə mülahizələrini söyləyir. Oxuculara təqdim elədiyimiz bu esseni müəllif “romanlarında olan başlıca sözlər və roman estetikasının başlıca sözləri” adlandırıb. Esse kiçik ixtisarla tərcümə olunur.

1968-69-cu illərdə “Zarafat” romanı bütün qərb dillərinə tərcümə olunmuşdu. Amma heyrtlənmişdim! Fransada tərcüməçi mənim üslubumu bəzəyib, romanı təzədən yazmışdı. İngiltərədə nəşir əsəri doğrayıb refleksiya ilə (*öz hərəkətini təhlil etmək*) bağlı bütün hissələri kəsib atmış, musiqişünaslıq fəsillərini çıxarmış, hissələrin sıralanmasını dəyişmişdi. Tərcüməçilərimin biriylə təsadüfən rastlaşıram. O, çex dilində bir kəlmə də bilmir. “*Bəs necə çevirmisiniz?*” – “*Mənə qəlbim pıçıldadı*”, – cavab verir, portfelindən şəklimi çıxarır. O elə qanışırınıydı, telepatiya

sayəsində tərcümə eləməyin mümkün olduğuna az qala inanmışdım. Əlbəttə, hər şey sadəydi: o da argentinalı tərcüməçi kimi, fransızcadan çevirmişdi. Daha bir ölkə: bu dəfə çex dilindən tərcümə. Kitabı açıb təsadüfən Helenanın monoloquna rast gəlirəm. Hər biri bütöv abzası tutan uzun cümlələr çoxlu sadə cümlələrə bölünüb... “Zarafat”ın tərcüməsilə bağlı keçirdiyim sarsıntı qəlbimdə həmişəlik iz buraxdı. Xoşbəxtlikdən, sonralar dəqiq tərcümələrə rast gəldim. Amma təəssüf ki, eyni zamanda dəqiq olmayan tərcümələrə də... Məndən – çex oxucusundan tamamilə məhrum olmuş bir adamdan ötrü tərcümə hər şey deməkdi. Bax buna görə də bir neçə il qabaq, nəhayət, kitablarımın xarici nəşrlərində qayda yaratmağı qərara aldım. Bu isə mənə münaqişələr və yorğunluq bahasına başa gəldi: oxumaq, nəzarət, oxuya bildiyim üç, yaxud dörd dildə köhnə və təzə romanlarıma təzədən baxmaq həyatımın böyük bir dövrünü əlimdən aldı...

Öz romanlarının tərcümələrinə nəzarət eləməyə çalışan müəllif vəhşi qoyun sürüsünün arxasınca qaçan çoban kimi, saysız-hesabsız sözlərin dalınca düşür. Öz gözündə təəssüf, başqalarının gözündə gülüş doğuran obrazdı. “Le Deba” jurnalının direktoru, dostum Pyer Noranın mənim çoban vəziyyətimin kədərli-komik cəhətini yaxşı dərk elədiyinə inanıram. Bir dəfə o, gizlədə bilmədiyi mərhəmətlə mənə dedi: “*Yaxşısı budur, nəhayət, öz əzablarını unudub, məndən ötrü bir şey yaz. Tərcümələr səni hər sözün üzərində düşünməyə məcbur eləyib. Öz şəxsi sözlüyünü tərtib elə. Romanlarının sözlüyünü. Başlıca sözlərinin, problemlə sözlərinin sözlüyünü*”. Mən bunu elədim.

Aphorisme. Aforizm. Yunancada “*tərif, şərh*” mənasını verən aphorismos sözündəndir. Aforizm tərifin, şərhin poetik formasıdır.

Beaute (et connaissance). Güzəllik (və dərk etmə). Broxla1 (*German Brox, Avstriya yazıçısı (1886-1951), “Ay adamları” (1931-1932), “Yoldan çıxaran” (1953), “Günahsızlar” (1950) romanlarının müəllifi*) birlikdə dərk etməni romanın yeganə əxlaqı sayanları, elmlə əlaqəsi üzündən həddən artıq gözdən salmış “*dərketmə*” sözünün dəmir haləsi çəşdirir. Buna görə də əlavə eləmək lazımdır ki, roman kəşf elədiyi mövcudluğun bütün cəhətlərini güzəllik kimi açır. İlk romançılar

macəranı kəşf eləyiblər. Əgər macəra bizə gözəl görünürsə və əgər ona vurulmuşuqsa, bu, onların sayəsində baş verib. Kafka faciəvi tərzdə tələyə düşmüş insanın vəziyyətini təsvir eləyib. Bir vaxtlar kafkaşünaslar yazıçının bizdən ötrü ümid yeri qoyub-qoymadığı barədə mübahisə eləyirdilər. Yox, söhbət ümiddən getmir. Məsələ burasındadır ki, hətta bu dözülməz vəziyyətdə belə Kafka qərribə, kədərli gözəlliyi kəşf eləyir. Gözəllik, ümiddən məhrum olmuş insanın axırıncı mümkün ola bilən qələbəsidir. Sənətdə gözəllik, qəfildən yandırılmış işıq, ilk dəfə deyilmiş sözdür. Böyük romanlara hopmuş işığı zaman söndürməyə qadir deyil, çünki insan nə qədər ki, unutqanlıqdan yaxa qurtarmayıb, romançıların kəşfləri öz köhnəliyinə baxmayaraq, həmişə bizi heyretləndirəcəkdir.

Bleute. Göy rəngə boyanmış. Başqa heç bir rəng zərifliyinin bu linqvistik formasını bilmir. Novalisin² (*əsl adı Fridrix fon Hardenberq (1772-1801) olan alman romantik yazıçısı və filosofu, “Henrix fon Ofterdingen” və “Gecələrə himn” romanlarının müəllifi*) sözüdür: “Yoxluğun göyümtül rənginə boyanmış ölüm”. (“Gülüş və yaddaş kitabı”)

Characteres. 1.Şrift. 2.Xarakterlər. Kitabları get-gedə daha xırda şrifflərlə çap eləyirlər. Ədəbiyyatın sonunu təsəvvürümdə canlandırırım: tədricən şrift o qədər kiçiləcək ki, tamamilə görünməyəcək, bunun necə baş verdiyini də heç kəs sezməyəcək.

Chapeau. Şlyapa. Magik əşyadır. Bir yuxumu xatırlayıram: nohurun qırağında iri qara şlyapalı on yaşında bir uşaq durur. O, suya atılır. Onu ölmüş vəziyyətdə çıxarırlar. Qara şlyapası hələ də başındadır.

Comique. Komiklik. Faciəvilik insan əzəmətinin gözəl illüziyasını təklif edib, bizə təskinlik gətirir. Komiklik daha qəddardır – o, bütün mövcudluğun boş bir şey olduğunu kobudcasına ifşa eləyir. Mənə belə gəlir ki, insana məxsus olan hər şeydə komiklik cəhəti var. Əsl komik dühalar bizi daha çox gülməyə məcbur eləyənlər yox, komikliyin naməlum həddlərini kəşf eləyənlərdir.

Couler. Axıb getmək. Şopen məktublarının birində İngiltərəyə səyahətini təsvir eləyir. O səyahətdə bəstəkar bir salonda əsərlərini ifa edərkən xanımlar öz heyrətlərini “**Ah, necə də gözəldi! Su kimi axır!**” kəlmələriylə bildirirlər. Bu, Şopeni əsəbiləşdirir. Tərcümə barədə “*rəvan axır*”, yaxud “*elə bil fransız yazıçısı yazıb*” sözlərini deyənlər də məni hiddətləndirir. Heminqueyi fransız yazıçısı kimi oxumaqdan yaxşı heç nə yoxdur! Onun üslubu fransız yazıçısı üçün ağlagəlməzdir! Mənim italyalı naşirim Roberto Kolasso deyib: “Yaxşı tərcümə rəvanlığına görə yox, tərcüməçinin əsaslandırmaqla saxlamağa cəsarət elədiyi qeyri-adi və orijinal ifadələrə görə tanınır”.

Definition. Tərif, təyin. Romanın meditativ məğzi bir neçə mücərrəd sözün üzərində durur. Heç nə bilmədən hər şeyi bildiklərini düşünənlərə qoşulmağı arzulamadan, nəinki bu sözləri həddən artıq dəqiq seçməliyəm, həm də mənasını aydınlaşdırıb dəyişdirməliyəm... Mənə elə gəlir, roman sürüşüb əlindən çıxan mənanı davamlı izləməkdən başqa bir şey deyil.

Destin. Tale. Elə məqam gəlib çatır ki, həyatımızın obrazı həyatın özündən ayrılır, sərbəstlik qazanır və get-gedə bizim özümüzdən vacib olur. “Zarafat” əsərindən: “...*insan talelərinin ali palatası tərəfindən təsdiq edilmiş öz “mən”imin obrazını dəyişməyə heç bir imkanım yox idi: başa düşürdüm ki, bu obraz (mənə nə qədər az oxşasa da) məndən daha realdı; başa düşürdüm ki, o heç də mənim kölgəm deyil, mən öz obrazımın kölgəsiyəm; başa düşürdüm ki, onu mənə oxşamamaqda günahlandırmaq qətiyyən mümkün deyil, amma bizim oxşamamağımızda mən günahkaram*”.

“Gülüş və yaddaş kitabı”ndan: “*Tale Mirenin xətrinə (onun xoşbəxtliyi, təhlükəsizliyi, sağlamlığı və yaxşı ovqatı xətrinə) barmağını da tərپətmək niyyətində deyil, amma Miren öz taleyi xətrinə (onun əzəməti, aydınlığı, gözəlliyi, üslubu və ali mənası xətrinə) hər şeyi eləməyə hazırды. O, hiss eləyirdi ki, öz taleyinə görə məsuliyyət daşıyır. Amma tale ona görə məsuliyyət daşdığıını hiss eləməirdi*”.

Mirenin əksinə olaraq qırx yaşlı gedonist¹ (*həyatın zövq və səfadan ibarət olduğunu iddia eləyən qədim yunan əxlaq nəzəriyyəsi*) “öz talesizliyinin idilliyası”na söykənir (“*Burda olmayan həyat*”). Əslində, gedonist öz həyatını taleyə çevrilməkdən qoruyur. Tale bizim qanımızı içir, ağır yük kimi boynumuzdan asılır, ayağımıza dolaşır. (*Qeyd eləyim ki, personajlarımın arasında qırxyaşlılar mənə hamısından yaxındı.*)

Graphomanie. Qrafomaniya. Məktub, gündəlik, nəsil xronikası yazmaq (*yəni özü və öz yaxınları üçün*) düşkünlüyü yox, “*kitab (naməlum oxucu auditoriyası üçün) yazmaq düşkünlüyü*” (“*Gülüş və yaddaş kitabı*”). Nəsə yaratmaq düşkünlüyü yox, öz “mən”ini başqalarına sırmaq düşkünlüyü. Hökmün və iradənin ən qrotesk variantı.

Idees. İdeyalar. Əsərləri ideyalara bağlayanlara bəslədiyim nifrət. Qondarma “*ideyalar mübarizəsi*”nə cəlb edilmək imkanının mənə təlqin elədiyi dəhşət. İdeyalara heyran olub, əsərlərə etinasız münasibət göstərən dövrə baxanda hiss elədiyim ümitsizlik.

Idylle. İdilliya. Fransada az istifadə edilən, amma Hegel, Höte, Şiller üçün əhəmiyyətli olan söz: ilk münaqişəyə qədər; yaxud münaqişələrdən kənarda; anlaşılmaz, yəni yalançı münaqişələrdən ibarət olan dünyanın vəziyyəti. “*Qırxyaşlı kişinin sevgi həyatı həddən artıq çoxçalarlı olsa da, qəlbinin dərinliklərində o, idillik personajıydı...*” (“*Burda olmayan həyat*”) Sevgi avantürasını idilliyayla barışdırmaq gedonizmin mahiyyəti və onun mümkünsüzlüyünün səbəbidi.

Imagination. Təxəyyül. “*Taminanın adadakı tarixçəsiylə siz uşaqlara nə demək istəyirdiniz?*” – məndən soruşurlar. Əvvəlcə bu tarixçə məni heyrətə salan yuxuydu, oyanandan sonra beynimdən çıxmırdı, onu yazanda genişləndirib dərinləşdirdim. Onun mənası? Əgər istəyirsinizsə: infantokratik¹ (*yaşlı vaxtda uşaqlıq dövrünün xüsusiyyətlərini saxlamaq*) gələcəyin qarabasma obrazı. Amma fikir yuxuya yox, yuxu fikrə səbəb oldu. Deməli, bu hekayəni xəyalə qapılıb oxumaq

lazımdır. Heç də açılması lazım gələn rebus kimi oxunmamalıdır. Kafkaşünaslar məhz yazıçını şərh etməyə girişərək onu “öldürdülər”.

Inexperience. Təcrübəsizlik. “*Mövcudluğun dözülməz yüngüllüyü*” romanının ilkin adı “*Təcrübəsizlik planeti*”dir. Təcrübəsizlik insan mövcudluğunun bir xüsusiyyəti. İnsan yalnız bir dəfə doğulur, o heç zaman əvvəlki həyatının təcrübəsindən istifadə eləyib, ikinci bir həyat yaşaya bilməz. O, gənliyin nə olduğunu bilmədən uşaqlıq dövründən böyüyür, ailə həyatından xəbərsiz evlənir və hətta hara getdiyini sezmədən qocalır. Qocalar – qocalığın günahsız övladlarıdır. Bu mənada insanın yer kürəsi təcrübəsizlik planetidir.

Infantocratie. İnfantokratiya. Motosikletçi əllərini və ayaqlarını “O” şəklində əyib boş şəhərdə şütüyürdü; göy gurultusu içində prospektlə üzüyuxarı qalxa-qalxa onun üzü öz bağırıqlarına böyük əhəmiyyət verən uşağın üzü kimi, ciddilik ifadə eləyirdi (*Müzil, “Sifətsiz adam”*). Uşaq ciddiliyi texniki tərəqqi dövrünün sifəti. İnfantokratiya bəşəriyyətə sınınmış uşaqlıq idealıdır.

Interview. Müsahibə. Dialoq ədəbiyyatın vacib formasıdır. Boynuma alıram: mənəm fikirləşdiyim, tərtib elədiyim və iştirakımla tərtib olunmuş bir neçə uğurlu müsahibəm olub. Təəssüf ki, əksər vaxtlar müsahibə başqa məna kəsb eləyir: 1) müxbir sizi yox, özünü maraqlandıran suallar verir; 2) cavablarınızdan yalnız özünə lazım olanları istifadə eləyir; sözlərinizi öz leksikasına, öz təfəkkür üslubuna uyğunlaşdırır; Amerika jurnalistikasını yamsılayıb, deməyə məcbur olduğunuzu çap eləməyə icazənizi də almır. Müsahibə işıq üzü görür. Siz özünü təskinlik verirsiniz: tezliklə yaddan çıxacaq! Qətiyyətlə: ondan sitat gətirəcəklər! Hətta ən vasvası universitet professorları belə yazıçıyla jurnalistin dedikləri arasında fərq qoymayacaqlar. (*Tarixi misal: Qustav Yanuşun Kafkayla söhbətləri. Kafkaşünaslar üçün sonsuz sitat mənbəyi olan mistikləşdirmə.*) 1985-ci ilin iyununda qət elədim: daha müsahibə verməyəcəyəm. Redaktə elədiyim, çapdan çıxan dialoqlarımdan başqa bu tarixdən ortaya çıxan sözlərimin başqa formada ifadə edilməsi yalan kimi qəbul edilməlidir.

Ironie. Kinayə. Kim haqlıdır və kim günahkardır? Emma Bovari dözülməzdir, yaxud cəsur və rıqqətlidir? Bəs Verter? Hissiyatlı və qədirbiləndir? Yaxud sentimental tərzdə təcavüzkar və özünəvurgundur? Romanı nə qədər diqqətlə oxuyursan, o qədər də bu suallara cavab vermək mümkünsüz olur, belə ki, roman təyinatına görə kinayəli sənətdir: onun “*həqiqəti*” gizlədilib, deyilməyib, ifadə olunan deyil. “*Yadda saxlayın, Razumov: qadınların, uşaqların və inqilabçıların bütünlük əsas instinktləri hər cür əqidəni, hər cür qurbanı, hər cür fəaliyyəti inkar etməkdə*”, – bu kinayə rus inqilabçı qadını Cozef Konradın1 (*asl adı Yuzef Teodor Konrad Kojenevski (1857-1924), polyak mənşəli ingilis yazıçısı; neoromantik məzmunlu “Olmeyerin şiltaqlığı” (1885), “Lord Cim” (1900) və s. romanların müəllifi*) “Şərqi gözləriylə” romanındandır. Kinayə əsəbləşdirir. Ona görə yox ki, insanı ələ salır, ona görə ki, dünyanın çoxçalarlığını kəşf eləyib, bizim inamımızı əlimizdən alır. Leonardo Şaşa2 (*1921-1989), İtaliya yazıçısı, “Siciliyalı əmilər” (1958), “Kontekst” (1971) və s. romanların müəllifi*): “*Kinayə qədər anlaşılması çətin, izahı mümkünsüz bir şey yoxdu*”. Üslubun affektasiya3 (*süni həyəcan yaratma, qızıqdırma*) hesabına “mürəkkəb” roman yaratmaq faydasız işdi; roman adlanmağa layiq olan hər bir əsər nə qədər aydın olsa da, mətndən ayrılması mümkün olmayan kinayə sayəsində yetərincə mürəkkəbdə.

Legerete. Yüngüllük. Mövcudluğun dözülməz yüngüllüyünü artıq “Zarafat”da tapmışdım: “*Mən bu tozlu səkiylə gedirdim və həyatımın üzərinə yük kimi çökmüş boşluğun ağır yüngüllüyünü hiss eləyirdim*”.

“Burda olmayan həyat” romanından: “*Yaromil hərdən dəhşətli yuxular görürdü. Yuxuda ona elə gəlirdi ki, lap yüngül əşyaları – fincanı, qaşığı, qələmi qaldırmalıdı və bunu eləyə bilmir, əşya nə qədər yüngüldüsa, özü o qədər zəifdi, o, əşyanın yüngüllüyü altında haldan düşürdü*”.

“Vida valsı” romanından: “*Raskolnikov elədiyi cinayəti faciə kimi yaşadı və axırda da öz hərəkətinin ağırlığına dözə bilmədi. Yakubsa təəccüblənirdi ki, elədikləri niyə ağır yük kimi üstünə düşür. Özündən soruşurdu ki, bu, rus qəhrəmanının isterik yaşantılarından daha dəhşətli deyil ki?*”

“Gülüş və yaddaş kitabı”ndan: “*Mədəsindəki boşluq məhz ağırlığın dözülməz yoxluğudu, istənilən vaxt öz əksiylə əvəz oluna biləcək hər bir ifratçılıq kimi, son həddə çatdırılmış yüngüllük də dəhşətli ağırlığa çevrilmişdi və Tamina da bilirdi ki, buna daha bir saniyə də olsun tab gətirməyəcək*”.

Yalnız kitablarımın bütün tərcümələrini oxuyanda, bu təkrarları məyusluq hissiylə sezdim! Sonra təskinlik tapdım: bəlkə də bütün romançılar müxtəlif variantları olan eyni mövzunu (*ilk romanı*) yazırlar.

Litanie. Litaniya. Təkrarlama musiqi kompozisiyasının prinsipidi. Litaniya musiqiyə çevrilmiş sözdür. Mən istərdim, hisslərdən ibarət, refleksiyayla bağlı roman arada bir nəğməyə çevrilsin. Bu da “ev” sözü üzərində qurulmuş “Zarafat”dakı litaniya: “...*və mənə elə gəlirdi ki, bu mahnılarda mənim çıxış yolum, mənim orijinal əlamətim, üstəlik, mənim evim olan öz evim var, mən o evə xəyanət eləmişəm (çünki ən kədərli inilti öz evinə xəyanətdən yaranır); amma eyni zamanda başa düşürdüm ki, mənim evim bu dünyaya məxsus deyil (intəhası, əgər bu dünyaya məxsus deyilsə, axı necə mənim evim ola bilər?), oxuduğumuz mahnıların hamısı vur-tut xatirəydi, daha olmayan şeyləri xəyallarda yaşatmaqdı və hiss eləyirdim ki, üstündə evimin durduğu torpaq ayaqlarımın altından qaçır, mən də dodaqlarımın arasında klarnet illərin, yüzillərin dibsiz dərinliyinə sürüşüb düşürəm və heyərlə öz-özümə deyirəm ki, mənim yeganə sığınacağım məhz bu eniş, hər şeyi süpürüb aparən bu acgöz yıxılmadı və mən başgicəlləndirici ləzzətlə ona tabe oluram...*”

Livre. Kitab. Müxtəlif verilişlərdə min dəfə deyilib: “...*mənim kitabımda deyildi ki kimi...*”

“*Mənim kitabım*” – özünübəyənmenin fonetik qaldırıcı liftidi.

Lyrique. Lirik. “Mövcudluğun dözülməz yüngüllüyü”ndə qadın düşkünlərinin iki tipi barədə danışılır: lirik (*hər bir qadında öz idealını axtaran*) və epik (*qadınlarda qadın dünyasının sonsuz müxtəlifliklərini axtaran*). XVIII yüzilin sonunda Almaniyada yaranan, Hegelin “Estetika” əsərində mükəmməl inkişaf etdirilən klassik lirika və epos (*və dramlar*) bu tiplərə uyğun gəlir: lirika subyektiv

etirafın ifadəsi, epos isə obyektiv dünyanın dərk olunma ehtirasıdır. Lirik və epos məndən ötrü estetikə ilə məhdudlaşmır, onlar insanın özünə, dünyaya və başqalarına (*lirik yaş gəncliyin yaşadı*) münasibətdə iki mümkün mövqeyi ifadə edir...

Lyrisme (et revolution). Lirizm (və inqilab). “*Lirizm keflənməkdi, insansa dünyaya asan uyğunlaşmaq üçün özünü kefləndirir. İnqilab öyrənməyə, araşdırmağa məruz qalması xoşlamır, özünün bütöv qəbul olunmasını istəyir, bu mənada, inqilab lirikdir və liriklik ondan ötrü vacibdir*” (“Burda olmayan həyat”).

“*Qadın və kişi dustaqların arxasındakı divara başdan-ayağa şeirlər yapışdırılmışdı, adamlar da düz onun qarşısında rəqs eləyirdilər. Ölüm rəqsi yox! Burda günahsızlıq rəqs eləyirdi! Qanlı təbəssümü olan günahsızlıq*” (“Burda olmayan həyat”).

Meditation. Meditasiya, düşüncə. Romançının üç çıxış imkanı: tarixçəni danışmaq (Fildinq), tarixçəni təsvir eləmək (Flober), tarixçəni təsəvvür eləmək (Müzil). XIX yüzildə roman təsviri ruhla (pozitiv, elmi) harmoniya təşkil eləyirdi. XX yüzildə romanı daimi düşüncəylə əsaslandırmaq dövrün daha fikirləşmək istəməyən ruhuyla ziddiyyətə girmək deməkdir...

Metaphore. Məcaz. Mən məcazı yalnız bəzək olduğu hallarda sevmirəm. Təkcə “*çöllərin yaşıl xalısı*” kimi çeynənmiş ifadələri nəzərdə tutmuram, həmçinin: “*Gülüş onların ağzından yaralardan irin axan tək tükülürdü*” (Rilke). Yaxud: “*Dua artıq onun dodaqlarından quru ağac kimi çıxıb ətrafa yayılırdı*” (Malta Lauridis Briggenin qeydləri). Məncə, Kafka məcazdan qəsdən imtina eləyib, özünü şüurlu surətdə Rilkeyə qarşı qoyurdu. Bununla belə, məcaz mənə əşyaların, hadisələrin gedişini, personajların mahiyyətini gözlənilmədən açmağa nail olmaq üçün əvəzolunmaz vasitə kimi görünür... Mənim qaydam: romanda çox az sayda məcaz işlətməli; amma elə işlətməli ki, onlar əsərin kulminasiya nöqtələri olsunlar.

Moderne (art moderne, monde moderne). Çağdaş (çağdaş sənət, çağdaş dünya). **Lirik vəcddə özünü çağdaş dünyayla eyniləşdirən çağdaş sənət mövcuddu.** **Apolliner.** Texniki tərəqqidən ləzzət almaq, gələcəyə məftunluq. Onunla birgə və

onun ardınca: Mayakovski, Leje, futuristlər, avanqardçılar. Amma Apollinerin tamamilə əksi də var – Kafka. Çağdaş dünya insanın içində itdiyi labirint kimidi. Antilirik, antiromantik, skeptik, tənqidi modernizm. Kafkayla birlikdə və onun arxasınca: Müzil, Brox, Qambroviç, Bekket, İonesko, Fellini... “*Antiçağdaş modernizm*” irsinin əhəmiyyəti bizim gələcəyə doğru hərəkətimizlə artır.

Moderne (etre moderne). Çağdaş (çağdaş olmaq). “*Yenilik, yenilik, yenilik – bu, kommunizmin ulduzudu və ondan kənarında kommunizm ola bilməz*”, – 1920-ci ildə məhşur çex avanqard yazıçısı Vladislav Vankura yazırdı.

Çağdaşlıqdan geri qalmamaq üçün onun mənsub olduğu nəsil Kommunist Partiyasına daxil olmağa tələsirdi. Kommunist Partiyası hər yerdə “*çağdaşlıqdan kənar*” qalandasa, onun tarixi süqutu artıq həll olunmuşdu. Çünki “*mütləq azad olmaq lazımdı*”, – Rembo yazırdı. Çağdaş olmaq istəyi arxetipdi, yəni bizdə dərin kök salmış irrasional imperativ¹ (*fəlsəfədə “qəti tələ” mənasını verir*), məzmunu dəyişkən və qeyri-müəyyən olan, bizə zorla qəbul etdirilmiş formadı: çağdaş, özünü çağdaş elan eləyən və o cür qəbul olunandı...

Oktavio. Oktavio Pas və arvadı Mari-Yonun yaşadığı Meksikanın mərkəzində dəhşətli zəlzələ baş verəndə mən bu balaca sözlüyü tərtib eləməklə məşğuluydum. Doqquz gün ondan heç bir xəbər çıxmadı. Sentyabrın 27-də telefon zəng çaldı: Oktaviyodan xəbər gəlmişdi. Onun sağlığına şüshənin ağzını açıram və mənə əziz olan adını bu yetmiş üç sözün qırx doqquzuncusu eləyirəm.

Ouvre. Əsər. “*Qeydlərdən əsərə qədər yol diz üstündə keçir*”. Mən Vladimir Qolanın² (*çex şairi, “Ölüm zəfəri”, “Əsinti” və s. poetik toplularının müəllifi*) bu misrasını unuda bilmirəm. Felitseyə məktubları və “Qəsr”i o səviyyəyə qoymaqdan imtina eləyirəm.

Opys. Əsər (musiqi əsəri). Bəstəkarların çoxdankı adətidi, onlar yalnız “məqbul” əsərlərə nömrə qoyurlar. Püxtələşmədikləri dövrdə, ya təsadüfən bəstələdikləri, yaxud məşq zamanı yaranmış əsərləri nömrələmirlər. Məsələn, Bethovenin nömrələnməmiş “Salyeri mövzusunda variasiyalar”¹. Bu əsərlər,

doğrudan da, zəifdir, amma bizdə təəssüf hissi doğurmur, bəstəkar özü bizi xəbərdar eləyib. Hər bir sənətkar üçün əsas sual budur: onun əsl yaradıcılığı hansı əsərdən başlayır?..

Oubli. Unutqanlıq. “*İnsanın hakimiyyət əleyhinə mübarizəsi unutqanlığa qarşı mübarizədi*”. “Gülüş və yaddaş” kitabının personajlarından biri Mirekin söylədiyi bu ifadə çox vaxt romanın ideyası kimi misal çəkilir. Çünki əvvəlcə oxucu romanda “*artıq tanış olan*”ı görür. Bu romanın “*artıq tanış olan*”ı – Oruelin³ (*Ceyms Oruel – məşhur ingilis yazıçısı*) məşhur mövzusu: totalitar hakimiyyətin sırıdığı unutqanlıq... Unutmaq istəyi hər şeydən əvvəl siyasi yox, antropoloji problemdir; öz bioqrafiyasını təzədən yazmaq, özünün, həm də başqalarının izlərini silmək istəyi insana həmişə tanışdır. Unutmaq istəyi sadəcə nəyisə gizlətmək həvəsi deyil... Unutqanlıq eyni zamanda mütləq ədalətsizlik və mütləq təskinlikdir. Unutqanlıq mövzusunun roman şəklində öyrənilməsi nəticə və yekunu nəzərdə tutur.

Pseudonyme. Təxəllüs. Mən yazıçıları öz adlarını gizlətməyə və təxəllüslərdən istifadəyə məcbur eləyəcəyi bir qanun arzusundayam. Bunun üç üstünlüyü var: qrafomanlığın kəskin şəkildə azalması; ədəbi həyatda təcavüzkarlığın azalması; əsərin bioqrafik interpretasiyasının yox olması.

Reflexion. Refleksiya, düşüncə. Dialoqları, təsviri yox, refleksiv passajları tərcümə eləmək daha çətindir. Mütləq dəqiqliyi (fikrin qeyri-dəqiqliyi düşüncəni yanlış yerə yönləndirir) və gözəlliyi də saxlamaq lazımdır. Refleksiyanın gözəlliyi onun poetik formalarında aşkara çıxır. Mənə bu formaların üçü məlumdu: aforizm, litaniya, məcaz.

Repetitions. Təkrar. Nabokov qeyd eləyir ki, rus mətnində ev sözü altı cümlədə səkkiz dəfə təkrar olunur və bu təkrarlar cəsarətli müəllif üsuludur. Bununla belə, fransızcaya tərcümədə “ev” yalnız bir dəfə, çex dilinə tərcümədə iki dəfə ortaya çıxır. Elə həmin kitabda da: Tolstoy hər yerdə “dedi” yazır, tərcümədə isə “dilləndi”, “etiraz elədi”, “birdən ağına gəldi”, “qışqırdı”, “yekun vurdu” və s. tapıram. Tərcüməçilər sinonimlərə aludədilər (mən “sinonim” anlayışını qəbul eləmirəm: hər

sözün özünün mənası var və semantik cəhətdən dəyişdirilə bilməz). Paskal: “Əgər nitqdə sözlər təkrar olunursa və biz onları dəyişməyə çalışanda, o qədər dəqiq olduqlarını görürük ki, əvəz eləsən, nitqi korlayırıq, bu da onları saxlamaq lazım gəldiyinin əlamətidir”. Söz ehtiyatının zənginliyi özlüyündə məqsəd deyil: Heminqueydə məhz sözlərin məhdud seçimi, eyni sözlərin elə eyni abzaslarda təkrar olunması üslubun musiqisini və gözəlliyini yaradır. Fransız nəsrinin ən gözəl əsərlərindən birinin ilk abzasında təkrarların incə söz oyunu: “*Mən qrafinya de... ni dəlicəsinə sevirdim; mənim iyirmi yaşım varıydı və sadəlövvhüydüm; o, mənə xəyanət elədi, mən dava-dalaş saldım, o, məni atdı. Mən sadəlövvhüydüm, mən peşman oldum; mənim iyirmi yaşım varıydı, o, məni bağışladı; bir halda ki, mənim iyirmi yaşım varıydı və mən sadəlövvhüydüm, həmişəki kimi aldadılmışdım, amma artıq atılmamışdım, özümü sevgililərdən ən sevimlisi, deməli, adamların ən xoşbəxti sayırdım...*” (Vivan Denon (1747-1825), fransız yazıçısı, “*Nə sabah, nə sonra*” əsərindən).

Rewriting. Təkrar işləmə. Müsahibələr, söhbətlər, söhbətlər məcmuəsi. Uyğunlaşdırma, çevirmə, kinematoqrafik və televiziya variantları. Vaxt gələcək ki, keçmişin bütün mədəniyyəti tamamilə təzədən yazılacaq və yeni variantının arxasında tamam-kamal unudulacaq...

Roman. Roman. Müəlliflərin təcrübəli eqolarının (personajlarının) köməyi ilə insan mövcudluğunun bəzi vacib mövzularını mahiyyətincən araşdırdıqları iri prozaik formadır.

Roman (et poesie). Roman (və poeziya). 1857-ci il: yüzilin ən möhtəşəm ili. “Şər çiçəkləri” (Şarl Bodlerin poetik toplusu): lirik poeziya öz ərazisini, öz mahiyyətini kəşf eləyir. “Madam Bovari” (Qustav Floberin romanı): roman ilk dəfə olaraq poeziyanın (niyyəti “*hər şeydən əvvəl gözəlliyi axtarmaq; hər bir ayrıca sözün vacibliyi; mətnin ardıcıl melodiyası; hər bir detala orijinal yanaşma*”) yüksək tələblərinə cavab verməyə hazırdır. 1857-ci ildən romanın tarixi “poeziyaya çevrilən roman”ın tarixi olacaq. Amma poeziyanın tələblərinə cavab vermək heç də romanı lirikaya çevirmək (ona xas olan kinayədən imtina eləmək, ətraf aləmdən üz

çevirmək, romanı şəxsi etiraflarına çevirmək, bər-bəzəklə yükləmək) demək deyil. “Şair olan romançılar”ın ən nəhəngləri: Flober, Coys, Kafka, Qombroviç antilirikdirlər. Roman antilirik poeziyadır.

Roman (europeen). Roman (Avropa romanı). Romanın (roman adlanan hər əsərin) tarixi (*vahid davamlı təkamül*) mövcud deyil. Yalnız romanın tarixləri – çin, yunan-roma, yapon, ortaçağ və s. mövcuddur. Avropa romanı adlandırıdığım roman Yeni tarixin başlanğıcında Avropanın cənubunda doğulur və tarixi hadisəyə çevrilir, sonralar Avropanın hüdudlarından kənara (*qismən hər iki Amerikaya*) yayılır. Forma zənginliyinə, təkamülün başgicəlləndirici ardıcılığına, sosial roluna görə, Avropa romanının (*Avropa musiqisi kimi*) digər heç bir sivilizasiyada oxşarı yoxdur.

Romancier (et ecrivain). Romançı (və yazıçı). Sartrın “Yazıçı nə deməkdir?” adlı əsəsini təkrar oxuyuram. O, bir dəfə də roman, romançı sözünü işlətmir. Yalnız yazıçı – nasir barədə danışır. Dəqiq fərqləndirmədi.

Yazıçını orijinal ideya və bənzərsiz səs fərqləndirir. O, istənilən formadan (*roman da daxil olmaqla*) istəsə, istifadə eləyə bilər və onun fikirlərini əks etdirən, səsiylə çatdırılan əsərlərin hamısı onun yaradıcılığının tərkib hissəsidir. Russo, Höte, Şatobrian, Jid, **Kamu**, Monterlan (*Anri de Monterlan (1895-1972), fransız yazıçısı*). *Romançı* öz ideyalarına elə bir əhəmiyyət vermir. O, əlhavasına mövcudluğun naməlum cəhətləri üzərindən pərdəni götürən ilk şəxsdir. O, öz səsindən yox, tapmağa çalışdığı formalardan zövq alır və yalnız arzularına cavab verən formalar onun yaradıcılığının tərkib hissəsini təşkil eləyir. Fildinq, Stern, Flober, Prust, Folkner, Selin, Kalvino. Yazıçı öz dövrünün, öz millətinin mənəvi xəritəsinə, ideyalar tarixinin xəritəsinə daxil edilib.

Romanı başa düşməyin mümkün olduğu yeganə kontekst Avropa romanının tarixidir. Romançı Servantesdən başqa kimsənin qarşısında hesabat verməməlidir.

Romancier (et sa vie). Romançı (və onun həyatı). “*Sənətkar nəsiləri özünün mövcud olmadığına inanmağa məcbur eləməlidir*”, – Flober deyir. Mopassan öz portretinin məşhur yazıçılara həsr olunmuş seriyaya salınmasına maneçilik törədir:

“İnsanın şəxsi həyatı, onun görkəmi kütlənin sərvəti olmamalıdır”. German Brox özü, Müzil və Kafka barədə: *“Üçümüzün həqiqi bioqrafiyamız yoxdur”*. Bu, onların həyatında az hadisələr baş verdiyini göstərmir. Bu o deməkdir ki, yazıçı kütlənin gözü qabağında olmamalı, bioqrafiyaya çevrilməməlidir. Karel Çapekə ünvanlanmış sual: *“O niyə şeir yazmır?”* Onun cavabı: *“Çünki özüm haqqında danışmağa nifrət edirəm”*. Əsl romançının fərqləndirici cəhəti: özü haqqında danışmağı sevmir. *“Mən öz burnumu böyük yazıçıların həyatına soxmağa nifrət eləyirəm və heç zaman heç bir bioqraf mənim şəxsi həyatımın üzərindən pərdəni götürməyəcək”*, – Nabokov deyir. Folknersə: *“Çap olunmuş kitablarından başqa, heç bir iz qoymadan insan kimi itib getməyi, tarixdən silinməyi”*, – arzulayır (*“kitablar” və “çap olunmuş” sözlərini qeyd eləyək, deməli, yarımçıq əlyazmalar, məktublar və gündəliklərdən söhbət getmir*). Kafkanın məcazi mənada dediyinə görə, romançı təzə ev – öz romanının evini tikmək üçün öz həyat evini kərpic-kərpic sökür. Burdan belə çıxır ki, romançının bioqrafiyası onun tikdiyini uçurur, uçurduğunu isə tikir. Onun neqativ işi romanın dəyərini, mənasını aydınlaşdırma bilməz: olsa-olsa, bir neçə kərpic uyğun gələ bilər. Kafka Jozef K-dan daha artıq əhəmiyyət kəsb elədiyi məqamda yazıçının ölümdən sonra ölməsi prosesi başlanır.

Rythme. Ritm. Həyat möhlətinin sona çatdığını xatırladan ürək döyüntülərimi eşitmək məndən ötrü dəhşətdi. Buna görə də partitüradakı taktları ayıran xətlərdə həmişə nəsə mənhus bir şey görmüşəm. Amma böyük ritm ustaları bu nəzərdə tutulan yeknəsəq müntəzəmliyi susdurmağı və musiqini *“zamandan kənardakı vaxt”* guşəsinə çevirməyi bacarıblar...

Valeur. Dəyər. 60-cı illərin strukturalizmi dəyər məsələsini mötərizə xaricinə çıxardı. Amma strukturalist estetikanın banisi deyir: *“Yalnız obyektiv estetik dəyərin mövcudluğunun ehtimal olunması sənətin tarixi təkamülünü mənalandırır”* (Yan Mukarovski. *“Estetik funksiya, norma və dəyər sosial fakt kimi”*, Praqa, 1934). Dəyəri etiraf olunan, sadəcə, faktların sıralandığı yox, dəyərlərin üzə çıxarıldığı əsər sənətin tarixi təkamülünün bir hissəsi ola bilər. Əgər dəyər məsələsini bir kənara qoyub, hansısa tarixi dövrə, mədəniyyətə mənsub olan əsərin təsviriylə (*tematik,*

sosioloji, formal) kifayətlənsək, əgər bütün mədəniyyətlər və mədəni fəaliyyət növləri arasında (*Bax və rok, komikslər və Prust*) bərabərlik işarəsi qoysaq, əgər sənət tənqidi (*dəyər barədə düşüncələr*) daha özünüifadə eləyə bilməsə, “sənətin tarixi təkamülü” mənasını itirər, dağılar, əsərlərin məzmunusuz yığınınına çevrilər.

Vie (avec le V en majuscule). Həyat (böyük H hərfiylə). Sürrealistlərin “Meyit” pamfletində (1824) Pol Eluar Anatol Fransa qarşı kəskin müraciətlə çıxış eləyir: “*Meyit, biz sənin kimiləri daha sevmirik*” və i. a. Bunun ardınca gələn sübut tabuta vurulan təpikdən məni daha artıq maraqlandırır: “*Daha göz yaşları tökmədən haqqında fikirləşə bilmədiyim, indi yalnız şəfqətin ruhlandırdığı həyat, bu gün hələ əhəmiyyətsiz xırdalıqlarda ortaya çıxır...*”

Eluar bədbinliyə, skeptisizmə qarşı əhəmiyyətsiz xırdalıqları, göz yaşlarını, şəfqəti, Həyat şərəfini, bəli, bəli, böyük hərflə yazılan Həyatı qoyur!..

Çevirdi: Nəriman Əbdülrəhmanlı

TÜRK QARDAŞLARIMIZ

NƏRMİN ƏRBİL

YARALI QUŞ

İraq türkmən şeirinin solmayan çiçəyi...

Onu hər yerdə, mübaliğəsiz, bax elə beləcə adlandırırlar.

İraq Türk (türkmən) ədəbiyyatının ünlü qadın şairlərindən olan, min illərdə türklüyün əyilməyən elm və irfan qalası sayılan, ata-baba ocağı Ərbili özünə soyad götürən Nəsrin Ağa Ərbil 1939-cu ilin 29 sentyabrında İraqın qədim türkmən şəhəri olan Ərbildə doğuldu.

Atası Ataullah Ağa Rəşid bəy Ərbilin sayılıb-seçilən sülaləsindən, anası Xeyriyyə xanım isə Kərkükün tanınmış Sarıkəhya ailəsinə mənsub İzzət Paşanın (1920-ci illərdə İraqın ilk Təhsil və səhiyyə naziri) qızıdır.

Atası və qardaşları dövrünün tanınmış ədib və şairlərindən olan Nəsrin xanım hələ kiçik yaşlarından ailə kitabxanasında bilgilərini artırmış, poeziya və rəssamlıqla maraqlanmış və yaxın çevrəsində formalaşan ədəbi ortamda, xüsusən türk və ərəb dilində yaşadığı dönmənin ünlü şairlərindən olan atası Rəşid bəyin isti misralarına qızınaraq ilk qələm təcrübələrini yazmağa başlamışdır. Sonralar Türk şeirinin Məhməd Akif Ərsoy, Tofiq Fikrət, Yahya Kamal Bayatlı, Cahid Sıtqı Tarançı və Orxan Vəli Qanıq... kimi üslub və forma baxımından bir-birindən fərqli məktəblərə məxsus şairlərin yaradıcılığıyla tanış olaraq onlardan təsirləndi. Ana dili türkcədən başqa bir sıra dil kurslarına gedərək ərəbcə, ingiliscə və almancaı öyrəndi. 1956-cı ildə Amerikada “Musiq City” tərəfindən təşkil olunmuş yarışmaya qatılaraq “All for love”

("Hamımız sevgiyə") adlı ingilis dilində yazdığı şeirlə birincilik qazandı. Bu, gənc Nəsrin xanımın ilk uğuru idi və bu uğur onun şeirlə daha ciddi məşğul olmasına stimül verdi... Elə həmin illərdə Heminquey və Steynbeq kimi dünya romançılığında bir məktəb yaratmış yazıçıların əsərlərini orijinaldan oxuyaraq təsirləndi. Bu təsir də onun sənətə baxışlarının cilalanmasına və öz gələcək yaradıcılığına tamam ayrı bir rakursdan baxmasına təkan oldu. 60-cı illərdə İraqda formalaşan modern Türk ədəbiyyatında sərbəst şeirin ən öndə gələn isimlərindən biri kimi böyük maraq oyatdı. Daha sonra öz üslubunu yaradaraq ünlü şair Salah Növrəslə birlikdə "saf şeir" deyilən axımın yaradıcılarından biri kimi yeni ədəbi cığırın açılmasında önəmli rol oynadı. Şeirlərinin çoxunu "Qardaşlıq" dərgisində çap etdirdi. 1968-ci ildə "Dəniz rəyası" adlı ilk kitabı Ankarada yayımlandı. 1975-ci ildə ədəbi mühitdən qırağa çəkilsə də poeziya ilə daha ciddi məşğul oldu; "Dəniz rəyası" (Ankara, 1969), "İki şəhər" (İstanbul, 1998), "Gələcəyəm" (Ərbil, 2004) kitablarında həsrət, ayrılıq, hüzn yer alan şeirlərində axıcılıq, bir-birindən gözəl obrazlarla oxucular arasında daha möhkəm bağ qurmağa nail oldu. 1980-ci ildə ailəsi ilə Bağdada yerləşsə də, orada baş verən olaylar ucbatından Ankaraya köçməli oldu. Nəsrin Ərbil – İraq türkmən şeirinin solmayan çiçəyi... Başqa adla desək: Yaralı Quşu!

ANAMA

Qapanacaq mı qapılar üzümə
Ayrılacaq mı yollarımız
Buzdan bir dağ çökmüş içimə
Fəsilər döndü
Bahar düşməz oldu pəncərəmə
Günlər rəng dəyişmiş
Gecələr – qorxunc
İçimdən bir şeylər qoparır saxta gülüşlər
Göl-göl, ovuc-ovuc...
Qış gəldi,
Şüşələrə dəydi yağmurlar
Yarpaqlar hüznələrini sərdi pəncərəmə
SİL göz yaşlarını ana
Unutmadım bətnindəki rahat uyğumu
Amma gəl gör
Sonraya saxlama kim olduğumu...

YALNIZLIQ

Günəşsiz bir yolla
Gedirəm ümitsiz yalnız
Sevgisiz bir hava kəsdirmiş ətrafımı
Yaxınlaşır kipriklərimə
Mavilərlə dolu bir səma
Çılpaq yollar qədər
Çılpaq həqiqət

Tamamlayır üzüntümü qətrə-qətrə
Səssizlik ətrafa işləmiş
İliklərimə qədər
Yalnızam dəniz dolusu
Doldurur yuxumu
Gecələrlə dolu bir həsrət
Hər döngə ayrı bir nağıl gizləmədə –
Uzanarkən yollar-yollarca
Uzanarkən addımlar dolusu yorgunluq
Yazılırdı alın yazıma qaralarca
Örtməyə başladı göyüzünü
Qara bir əl
Uzaqlarda
Dilək dolu bir yalnız kaydı
Gözlərim uzaq ulduzla yandı
Gərilməyə başladı düşüncələrim
Köy-köy, umud-umud...

DƏNİZ RÖYASI

Bir şəhər vardı
Gümüşü sularında yaxanırdı günəş
Mövsümlər təzə rənglər
İnsanlar incə zövqlər
Quşlar yeni nəğmələrlə gəlirdi
Dənizi
Dənizlərin ən mavisini
İnsanları həsir-nəsir
Suların dibinə enib
Balıqların nağıllarını dinlərdim
Günlər
Dördnala atlar gətirirdi mənə
Elə ani keçdi ki o mövsüm
Nəfəs-nəfəsə qaldım
Bağçalar soldu birər-birər
Artıq hər kəs öz düşüncəsində
Hər kəs yalnız
Dənizlər mavi deyil
Quşlar dərqli
Və mən qərib
Uzaq bir dəniz xülyasında
Acı həqiqətlər dünyasında

YARALI QUŞ

Biz də torpağında yetişən
Bir sünbülün dənələriydik
Dəlicə ruzigarlar
Diyar-diyar
Məmləkət-məmləkət dağıtdı bizi

Keçdi neçə dörd mövsümlər
Dörd rəng içində
Arzularım
Dəmir çəvrənin içində unudulmuş
Bir aslan hirsini
Əslim
Dədəmin gümüş qılıncının qəbzəsində
Tozlanmış
Bir yanar bir sönər
Yalnız ulduzlu bir səma yuxusu
Aydınlandır dərdlərimizi
Bir gün
Uzaq bir diyardan
Yaralı bir quş gəldi
Halsizdi bitkindi nəfəssizdi
“Onu gördüm” dedi
“Sənin üçün ağlar
Yarası var ırmaq-ırmaq
Dərdləri var dağlar-dağlar
Sənə salam göndərdi
Torpaq qoxulu
Ana kimi isti bir salam
Sonra can verdi yaralı quş
canlanan əməlimə
silkindi sənələr
tozlanmış xatirələrdən
Və qabardı aslan hirsini
Paslanmış dəmirilər arasında
Parladı əslim
Dədəmin gümüş qılıncından
Nəhlər daşdı yol verdi
Genişləndi dostluğu unutmuş dar yollar
Gərildi savaşı illərinin yayı
Ta Kərkükdən Ərbilə qədər

Hazırladı: QARA QAYA

ƏBƏDİ DƏYƏRLƏR

MİXAİL YURYEVIÇ LERMONTOV (1814, Moskva-1841, Pyatıqorsk)

Böyük rus şairi Lermontov...

Bu il cəmi 27 il ömür sürmüş bu “həmişəcavan” şairin doğulduğu gündən nə az-nə çox düz 200 il vaxt ötür. Bu dünyada vur-tut 27 il ömür sürüb, əvəzində 200 il yaddan çıxمامaq böyük hünərdir; axı Tanrı insana necə bir istedad bəxş etməlidir ki, onun sayəsində bu qədər yaşamağı bacarasan?!

Amma o heç yaşadımı?

Bircə göz qırpımı çəkən bunca qısa zamanda onun yazdıqlarına nəzər salanda adamı heyran bürüyür – o, dünyaya yaşamaq üçün deyil, sanki yazıb-yaratmaq üçün gəlmişdi...

1837-ci ildə Puşkinin dueldə öldürülməsindən təsirlənərək “Şairin ölümü” adlı şeir yazmış və nə yazıqlar ki, dönəmin o vaxtkı çar üsul-idarəsi şairin ölümündə əli olanları deyil, şeirdəki suçlamaları onlara atılmış böhtan kimi əsaslandıraraq şairi “işlətdiyi cinayətə” görə Qafqaza sürgün etmişlər. 1937-ci ildə sürgündən sağ-salamat qayıdan Lermontov Peterburqa dönərək, bir-birinin ardınca dərc etdirdiyi şeirləriylə o dövrün ədəbi mühitində geniş rezonans doğurmuş və sənət adamları tərəfindən “Puşkinin sələfi” kimi dəyərləndirilmişdir.

1840-cı ildə Fransanın Rusiyadakı səfirinin oğluyla qatıldığı duela görə yenidən “suçlanmış” və “işlətdiyi cinayət”i bəhanə gətirərək onu Peterburqdan uzaqlaşdıraraq yenidən Qafqaza sürgün etmişlər.

1841-ci ildə sürgündə özünü “yaxşı apardığına görə” təkrar Rusiyaya – Peterburqa dönməyə icazə verilir. Amma yolda xəstələnərək Pyatıqorsk şəhərində bir müddət müalicə alır və elə həmin şəhərdə 1841-ci ilin 27 noyabrında fransız əsgəri Martinovla qarşılaşdığı dueldə öz sələfi Puşkin kimi “öldürülməsi” Rusiyada dərin bir üzüntüyə səbəb olur.

27 yaşında gülləyə tuş gəlməsəydi hələ nələr... nələr... yarada bilərdi!..

Amma iki yüz ili arxada qoyub, əsrlərin o üzündən bu günümüze gəlib çıxmış bircə sözü də köhnəlməyən, bircə ləçəyi də solmayan gül ətirli şeirlərin canlı nəfəsini duyunca, bir daha əmin olursan ki, “o adda, o nişanda, o gözəl gənc cahanda olmayıb”, yox... olub və ən azı, 200 il sonra da olacaq.

Bu il böyük rus şairinin doğulduğu gündən 200 il, Qafqaza, o cümlədən Azərbaycana gəlişindən 177 il, şeirlərinin dilimizə çevrilməsindən isə ən azı 100 il ötür.

Elə bilirik ki, “Xəzər”in oxucularına təqdim olunan bu tərcümələr, böyük şairimiz Vaqif Bayatlı Odərin Lermontova həsr etdiyi şeir, ona Axundovla başlanan böyük Azərbaycan sevgisinin davamıdır.

VAQİF BAYATLI ODƏR

ÖLÜMÜNDƏN SONRA BAŞLAR

ŞAİR ÖMRÜ

Noldu birdən-birə, Mixail Yuryeviç,

İndicə gülürdünüz?!

İndi qəbir tufəng lüləsitək dar,

Xam xəyal!

Elə bilirdiniz hamının Allahı var?!

Mərdlik – dünənin uşağı.

Qatillər – dünyanın yaşadı,

Diz çökün, diz çökün,

cənab Martinovlar!

Bir şair də söndü –

Sevdalar yaşılı, ocaq kösöyü,

Üstündə Allahı, üstündə göyü.

Diz çökün, diz çökün,

cənab Martinovlar!

Fələyin zülmü çox,

Allahın mərhəməti!

Diz çökün!

Kimin günahı var, kimin ahı var,

Dünyanın nə qədər pis sabahı var

Hamsına, hamsına şairlər bayıs

Cənab Martinovlar!

Güllələyin şairləri, sonra diz çökün!

Alın yazısına, qara günə də,

bazarda soğanın qiymətinə də,

bir bəhanə gərək, bir bayıs gərək.

Hamısına, hamısına şairlər bayıs,

Cənab Martinovlar!

Güllələyin şairləri, sonra da diz çökün!

Güllələyin kar qulaqları oxşamayan

təzə sözü.

Ölü damarlara sığmayan

təzə qanı!

Güllələyin Nerudanı, Lorkanı,

Güllələyin lirikanı,

Güllələyib güllələnmək əsridi.

Koroğlu zəncirdə, Qıratı darda,

Dəlləklər gəzirlər karetalarda.

İndi ağlayanlar güləcək gorda,

Gorda ağlayanlar güləcək harda?!

Şairlər ölürlər yaz yağışından,
Arvad qarğışından, qız baxışından.
Dünyanın tələsik yır-yığışından
Günahlı, günahsız şairlər köçür.

Onsuz da öləcəklər, gec-tezi var,
Güllələyin şairləri, cənab

Martınoqlar!

Qəbiristanlıqlar ölüyə həsrət!
Dəlixanalar dəliyə həsrət!

Ancaq tövbə gecəsi
yaralı Puşkinin ayaqlarından öpməyə
yüyürsün Dantes,
ona çatır-çatmaz
qəfil yox olan,
şairin yerindən qalxan
bir məbəd qapısında
səhərəcən böyürsün Dantes;
Sonra yol verməsinlər mələklər,
yol verməsinlər cənab Martınova
yığılan Lermontovu qucaqlamağa.

VƏTƏN

Abbas Səhhətin tərcüməsi (1912)

Mən sevirəm vətənim, amma qərribə sevmək,
Ağlım çatmaz təyin edəm o eşqimin payəsin.
Nə qan töküüb qazanılmış şöhrətinə güvənmək,
Nə kibr ilə dolu olan etibarın sayəsin.
Nə qaranlıq, mübhəm, qədim rəvayətin istərəm,
Bu şeylərin heç birisi xatirimi şad etməz.

Çox sevirəm.

– Nədən ötrü?

Mən özüm də bilmirəm.
Onun sərin yaylaqların, könül necə yad etməz.
Qalın, gözəl meşələrin, dərya kimi çayların,
Arabaya minib gündüz çaparaq yol getməyi,
Tikiş tikən anaların ləzzətli laylayların,
Kəndin titrək odlarına gecə nəzər etməyi.
Od vurulmuş küləşlərin göyə çıxan tüstüsün,
Qışlaqlardan yaylaqlara köçüb gedən elləri.
Dərzlərlə dolu olan xırmanların istisin,
Axşam çağı yavaş-yavaş əsən sərin yelləri.
Mən görürəm küləş ilə örtülmüş bir qazmanı,
Arxasında kotan ilə sürülmüş bir yamacı.
O ətrafda xeyli tanış olmadığım insanı,
O təpənin lap başında bir cüt yaşıl ağacı.

Nə vəqt ki, kəndimizdə olur bayram axşamı,
Bir hampanın doqqazına gəlib cəm olur hamı.
Çox sevirəm cavanların gülüb danışmaqların,
Bir-birilə xırda uşaqların oynaşmaqların.

YELKƏN

Hüseyn Arifin tərcüməsi (1977)

Mavi dənizdəki dumanlıqlarda
Bir yelkən ağarır, bir qərib yelkən...
Nədir aradığı uzaq diyarda?
Niyə didərgindir öz ölkəsindən?

Ləpələr oynayır, külək açıb dil,
Dönür dor ağacı, yaman kökdədir.
Əfsus, o, səadət eşqində deyil,
Nə də səadətdən qaçıb yan gedir.

Altında şəfəqdən işıqlı zolaq,
Üstündə günəşdən qızıl naxışlar.
Fırtına axtarır, fırtına ancaq
Guya fırtınada bir rahatlıq var.

Ömrün sülh çağında bu çərxi-fələk
Məni ayırdısa, a dağlar, sizdən,
Ömürlük bəs imiş bircə yol görmək;
Odur ki, yurdumun nəğmələritək
Sevirəm Qafqazı mən.

İtirdim anamı lap körpəlikdə;
Çöldə qürub vaxtı sanıram hərdən,
Səsini əks edir dağlar o yerdən;
Könlüm həyan tapır qayalı dikdə;
Sevirəm Qafqazı mən.

Ötən xoş günlərim sovuşdu yeltək,
Beş ilim çay kimi axdı dərədən.
İlahi gözləri sizdə görəndən
Çırpınır hələ də sinəmdə ürək:
Sevirəm Qafqazı mən.

DİLƏNÇİ

Monastır yanında durmuşdu tində
Yeməksiz, içməksiz quru bir bədən.
Bu müqəddəs yerdə, əzab içində
Sədəqə umurdu gəlib-gedəndən.

Bir parça çörəkçün gözündə kədər
Yazıq əl açırdı ona, gah buna.
Bir də gördüm, yoldan keçən bir nəfər
Yastı bir daş qoydu onun ovcuna.

Səndən sevgi umdum beləcə mən də,
Ağladım, yalvardım, “açdım ovcumu”.
“Daşla” əvəzlədin “çörəyi” sən də,
Ömürlük məhv etdin ən saf duyğumu.

VƏSİYYƏT

Mahir N.Qarayevin tərcüməsi

Gəl əyləşək, qardaşım,
Gəl dərdləşək bir qədər:
Mən ömrümü yaşadım,
Lap az qalıb deyirlər!
Evə gedirsən, ancaq
Nə deyim... bir sözüm yox;
Mənə canı yanacaq
Orda bircə kəsim yox.

İşdir, əgər bir adam
Gəlsə, soruşsa məni...
De ki, yaralanmışam,
Güllə dəlib sinəmi;
Qurban getmişəm çara,

Həkimlər də xamdı de;
Bir də doğma diyara
Məndən çoxlu salam de.

İnanmıram indiyə
Atam, anam sağ olsun...
Sağ olsalar da, niyə
Dərdim təzə dağ olsun;
De ki, işdə-gücdədir,
Çox tənbəldir yazmağa,
Alay da yürüşdədir –
Gözləməsinlər daha...

Bir də qonşu qız... ancaq
Biz ayrılan nə vaxtdır!..
Məni soruşmayacaq,
Yox, gözləmə, nahaqdır...
Sən danış, qoy dinləsin,
Boş qəlbə yanmayasan;
Qoy ağlasın, inləsin...
Nə var ki, bundan asan!

Hazırladı: Əlisəmid Kür

KLASSİK HEKAYƏLƏR

İspaniya Kral Akademiyasının üzvü (1957), ədəbi yaradıcılığı 1989-cu ildə Nobel mükafatına layiq görülmüş ispan yazıçısı Kamilo Xose Sela (1916-2002) XX əsr dünya ədəbiyyatında xüsusi çəkiyə malik “Arı yuvası” və “Paskual Duartenin ailəsi” romanlarının müəllifi kimi məşhurdur. Görkəmli sənətkarın bu iki əsəri ispan ədəbiyyatını yeniləyən romanlar sayılır.

Senzura yazıçının ilk romanına qadağa qoyduğundan “Paskual Duartenin ailəsi” kiçik tirajla Argentinada çap olunmuşdu. Lakin roman çox qısa müddətdə böyük populyarlıq qazandı. Müharibədən sonrakı nəsil bu kitabı “həyat dərslisi” kimi mütaliə edirdi. Tək bircə faktı qeyd etmək yetər ki, artıq ispan ədəbiyyatının klassik əsərləri sırasına daxil edilmiş “Paskual Duartenin ailəsi” ayrı-ayrı ölkələrdə yüz otuz dəfə (öz ölkəsində səksən dəfədən artıq!) nəşr edilməklə bu günə qədər İspaniyada əcnəbi dillərə tərcümə olunmuş kitabların siyahısında birincidir.

Ümid edirik ki, yaxın vaxtlarda Kamilo Xose Selanın dünya şöhrətli romanları doğma dilimizə də çevriləcək. Hələlik, yazıçının bir hekayəsini “Xəzər”in oxucularına təqdim edirik.

BLANŞAR KÜÇƏSİNDƏ SİRLİ QƏTL

(hekayə)

Taxta qıçından canlı şam ağacıtək sarımtıl və bulanıq qatran süzülən Joaken Bonom içəri keçib, arxasınca qapını çəkdi.

– Bir şey tapdın?

– Yox.

Şüşə gözündən qabaqlar olduğu kimi sarımtıl və bulanıq maye süzülən arvadı Mençu Agirresabala əməlli-başlı hirsləndi; arvadın gözünü doğmaca qardaşı Fermin hələ Bordoda ispanka epidemiyasının tüğyan elədiyi günlərdə vurub çıxartmışdı

Qış mövsümləri Tuluzanı büsbütün qaramat basır. Hava tez qaraldığından qaz fənərləri elə axşamdanca yandırılır; uzaqlardan atılmış uşaqların zığlıtısını andıran şarmanka səsləri gəlir; kafələrin pəncərəsinə qırqınlı pərdələr çəkilir; zirək qadınlarsa artıq heç nəyə yaramayan köhnə-kürüş məişət əşyalarını toplamaqçün dəridən-qabıqdan çıxırlar. Bir daha xatırladaq ki, Tuluza çox kədərli, çox cansıxıcı yerdi; belə yerlərdə isə, aydın məsələdir ki, adamın fikri də dağılıq olur – bir də gördün basıb əzdilər.

Joaken Bonom xeyli peşə dəyişmişdi: şaxtaçı, qrimçi, aptek firmasının ticarət agentı, piyada qoşunu serjantı, monarxist, bank quluqçusu, vergiyiğan, hətta Arkasonada jandarm da işləmişdi. İşləyib bir neçə min frank yığandan sonra belə qərara gəlmişdi ki, evlənsin. Amma qərar verməzdən qabaq yaxşı-yaxşı fikirləşmişdi (kəbin ciddi məsələdir!), xeyli düşünüb-daşınmışdı, öz ağına çox da bel bağlamayıb, hətta özgələrlə də məsləhətləşmişdi. Və yalnız bundan sonra, el arasında deyildiyi kimi, şeytanın qıçını qırmışdı.

Xalis ifritə olan Mençu çox yöndəmsiz, yekəpər, yekəburun, keçəl, qırmızısiyə bir arvaddı, həm də elə müzürdü ki, hətta bir dəfə öz doğmaca qardaşı (əsla ifritəyə-filana bənzəməyən!) Fermin hirsindən onun bir gözünü vurub tökmüşdü.

Ağıllarına həmişə səfeh şeylər gətirən mənzil sahibləri axır vaxtlar Ferminin uşaqbazlığından şübhələnib, onu gözümçixdiya salmışdılar, cahıl oğlan da bu dedi-qoduların ucbatından axırda Aspetiyanı tərək etməyə məcbur olmuşdu. O vaxt Ferminin on doqquz yaşı vardı. İki il keçəndən, bacısının gözünü tökəndən sonra isə Bordodakı balaca “Müzett” yeməxanasında məşhur bir aktrisanı təqlid etmişdi. Fermin həmişə xarici araq içir, *“L'amouret le printemps”*⁷⁴ mahnısını zümzümə edir, qaşlarını da aldırırdı.

Ömrü boyu heç bir bəd təsadüfdən gileylənməyən Joaken ayağını toydan az sonra, çox səfeh şəkildə itirmişdi – Bayonnadan gedərkən qatarın altına düşmüşdü. Düzdür, Joaken and-aman eləyirdi ki, guya qatarın altına onu arvadı itələyib salıb, amma çox güman ki, elə özü yıxılmışdı, çünki həmin gün bərk kefliydi. Hər necə olsa, o gündən Joaken ayaqsız qaldı və şam ağacından protez ayaq hazırlanana qədər yazıq az əziyyət çəkmədi.

Arvadını Joaken lap hamının gözü qabağında da günahkar çıxarırdı və tamamilə gözlənilən idi ki, nə vaxtsa dalından təpik ilişdirib biryolluq evdən qovsun. Təpik məsələsini xəyalında çox düşünmüşdü, di gəl, bu işin onu ciddi narahat edən bir əmması vardı – qorxurdu ki, təpik elə xam xəyal olaraq qalsın. “Bu nə kişilikdir axı, – yazıq heç cür toxtamaq bilmirdi, – arvada təpik ilişdirmək üçün gərək yanında həmişə bir cüt stul hərələsən!..”

Mençu ərinin şikəstliyini lağa qoyub, kişini açıq-aşkar ələ salırdı, Joaken isə arvadını qarğıya-qarğıya axırda hirsindən hətta ayağının ağrısını da unudurdu. Özü də o ayaq ki, olsa-olsa, aparıb zibilliyə tullamışdılar. Bu neçə vaxtda Joaken nə illah eləsə də, ha cəhd göstərsə də, ayağının hara yox olduğunu öyrənə bilmədi.

– Axı onu neylədilər?

Zibillikdə bir parça ətə göz yummaq göründüyü qədər də asan məsələ deyil – Fransa mədəni ölkədir, ola bilsin jandarmlar ayağı tapıb, xəstə bir tifil kimi əskiyə bükərək prefekturaya aparmışdılar. Komissar da dişqurdalayanı ağızından çıxarıb, xidməti kürsünün kəlləçarxında qərar tutan mütəbər zatlara məxsus bir təbəssümlə tələsmədən bığlarını tumarlamış, sonra masanın siyirməsindən lupanı götürüb (lupada isə napnazik tük belə məftil yoğunluğunda görsənir!) gəmi kimi qaltaq, ev qulluqçuları kimi burunlarını hər yerə soxmağı xoşlayan jandarmlarına üz tutaraq mənalı-mənalı demişdi:

– Aydındır, uşaqlar, aydındır...

Jandarmlar isə, heç şübhəsiz, bu etimaddan xoşallanaraq bir-birinin üzünə baxmışdılar. Dəhşət! Bəzi fikirlər sadıq tulalar kimi əl-ayağımıza dolaşib bizdən əl çəkmir, bəzi fikirlər də əcaib kabuslar kimi canımıza daraşib bizə olmazın əzab verirlər. Belə şeylərin dərinliyinə varanda adam özünü istər-istəməz narahat hiss edir.

Jandarmlara nəzər salmaq.

Jandarm heç də Roma papası deyil; bəzən o da səhvə, yanlışlığa yol verə bilər. Bax onda bizim işlərimiz fırıqdır. Jandarm bizi komissarın yanına çəkib gətirər, ancaq komissar da axı Roma papası deyil! Və bu minvalla axırda biz barmaqlıqlar arxasında, qızdırmanın tüğyan elədiyi dəmir qəfəsdə peyda ola bilərik.

⁷⁴ Məhəbbət və bahar (fran.)

Yeri gəlmişkən, yoldan ötənlərdən od istəməyi jandarlara öz vicdanları qadağan eləyir. Bizim nələr çəkdiyimizi onlar çox yaxşı bilir, çox həssaslıqla duyurlar; ancaq neyləsinlər, vicdan buna rəvac vermir. Jandarmların dediyindən belə çıxır ki, guya qanunda belə bir şey yoxdur, ona görə də...

Ən pisi – adamın öz gərəksizliyinə tədricən inanmasıdır. Əgər adam öz gərəksizliyinə, yararsızlığına dərhal inanırsa, heç bir qorxusu yoxdur – demək, dərhal da unudacaq; yox, əgər bu fikrə tədricən gəlib çıxırsa, onda işlər xarəbdır. Daha heç kim bu fikri onun beynindən çıxara bilməz; bundan sonra günbəgün üzülməyə, sınıxmağa başlayacaq, cinayətkarların qənimi olan yuxusuzluq ona aman verməyəcək, axırına çıxacaqdır. Bir sözlə, hesab elə ki, beləsinin işi artıq bitib.

Joaken Bonom bu cür ağır fikirlərdən xilas olmaq istəyirdi. Daha doğrusu, bəzən istəyirdi, bəzən də taxta ayağını nəvazişlə sıgallaya-sıgallaya və cib bıcağını çıxarıb üzərində öz inisialını cıza-cıza fikrini dağıdırdı.

– Lənət sənə, kor şeytan! Ayağın olmaya, amma yenə kişi sayılasan! – deyib özünü inandırmağa çalışır, sanki burasını daha dərinədən anlamaq istəyirdi. Sonra da düşünürdü: bax Ferminin hər iki ayağı salamtdı, amma nə fayda?

Estrada artisti olan qaynından Joaken çox da xoşlanmırdı: onun fikrincə, bədbəxt o adamdı ki, nə kişi kimi kişidir, nə arvad kimi arvad. Fermin Tuluzaya gələrkən, Joaken gecələmək üçün ona öz evində yer versə də, qayını ilə çox saymazıyana davranır, bəzən lap açıq-aşkar ədəbsizlik edirdi. Növbəti iyrenclik Ferminin qulağına çatanda o, qəzəbindən fısıldamağa başladı və yeznəsi barədə düşüncələrini onun gözü üçün söyləməkdən özünü güclə saxladı. Bacısı isə acığa düşüb bildirdi ki, bəs gözü öz-özünə çıxıb düşüb.

Mənçu qardaşına xüsusi rəğbət göstərirdi: hər axşam dalına düşüb onun ardınca “Xo-xo” kafesinə yollanır, Ferminin çıxartdığı bütün oyunlara olmazın həvəslə, ləzzətlə tamaşa eləyirdi; qonşu arvadların qabağında öz artist qardaşıyla əməlli-başlı qürrələnilir, hər axşam göbələkdən növbənöv xörəklər hazırlayırdı ki, bunları da Fermin çox xoşlayırdı.

– Siz heç görmüsünüz Rakeli o necə yamsılayır? Görmüsünüz Pavlovanı necə yamsılayır? Mistengettin, Arxentinanın oyununu qardaşım necə çıxarır, görmüsünüz?

Qonşu arvadlar ağızlarını ayırıb həsədlə Mənçuya baxır, düşünürdülər ki, kaş bizimkilər də artist olaydı. Sonra da hərəsi özlüyündə utana-utana fikirləşirdi: mənim Raulum yangınsöndürəndir... mənim Pyerim cənab Lafenetin prikazçikidir... Etyen neçə ildir madmazel d'Alasın atlarını qaşovlayır... Yox bir! Bircə səhnələri çatışmırdı; bircə o qalmışdı ki, səhnəyə çıxıb camaatın qabağında özlərini rüsvay etsinlər! Və Raulun “Cənab Petronun rayoku”nda l(**rayok –xalq teatri**) necə süzməsini, Pyerin “Petruşka” baletində cəld fırlanmasını, Etyenin isə – ölən qu quşunun! – barmaqlarının ucunda nə cür rəqs etməsini təsəvvürlərində canlandırır xəyalən gülümsünürdülər... Yöndəmsizlər!

Borclu qalması deyə, hərdən qonşular deyirdilər ki, bəs guya Fermini (afişalarda onun adı “**Garçon Basque**”⁷⁵ kimi gedirdi) görüblər, bununla da başlarına iş açırdılar: Mənçu dərhal arvadların üstünə şığıyıb onları bir küncə qısnayır, sorğu-suala tutur, karıxmış arvadlar Ferminin dahi olduğunu söyləməyincə onlardan əl çəkmirdi. Joaken isə, əksinə, Garçon'a xüsusi rəğbət bəsləmirdi, Mənçuya da tez-tez eşitdirirdi ki, indən belə öz çardağında onun artist qardaşına yer vermək fikrində deyil.

– Mənim evim kasıb, ancaq namuslu evdir. O gədənin burda yaşaması dedi-qoduya səbəb olacaq, görərsən!

Mənçu ipə-sapa yatmır, dil-boğaza qoymadan dönə-dönə deyirdi ki, bəs qonşular onun heç vecinə də deyil; öz yanında qardaşına sığınacaq verməyə isə hər bir bacının tam ixtiyarı var, üstəlik də, otaqları kifayət qədər genişdir və Ferminə yer gen-bol çatır.

Ancaq bu axırıncı sözlər ağ yalan idi, çünki otaqda genişlik dediyin şeydən əsər-əlamət yox idi. Mənçu isə (sevgidənmi, ya başqa səbəbdənmi) öz fikirlərini əsl xristian səbri ilə aydınlaşdırın ərinə zərrəcə məhəl qoymur, sözlərini eşitmək belə istəmirdi.

Əslinə qalsa, Blanşar küçəsində qonaq saxlamağa bircə dənə də münasib mənzil tapmazsan. Küçə ensiz, balaca, çirkli və darısqaldı; küçəni hər iki tərəfindən sıx-sıx əhatə edən evlərsə divarlarında yalnız illərin və axıdılmış qanların izini saxlayan boz təbəqə ilə örtülmüşdü. Joakenin qərar tutduğu on yeddi

⁷⁵ Basklı oğlan (*fran.*)

nömrəli üçmərtəbə evin hər qatında iki otaq vardı; çardaqda isə, daha doğrusu, çardağın ön tərəfində (arxa tərəfə köhnə-kürüş şeylər atılırdı) bədbəxt Bonomlar yerləşmişdi.

Alt mərtəbənin soldakı otağında istifadə olan poçt məmuru L'Epinar və onun ər üzü görməyən, heç kəsə qoşulub qaçmayan, kilsəyə ayaq basmayan, heç yerdə işləməyən on bir qızı; sağdakı otağında isə işi-peşəsi bilinməyən şişman Düran cənabları ilə həmişə pilləkəndə durub qonşuların üzünə gülümsəyən və qanlı bəlğəm tüpürən pozğun qadın İvett məskunlaşmışdı.

İkinci qatın solundakı otaqda hardansa topladığı pişik və tutuquşuların əhatəsində gün keçirən cənab Fruatan; sağ tərəfdəki otaqda isə üst-başından kükürd iyi gələn və alver edilməsi mümkün olan hər şeylə, bəzən hətta mümkün olmayan şeylərlə də alver edən cənab Qaston Oliv Levi qalırdı.

Üst qatın sol mənzilində musiqi müəllimi cənab Jan-Lui Lopes yaşayırdı; sağ mənzilin sakini isə həmişə ləçək bağlayan, həmişə ərindən dəm vuran (deməsinə görə, guya əri artilleriya mayoru idi) və həmişə fəsillərdən, bahaçılıqdan, bir də əliyəri ev qulluqçularından gileylənən madam de Berjerak-Monsuri idi.

Və nəhayət, az öncə qeyd etdiyimiz kimi, evin çardağını Mençu Agirresabala ilə onun şikəst əri Joaken Bonom tutmuşdu; ər-arvad birtəhər çardağın ön tərəfinə yerləşmişdilər. Onlar yeməyi pılətədə bişirir, pılətəni isə yonqarla qızdırırdılar, belə ki, tüstüdən həmişə gözləri yaşarırdı. Çardağın qapısı çox alçaq – adam boyundan da aşağı idi və içəri girmək üçün bir az əyilmək lazım gəlirdi. Joaken qapıdan girib-çıxarkən öz yeganə ayağının üzərində elə incə tərzdə aşağı əyilirdi ki, adam gülməkdən özünü güclə saxlayırdı. Və indi, artıq bizə məlum olduğu kimi, o, içəri keçib arxasınca qapını çəkdi.

– Bir şey tapdın?

– Yox.

Hər iki ayağının salamat olduğu əyyamlarda Joaken çoxlu peşələr dəyişmişdi; indi isə, iki ayağından birinin qaldığı və işləmək hava-su kimi zərurətə çevrildiyi bir vaxtda bekar qalmışdı, özü də hər dəqiqə gözlənilən idi ki, arvadı və əşyalarıyla birgə küçəyə atılsın.

Joaken hər gün iş axtarışına çıxırdı, amma hamısı da əbəs yerə; bütün zəhməti hədəf gedirdi. Düz iyirmi beş gün qabaq onu nimdaş mallar dükənində hesabdar götürmüşdülər, di gəl, Joaken dükanda vur-tut ikicə gün işləmişdi – bütün ömrünü özgələrin cır-cındası içində qurdalanmaqla keçirən, görünür, elə bu səbəbdən də qəlbinin dərinliklərində mənəvi ehtiyaclarla bir tikə həssaslığı qalmayan dükən sahibi cənab Bertelemi, necə olmuşdusa, şeir quraşdırdığı yerdə qəfildən Joakenin üstünə gəlib çıxmış, dərhal da onu işdən qovmuşdu.

Joaken bu gün də, əvvəlki günlərdə olduğu kimi, çardağa əliboş, üstəlik, həmişəkəndən daha acıqlı qayıtmışdı. Və artıq bizə məlum olduğu kimi, arvadı da əməlli-başlı hirsələnmişdi.

Komissar dəniz ilbizitək darıxır və gileylənirdi:

– Tuluzada hadisə baş vermir!

Və heç də yalan demirdi – Tuluzada həqiqətən tam sakitlik hökm sürürdü. Bəyəm oğurlanmış pul kisəsi və bir cüt qotur toyuq haqqında iş araşdırmaq rəsmi qulluğun otuz yeddinci sənəsində ona yaraşardımı?

– Tfu, səni! Bir qırıq da maraq qalmayıb! Bu lənətə gəlmiş Tuluzada hadisə baş vermir ki, vermir!

Bayırda narın yağış çisələyir, ətrafın qəmginliyi adamda elə təəssürat yaradırdı ki, elə bil bütün şəhər yuxusuzluğa mübtəla olub. Bəlli məsələdir ki, cansıxıcı yerlərdə fikirlər də kədərli və dağınıq olur – bir də gördün basıb əzgilər.

Qara müşəmbə plaşlı jandarmırlar həmişəki qayda ilə küçədə o baş-bu başa gedib-gəlir, narın yağış damcıları yenə onların qalın bığlarının ucunda xırdaca muncuq dənələritək parəldayırdı. Gör neçə vaxtdı komissarın xoş sədası qulaqlarını oxşamırdı:

– Aydındır, uşaqlar, aydındır!

Bu sözlərsiz isə gəmilər qədər köhnə, ev qulluqçuları tək hər şeylə maraqlanan jandarmırlar sınıxırdılar.

Elə bu zaman ikicə məhəllə yuxarıda (dünya burun dəsmalı qədər kiçikdir!), Blanşar küçəsindəki on yeddi nömrəli üçmərtəbə evin çardağında vaxtilə xeyli peşələr dəyişmiş, hazırda isə həm ayaqsız, həm də işsiz qalmış Joaken Banomla onun keçəl, müzür, yekəpər, şüşəgöz arvadı Mençu Agirresabala bərk çəkişir, Fermin də onlara baxa-baxa papirosunu sümürürdü.

– İşdən qorxursan, vəssalam! Ona görə iş tapmırsan...

Joaken səbrini basıb dillənmədi. Mençu təzədən qızıışdı:

– Tapanda da ikicə gündən sonra mitilini atırlar bayıra! Bu yaşda, üstəlik, qoltuqağacıyla işdən qovulmaq! Özü də gör nə üstündə, məktəb uşağı kimi şeir üstündə qovulursan!

Belə hallarda Joaken öz əqidəsinə sadiq qalaraq susur və heç vaxt mübahisəyə girişmirdi. O, adətən, canı boğazına yığılana qədər dözüür, axırda bir cüt stul götürüb təpik ilişdirməyə hazırlaşır. Bəzən təpik sadəcə olaraq zərurətə çevrilirdi; Mençu tədrisən səsini qısır və pəsdən deyinə-deyinə çardağın bir küncünə çəkilib zarımağa başlayırdı.

Fermin bir neçə dəfə istəmişdi ki, qalxıb araya girsin, təpiyin qarşısını alsın, ancaq sonra fikrindən daşınmışdı və belə qərara gəlmişdi ki, özgə işinə qarışmaq hər halda yaxşı hərəkət deyil.

Joaken hələ yerindən tərpənməmişdi, Mençu isə qızıışıb özündən çıxmışdı; arvadın şüşə gözündən ispanka epidemiyası zamanı Bordoda itirdiyi xalis gözündən axan kimi sarımtıl və bulanıq maye süzülürdü, özü də həmişəkindən fərqli olaraq, bu damcılar bir qədər cəhriyyəyə çalır (kim bilir, bəlkə ora qan qarışmışdı?!). Fermin qorxudan əsə-əsə eləcə oturub işin gedişatına baxsa da, qarışmağa cürət eləmədi, çünki Mençunun qəzəbi artıq öz həddini keçmişdi. Qorxudan sapsarı saralmış estrada artisti həmin an başqa bir evdə olmaqdan ötrü lap nə istəsəydin verməyə hazırıdı.

Komissarın heç ağına da gəlməzdi ki, bir neçə dəqiqədən sonra Tuluzada ömür-billah görünməmiş (amma ona yamanca ehtiyac duyulan!) bir hadisə baş verəcək. Uzaqbaşı, o indi ya pivə içir, ya şahmat oynayır, ya da doktor Sent-Rozali ilə siyasətdən gap edirdi; ancaq qətiyyənlə düşünür, xəyalından belə keçirmirdi ki, heç bir hadisə baş verməyən və bu səbəbdən də günlərin son dərəcə maraqsız keçdiyi Tuluzada lap elə indicə – rəsmi xidmətin otuz yeddinci ilində! – onun zəkasına layiq əsl iş başlanacaq.

Joaken son həddə çatıb yaralı canavar kimi güc-bəla ayağa qalxdı (baxanda adamın ürəyi qana dönürdü!), stullardan yapışıb yırgalandı və – taraqla! – arvada təpik ilişdirdi. Göz qırpımındaca zərblə divara çırpılan Mençunun şüşə gözündən qarmağa oxşar nəşə qopub düşdü; deyəsən, təpik arvadın düz hülqumundan tutmuşdu...

Mençunun tək ayaq üstə nə cür fırlandığını görəndə Joaken əməlli-başlı xoflandı, stulları buraxıb səntirlədi və peysəri üstə guppultuyla yerə sərildi. Garcon Basque də bərk qorxmış halda dərindən otaqda vurnuxmağa başladı; nəhayət, qapını tapıb özünü bayıra atdı və üzəşəşi götürüldü. Birinci mərtəbənin pilləkənində rastlaşdığı İvett onun üzünə gülümsəyə-gülümsəyə:

- Au revoir, **Garcon Basque**,⁷⁶– dedi.

Fermin kəndəri hoppanıb keçərkən cənab L'Epınarın heç vaxt ər üzünü görməyən, heç kəsə qoşulub qaçmayan, kilsəyə ayaq basmayan, heç yerdə işləməyən və heç kəsə xeyri dəyməyən iki gözəlçəsi də bir ağızdan İvettin sözlərini təkrarladılar:

– Au revoir, Garcon Basque.

Garcon Basque nəfəsi qarala-qarala var gücüylə hara gəldi qaçır. Roma papası olmayan və səhv etmələri tamamilə mümkün görünən jandarmlar onu tutub saxlayanda narın yağış hələ də yağmağında idi...

“*La Poste de Toulous*” qəzetinin axşam buraxılışı yağlı bir başlıqla bəzədilmişdi: **BLANŞAR KÜÇƏSİNDƏ SİRLİ QƏTL!**

Roma papası olmayan və səhvə yol vermə ehtimalı tamamilə mümkün sayıla biləcək komissar gülümsündü:

– Blanşar küçəsində sirli qətl! – Və etinasızcasına əlavə etdi: – Eh, jurnalistlər, jurnalistlər!

Sevincdən jandarmların üzünü işim-işim işıldayırdı; komissar yenidən onlara üz tutmuşdu:

– Aydındır, uşaqlar, aydındır! Bu da estrada artistləri! Tövbelətmə olsun deyə, mən onların hamısını dama basardım!

⁷⁶ Xudahafiz, baskılı oğlan (*firəngcə*)

...Dəmir barmaqlıqlar arxasındakı qəfəsdə qızdırma tüğyan edir, Garcon Basque isə buna heç cürə öyrəşə bilmirdi. O, çamadanın üstündə oturub saatları, günləri, həftələri, ayları bir-bir yola salırdı. Ancaq ilin necə ötdüyünü görə bilmədi...

YADDAŞ

“Məni qadınlar da sevmir axı...”

Bu yaddaş güzgüsündə rəssam Korovinin xatirəsi yazıçı Çexovun gənclik və ahıllıq yaşantıları baxımından çox maraqlıdır. Utancaq, həssas, qayğıkeş Çexovun ömrünün sonlarında “Məni qadınlar da sevmir axı...” yanğısıyla dediyi sözləri həm də dahi yazıçının keçirdiyi sarsıntılardan xəbər verir.

K.A.KOROVİN

Rus dilindən çevirdi: Zahid Sarıtorpaq

ÇEXOVLA GÖRÜŞLƏRİMDƏN

I

Səhv etmirəmsə, bu görüş 1883-cü ildə olmuşdu.

Moskvada Dyakov və Sadovı küçələrinin kəsişməsində “Şərq nömrələri” adlı bir mehmanxana vardı, amma nəyə görə məhz “Şərq”? – bəlli deyil... Bu nömrələr ən ucuz mebellərlə təchiz olunmuşdu. Əsas girəcəkdə baş qapı kip örtülsün deyə üç kərpicli iplə bağlayıb yuxarıdan asmış, qapının arxasına bərkitmişdilər...

Alt mərtəbədə Anton Pavloviç Çexov, ikinci mərtəbədə isə Rəssamlıq, Heykəltəraşlıq və Memarlıq Məktəbinin hələ o zaman şagirdi olan İ.İ. Levitan yaşayırdı.

Bahar fəslidi. Biz Levitanla Myasnitskidən – məktəbdən gəlirdik, rəsm üzrə üçüncü və sonuncu imtahandan sonra mən – portret, o isə mənzərə janrına görə gümüş medal almışdıq.

Mehmanxanaya daxil olunca Levitan mənə dedi:

– Gəl Antoşaya baş çəkək...

Anton Pavloviç qalan otaq papiros tüstüsüylə doluydu. Stolun üstünə samovar qoyulmuşdu. Elə oradaca qalac, kolbasa, pivə vardı. Divanın üstü vərəqlərlə, mühazirə dəftərləriylə doluydu; Anton Pavloviç universitetdə həkimlik üzrə buraxılış imtahanlarına hazırlanırdı.

O, divanın bir qırağında oturmuşdu. Əyninə boz rəngli gödəkcə geymişdi. O zamanlar tələbələrin çoxu belə gödəkcələr geyirdilər. Otaqda ondan başqa tanımadığımız gənclər – tələbələr vardı.

Onlar ucadan danışır, mübahisə edir, çay, pivə içir, kolbasa yeyirdilər. Anton Pavloviç oturub susur, aradadır ona ünvanlanan suallara cavab verirdi.

O yaraşılıq idi. Üzü geniş və aydın, gözləri gülümsərdi. Kimləsə söhbət edəndə, bəzən qarşısındakı danışan adama diqqətlə baxır, sonra başını aşağı salıb, xüsusi bir tərzdə mülayim-mülayim gülümsəyirdi. Bütün görünüşü adamda inam hissi oyadırdı. Gəncliyinə, cavanlığına baxmayaraq, hələ o zaman yaxınlaşıb gerçəyi soruşmaq, dərdin, ələmin nədənini öyrənmək, qəlbinin dərinliklərində bəslənənləri etibar etmək istədiyin mehriban bir baba təsiri bağışlayırdı. Anton Pavloviç sadə və təbii idi, süni və müştəbeh deyildi. Onun fitri təvazökarlığı, xüsusi ölçü-biçi hissi, hətta utancaqlığı daim duyulurdu.

Baharın günəşli günlərindən biriydi... Levitanla mən Anton Pavloviçə Sokolnikə getməyi təklif etdik.

Aldığımız medallar haqda söhbət açdıq. Oradakı tələbələrdən biri soruşdu:

– Siz onu boynunuzda gəzdirəcəksiniz? Qapıcılar kimi?

Levitan ona cavab verdi:

– Yox, bu medalları gəzdirmirlər... Bu, sadəcə, elə-belədi... Məktəbi bitirəndə fərqlənmə nişanı kimi verilir.

– Sərgilərdə itlərə verildiyi kimi... – deyə başqa bir tələbə əlavə etdi.

Anton Pavloviçlə müqayisədə bu tələbələr ayrı cür idi. Onlar çox höcətləşir və hər şeyə özünəməxsus müxalif mövqe göstərirdilər.

– Əgər sizin məsləyiniz yoxdusa, – tələbələrdən biri Çexova müraciətlə dedi, – siz yazıçı ola bilməzsınız.

– Məsləyim yoxdu demək olmaz, axı, – bir başqası bildirdi, – mən hətta başa düşə bilmirəm, necə ola bilər ki, məsləyiniz olmasın.

– Mənim məsləyim yoxdu, – Anton Pavloviç cavab verdi.

– Siz məsləksiz bir insan olduğunuzu deyirsiniz... Bəs əsəri ideyasız necə yazmaq olar? Sizin ideyanız yoxdu?

– Nə ideyam var, nə məsləyim... – Çexov cavab verdi.

Tələbələr höcətləşirdilər. Onlar açıq-aydın Anton Pavloviçdən razı deyildilər. Götürdükləri istiqamətin didaktikasına, ideoloji və ibrətamizlik xəttinə onun cavab vermədiyini göz önündəydi. Onlar təsir etmək və öyrətmək istəyirdilər. Sanki onlar hər şeyi bilir, hər şeyi başa düşürdülər. Anton Pavloviç üçünsə bütün bunlar, görünür, çox darıxdırıcıydı.

– Sizin hekayələriniz kimə lazımdı? Onlar nəyə aparıb çıxaracaq ki? Nə müxalifliyi var, nə ideyası... Məsələn, siz “Russkie vedomosti”yə gərək deyilsiniz. Bəli, yazdıqlarınız əyləncədi yalnız...

– Yalnız əyləncədi, – Anton Pavloviç cavab verdi.

– İcazə verin soruşum, niyə siz Çexonte imzası işlədirsiniz? Belə bir Çin təxəllüsü nəyə gərəkdi?

Çexov gülümsündü.

– Ona görə ki, – deyə tələbə sözünə davam etdi, – siz tibb doktoru olanda, bir vaxt ideyasız və etirazsız yazdıqlarınıza görə vicdanınız rahat olacaq...

– Doğru deyirsiniz... – gülməyə davam edən Çexov cavab verdi. – Gəlin Sokolnikiyə gedək... Gözəl gündü... Orada artıq bənövşələr çiçəkləyir... Təmiz hava... bahar...

Biz Sokolnikiyə yollandıq.

“Krasniye voroti”dan konkaya mindik, “Krasniy prud”un, vağzalların, qırmızı-yaşıl dəmir damları olan taxta evlərin yanından ötdük. Biz Moskvanın kənarıyla gedirdik...

Levitani yarımçıq söhbəti davam etdirdi.

– Necə bilirsiniz, – dedi, – bax, mənim də heç bir ideyam-filanım yoxdu... Mən rəssam ola bilərəm, ya yox?

– Mümkün deyil, – tələbə cavab verdi, – ideyasız insan heç nə edə bilməz...

Levitani tələbəyə:

– Siz lap timsahsınız! – dedi. – Mən indi neyləməliyəm? Atmalıyam sənətimi?

– Atmalısınız...

Anton Pavloviç gülərək söhbətə qarışdı:

– O, rəssamlığı necə ata bilər, axı? Yox! İsaak hiyləgərdir, atmaz... O, boynundan asmağa medal da alır... İndi isə Stanislavı gözləyir... Stanislav isə balaca məsələ deyil... Elə beləcə də adlanır: Stanislav... Əngimə ilişdirmə haa...

Biz gülüşdük, tələbələr incidi.

– Əgər mən günəş altında şam ağacını, baharı çəkmək istəyirəmsə, hansı ideyadan söhbət gedə bilər, hə?

– Lütfən... başa düşürsünüz? Şam ağacı bir materialdır. Tikinti materialı... Başa düşürsünüz?... Odun xalq malıdır... Bunu təbiət xalq üçün yaradır... Başa düşürsünüz?... – deyə tələbə coşdu. – Xalq üçün...

– Amma mən ağac kəsməyə iyrənc bir şey kimi baxıram... Onlar da bizim kimi canlıdır, budaqlarında quşlar oxuyur... Quşlar bizdən yaxşıdır... Mən rəsm çəkirəm və bunun odun olduğunu fikirləşmirəm... Bunu mən fikirləşə bilmərəm... Siz əsl timsahsınız!.. – Levitani dedi.

– Nədən bəs oxuyan quşlar bizdən yaxşıdır?... Lütfən... – tələbə qeyzləndi.

– Bu, mənə toxunur, – Anton Pavloviç dedi, – İsaak, sən bunu sübut etməlisən.

– Zəhmət çəkin sübut edin ki... – ifadəli və iti baxışlarını Levitana zilləyən tələbə ciddi-cəhdlə israr etdi.

Anton Pavloviç güldü.

– Axmaqlıqdı... – deyə Levitani onun sözünü kəsdi.

– Tezliklə Sokolnikidi, biz artıq yaxınlaşırıq...

Levitani yanında əyləmiş bir xala, əlindəki kisəcikdən qırmızı boyanmış bir pasxa yumurtası çıxarıb ona uzatdı və dedi:

– Yeyərsən, gözəl oğlan... (Levitani çox gözəl idi.) Atam rəhmətə gedib... İndi qırıxdı... Rəhmət oxuyarsan ona...

Levitani Çexov gülüşdü. Levitani yumurtanı aldı və kimə rəhmət oxumağı bilməkdən ötrü qadının atasının adını soruşdu...

– Nə danışsən, gözəl oğlan, bəlkə, sən keşişsən?

Qadın bir balaca kefliydi.

– Tələbəyik... Qoltuğu kitablı bir tayfayıq, bundan o yana heç kimik... siz də başlamısınız... Biz Sokolniki dairəsinə çatdıq.

Vaqondan düşəndə bizimlə gələn qadın Levitana üzünü tutub ayrılmaq məqamında bunları dedi:

– Valideynimə rəhmət oxuyarsan... Onu Nikita Nikitiç çağırardılar... Seminariyanı bitirəndə isə saçların daha gözəl olacaq... Peçatnikiyə gələrsən... Anfisa Nikitişnanı hamı tanıyır... Yedirib-doyuraram səni... Oxumuş da olsan, yəqin acsan...

Anton Pavloviç gülürdü, tələbələr ciddi idi. Adama elə gəlirdi ki, narahatçılıq onları addım-addım izləyir. Onların içi bir çox zəhlətökən ideyalarla doluydu. Onlarda sadəlik, səmimiyyət çatışmırdı, özlərini həyatın axarına verə bilmirdilər. Amma bahar çox gözəl idi! Levitan meşənin gözəlliyinə işarə edib: “Baxın, necə də gözəldi”, – deyəndə, tələbələrdən biri belə cavab verdi: “Fövqəladə heç nə yoxdu... sadəcə, darıxdırıcıdır... meşədi də... cəhənnəmə ki!.. Burda nə var?..”

– Ay dəyənək, sən heç nə başa düşmürsən! – Levitan dedi.

Biz xiyabanla irəliləyirdik.

Meşənin sehrlı gözəlliyi vardı. Bahar günəşinin şüaları altında şamların başucları tünd mavi göyün dərinliyində qırmızımtıl alov rəngdə bərq vururdu. Qaratoyuqlar aramsız olaraq oxuyurdu və ququ quşları uzaqlarda bizim bu ecazkar yer üzündə kimin nə qədər ömrü qaldığının sirli hesabını aparırdı...

Çiyinlərinə qalın yun şərf salmış tələbələrdə də bir canlanma əmələ gəldi, onlar oxumağa başladılar:

“Nə etməli?” yazanın

Sağlığına gəl içək.

İçək... o ideallar,

O arzular güləcəkdir...

Anton Pavloviç Levitanla yanaşı gedirdi, qabaqda da tələbələr... Uzaqdan onların uzun saçlarının çiyinlərinə necə töküldüyü görünürdü. O zaman bu dəb idi.

– O nə quşudu uçur elə? – onlardan biri Levitana üzünü tutub soruşdu.

– O, yəqin ki, qızılquşdu... – Anton Pavloviç zarafatla dedi.

Uçan qarğaydı!

– Məncə, Sokolnikidə. (Sokolnik – qızılquş ovçusu; qədim Rusiyada alıcı quşlara baxan saray xadimi, Moskvada yer adı – *tərc.*) daha qızılquş yoxdu... – deyə Çexov əlavə etdi. – Mən heç vaxt o cür qızılquş görməmişəm... Əsl qızılquş... Qızılquş ovçuları nə düşünürlər... Olsun ki, qızılquş ovu Rusiyada yayılıbmış...

Biz meşənin kənarına çatdıq. Dəmir yoluna aparan bir cığır vardı qarşımızda. Üstünə süfrələr sərilmiş masalar gördük. Çay içən xeyli insan vardı... Samovarlar tüstüləyirdi... Biz də bir masanın arxasında əyləşdik, çay süfrəsi Sokolnikidə dəb idi. Xidmətçilər dərhal bizə yaxınlaşdılar...

Onların tabaqları bulka, suxarı, quru balıq, hissə verilmiş kolbasayla doluydu...

– Buyurun, gözəl cənablar...

Yaxınlığımızdakı o biri masanın arxasında bərk keflənmiş “Oxotniy ryad”ın ticarətçilərinə oxşayanlar oturmuşdu və bizə pis nəzərlərlə baxırdılar.

– Ey siz... tələbələr... – Onların arasından möhkəm sərxoş olan biri bizə sarı üz tutub dilləndi.

– Əgər... – deyə bizə yumruq göstərdi.

Yanında bir başqası onu dilə tutdu ki, bizə baş qoşmasın.

– Onlara baş qoşma... Nəyinə lazım... Bəlkə, onlar heç tələbə deyil... Nə borcuna...

– Tələbəsən, dərsini oxu... avarasan, avaralığını elə... – deyə gözləri qapanmaqda olan sərxoş bizə tərəf söyləndi...

Bu dəstəyə xoş gəlməməyimiz göz önündəydi, bizə – tələbələrə düşmən münasibəti göstərmələri aşkarca bilinirdi.

Anton Pavloviç kiçik qeyd dəftərçəsini çıxarıb, tələsik nəsə qeyd elədi.

Geriyə qayıdanda mənə dedi:

– Baharda nəsə üzücü bir əlamət var... Dərin intizar və narahatçılıq... Hər şey canlanır, amma təbiətin oyanmasına baxmayaraq, onda bir anlaşılmaz kədər var.

Biz tələbələrdən ayrıldıqdan sonra o, mənə və Levitana gülümsünərək dedi:

– Bu tələbələr əla həkimlər olacaqlar... Onların başlarının ideyalarla dolu olmasına qibtə edirəm...

II

Bizim Sokolniki gəzintimizdən uzun illər keçmişdi və mən Krıma – Yaltaya 1904-cü ildə gəlişim zamanı Verxniy Autkedəki evində Anton Pavloviç Çexova baş çəkdim. Alaqaqıdan içəri girdikdə bağ evinin həyətinə boynunu uzadaraq bir ayağı üstə dayanmış durna gördüm. Məni görünə qanadlarını gərib, rəqs etməyə başladı, sanki özünü nümayiş etdirirdi – durnalar bu cür oyunbazlığı yaxşı bacarır.

Anton Pavloviç otağında tapdım. Pəncərə önündə oturub “Novoye vremya” qəzetini oxuyurdu.

– Nə qəşəng durnanız var, – dedim, – elə şövqlə rəqs edirdi ki...

– Hə, çox gözəl və mehriban quşdu... Bizim hamımızı çox sevir, – Anton Pavloviç dedi. – İkinci dəfədi ki, baharda uçub bizə təşrif gətirir. Qışlamaq üçün başqa ölkələrə, begemotların yanına uçub getmişdi və yenə qayıdıb yanımıza gəlib. Maşa (bacım) və mən onu elə sevirik ki... Uçub getməsi və yenidən qayıdıb gəlməsi – bu, çox qərribə və möcüzəli, doğru deyil? Fikirləşmirəm ki, o, ancaq bağımızda qurbağaları məhv etmək üçün qayıdıb... Yox, o məğrurdu, rəqs etməsini istəməyimizlə kifayətlənir. O artistdi, əyləncəli rəqsinə gülüşməyimizi sevir, cürbəcür yerlərdə oynamağı xoşlayır və oraya uçurlar. Xanımım da Moskvaya uçub gedib – Bədii Teatra...

Anton Pavloviç masanın üstündən bürmələnmiş kiçik bir kağız götürdü, öskürərək içinə tükürdü və içində məhlul olan bərniyə atdı.

Onun otağı səliqəliydi, işıqlıydı, amma bir qədər xəstələrə məxsus kimi idi. Kreozot qoxusu gəlirdi. Masanın üstündə təqvim, artistlərin və tanışların xüsusi altlıqlı, yelpik kimi açılıb-düzülmüş çoxlu fotosəkilləri vardı. Divarlarda da fotosəkillər asılmışdı, bunlar Tolstoyun, Mixaylovskinin, Suvorinin, Potapenkonun, Levitanın və başqalarının portretləri idi.

Mariya Pavlovna otağa girdi və qulluqçu aşpaz qadının xəstələndiyini, başının bərk ağrıdığını bildirdi. Anton Pavloviç öncə buna fikir vermədi, sonra qəfil ayağa durub dedi:

– Ah, necə də unutmuşam... Axı mən həkiməm... Bəs nə... mən həkiməm, axı... Gedim görüm ona nə olub...

O, mətbəxə xəstənin yanına getdi. Mən onun arxasınca çıxdım və xatırlayıram ki, xəstəliyin ağırlığı altında əyilmiş qaməti diqqətimi çəkdi; o arıqlamışdı, çiyinləri sallanmışdı, bunlar isə pis xəstəlikdən əziyyət çəkdiyinin əlamətləriydi...

Mətbəxə evdən aralıydı. Mən həyətdə yenə rəqs edən və şəllənən durnaya tamaşa etmək üçün dayandım; o, qanad çalıb uçdu, bağın üzərində dövrə vurub yenidən qarşımda yerə qondu.

– Gözəl durnam! Nazlı durnam!.. – çağırırdım onu. Yaxına gəldi, öz iti baxışlarıyla məni süzdü, görünür, çıxardığı oyuna görə məndən mükafat istəyirdi. Mən ona boş əlimi uzatdım. O,

ucadan nəşə çıxırdı... Bəs çıxırıb nə deyirdi? Göstərdiyi tamaşaya görə ona heç nə vermədiyim üçün, yəqin ki, “fırıldaqçı!” və ya daha pis bir şey deyirdi.

Sonra mən Anton Pavloviçə yanımda olan, Kırmda yenicə çəkdiyim işlərimi verdim, fikirləşdim ki, onun bir qədər kefini açaram... – bu, gecə lövbər salmış böyük gəmilərin rəsmləriydi... Anton Pavloviç bu rəsmlərin onda qalmasını məndən xahiş etdi.

– Qoyun qalsın... Mən hələ onlara təklidə baxmaq istəyirəm... – o dedi.

O, Moskvaya getməyə hazırlaşdı. Mən bunu ona məsləhət görmədim. Onun tamamilə xəstə görünüşü vardı, öskürəkdən boğulurdu. Nahar zamanı mənə dedi:

– Niyə çaxır içmirsiniz?.. Mən sağlam olsaydım içərdim... Çaxırı çox sevirəm...

Onun sözlərində xəstəlik və kədər ovqatı duyulurdu.

Mən Kırmda – amma Yaltada deyil, hardasa kənarında – bir parça torpaq almaq və özümə emalxana tikmək istədiyimi bildirdim.

– Maşa, – o, bacısını çağırırdı, – bilirsən nə var, gəl öz torpaq sahəmizi verək ona... İstəyirsiniz Qurzufda, lap qayanın yanındakını verək... Orada iki il, düz dənizin yanında yaşamışam... Qulaq as, Maşa, mən bu torpağı Konstantin Alekseyeviçə bağışlayıram... İstəyirsiniz?.. Amma orada dəniz çox səs-küylüdü... İstəyirsiniz?.. Orada balaca bir ev də var. Siz onu götürsəniz, mən şad olaram...

Anton Pavloviçə təşəkkür etdim, çünki mən də dəniz kənarında yaşaya bilməzdim, ona yaxın yerdə yata bilməzdim, çünki həmişə ürək döyünməm olurdu...

Bu, mənim Çexovla son görüşüm oldu.

Sonra Qurzufda yaşadım və orada özümə emalxana tikdim. Pəncərəmdən baxanda, qayanın yanında nə vaxtsa Anton Pavloviçin yaşadığı ev görünürdü. Bu evi tez-tez öz rəsmlərimdə təsvir edirdim. Qızıl güllər... və dənizin fonunda Anton Pavloviçin evi məhrəm ayrıntılarla seçilirdi. O, uzaq bir diyar ovqatı yaradırdı və öz zəmanəsi tərəfindən yaxşı başa düşülməyən dahi yazıçının ruhu yaşayan bu kədərli evin yaxınlığında dəniz haray qoparırdı.

Anton Pavloviç dəfələrlə mənə demişdi:

– Məni qadınlar da sevmir, axı... Hamı məni lağlağçı, məzhəkəçi hesab edir, bu isə doğru deyil...

“Rossiya i slavyanstvo” həftəlik qəzeti, 1929-cu il.

SERVANTES MÜKAFATI LAUREATLARI

ERNESTO SABATO

Çevirdi: Saday Budaqlı

Tanınmış Argentina yazıçısı Ernesto Sabatonun (1911-2011) ilk kitabı esselər məcmuəsindən ibarət olsa da, 1948-ci ildə işıq üzü görən “Tunel” romanı artıq onu bir yazıçı kimi tanıtdırıb. Alber Kamyunun əsər haqqında dediyi xoş sözlərdən sonra roman dərhal onlarla dilə tərcümə olunub. 1961-ci ildə çap olunan “Qəhrəmanlar və məzarlar” romanı isə XX əsrin ən yaxşı romanlarından sayılır.

Sabato XX əsrin nəhəng yazıçılarından olan Kortasar, Borxes, Qabriel Qarsia Markes və Jorji Amadu ilə birlikdə “magik realizm”in əsasını qoyanlardan hesab olunur.

Ernesto Sabato “Mediçi” (İtaliya, 1977), “Migel de Servantes” (İspaniya, 1984), “Yerusəlim” (İsrail, 1989) mükafatlarına layiq görülüb.

XIX

Əgər Mariya Alyendeyə ərə gedibsə, yəqin, haçansa bu adama qarşı laqeyd olmayıb. Etiraf edim ki, “Alyende problemi”, onu belə adlandırıram, hər şeydən çox mənə rahatlıq vermirdi. Müəmma çox idi, ancaq mən xüsusən ikisini bilmək istəyirdim: onu nə vaxtsa sevibmi? Və yenə də sevirmi? Bu suallara ayrı-ayrılıqda cavab vermək olmazdı və onlardan başqa suallar doğurdu: əgər Alyendeni sevmirsə, onda sevgilisi kimdi? Mən? Xanter? Ya gizli həmsöhbətlərindən biri? Bəlkə, hərdən kişilərdə olduğu kimi, onun da eyni vaxtda bir neçə məşuqu var? Ya bəlkə, heç kimi sevmir, biz təcrübəsizləri, sadələvhləri asanca inandırır ki, o, yeganədi, qalanları isə vur-tut kölgələrdi və onlarla münasibət ciddi deyil?

Bir dəfə “Alyende problemi”ni özümçün aydınlaşdırmaq istədim. Mariyadan soruşdum ki, niyə ona ərə gedib?

– Mən onu sevirdim, – cavab verdi.

– Demək, indi onu sevmirsən?

– Mən demədim ki, daha sevmirəm, – etiraz elədi.

– Sən “sevirəm” yox, “sevirdim” dedin.

– Sən həmişə sözü qurdalayıb, içindən nəsə çıxarırsan, – Mariya hirsləndi. – Dedim, onu sevdiyimə görə ərə getmişəm, bundan elə çıxmır ki, daha sevmirəm.

– Demək, Alyendeni sevirən, – tezcə dedim. Guya əvvəlki dindirmələrdə yalan ifadə verdiyini ifşa etmək istəyirdim.

O susub, qaşqabağını salladı.

– Cavab verməyin nə mənası? Belə söhbətlər aramızda onsuz da çox olub.

– Ancaq bugünkü söhbət tamam ayrıdı. Mən soruşdum ki, Alyendeni hələ də sevirənmi, sən də “hə” dedin. Yeri gəlmişkən, yadıma gəlir, bir dəfə limanda dedin ki, guya mən sənə sevdinin ilk adamam.

Mariya yenə susdu. Onun fikrini tez-tez dəyişməyi, bir də konkret bir sözü ondan kəlbətinlə qoparmağım məni həmişə əsəbiləşdirirdi.

– Buna nə deyirsən? – təkidlə soruşdum.

– Müxtəlif cür sevmək olar, – bezmiş halda cavab verdi. – Axı sən başa düşürsən ki, mən indi Alyendeni evləndiyimiz vaxtdakı sevgiyə sevə bilmərəm.

– Hansı sevgiyə?

– Hansı? Mənim nə demək istədiyimi gözəl bilirsən.

– Təsəvvürüm belə yoxdu.

– Bu barədə sənə dəfələrlə demişəm.

– Demisən, ancaq heç vaxt izah eləməmişən.

– “İzah eləməmişən!” – hirsə qışqırdı. – Özün həmişə deyirsən: elə şeylər var ki, izaha ehtiyacı yoxdu, indisə istəyirsən belə dolaşmaq məsələdən baş çıxarım.

Dəfələrlə demişəm ki, Alyende ilə yaxın dostuq, onu qardaş kimi sevirəm, qayğısına qalırım, onun ağlının itiliyinə heyranam, hər cəhətdən məndən qat-qat yüksək olduğuna inanıram. Onun yanında özümü çox əhəmiyyətsiz və günahkar hiss eləyirəm. Onu sevmədiyimi sən necə ağlına gətirə bilərsən?

– Onu sevmədiyini demədim. Sən dedin ki, onu daha əvvəlki kimi sevmirsən. Deməli, onu əvvəllər, sənin sözlərinə görə, indi məni sevdiyini kimi sevmisən. Ancaq bir neçə gün əvvəl limanda dedin ki, sən həqiqi mənada sevdiyini ilk adamam.

Mariya pis-pis mənə baxdı.

– Yaxşı, bu ziddiyyətləri bir kənara qoyaq, – sözümə davam elədim, – qayıdaq Alyendeyə. Deyirsən, onu qardaş kimi sevirən. Onda mənim bir sualıma cavab ver: onunla yatırsan?

Mariya qüسسəylə mənə baxdı. Bir az susandan sonra zəif səslə soruşdu:

– Bu suala da cavab verməyim vacibdi?

– Çox vacibdi! – hökmlə dedim.

– Dəhşətdi ki, məni belə sorğu-suala tutmağı özünə rəva görürsən!

– Axı bu çox sadədi: ya hə de, ya yox.

– Sən düşündüyün qədər də sadə deyil. Bəzən məğzinə varmadan nəsə eləmək olur.

– Çox gözəl, – soyuq tərzdə dedim. – Deməli, hə.

– Hə.

– Deməli, onu istəyirsən.

Gözümü qəsdən ondan çəkmədən dedim, çünki belədə nəsə bir nəticə çıxarmaq asandı. Əlbəttə, Alyendeyə olan ehtirasının həqiqiliyinə inanmırdım (intəhası, Mariya temperamentdə adamdan nə desən gözləmək olardı), ancaq məcbur eləmək

istəyirdim “qardaş sevgisi” deyəndə nəyi nəzərdə tutduğunu izah eləsin.

Düşündüyüm kimi, Mariya cavabı ləngidirdi. Təbii ki, söz axtarırdı. Nəhayət, dilləndi:

– Onunla yatdığımı dedim, onu istədiyimi demədim.

– Aha! – qalib gəlmiş kimi bərkdən dedim, – deməli, ona laqeyd olsan da, onunla yatırsan, ancaq bununla belə, onu bunun əksinə inandırmağa çalışırsan!

Mariya donub qaldı. Sifətindən göz yaşları süzüldü. Gözləri çatlamış şüşə kimi sanki torla örtüldü.

– Mən bunu deməmişəm, – o pıçıldadı.

– Bir şey aydı, – ona acımadan sözümə davam elədim, – əgər sən göstərsən ki, heç nə hiss eləmirsən, bu, səninçün əziyyətdi, vur-tut mehribanlığına, ağına və başqa şeylərə görə onunla yaxınlıq eləyirsən, – Alyende səninlə bir də heç vaxt yatağa girməz. Başqa sözlə desək, əgər o özünü əvvəlki kimi aparırsa, deməli, sən təkcə öz sevgini yox, hisslərini də imitasiya eləyə bilərsən. Həzz aldığını yalandan göstərməyi də gözəl bacarırsan.

Mariya döşəməyə baxa-baxa dinməzəcə ağlayırdı.

– Sən dəhşətli dərəcədə qəddarsan, – nəhayət, dilləndi.

– İndi iltifat göstərməyin yeri deyil, məni işin mahiyyəti maraqlandırır. Mahiyyət də ondan ibarətdi ki, sən uzun illərdi təkcə sevgini yox, hisslərini də imitasiya eləməklə ərini aldatmağı bacarmısan. Adi bir məktəbli də bundan nəticə çıxara bilər: bəs məni niyə aldatmayasan? Səndəki dəyişikliklərin səmimiliyinə niyə şübhə elədiyimi indi başa düşürsən. Otelloya xəbərdarlıq eləyən Dezdemonanın atasını həmişə xatırlayıram: atasını aldadan qadın istənilən kişini də aldada bilər. Uzun illər ərzində Alyendeni aldatmağın heç cür başımdan çıxmır.

Birdən qəddarlığın lap son həddinə çatmaq istədim və öz sözlərimin kobudluğunu, iyrəncliyini bütün çılpalıqlıyla anlasam da, əlavə elədim:

– Kor adamı aldadırsan.

XX

Hələ cümləni deyib qurtarmamış, artıq onu dediyimə peşman olmuşdum: bunu deyib sadist kimi ləzzət almaq istəyən adamın ürəyinin dərinliyində daha təmiz, daha kövrək bir varlıq bu amansız cümlə hədəfə dəyən kimi üstünlük qazanıb, bu səfeh, mənasız sözlər ağızdan çıxana qədər dinməzəcə Mariyanın tərəfinə keçdi (doğrudan da, bunu deməklə nə qazanmaq olardı ki?). Bu sözlər ağızımdan az qalmışdı çıxsın ki, içimdəki adam sanki bunları deyəcəyimə inanmaq istəmirmiş kimi heyrətlə qulaq kəsildi. Və bu sözlər deyildiyi vaxt içimdəki adam artıq mənim iradəmə, vicdanıma hakim kəsilmişdi və özünü yetirib, az qalmışdı cümləni qurtarmağa qoymasın. Mən sözümü qurtaranda (hər halda dayanmadım), bu adam mənə tamamilə hakim kəsilib hökm etdi ki, üzr istəyim, Mariyanın qarşısında alçalım, öz qəddarlığımı, kobudluğumu etiraf edirəm. Şüurumun lənətə gəlmiş ikiləşməsi neçə dəfə dəhşətli hadisələrə bais olub! Bir “mən” xeyirxah işlər görməyə çağıranda, o biri “mən” riyakarlıqda, yalançı alicənablıqda təqsirləndirir; biri kimisə alçaltmağa təhrik eləyəndə, o birisi canıyananlıq edir və başqalarında dözmədiyim nöqsanları məndə tapır; biri mənə dünyanın gözəlliklərini göstərməyə can atanda, o biri onun bütün eybəcərliklərini ortaya qoyur və xoşbəxtliyin gülünc bir şey olduğuna inandırmağa çalışır. Necə olsa da, Mariyanın qəlbində açılan yaranı sağaltmaq artıq gecdi – bu barədə indi hansısa üfunətli mağarada gizlənmiş ikinci bədxah “mən” sevinə-sevinə pıçıldaırdı, – vaxt biryolluq itirilmişdi. Mariya üzgün halda dinməzəcə ayağa durdu və onun baxışından (o, mənə necə də tanış idi!) başa düşdüm: bizi hərdən birləşdirən kövrək könül körpüsü həmişəlik uçmuşdu. Bu, sərt, anlaşılmaz baxış idi. Birdən mənə elə gəldi ki, bu körpünü heç vaxt bərpa etmək mümkün olmayacaq və ümitsizlik məni ən həqarətli hərəkətdən saxlamadı – mən onun ayaqlarını öpməyə başladım. Axır ki, o, mərhəmətlə gözlərimə baxdı

və baxışları bir an yumşaldı. Ancaq vur-tut təəssüf hissi keçirdiyinə görə, vur-tut ona görə.

Mariya hirslənmədiyini təkrar edib, emalatxanadan gedəndə, iradəm tamam sındı. Yerimdən tərpənə bilməyib, otağın ortasında dayanaraq, gic kimi bir nöqtəyə baxırdım. Birdən ağıma gəldi ki, təcili hərəkət etmək lazımdı.

Mən küçəyə qaçdım, ancaq Mariyadan əsər-əlamət yox idi. Taksi tutub evinə getdim. Düşündüm ki, birbaşa evə getməz, heç olmasa, qayıdanda görərəm. Bir saat boş-boşuna gözlədim. Sonra kafedən evinə zəng elədim; məlum oldu ki, Mariya evdən saat dördə çıxıb (saat dörd – yanıma gəldiyi vaxtdı), hələ də qayıtmayıb. Bir neçə saat da gözlədim. Sonra yenə zəng elədim: mənə dedilər ki, Mariya gecə qayıdacaq.

Özümü itirmiş halda, adətən, onunla görüşdüyümüz, ya gəzdiyimiz yerləri – Rekoleta qəbiristanlığını, Sentenarno prospektini, Fransa və Puerto-Nueva meydanını bir-bir gəzdim. Mariya heç harada yoxdu. O, əlbəttə, bizim ən yaxşı anlarımızı xatırlatmayacaq yerlərdən başqa, istənilən küçədə gəzə bilirdi. Yenə onun evinə tərəf cumdum, axı artıq çox gec idi, yəqin, qayıtmış olardı. Mariya artıq qayıtmışdı: dedilər ki, yerinə girib, gələ bilmir. Hər halda, mən adım dedim.

Bizi bir-birimizə bağlayan tel birdən qırılmışdı.

XXI

Mən ümitsizlik içində geri qayıtdım.

Adətən, bu dünyada yalqızlıq hissi məndə öz üstünlüyümə inam hissiylə birləşib: mən insanlara nifrət eləyirəm və onları mürdar, eybəcər, küt, acgöz, nəzakətsiz, kobud sayıram, belə ki, tənhalıq məni qorxutmur, əksinə, hətta sakitlik hiss eləyirəm.

Ancaq onda, ümumiyyətlə, buna oxşar anlarda tənhalığa mənim öz qüsurlarım səbəb olurdu. Belə anlarda dünya mənə gözəl görünmür, ancaq mən onun bir hissəsi olduğumu başa düşürəm və məhv eləmək ehtirası məni bürüyür. Mən intihar haqqında düşünürəm, ya möhkəm içib fahişə yanına gedirəm. Sonra ətrafimdakı yaramazlar kimi alçaq olduğumu özümə sübut eləyib, bir az yüngülləşirəm.

Həmin gecə hansısa bir ucqarda möhkəm içdim. Nadir hallarda belə eşşək kimi içirəm: mənimlə olan qadın, kafedəki dənizçilər birdən mənə elə iyrənc göründülər ki, durub küçəyə sıçradım. Viamonte ilə gedib dalğaqrana düşdüm və oturub ağladım. Aşağıdakı bulanıq su məni qıcıqlandırdı: belə əzab çəkmək nəyə lazım? İntihar adamı asanca şirnikdirir – mənasız dünya bircə anda nəhəng kabus kimi dağılır, göydələnlərin, zirehli maşınların, tank və həbsxanaların möhkəmliyinin vur-tut fantasmaqoriya olduğu, qorxulu yuxulardakı göydələnlərdən, zirehli maşınlardan, tank və həbsxanalardan heç də gerçək olmadığı üzə çıxır.

Əgər belə düşünsək, elə həyatın özü də yalnız ölümün azad edə biləcəyi qorxulu uzun yuxudu: o da, bir növ, oyanış olacaq. Bəs ondan sonra nə gələcək? Mütləq və əbədi “heç yerə” atılmaq qorxusu məni həmişə intihar eləməkdən saxlayır. İnsan, hər halda, həyata o qədər bağlıdır ki, onun natamamlığına, əzablarına dözməyə hazırdır, öz iradəsiylə bu qarabasmağı məhv eləməyə cəsarəti çatdırır. Adətən, intihardan əvvəl son dərəcə ümitsizliyə qapılındaq, insan naqisliklərini sayıb qurtarıb, başa düşəndə ki, bunlar düzələn deyil, varlığın hansısa cəlbedici zərrəsi, nə qədər əhəmiyyətsiz olsa da, birdən gözündə böyük dəyər qazanıb həlledici olur və onda suda batan saman çöpündən yapışan kimi, biz də ondan yapışıırıq.

Evə qayıtmaq istəyəndə hava işıqlaşırdı. Bunun necə baş verdiyini bilmirəm, ancaq yaxşı yadımdadı ki, evə getmək qərarına gəlsəm də, bir də gördüm Alyendenin evinin qarşısında yam. Arada nə baş verdiyi çox vaxt yadımda qalmır. Budur, dalğaqranda oturub sarı sulara baxa-baxa fikirləşirəm: “İndi gedib yatmaq vaxtıdır” və bir də başımı yuxarı qaldırıb görürəm Alyendenin evinin qarşısında dayanmışam. Niyə? Bu vaxt Mariyanı görə biləcəyimi düşünməyin özü belə

gülməli idi. Bir xeyli key kimi dayanandan sonra qərara gəldim, prospektə düşüb qarşıma çıxan ilk kafeyə girim və belə tezdən nə üçün zəng vurduğumu necə izah edəcəyimi düşünmədən zəng vurum. Beş dəqiqə sonra o mənə cavab verəndə, heç nə demədən, qorxmuş halda tələsik dəstəyi asdım. Kafedən çıxıb hara gəldi getdim. Bir də gördüm yenə kafedəyəm. Başqa müştərilərdən fərqlənməmək üçün spirtli içki istədim və içə-içə başa düşdüm ki, evə qayıtmaq lazımdı.

Evə gəlib çıxana qədər hələ bir xeyli vaxt keçdi. Soyunmadan çarpayıya atılıb yuxuya getdim.

XXII

Heç cür qışqıra bilmədiyimə görə yuxudan ayıldım və gördüm ki, emalatxananın ortasında dayanmışam. Bax belə bir yuxu görmüşdüm: dostlarla yığışib bir nəfərə qonaq getməliydik. İlk olaraq mən gəldim; kənardan ev başqa evlərdən seçilmirdi. Ancaq içəridən evin heç də adi olmadığı, başqalarından necəsə fərqləndiyi dərhal nəzərə çarpırdı. Ev sahibi dedi:

– Mən sizi gözləyirdim.

Bu, tələ idi. Bütün gücümü toplayıb qaçmaq istədim, ancaq artıq gec idi – bədənim mənə qulaq asmırdı. Fikirləşdim: olacaqla barışıb özümü elə aparım, guya bütün bunlar başqasının başına gəlir. Ev sahibi yavaş-yavaş məni quşa – adam boyda quşa çevirdi. İlk əvvəl ayaqlarımdan başladı: onların tədricən xoruz ayaqlarına çevrildiyini gördüm. Sonra bütün bədənim santimetr-santimetr dəyişməyə başladı. Ümidim nə üçünsə hələ də gəlib çıxmayan dostlarıma qalmışdı. Dostlar gəlib çıxanda isə məndəki dəhşətli dəyişikliyi sezmədiklərinə heyrətləndim. Onlar həmişəki kimi danışdılar, deməli, onlar üçün əvvəlki adamıydım. Məni həmişəki adam kimi görmələri üçün sehrbazın onları qəsdən tilsimlədiyini anlayıb, başıma gələnləri onlara danışmaq qərarına gəldim.

Sehrbazın hirslənib mənim başıma daha dəhşətli bir şey gətirəcəyindən qorxub, sakit danışmaq istəsəm də, ağızımdan anlaşılmaz səslər çıxdı. Bu yerdə tamam gözlənilməz bir şey baş verdi: dediyim hər söz civiltiyə, cikkiltiyə çevrilirdi, ancaq bu insan civiltisi çox qəribə və kədərliydi. Ən qəribəsi də o idi ki, mənim nəhəng quşa çevrildiyimi sezmədikləri kimi, dostlarım bunu da sezmirdilər; əksinə, onlar üçün mənim səsimdə qeyri-adi heç nə yox idi və dediklərim onlara normal görünürdü, çünki bir dəfə də öz heyrətlərini bildirmədilər. Mən dəhşət içində susdum. Onda ev sahibi mənə baxdı – gözləri pis-pis parıldayırdı və əlbəttə, bu parıltını yalnız mən sezdim. Və anladım: mənim quşa çevrildiyimi heç vaxt heç kim bilməyəcək. Mən biryolluq ölmüşəm və bu sirri özümlə qəbrə aparacağam.

XXIII

Gəlin əvvəlki söhbətimizə qayıdaq. Dediyim kimi, otağın ortasında soyuq tər içində oyandım.

Saata baxdım: səhər saat on idi. Durub zəng vurmağa getdim. Mənə dedilər ki, Mariya malikanəyə gedib. Bu, məni tamam sarsıtdı. Sonra nə eləyəcəyimi kəsdirmədən bir xeyli uzanıqlı qaldım. Nəhayət, ona məktub yazmaq qərarına gəldim.

Bu çox uzun məktubda nə yazdığım dəqiq yadımda deyil: özümü lənətləyib, ondan üzr istəyirdim, ona layiq olmadığını və tək-tənha ölməyə məhkum edilməyimin ədalətli olduğunu deyirdim.

Günlər işgəncə içində uzanıb gedirdi, ancaq məktuba cavab yox idi. Mən ikinci məktubu yazdım, onun arxasınca üçüncünü, dördüncünü yazdım. Onlar bir-birini təkrarlayırdı. Növbəti məktubda ümitsizlik daha çox hiss olunurdu. Ayrıldıığımız gecədən sonra başıma gələnləri, hətta intihar etmək istədiyimi belə gizlətmədən, ən iyirənc təfərrüata qədər hər şeyi, nəhayət, yazmaq qərarına gəldim. Belə üsula əl

atmağı özümə sığışdırmısam da, hər halda, bundan istifadə elədim. Əlavə edim ki, özümün ən nalayiq hərəkətlərimi və Posadas küçəsində onun evinin qarşısında tək qaldığım həmin gecə məni bürüyən ümitsizliyi təsvir edərkən özümə yazığımı gəldiyindən ağladım. Bunu oxuyanda Mariyanın da eyni hissləri keçirəcəyini düşünüb, bir az yüngülləşdim. Və sifarişli məktubu göndərəndə hər şeyin yaxşı olacağına ümid eləyirdim.

Qayıdan poçtla Mariyadan şəfqət dolu məktub aldım. Mənə elə gəldi ki, bundan sonra sevgimizin ilk anları təzədən canlanacaq, əvvəlki kimi olmasa da, hər halda, başlıca şey qalacaq: şah həmişə şahdı, hətta məkrli, etibarsız vassallar onu satıb rüsvay eləsələr də.

Mariya malikanəyə gəlməyimi xahiş eləyirdi. Dəli kimi çamadanımı yığıb, etüd qovluğunu götürüb Konstitusyon vağzalına cumdum.

XXIV

Alyende stansiyası bir neçə kəndlinin, əynində köynək olan rəisin və bardaqla süd satan qızın gəzişdiyi adi balaca kənd vağzalını idi.

Məni iki şey hirsələndirdi: Mariyanın yoxluğu və sürücünün olması.

Vaqondan düşən kimi o, mənə yaxınlaşıb soruşdu:

– Cənab Kastel sizsiniz?

– Yox, – sakitcə cavab verdim. – Mən cənab Kastel deyiləm. – Dərhal da fikirləşdim ki, geri qayıdan qatarı gözləyəne qədər günortaya kimi burada ilişib qala bilərəm. Hər halda, adıma deyəsi olacaqdım. – Hə, – o dəqiqə də əlavə elədim: – Mənəm Kastel.

Sürücü təəccüblə mənə baxdı.

– Götürün, – çamadanımı və molbertimi ona uzadıb mızııldadım.

Biz maşına tərəf getdik.

– Mariya xanım özünü pis hiss eləyir, – o dedi.

– Özünü pis hiss eləyir! – istehza ilə pıçıldadım.

Bu bicliklər mənə necə də tanışdı! Yenə Buenos-Ayresə qayıtmaq istədim, ancaq indi qatarı gözləməkdən əlavə, gərək yenə sürücüyə Kastel olmadığını, ya əgər Kasteləmsə, tamamilə normal adam olduğumu sübut eləyəydim. Tezəcə hər şeyi ölçüb-biçib qərara gəldim: hər ikisində də sürücünü inandırmaq asan olmayacaqdı. Təslim olub, məni malikanəyə aparmasına imkan verdim. Geri qayıtsam nə olacaqdı ki? Həmişəki əhvalat təkrarlanacaqdı – hirsimi Mariyanın üstünə tökə bilmədiyimdən daha da artan hikkəmlə onsuz son dərəcə əzab çəkəcəyəm, işləyə bilməyəcəyəm, bütün bunların hamısı da Mariyanın uydurulmuş xəstəliyi ucubatından. Ona görə “uydurulmuş” deyirəm ki, bunun doğru olub-olmadığını sonra da öyrənə bilmədim.

Xanter nə iləsə Alyendeni xatırladırdı (məncə, onların əmioğlu olduğunu demişəm); o da uzun, qarabuğdayı, arıq idi, ancaq onun gözləri oyur-oyur oynayırdı. “Bu adam iradəsiz riyakardır”, – deyə düşündüm. Bu cür rəy o məqam üçün təsəlliverici idi...

O, məni istehzal bir nəzakətlə qarşıladı və siqaret çəkən iriağızlı arıq qadına təqdim elədi. Acıqlı sifəti olan bu qadın Paris ləhcəsində danışdı, gözləri uzağı görmürdü, adının Mimi Alyende olduğunu dedi.

İlahi, Mariyanın ətrafındakı bu adamlar kimdi? Bəlkə, doğrudan da, özünü pis hiss eləyir? O qədər kədərliydim ki, bu iki adamın yanımda olduğunu, demək olar, hiss eləməyirdim. Ancaq birdən öz vəziyyətimi xatırlayıb, üzünün ifadəsini öyrənmək üçün cəld Xanterə tərəf çevrildim. Belə adamlarla qarşılaşanda bu cür üsul gözəl nəticələr verir.

Xanter istehzal baxışlarla diqqətlə mənə baxırdı, ancaq dərhal üzünün ifadəsini dəyişməyə çalışdı.

– Mariya özünü pis hiss elədiyindən uzanıb, – o dedi. – Yəqin, tezliklə aşağı düşər.

Mən ürəyimdə onu söydüm. Bu adamlarla həmişə sayıq olmalısan; bundan başqa, mən ciddi surətdə onların düşüncə tərzini, zarafatlarını, reaksiyalarını, hisslərini öyrənməyə hazırlaşmışdım. Mariyanı yaxşı başa düşmək üçün bütün bunlar mənə lazım olacaqdı. Beləliklə, mən baxmağa və qulaq asmağa hazırlaşmışdım, həm də çalışırdım, ovqatım yaxşı olsun. Özümü inandırırırdım ki, Xanterin və bu üçlük taxtanın ikiüzlü hərəkətləri xoşuma gəlir. Ancaq yenə də kefim açılmırdı.

– Deməli, siz rəssamsınız, – uzağı görməyən qadın səhrada küləkdən qorunmuş kimi gözlərini qıyıb dedi. Yaxşı görmək istəyindən üz-gözünü belə əyişdirməsi (guya eynək onu eybəcər göstərəcəkdə) ona daha sırtıq, daha riyakar görkəm verdi.

– Bəli, senyora, – acıqla cavab verdim. Onun senyorita olduğuna əmin idim.

– Kastel çox gözəl rəssamdı, – Xanter dedi.

Sonra mənim işlərimlə bağlı bir yığın axmaq fikir səsləndi: tənqidçilərin hər sərgimdən sonra istifadə etdikləri formulları işlədərək onları təriflədi – “əsaslı surətdə” və sairə. Nə gizlədim, bu ümumi yerləri təkrar edərək, o öz yumor hissini bürüzə verdi. Miminin qıyılmış gözlərinin yenə mənə dikildiyini və haqqımda nə deyəcəyini təsəvvürünə gətirib büzüşdüyünü sezdim. Hər halda, mən onu heç tanımırdım.

– Hansı rəssamlar sizin xoşunuza gəlir? – Mimi imtahan götürürmüş kimi soruşdu.

Yox, indi yadıma düşür ki, bu sualı biz aşağı düşəndən sonra verdi. Əvvəlcə məni bağdakı çay süfrəsinin arxasında oturmuş qadına təqdim elədi. Xanter məni qalacağım otağa apardı. Yuxarı qalxanda (ev ikimərtəbəli idi) o dedi ki, bina bir az yenidən qurulmaqla əvvəlki görkəmini saxlayıb və babasının öz ulu babasının köhnə evinin bünövrəsində tikdiyi ev kimi qalıb. “Bunun mənə nə dəxli?” – deyə

fikirləşdim. Bu oğlan nəyə görə özünü sadə və səmimi göstərmək istəyirdi. O, günəş saatından, ya hansısa günəş mexanizmindən danışanda fikirləşirdim ki, Mariya yuxarıdakı otaqların birində olmalıdı. Xanter mənim diqqətlə baxdığımı sezib dedi:

– Burda bir neçə yataq otağı var. Ümumiyyətlə, ev kifayət qədər məzəli tikilsə də, xeyli rahatdı.

Xanterin memar olduğunu xatırladım. Maraqlıdı, hansı tikililəri o, məzəli saymırdı?

– Bu, babamın otağıydı, indi mən qalırım, – pilləkənlə üzbəüz orta otağı göstərib dedi.

Sonra Xanter başqa qapını açdı.

– Bu da sizin otaq, – dedi.

Məni aşağıda çay süfrəsində gözlədiklərini də əlavə edib otaqdan çıxdı. Xanter gedəndən sonra ürəyim döyündü: Mariya lap yaxınlıqdakı otaqların birində ola bilərdi. Mən tərəddüd içində yataq otağının ortasında dayanmışdım. Birdən ağıma bir fikir gəldi: bu otağı qonşu otaqdan ayıran divara yaxınlaşıb (Xanterin otağını yox), yavaşca döydüm. Cavab gəlmədi. Koridora çıxıb, ətrafda heç kimin olmadığına əmin olandan sonra həmin otağın qapısına yaxınlaşıb, həyəcan içində qapını döymək üçün əlimi uzatdım. Ancaq cürətim çatmadı və tələsik öz otağıma qayıtdım. Sonra bağa düşmək qərarına gəldim. Əməlli-başlı çaşıb qalmışdım.

XXV

Hə, biz artıq süfrə arxasında oturanda sümükləri çıxmış xanım soruşdu ki, mən hansı rəssamları sevirəm. Fikirli halda bir neçə ad çəkdim: Van Qoq, El Qreko. O, istehza ilə mənə baxdı:

– **Tiens!1 (Bir gör ha! – fr.)**

Sonra əlavə elədi:

– Həddindən artıq məşhur adamlar mənim xoşuma gəlmir. Bilirsən, – Xanterə tərəf çevrilib dedi, – Mikelancelo, El Qreko kimi dahilər məni qıcıqlandırır. Böyüklük və mövqe həddindən artıq gözə girir. Sən bunu nəzakətsizlik saymırsan? Məncə, rəssam bir vacib şərtlə razılaşmalıdı: heç vaxt diqqəti özünə çəkməməlidir. Dramatizm və orijinallığın gözə girməyindən zəhləm gedir. Razılaş ki, başqalarına oxşamamağa çalışanda sən onları necəsə alçaldırısan, vur-tut babat adam olduqlarını təsdiqləyirsən, bu isə pis zövq deməkdi. Əgər mən yazıçı, ya rəssam olsaydım, əsərlərimin diqqət çəkməməsinə çalışardım.

– Şübhə etmirəm, – Xanter istehza ilə dedi və əlavə etdi: – Sən, yəqin ki, məsələn, “Karamazov qardaşları”nı yazmaq istəməzdin.

– **Quello horreur!2 (Allah eləməsin! – fr.)** – Mimi başını göyə qaldıraraq bərkdən dedi. Sonra izah elədi: – Hamı vicdanlı olduğunu nümayiş etdirməyə çalışır... Siz rus romanının öhdəsindən gələ bilərsiniz?

Axırıncı sual qəfildən mənə ünvanlanmışdı, ancaq Mimi cavab gözləməyib, yenə Xanterə sarı dönərək sözüünə davam elədi:

– Bilirsən, hələ bir rus romanını da axıra qədər oxuya bilməmişəm. Onlar həddindən artıq böyükdü. Minlərlə iştirak edən şəxs var, ancaq sonda məlum olur ki, dörd-beş adamdan çox deyillər. Aleksandr adında qəhrəmana təzəcə öyrəşirsən ki, məlum olur, onun adı Saşa, ya Saşkadı, sonra hələ bir Saşenka da peyda olur, birdən isə Aleksandr Aleksandroviç Bunin kimi tamamilə inanılmaz bir şey ortaya çıxır, sonra da, sadəcə, Aleksandr Aleksandroviç. Nəyin necə olduğundan yenidən baş çıxardığın yerdə yenə səni çaşdırırlar. Axıra qədər beləcə davam edir: hər personaj bir ailəyə oxşayır. Mübahisə eləmə, bu, yorucudu, elə səndən ötrü də.

– Ancaq, Mimi, buna baxmayaraq, rus adlarını fransız tərzində tələffüz etmək lazım deyil. Məsələn, niyə Çekov əvəzinə Tşexov deyirsən, axı Çekov orijinala daha yaxındır. Sonra sənin “elə” deməyin dəhşətli qallisizmdir.

– Xahiş edirəm, Luisito, zəhlətökən olma, – Mimi dedi, – öz erudisiyanı büruzə verməməyi nə vaxt öyrənəcəksən? Sən adamı bezdirirsən, **epuisantsan,3.** (**zəhlətökən – fr.**) düz demirəmmi? – qəfil mənə müraciətlə sözünü bitirdi.

– Elədi, – sualı başa düşmədən qeyri-ixtiyari cavab verdim.

Xanter təbəssümlə mənə baxdı.

Mən son dərəcə kədərliydim. Özgə vaxt da deyirlər, guya mən səbirsizəm. Çox təəccüblüdü ki, bütün bu cəfəngiyata qulaq asmağa necə gücüm çatıb, üstəlik də, bunları necə yadda saxlamağı bacarmışam. Maraqlıdı: kuzenlərə qulaq asanda əhvalımı yaxşılaşdırmaq üçün fikirləşirdim: “Bunlar mənasız, dəmdəməki adamlardır. Onlar Mariyada vur-tut tənhalıq hissi doğura bilirlər. Bunlar mənimlə rəqabət aparmaq gücündə deyillər”. Buna baxmayaraq, yüngülləşə bilmirdim. Ürəyimin dərinliyində başa düşürdüm ki, sevinməyə səbəb yoxdu. Kədərimin səbəbini tapa bilmədiyimdən əsəbiləşirdim, hirslənirdim, ancaq özümü sakitləşdirməyə də çalışırdım ki, bir rahat vaxtda bu haqda ətraflı düşünərəm. Əvvəl mənə elə gəlirdi, bunun səbəbi Mariyanın yoxluğu, ancaq sonra başa düşdüm ki, bu, məni kədərləndirməkdən çox hirsləndirirdi. Məsələ başqa şeydə idi.

Kuzenlər isə artıq detektivə keçmişdilər. Mimi Xanterdən soruşurdu ki, “Yeddinci dairə”nin sonuncu romanını oxuyubmu.

– Nə üçün? – Xanter təəccübləndi. – Bütün detektivlər bir-birinə oxşayır. Bir ilə birini oxumaq tamamilə kifayətədi. Həftədə birini oxumağı yalnız məhdud adamlar bacarar.

Mimi hirsləndi. Daha doğrusu, özünü hirslənmiş göstərdi.

– Cəfəngiyat danışma, – o dedi. – Detektivlər mənim hələ oxuya bildiyim yeganə kitablardı. Onları həddindən artıq sevirəm. Tamam müəmmadı. Bu güclü

detectiveslər1. (xəffiyələr – fr.) isə hər şeydən: Minqa dövrünün incəsənətindən, qrafologiyadan, Eynşteyn nəzəriyyəsindən, beysboldan, arxeologiyadan, falçılıqdan, siyasi iqtisaddan, dovşanların Hindistanda yetişdirilməsi statistikasından baş çıxarırlar. Həm də elə alicənabdılar ki, heyran olursan. Düz demirəm? – yenə mənə müraciət elədi.

Sualı gözlənilməz olduğundan nə cavab verəcəyimi bilmədim.

– Elədi, – başımdan eləmək üçün dedim.

Xanter yenə istehza ilə mənə baxdı.

– Sənin detektivi sevmədiyini Jorjiyə deyəcəm, – ciddi baxışlarla Xanteri süzərək əlavə etdi.

– Heç də yox, mən vur-tut onların bir-birinə oxşadığını dedim.

– Onsuz da Jorjiyə deyəcəm. Xoşbəxtlikdən, hamı sənin kimi pedant deyil. Misal üçün, cənab Kastel detektivi sevir, doğrudu?

– Mən? – qorxmuş halda soruşdum.

– Əlbəttə, – Mimi mənim cavabımı gözləmədən yenə Xanterə sarı çevrilib sözünə davam elədi, – hamı səni kimi savant⁷⁷ olsaydı, həyat dözülməz olardı. Əminəm ki, sənin detektivlər barədə bir yığın nəzəriyyə var.

– Şübhəsiz, – Xanter gülümsədi.

– Mən axı deyirdim, – Mimi şahid göstərirmiş kimi yenə mənə müraciət edib acıqlı tərzdə dedi. – Bu tipi mən yaxşı tanıyıram. Özünü göstərməyinə heç nə mane olmur. Yəqin, öz fikirlərini bölüşmək üçün ürəyin gedir.

Xanter, doğrudan da, ondan xahiş olunmasını gözləmədi.

– Mənim nəzəriyyə, – o, sözə başladı, – bunlardan ibarətdir: iyirminci əsrin detektiv romanı bizim zamanda Servantes dövrünün cəngavərlik romanının

⁷⁷ Савадлы (фр.)

vəzifəsini öz üzərinə götürüb. Bundan əlavə, hesab edirəm ki, detektiv romana parodiya kimi indi müasir “Don Kixot” saydığı bir şey yazmaq olar. Bütün ömrü boyu detektiv oxuyan, dünyanın Nikolas Bleykin⁷⁸, ya Elleri Kuinin⁷⁹ kitablarının qanunları ilə yaşadığını düşünüb başı xarab olan adamı təsəvvür eləyin. Xəyalınıza gətirin ki, bu bədbəxt cinayətin təhqiqinə girişir və gerçək həyatda özünü kitabdakı detektiv kimi aparmağa başlayır. Bu mövzuda əyləncəli, faciəli, simvolik, satirik və gözəl nəsə yazmaq olar...

– Bununla özün niyə məşğul olmayasan ki? – Mimi rişxəndlə soruşdu.

– İki səbəbə görə: mən Servantes deyiləm və çox tənbeləm.

– Elə birincisi kifayətədi, – Mimi dedi.

Sonra elə bil qəsdən yenə mənə tərəf çevrildi.

– Bu adam, – Xanternin ağzını əyərək dedi, – detektivə ona görə hücum edir ki, bir dənə, hətta ən darıxdırıcı roman belə yazmaq əlindən gəlmir.

– Mənə siqaret ver, – Xanter deyib, əlavə etdi: – Sən nə vaxt öz tərsliyindən əl çəkəcəksən? Birinci, mən heç də detektivin əleyhinə deyiləm, yalnız onu dedim ki, bizim dövrün “Don Kixot”una bənzər nəsə yazmaq olar. İkinci, bu işi bacarmadığımı deyəndə, səhv eləyirsən. Bir dəfə detektiv roman üçün ağılıma əla süjet gəlmişdi.

– Sans blague⁸⁰, – Mimi mızıldadı.

– Gör də. Qulaq as. Bir adamın anası, arvadı və uşağı var. Bir gecə müəmmalı şəraitdə ananı öldürürlər. İstintaq heç bir nəticə vermir. Bir müddət sonra arvadı öldürürlər: hər şey təkrarlanır. Nəhayət, uşağı öldürürlər. Qəhrəman dəli olmaq dərəcəsidir, çünki hamısını sevir, xüsusən də uşağı. Ümitsiz vəziyyətdə bu sirin üstünü özü açmaq qərarına gəlir. Dahi xəfiyələrin bütün metodlarından –

⁷⁸ Николас Блейк (ясл сойады Сесил Дей Лйуис; 1904-1972) – инэилис йазычысы, шаири, ядэбий йатщнасы

⁷⁹ Еллери Куин – ики Америка йазычысы: Ф.Денни(1905-1971) вя М.Б.Линин (1905-1982) тыхяллцсц

⁸⁰ Ола билмяз (фр.)

induktiv, deduktiv, təhlil, sintez və digər metodlardan istifadə edərək bu nəticəyə gəlir ki, hansı gündə, hansı saatda filan yerdə dördüncü qətl hadisəsi olmalıdı. Sonuncu qurbanın özü olacağı məlumdu. Təyin olunmuş gündə, saatda, onun hesablamasına görə, dördüncü qətlin baş verəcəyi yerə yollanır və qatilin peyda olacağını gözləyir. Ancaq o gəlmir. Qəhrəman hər şeyi yaxşımı düşündüyünü bir də yoxlayır. Bəlkə, yeri düzgün tapmayıb – yox, qəti surətdə dəqiqdi. Yoxsa vaxtı düzgün hesablamayıb – yox, səhv istisna olunur. Bircə dəhşətli variant qalır: qatil artıq burdadır. Başqa sözlə desək, qatil onun özüdür, hər üç cinayət isə şüursuz vəziyyətdə onun tərəfindən törədilib. Yəni detektiv və cinayətkar – eyni şəxsdi.

– Bu, mənimçün çox anlaşılmaz oldu, – Mimi səsini uzada-uzada dedi. – Bəs romanın necə qurtarır? Axı dördüncü qətl də olmalıdı?

– Nəticə aydındı, – Xanter ağır-ağır dedi, – bu zavallı özünü öldürür. Qalır nəyə görə: ya vicdan əzabından, ya da cinayətkar “mən”, adi qurban kimi, detektiv “mən”i öldürür. Hə, necədi?

– Maraqlıdı. Ancaq beləcə danışmaq bir şeydi, roman yazmaq tamam başqa şey.

– Əlbəttə, – Xanter sakitcə razılaşdı.

Sonra Mimi Mar del Platada tanış olduğu hansısa falçıdan və görücü qadından danışmağa başladı. Xanterin buna etinasız yanaşması Mimini özündən çıxardı:

– Şübhən olmasın, bu, kifayət qədər ciddidi. Onun əri mühəndis fakültəsinin professorudu.

Onlar telepatiya barədə mübahisə eləməyə başladılar, mən isə Mariya hələ də gözə görünmədiyinə görə iztirab çəkirdim. Bir neçə dəqiqədən sonra yenə onların söhbətinə qulaq asanda artıq kəndlilərin vəziyyətindən danışdılar.

– Məsələ ondadı ki, – Mimi müştüyü dirijor çubuğu kimi yellədə-yellədə deyirdi, – adamlar daha işləmək istəmirlər.

Söhbətin axırında qəfil ağılıma gələn fikir qüssəmi dağıtdı: Mariya qəsdən aşağı düşür ki, onu bezdirən qeybətdən canını qurtarsın. İndi xatırlayıram ki, belə

nəticə çıxarmağım heç də şüursuz olmadı, yolda sürücünün Mar del Platadan gəlmiş kuzina haqqında dediyi sözlər buna kömək oldu, ancaq mən onda buna fikir verməmişdim. Hər şey aydındı: Miminin qəfil gəlişindən əhvalı pozulan Mariya özünü xəstəliyə vuraraq, yataq otağına çəkilib: onun bu adamlardan xoşu gəlmir. Belə fikirlərin qüssəmi dağıtdığını hiss eləyib, səbəbini özümçün aydınlaşdırdım: bura gəlib Xanter və Miminin adi kübar riyakarlar olduğunu görəndə sadələvh “mən”im Xanterin mənə tay ola bilməyəcəyinə sevinib sakitləşmişdi, ancaq fikirləşəndə, daha doğrusu, hiss eləyəndə ki, Mariya da onlardan biridi və yəqin, necəsə onlara oxşayır – ürəyimin dərinliyində kefim pozulmuşdu.

XXVI

Bağda gəzmək üçün süfrədən duranda bizə tərəf gələn Mariyanı görüb gümanımın doğru olduğuna inandım: bu səfeh söhbətdə iştirak etməmək üçün o, bizim çay süfrəsindən qalxmağımızı gözləmişdi.

Hər dəfə Mariya başqa adamların əhatəsində mənə doğru gələndə fikirləşirdim: “Bu məftunedici xilqətlə mənə gizli bir tel bağlayır”. Sonralar öz hisslərimi saf-çürük eləyəndə başa düşdüm ki, əvvəl o mənə çox gərək idi (kimsəsiz adada rastlaşdığın insan kimi), tənhalıq qorxusu yoxa çıxanda isə Mariya mənim öyündüyüm zinət əşyasına çevrildi. Sevgimizin məhz sonrakı dövründə saysız-hesabsız çətinliklər yarandı – əlinə düşəni yeməyə hazır olan ac da bir az doyandan sonra yeməyin dadından, köhnəliyindən şikayətlənir. Son illər həbs düşərgəsindən qaçmış adamlara xas öz itaətkarlığıyla seçilən, ən alçaldıcı işlər görməyə hazır, aza qane olan, bununla belə, ürəkdən sevinməyi bacaran mühacirlərlə tez-tez rastlaşıram; ancaq qəribədi, insanın işgəncədən, ya ölümdən canını qurtarmağını dərk etməsi onun xoşbəxtliyi üçün kifayət eləmir. Özünü inamlı hesab edən kimi, sanki həmişəlik itirilmiş qürur, şöhrətpərəstlik, tündməcazlıq tədricən qayıdır – ürkmüş vəhşi heyvan öz yuvasından belə çıxır; həm də sanki haçansa belə

alçaldıqlarına görə utanaraq bu keyfiyyətlər onlarda daha da möhkəmlənir. Heç təəccüblü deyil ki, bu cür hallarda biz çox vaxt nankorluğun, qəddarlığın şahidi oluruq.

İndi öz hiss-həyəcanlarımı sakitcə saf-çürük eləməyə heç nəyin mane olmadığı vaxt güman eləyirəm ki, Mariya ilə bizim münasibətlərimizdə də buna oxşar nəşə vardı və yəqin, məni tənhalıqdan asanca qurtaran o xanımı lazımı qədər qiymətləndirməməyimin cəzasını çəkirəm. Bu təmtəraqlı lovğalıq, Mariyanın yeganə sahibi olmaq istəyim gərək məni ehtiyatlandırardı ki, şöhrətpərəstliyin diktəsiylə təhlükəli yolla gedirəm.

Ancaq Mariya mənə qarşı gələn anda emalatxanadakı kobud hadisəyə, qəddar ittihama görə lovğalıq xəcalətlə əvəzləndi: “Kor adamı aldadırsan”. Hiss elədim ki, heydən düşürəm, məni soyuq tər basır. Bu adamların içində belə vəziyyətdə olmaq! Bircə onun qarşısında diz çöküb məni bağışlamasını, özümə bəslədiyim nifrəti, az da olsa yüngülləşdirməyini xahiş eləməyəm!

Mariya sakit görünürdü və bu günün anlaşılmaz qüssəsi yenə məni bürüdü.

Aramızda vur-tut dost münasibətləri olduğunu sanki qohumlarına göstərirmiş kimi, o, mənimlə laqeydcəsinə görüşdü. Bu yaxınlarda yenə ümitsiz vəziyyətdə olanda aramızda baş verən xoşagəlməz söhbəti əsəbiliklə xatırladım; demişdim ki, şər qarışanda San-Ciminyano təpəsindən qala bürclərinə tamaşa eləmək gözəl olardı. Mariya heyranlıqla mənə baxmışdı: “Çox yaxşı fikirdi, Xuan Pablo!” Onda elə bu gecə birlikdə qaçmaq təklifini elədim. Mariya qorxdı, tutuldu və qaşqabaqlı halda dedi: “Bizim yalnız özümüzü düşünməyə haqqımız yoxdur. Həyat həddindən artıq mürəkkəbdir”. Mən nə demək istədiyini soruşdum. O lap pərt halda cavab verdi: “Sevinclə kədər yaradı”. Mən birdən durub xudahafizləşməmiş getdim. Mariya ilə heç vaxt canbir-qəlbə ola bilməyəcəyimiz mənə aydın oldu, yalnız bəzi yuxuların xatirəsi, ya hansısa musiqi pasajına qulaq asanda duyduğumuz sevinc kimi ötəri mənəvi yaxınlıqla kifayətlənməli olacaqdıq.

İndi də Mariya özünün hər hərəkətinə, sifətinin ifadəsinə, hər sözünə fikir verirdi. Hətta o biri, başqa qadına gülümsəməyi də bacarırdı!

Mariya soruşdu ki, eskizləri gətirmişəmmi.

– Hansı eskizləri? – indi bizə sərfəli olsa da, imkan düşən kimi bicliyindən qalmamağına qəzəblənib hirslə dedim.

– Göstərəcəyinizi vəd etdiyiniz eskizləri, – Mariya sakitcə təkid etdi, – limanda çəkdiyiniz eskizləri.

Mən nifrətlə ona baxdım, ancaq o, mənim baxışlarıma sakitcə tab gətirdi və yalnız bir andaca baxışları yumşaldı, sanki deyirdi: “Mənə rəhmin gəlsin!” Sevimli, sevimli Mariya! Onun yalvarışı, alçalması mənə necə də əzab verirdi! Nifrəti şəfqət əvəz elədi.

– Əlbəttə, götürmüşəm, otaqdadı.

– Mən çox istəyirəm onları görəəm, – artıq laqeydcəsinə dedi.

– Elə indi də mümkündür, – onun məqsədini anlayıb razılaşdım.

Miminin bizə qoşulacağından qorxdum, ancaq Mariya onu yaxşı tanıyırdı və dərhal baş verəcək hər cür müdaxilənin qarşısını aldı:

– Biz tezliklə qayıdırıq.

Bunu deyib, qoluma girərək məni evə apardı. Mən cəld geri döndüm və deyəsən, Xantere baxan Miminin gözlərində qaliblərə xas bir parıltı gördüm.

XXVII

Malikanədə bir neçə gün qalmaq fikrindəydim, ancaq vur-tut bir gün qaldım. Səhər hava işıqlaşar-ışıqlaşmaz çamadanımı və etüd qovluğumu götürüb qaçdım.

Bu, axmaq bir hərəkət kimi də görünə bilərdi, ancaq başqa cür mümkün olmadığını başa düşəcəksiniz.

Xanterlə Mimini tərək edib, biçərə eskizlərin arxasınca evə getdik, sonra etüd qovluğunu və eskizlərin yerinə şəkillər olan qovluğu götürüb aşağı düşdük. Bunu da Mariya düşünüb-quraşdırmışdı.

Ancaq kuzenlər artıq yox idilər. Mariyanın kefi kökəlmişdi və sahilboyu parkda gəzişəndə əhvalı çox yaxşıydı. Onu hələ bu cür görməmişdim: tamamilə başqa qadın idi, şəhərin sıxıntısında tanıdığım qadına oxşamırdı. O, daha oynaq, daha enerjili idi. Onda əvvəllər mənə məlum olmayan nəsə bir hissiyyat, rənglərdən, qoxulardan zövq almaq duyğusu üzə çıxmışdı: ağac gövdəsinin rəngindən, qurumuş yarpaqdan, hansısa böcəkdən, dənizin qoxusu qarışmış evkalipt ətrindən vəcdə gəlirdi (bu, mənimçün anlaşılmazdı, çünki mən yalnız təsəvvüründəkilərdən zövq alıram). Ancaq bütün bunlar mənə heç də sevindirmirdi, əksinə, sıxır, qanıma qaraldırdı, axı Mariyanın bu xüsusiyyətləri mənə yaddı, onlar, yəqin, Xanterə, ya başqa birinə xasdı.

Get-gedə lap qüssələnirdim, ancaq, bəlkə, bu qüssəni daha da aydın eşidilən dalğaların səsi gətirirdi. Biz dağdan enərkən, səma bütün genişliyiylə qarşımda açılanda qüssəmin qaçılmaz olduğunu başa düşdüm: gözəlliyi, ya ona yaxın nəyisə görəndə həmişə belə olurdu. Maraqlıdı, görəndə, hamı belə hisslər keçirir, yoxsa bu, mənim bədbəxt təbiətimin daha bir qüsurudu?

Biz qayalıq yamacda oturub, dənizin səsinə qulaq asaraq, hərdən dikə gəlib çatan köpüklü damcılarını üzümüzə hiss edərək, bir xeyli dinib-danışmadıq. Tufan qabağı səma mənə Tintorettonun “Sarasinlərin xilasını” tablosunu xatırlatdı.

– Neçə dəfə sənə, – Mariya dedi, – bu dənizi, bu səmanı göstərmək istəmişəm. – Sonra əlavə elədi: – Bəzən mənə elə gəlir, sahil hər ikimizindir. Sənin tablondakı tənha qadını görəndə kimi mənə çox oxşadığını və sənin də kor-koranə öz dinib-danışmayan həmsöhbətini axtardığını hiss elədim. Həmin gündən hey səni düşünürdüm, dəfələrlə yuxuda gördüm ki, sən burdasan, ömrümün nə qədər saatını

keçirdiyim həmin bu yerdəsən. Bir dəfə az qala yanına gəlib hər şeyi etiraf eləmək istəmişdim. Ancaq nə vaxtsa səhv elədiyim kimi, yenə səhv eləməkdən qorxurdum və ümid eləyirdim ki, özün məni axtarıb tapacaqsan. Həmişə sənə kömək eləyirdim, hər gecə səni çağırırdım və görüşümüzün mümkünlüyünə o qədər inanırdım ki, liftdə qorxudan donub qaldım və nəsə səfeh bir şey dedim. Səhv etdiyindən (sən elə düşünürdün) kədərlənmiş halda liftdən çıxanda mən dəli kimi arxanca qaçdım. Sonra San-Martin meydanındakı görüşümüz... Sən nəsə vacib bir şeyi mənə izah eləməyə çalışırdın, mənsə səni həmişəlik itirməmək və kədərləndirməmək üçün hər şeyi dolaşdırmağa çalışırdım. İstəyirdim səni çaşdıram, səni inandıraram ki, eyhamlarını, şifrəli məktublarını başa düşürəm.

Mən susurdum. Mariyanın səsinə, məftunedici səsinə qulaq asdıqca, duyğuların çoxluğundan, dolaşiq fikirlərdən başım fırlanırdı. Nəsə donub qalmışdım. Qürub günəşi, üfüqdəki buludlar nəhəng metal ərintisini xatırladırdı. Bu ecazkar anların bir də heç vaxt təkrarlanmayacağını hiss eləyirdim. “Heç vaxt, heç vaxt”, – deyə fikirləşirdim və eyni zamanda, hündürlükdən artıq ürəyim bulanırdı. Mariyanı özümlə uçuruma dartıb aparmaqdan asan nə vardı ki!

Yalnız ayrı-ayrı kəlmələr gəlib mənə çatırdı: “İlahi... Birlikdə olduğumuz bu uzun vaxt ərzində nə qədər hadisələr olub... Dəhşətli hadisələr... Biz axı bu mənzərənin yalnız bir zərrəsi deyilik, biz qanı, canı olan miskin, pozğun insancığazlarıq...”

Dəniz tədricən qara yırtıcıya çevrilirdi. Hava qaraldıqca, dalğaların uzaqdan gələn səsi vahimə yaradırdı. Demə, hər şey çox sadəymiş! O deyirdi ki, biz miskin, pozğun insancığazlarıq, amma iyrenc hərəkətlərə qadir olduğumu bilsəm də, onun da rəzilliklər eləməyindən şübhələnməyim məni kədərləndirirdi. “Bəs bunlar necə olmuşdu? – fikirləşirdim. – Kiminlə, nə vaxt?” Və Mariyanın üstünə atılıb onu parça-parça eləmək, boğub dənizə atmaq istəyi get-gedə mənə hakim kəsilirdi. Onun danışdıqlarını qırıq-qırıq eşidirdim: deyəsən, əmisi oğlu Xuandan, kənddə keçirdiyi uşaqlıq illərindən nəsə deyirdi; bu və o biri kuzeni ilə bağlı “əzablı və dəhşətli” hadisələr barədə sözlər eşitdim. Mariya, görünür, həyatında məhrəm

saxladığı hadisələri mənə etiraf eləyirdi, mənə gic kimi bunlara qulaq asmamışdım.

– Hansı əzablı və dəhşətli hadisələr? – mən qışqırdım.

Ancaq Mariya mənə eşitmirdi, elə bil özündə deyildi.

Xeyli vaxt keçdi, yəqin, yarım saat olardı. Əvvəllər olduğu kimi, Mariyanın üzümü sığalladığını hiss elədim. Danışmağa heyim yox idi. Uşaq kimi başımı onun ətəyinə sıxmışdım və biz beləcə xeyli oturduq; vaxt dayanmışdı, sanki uşaqlıqdan və ölümdən başqa heç nə yoxdu.

Çox heyif ki, dərinlikdə şübhəli və müəmmalı nəsə gizlənmişdi! Çox istəyirdim haqlı olmayam, çox istəyirdim Mariya indi necə varsa, eləcə də qala! Ancaq əbəs yerə: lap yaxından döyünən ürəyinə qulaq asdığım, əllərinin saçımı sığalladığı vaxt qara fikirlər su basmış çirkli zirzəmidə ciyildəyə-ciyildəyə azad olacaqlarını gözləyən siçovullar kimi başımda qımıldanırdı.

XXVIII

Nəsə qeyri-adi bir şey baş vermişdi. Evə qayıdanda Xanteri həyəcanlı vəziyyətdə gördük (ancaq onun kimiləri öz duyğularını bürüzə verməyi xoşlamırlar); o özünü ələ almağa çalışırdı, amma, şübhəsiz, nəsə baş vermişdi. Mimi getmişdi, yemək otağında isə hər şey şam yeməyinə hazır idi; biz, əlbəttə, bir az gecikmişdik və gələn kimi xidmətçilər tələsik bizə qulluq eləməyə başladılar. Şam yeməyi, demək olar, sükut içində keçdi. Mən Xanterin bircə kəlməsini, bircə hərəkətini belə qaçırmamağa çalışırdım, ümid eləyirdim ki, onlar məndən gizli bir çox şeylərə işıq salacaq və get-gedə artan şübhələrimi təsdiqləyəcək. Mən Mariyaya göz qoyurdum – üzündən heç nə anlamaq olmurdu. Mariya gərginliyi aradan qaldırmaq üçün Sartrı oxuduğunu dedi. Xanter dilxorçuluğunu gizlətmədən donqulandı:

– İndiki romanlarla aram yoxdu! İstəyirlər, qoy yazsınlar... Ancaq onları oxumaq nəyə lazım?

Araya yenə sükut çökdü; öz sözlərindən yaranan xoşagəlməz təəssüratı Xanter heç də aradan qaldırmaq istəmirdi. Fikirləşdim ki, nəyə görə Mariyaya acığı tutub. Dənizə gedənə qədər xüsusi bir şey baş vermədiyini üçün, deməli, Xanter biz orada danışdığımız vaxt incimişdi; aydın idi ki, bunun səbəbi bizim uzun söhbətimiz olmuşdu, daha doğrusu, uzun müddət olmamağımız idi. Nəticə: Xanter qısqancdı, bu da təsdiq edir ki, onun Mariya ilə münasibəti, sadəcə, dost, ya qohum münasibəti deyil. Əlbəttə, Mariyanın onu sevməsi vacib deyil, əksinə, Mariyanın başqalarına maraq göstərməsini hiss etməsi Xanteri daha artıq əsəbiləşdirir. İstənilən halda, əgər onun əsəbiliyi qısqanlıqdan doğmuşdusa, mənə qarşı düşmən münasibətdə olmalıydı, çünki mənə hirsələnək üçün başqa səbəb yox idi. Elə də oldu. Hətta bir xeyli şübhəli sözləri sezməsəm də, Mariya ağzını açıb uçurum barədə danışan kimi Xanterin mənə zillənən baxışları belə demək üçün tamamilə kifayət elədi.

Süfrədən qalxan kimi baş verənləri daha yaxşı saf-çürük eləmək üçün yorğunluğu bəhanə gətirib otağıma getdim. Otağın qapısını açıb işığı yandırdım, qapını bərk çırpdım, sonra astanada dayanaraq qulaq asmağa başladım. Bir az keçmiş Xanterin səsini eşitdim – səbi halda nəşə deyirdi, ancaq ayırd eləyə bilmirdim. Mariya cavab vermirdi; Xanter daha səbi halda daha uzun ikinci cümləni dedi; Mariya astadan nəşə cavab verdi, onun sözləri Xanterin axırıncı sözləriylə üst-üstə düşdü, sonra stullar tərpendi və pilləkəndə addım səsləri eşidildi. Tez qapını örtüm, ancaq ordan uzaqlaşmayıb qulağımı açar deşiyinə tutdum: kimsə ötüb keçdi – qadın ayaqlarının səsi idi. Bir xeyli yerimdə uzanıb baş verənləri saf-çürük elədim və nəşə bir səs eşitməyə çalışdım. Ancaq bütün gecə heç bir səs eşidilmədi.

Yata bilmirdim; əvvəllər ağıma gəlməyən fikirlər mənə əzab verirdi. İlk ehtimallar mənə sadələvh görünürdü: Mariyanın Xanteri sevməyi heç də vacib deyil ki, Xanter onu qısqansın (bu da, yeri gəlmişkən, təbii idi) və bu fikir onda

məni sakitləşdirmişdi. Bunun vacib olmadığını, ancaq maneçilik törətmədiyini də indi başa düşürdüm.

Mariya Xanteri sevə bilərdi, Xanter isə, buna baxmayaraq, onu qısqanırdı.

Onların arasında nəşə olduğu fikri hardan ağılıma gəlmişdi? Buna nə qədər desən səbəb var! Birinci, əgər Xanter onu öz qısqançlığıyla bezdirirsə, Mariya da onu sevmirsə, onda malikanəyə niyə belə tez-tez gedir? Adətən, Xanterdən başqa orda heç kim olmur (onun subay olub-olmadığını bilmirəm, mənə, onun arvadıyla ayrıldığını Mariya nə vaxtsa demişdi), ancaq əsas odur ki, bu cənab malikanədə tək yaşayır. İkinci, Mariyanın kuzeni ilə yaxın əlaqəsi olduğunu düşünmək üçün daha bir səbəb də var idi O, həmişə Xanter barədə laqeyd tərzdə danışırdı, adətən, qohumlar haqqında belə danışırlar və Xanterin onu sevdiyinə, qısqanc olduğuna bir dəfə də olsun eyham vurmamışdı. Üçüncü, yalnız bu gün Mariya mənə öz zəifliklərindən danışmışdı. O nəyə nail olmaq istəyirdi? Məktubda ona bir çox iyrəncliklərdən – içki məclislərindən, fahişələrdən yazmışdım, indi isə o məni başa düşdüyünü, onun da ay işığında parkda gəzməkdən, qayıqda üzməkdən ləzzət alanlardan biri olmadığını deyirdi. Onun da həyatında bu cür qaranlıq tərəflərin, alçaq ehtirasların olduğunu nəzərdə tutmurdu ki? Xanter də onlardan biri deyildi ki?

Bütün gecəni çürüyünü çıxarana qədər bu ehtimallar üzərində fikirləşdim. Ən son nəticə Mariyanın Xanterin məşuqəsi olması idi.

Bu mənə aydın olan kimi aşağı düşüb çamadanımı, etüd qovluğumu götürdüm. Təmizlik işlərinə başlamaq üçün qapı-pəncərələri açan xidmətçilərdən biri ilə rastlaşıb, xanıma salamlarımı və təcili bir işə görə Buenos-Ayresə getdiyimi ona çatdırmasını xahiş etdim. O, təəccüb etmədən mənə baxdı, xüsusən də stansiyaya aparmaq təklifinə piyada gedəcəyim cavabını verəndə.

Bir neçə saat kiçik vağzalda gözləyəsi oldum. Birdən Mariyanın gələcəyini düşündüm və bunu onun xətrinə dəydiklərini fikirləşib hardasa gizlənən, böyüklərdən kiminsə öz günahını boynuna alıb, onun könlünü alacağını arzulayan

uşaq kimi acı məmnunluqla gözlədim. Ancaq Mariya gəlmədi. Qatarı görəndə Mariyanın gələcəyi ümidiylə son dəfə yola nəzər saldım, ancaq o yox idi və mən özümü dəhşətli dərəcədə tənha hiss elədim.

Qatar Buenos-Ayresə doğru şütüyəndə mən gözümü pəncərəyə dikmişdim. Rançonun yanından keçirdik; talvarın altındakı qadın qatara baxmaq üçün belini dikəltdi. Ağılıma səfeh bir fikir gəldi: “Mən bu qadını ilk və son dəfə görürəm. Mən daha onu heç vaxt görməyəcəyəm”.

Fikirlərim bir yerdə bənd almırdı. İndi də talvarın altındakı qadının ətrafında dolaşırdı. Mənim onunla nə işim var? Ancaq lənətə gəlmiş daha bir anın da arxada qaldığıyla heç cür barışa bilmirdim; mənə elə gəlirdi ki, bunlar artıq ölüb – qatar bir dəqiqə gec keçsəydi, evdən onu kimsə çağırırdı, o qadın mənim həyatımda olmazdı.

Hər şey mənə ötəri, hədə, anlaşılmaz görünürdü. Başımda hər şey qarışmışdı və Mariya təsəvvürümə tutqun bir ləkə kimi gəlirdi. Yalnız bir neçə saatdan sonra beynim öz əvvəlki gücüylə işləməyə başladı.

XXIX

Mariyanın ölümündən əvvəlki günlər həyatımın ən dəhşətli günləri idi. Duyduqlarımı, düşündüklərimi, elədiklərimi ətraflı danışmaq mümkün deyil və əgər bəzi hadisələr ən xırda təfərrüatına qədər yadımdadısa, elə saatlar, hətta günlər var ki, mənə dumanlı yuxu kimi gəlir. Deyəsən, bir neçə gün əyyaşlıq elədim, çarpayıda, ya Puerto-Nuevonun skamyalarında sərilib qaldım. Yadımdadı, Konstitusyon vağzalında düşüb, bara girdim və dalbadal bir neçə qədəh viski içdim, sonra taksi tutub 25 May, ya Leandro Alema küçəsindəki bara getdim. Yenə musiqi, hay-küy, qışqırıq, ürəyimi bulandıran iyrenc qəhqəhələr, sınaq butulkalar və gözqamaşdıran işıq. Sonra ağırlıq, şiddətli başağrısı, polis məntəqəsi, qapını

açan nəzarətçi, nəsə izah eləyən zabit... və yenə özümü hərdən qaşına-qaşına küçələrdə dolaşan görürəm. Ola bilsin, yenə bara girmişəm. Bir neçə saatdan (ya gündən) sonra kimsə məni emalatxanaya apardı. Dəhşətli yuxu gördüm: kilsənin damında eyş-işrətlə məşğuluydum. O da yadımdadı ki, gecənin bir vaxtı oyananda otağın böyüklüyündən gözlərim böyümüşdü: nə qədər qaçsam da, onun sonuna çata bilməzdim. Bilmirəm, günəşin ilk şüaları pəncərədən içəri düşəndə çoxmu vaxt keçmişdi. Vanna otağına qaçıb, soyunmadan suya girdim. Soyuq su məni bir az özümə gətirdi və daşqından sonra suda peyda olan əşyalar kimi, bir-biriylə əlaqəsi olmayan ayrı-ayrı görüntülər yaddaşımda əmələ gəlməyə başladı: yamacda oturan Mariya, müştüyünü əlində yelləyən Mimi, Alyende stansiyası, vağzalın yanındakı “İnam”, ya “Malikanə” adlı mağaza, eskizləri soruşan Mariya, mənim qışqırığımı: “Nə eskiz?” – Xanterin nifrətli baxışları, qohumların söhbətinə qulaq asan mən, butulkani tolazlayan matros, mənə tərəf gələn Mariyanın anlaşılmaz baxışları, murdar qadının öpüşü və onu yumruqla son dərəcə bərk vurmağım, bədənimə daraşan birələr, detektivdən naqqallıq eləyən Xanter, malikanədəki sürücü. Yuxulardan parçalar da yadıma düşdü: yenə gecənin qaranlığındakı kilsə, ucu-bucağı görünməyən otaq...

Su təsir etdikcə bəzi parçalar yadıma düşərək, başqaları ilə birləşdi və selin xaraba qoyduğu şəhər kimi, kədərli mənzərə tam şəkildə görünməyə başladı.

Vannadan çıxıb əynimdəki paltar soyundum və quru paltar geyinərək Mariyaya məktub yazmağa girişdim. Əvvəl yazdım ki, malikanədən qaçmağımın səbəbini izah etmək istəyirəm (“qaçmaq” sözünü pozub, “getmək” yazdım). Sonra əlavə elədim ki, mənə qarşı olan hisslərini yüksək qiymətləndirirəm (“məni” pozub, “mənim şəxsimə” yazdım). Onun mehribanlığına, təmiz niyyətinə heyranam, ancaq özünün də etiraf etdiyi kimi, hərdən ona “alçaq ehtiraslar” hakim kəsilir. Elə mən də ay işığında parkda gəzməkdən, qayıqda üzməkdən ləzzət alanlardan deyiləm, ancaq onun təsəvvür elədiyi kimi (“təsəvvür etdiyini” pozub, “anlamaq” yazdım), bizim sevgimizi qorumaq üçün bunlar kifayət deyil; sən xarakterdə qadının ərinə, həmçinin mənə eşq izhar eləyib eyni zamanda Xanterlə yatdığını başa düşmək

olmur. Üstəlik də dəqiqləşdirdim ki, o həm mənimlə, həm də əriylə yatır. Məktub bu sözlərlə qurtarırdı: faktlar təhlil üçün böyük əsas verir və sairə və ilaxır.

Məktubu oxuyub qərara aldım ki, onu ağrıtmmaq üçün məktub indi kifayət qədər təhqiredicidi. Zərfi bağladım və Mərkəzi poçta gedərək sifarişlə yolladım.

XXX

Poçtdan çıxmışdım ki, iki şeyi başa düşdüm: birinci, Xanterlə bağlı nə üçün ondan şübhələndiyim haqda məktubda bir kəlmə də olsun yazmamışdım; ikinci, belə amansızcasına onun xətrinə dəyməyim heç özümə də axıra qədər aydın deyildi, yoxsa dəyişməyini istəyirəm, hətta mənim şübhələrim doğrudusa? Əlbəttə, bu, boş şeydi. Ya geri dönməyini istəyirəm? Ancaq çətin ki, mənim hərəkətim buna kömək eləyə. Hər halda, ürəyimin dərinliklərində bir şeyi arzuladığımı başa düşürdüm: Mariya qayıtsın. Əgər belədisə, gedişimi Xanterin qısqanclığını sezdiyimlə izah eləyib, bunu birbaşa, təhqirsiz-zadsız demək olmazdımı? Bir yana baxanda, Mariyanın Xanterin məşuqəsi olduğuna inanmağım alçaldıdı, heç bir əsası yoxdu, gələcək təhlillərə lazım ola biləcək vur-tut fərziyyədi.

Beləliklə, tələsik məktub yazıb yollamaq ucbatından daha bir axmaqlıq elədim. Vacib məktubu yazılandan, heç olmasa, bir gün sonra yollamaq lazımdır ki, mümkün olan nəticələrini aydınlaşdırmaq üçün vaxtın olsun.

Yalnız xırdaca bir ümid qalmışdı: qəbz. Ciblərimi əlləşdirib heç nə tapmadım, görünür, fikri dağınıq halda atmışdım. Buna baxmayaraq, tezcə poçta qayıdıb sifarişli məktubları təhvil verənlərin arxasında dayandım. Pəncərənin gözcüyünə yaxınlaşıb, saxta təbəssümlə xidmətçi qadından soruşdum:

– Məni tanıdınız?

Qadın təəccüblə mənə baxdı, yəqin, başıxarab olduğumu fikirləşmişdi. Bu səhvini düzəltmək üçün ona xatırlatdım: mən indicə Los-Ombues malikanəsinə

məktub göndərmişəm. Bu gicbəsər, deyəsən, lap heyrətləndi və sanki bunu kiminləsə bölüşmək üçün öz kolleqasına tərəf dönüb, sonra yenə mənə baxdı.

– Mən qəbz itirmişəm, – dedim.

Cavab gəlmədi.

– Xahiş edirəm məktubu mənə qaytarasınız, ancaq qəbz yoxumdu, – mən təkrar elədim.

Qadın və ikinci əməkdaş kart oynayanlar kimi baxışdılar.

Nəhayət, heyrətlənmiş adam səsiylə soruşdu:

– İstəyirsiniz ki, məktubunuzu qaytarsınlar?

– Tamamilə doğrudu.

– Sizin həтта qəbziniz də yoxdu?

Bu vacib sənədin, doğrudan da, məndə olmadığını boynuma almağa məcbur oldum. Qadının heyreti son həddə çatdı. O, nəsə mızıldayıb yenə iş yoldaşına baxdı.

– O, məktubun qaytarılmasını istəyir, – qadın dedi.

İş yoldaşı səfeh təbəssümlə onu başa düşdüyünü göstərdi. Qadın yenə mənə baxıb dedi:

– Bu mümkün deyil.

– Mən sənədlərimi göstərə bilərəm, – sənədlərimi çıxararaq etiraz elədim.

– Lazım deyil. Qayda hamı üçün eynidi.

– Razılaşın ki, qaydalar məntiqə uyğun gəlməlidir, – hirslə dedim. Bu qadının uzun tüklər çıxmış xalı get-gedə məni əsəbiləşdirirdi.

– Siz qaydanı bilirsiniz?

– Onları bilməyə ehtiyac yoxdu, senyora, – “senyora” sözünün onun xətrinə dəyəcəyini bildiyimdən, soyuqqanlıqla cavab verdim.

Bu acıdil qadının gözləri indi qəzəblə parıldadı.

– Başa düşün, senyora, qaydalar məntiqə zidd olmamalıdı, onları dəli yox, normal adamlar tərtib eləməliidi. Əgər mən məktub göndərirəmsə və dərhal onun qaytarılmasını xahiş edirəmsə, demək, nəsə çox vacib şeyi yazmağı unutmuşam, buna görə də xahişimi yerinə yetirmək daha ağıllı iş olardı. Yoxsa siz natamam və səhv yazılmış məktublarnın göndərilməsində maraqlısınız? Hamıya məlumdu ki, poçt məcburiyyət yox, rabitə vasitəsidir; əgər istəmirəmsə, poçt məni məktub göndərməyə məcbur eləyə bilməz.

– Axı onu özünüz göndərmisiniz, – qadın cavab verdi.

– Hə! – mən qışqırdım. – Ancaq təkrar eləyirəm, indi fikrimi dəyişmişəm!

– Üstümə qışqırmayın, özünüzü ədəbli aparın. Artıq gecdi.

– Gec deyil, məktub burdadı! – məktublar olan səbəti göstərərək dedim.

Növbədəkilər etirazlarını bildirməyə başlamışdılar. Nifrətlə hiss elədim ki, bütün kin-küdurətim onun xalında cəmlənib.

– Məktubu göndərən adamın özüm olduğumu sizə sübut eləyə bilərəm.

– Qışqırmayın, kar deyiləm, – qadın üz-gözünü turşutdu. – Mənim belə qərar qəbul eləməyə səlahiyyətim yoxdu.

– Onda şöbə müdiriylə məsləhətləşin.

– Mümkün deyil. Adam çoxdu, iş çoxdu, başa düşürsünüz?

– Mənim məsələm də sizin işinizin bir hissəsidir, – dedim.

Növbədəkilərdən kimsə məktubun mənə qaytarılmasını və başqalarını ləngitməməyi təklif etdi. Qadın özünü məşğul kimi göstərərək, sonra otaqdan çıxdı və bir xeyli qayıtmadı. Nəhayət, acıqlı-acıqlı gəlib, səbəti eşələdi.

– Hansı malikanəyə? – donquldandı.

– Los-Ombues, – hirsimi boğub sakit tərzdə dedim.

Qəsdən bir xeyli axtarandan sonra məktubu tapıb, əlində tutaraq ora-burasına baxmağa başladı, sanki ona almağı təklif etmişdilər, o isə malın qiymətinə şübhə eləyirdi.

– Burda yalnız ünvan və inisialdı, – o dedi.

– Kifayət deyil?

– Məktubu sizin yazdığınızı sübut etmək üçün hansı sənədləri təqdim edə bilərsiniz?

– Məndə məktubun qaralaması var, – deyib qaralamanı ona uzatdım.

O, vərəqi götürüb, əlində fırladaraq qayıtdı.

– Bəs hardan bilək ki, bu həmin məktubun qaralamasıdır?

– Çox sadə: zərfi açıb tutuşdurun.

O, şübhə içində susdu, sonra bağlı zərfə baxıb soruşdu:

– Sizin məktubunuz olduğunu bilmədən necə açmaq? Mənim buna icazəm yoxdu.

Növbədə yenə səs-küy qalxdı. Nəsə dəhşətli bir şey eləmək istəyirdim.

– Bu kağız yaramır, – zəhərli ilan dedi.

– Bəlkə şəxsiyyət vəsiqəsi sizi təmin edər? – istehzalı təbəssümlə maraqlandım.

– Şəxsiyyət vəsiqəsi?

O fikirləşib, sonra zərfə baxaraq dedi:

– Yox, təkcə şəxsiyyət vəsiqəsi kifayət deyil, çünki zərfdə yalnız inisial göstərilib. Yaşayış yeriniz olan sənəd göstərməlisiniz. Ya hərbi bilet, çünki orda yaşayış yeri haqqında məlumat var.

Bir az da düşünüb əlavə elədi:

– Amma çətin ki, on səkkiz yaşından eyni yerdə yaşayasınız. Ona görə yaşayış yeri qeydiyyatını təqdim etmək vacibdi.

Mən artan qəzəbimi boğa bilmədim və hiss elədim ki, bu qəzəbdən Mariyaya, ən qəribəsi də odur ki, Mimiyə də pay düşür.

– Necə varsa, eləcə də yollayın və rədd olun başımdan! – geri çevrilərək qışqırdım.

Poçtdan çox pis əhvalda çıxdım, hətta qayıdıb məktub səbətini yandırmaq da ağılımdan keçdi. Ancaq necə? Kibrit atım? O elə göydə sönər. Benzindən alovlanardı, ancaq bunun nəticəsi pis də ola bilərdi. Hər halda, çıxışda işin sonuna qədər gözləyib, bu qarımış qızı təhqir eləmək istədim.

XXXI

Bir saat gözləyəndən sonra getmək qərarına gəldim. Əslinə baxanda, bu səfehə təhqir eləməkdən nə qazanacaqdım? Bundan başqa, özümü sakitləşdirmək üçün bir saatda xeyli dəlil-sübut axtarıb tapdım: gözəl məktub yazmışam və yaxşı ki, o, Mariyaya çatacaq (belə şeylər başıma tez-tez gəlmişdi: əvvəlcə guya məqsədime apararıq yolda qarşımdakı hansısa maneə ilə axmaq kimi vuruşmuşam, sonra qeyzlənib məğlubiyyətimi etiraf eləmişəm və nəhayət, hər şeyin yaxşı olduğunu düşünüb, baş verənlərlə barışmışam). Əslində, məktubu düşünmədən yazmışdım, üstəlik də təhqirlərin belə vacib olduğuna əmin deyildim. Ancaq indi məktubdan əvvəlki hadisələrə qayıdanda, halımın özümdə olmadığı gecələrin birində gördüyüm yuxu qəfil yadıma düşdü: xəlvəti bir yerdə gizlənib kimisə güdürdüm və heç nə, hətta mebeli də olmayan yarıqaranlıq otağın ortasında stulda oturan özümü görürdüm, arxamda isə iki nəfər dayanıb rişxəndlə mənə tamaşa eləyirdi – biri Xanter, o biri Mariya idi.

Məni kədər bürüdü. Poçtun qapısından aralanıb, ağır-ağır küçəylə addımladım.

Çox keçmədi ayağım məni Rekoleta qəbiristanlığına, iri ağacın altındakı skamyaya gətirdi. Bu yer, cığır və ağac – Mariya ilə ən xoşbəxt anlarımızın şahidləri – fikirlərimin axarını tədricən dəyişdi. Axı konkret olaraq Mariyadan mən nəyə görə narazıyam? Sevgimizin xoş anlarıyla, Mariyanın çöhrəsiylə, baxışlarıyla, əllərinin saçlarıma təmasıyla bağlı xatirələr dalğa-dalğa içimə doldu; qəzaya uğramış və kəskin hərəkətlərə dözə bilməyən sevimli adamı əllərinin üstünə necə ustufca götürürsənsə, bu xatirələr də eyni ehtiyatlıqla qorunurdu. Yavaş-yavaş kədərini yerini narahatlıq tutdu, Mariyaya nifrətim özümə qarşı çevrildi, donub qalmağım isə təcili evə getmək istəyilə əvəz olundu. Emalatxanaya gedəndə nə etmək lazım olduğunu anlamışdım: vaxt itirmədən malikanəyə zəng vurub Mariya ilə danışmaq. Əvvəl necə də ağıma gəlməmişdi!

Bizi calaşdıranda, demək olar, danışmağa taqətim qalmamışdı. Telefonu xidmətçi götürdü. Təcili senyora Mariyanı çağırmasını xahiş etdim. Bir dəqiqə keçmiş həmin səs dedi ki, senyora təxminən bir saatdan sonra zəng vuracaq.

Gözləməyə səbrim çatmırdı.

Nə danışdığımız dəqiq yadımda deyil, ancaq məktuba görə üzr istəmək əvəzinə (zəng vurmaqda məqsədim bu idi) onu daha betər təhqir eləməyə başladım. Əlbəttə, səbəbsiz yerə yox: söhbətin əvvəlində mən sakit və mehribanıydım, ancaq Mariyanın süst səsi və bir sualıma belə yenə konkret cavab verməməsi məni hirsləndirdi. Bu dialoq, daha doğrusu, mənim monoloqum get-gedə lap acıqlı olurdu və nə qədər çox hirslənirdimsə, o özünü bir elə incik göstərirdi, bu da məni lap ümitsizləşdirirdi, axı mən haqlı olduğuma və onun iztirablarının əsassızlığına əmin idim. Söhbəti qurtaranda qışqıra-qışqıra dedim ki, özümü öldürəcəm, o riyakardır və tezliklə onu Buenos-Ayresdə görmək istəyirəm.

Mariya bir sualıma da konkret cavab vermədi, nəhayət, mənim inadkarlığımdan, özümü öldürəcəyimlə hədələyəndən sonra “nəyə lazım olduğunu bilməsə də”, elə sabah Buenos-Ayresə gələcəyini vəd elədi.

– Biz vur-tut ona çalışırıq ki, – astadan əlavə elədi, – yenə bir-birimizin qəlbinə toxunaq.

– Əgər gəlməsən, özümü öldürəcəm, – təkrar elədim. – Hansısa qərarı qəbul eləməmişdən əvvəl yaxşı-yaxşı düşün.

Daha heç nə deməyib dəstəyi asdım: həmin an, doğrudan da, inanırdım ki, əgər o gəlməsə, bu anlaşılmazlığın aradan qaldırılmasına kömək eləməsə, özümü öldürəcəm. Qərribə olsa da, özümdən razı qalmışdım. “Baxarıq”, – fikirləşdim, guya söhbət qisasdan gedirdi.

XXXII

Bu, çox pis gün idi.

Emalatxanadan hirsli çıxdım. Həmin axşam xeyli içdim və axırda Leandro Alema küçəsindəki barların birində dava-dalaş salıb qızlara girişdim. Gözümə ən əxlaqsız görünən qızı seçdim, sonra onunla ədəbsiz zarafatlar edən matrosla mübahisəmiz düşdü. Sonra nə baş verdiyi yadımda deyil, deyəsən, müştərilərin gözü qabağında dalaşib onlara kef verdik və bizi araladılar. Sonra bu qadınla küçəyə çıxdıq. Təmiz hava məni özümə gətirdi. Səhərə yaxın onu emalatxanaya apardım. İçəri girən kimi o, molbertdəki şəklə baxıb gülməyə başladı (bilmirəm sizə demişəmmi, “Analıq”dan sonra yaradıcılığında bir az dəyişiklik baş vermişdi, sanki əvvəlki rəsmlərindəki qəhrəmanlar və əşyalar dünya fəlakətindən çıxmışdılar. Buna sonra qayıdacağam, ancaq indi həmin məşum günlərdə nə baş verdiyini danışmaq istəyirəm). Qadın gülərək şəkli gözdən keçirməyə başladı, sonra izah istəyirmiş kimi mənə baxdı. Bu bədbəxtin sənətim haqqında nə deyəcəyinin vecimə olmadığını başa düşərsiniz. Dedim ki, boş şeyə vaxt sərf eləməyə dəyməz.

Biz yataqda olanda son dərəcə oxşarlıq məni heyrətə gətirdi: bu rumın qızının üzündəki ifadəni bir dəfə Mariyada görmüşdüm.

– Fahişə! – hiddətlə qışqırıb, iyrenərək ondan aralandım. – Əlbəttə, o, fahişədi!

Rumın qızı ilan kimi qıvrılıb, qolumu bərk dişlədi. Elə bilmişdi ki, o sözü ona deyirəm. Onun üstünə qışqıraraq bu saat burdan rədd olmasa, onu it kimi gəbərdəcəyimi söyləyərək qızı təpikləyə-təpikləyə emalatxanadan qovdum. Arxasınca xeyli pul atsam da, o, məni söyə-söyə getdi. Bütün insanlara olan nifrətimdən ürəyim bulanırdı. Sarsılmış halda bir xeyli dayanıb, öz hisslərimdən baş çıxarmağa çalışdım. Nəhayət, qərara gəldim: hamama girib, vannanı soyuq su ilə dolduraraq, soyunub suya girdim. Bəzi şeyləri aydınlaşdırmaq istəyirdim və özümə gələ-nə qədər vannada qaldım. Tədricən həmişəki mühakimə qabiliyyəti geri qayıtdı. İstinad nöqtəsi tapdığımı hiss eləyib, daha ayıq başla düşünməyə çalışdım. Hesabı nədən aparırdım? Cavabında ağıma dərhal bir neçə söz gəldi: rumın qızı, Mariya, fahişə, həzz, simulyasiya. Bu sözlərdən mühüm nəsə əmələ gəlməliydi, onlarda gizlənən həqiqətə əsaslanmaq lazıymıydı. Sözləri lazımı qaydada düzmək üçün bir neçə dəfə cəhd elədim, nəhayət, dəhşətli, ancaq labüd nəticəyə gəldim: fahişə ilə Mariyanın üzünün ifadəsi eyni idi; fahişə yalandan özünü həzz almış kimi göstərirdi, deməli, Mariya da özünü elə göstərirdi; Mariya fahişədi.

– Fahişə, fahişə, fahişə! – vannadan sıçrayaraq qışqırdım.

Başım ən yaxşı vaxtlardakı kimi dəhşətli dərəcədə aydın işləyirdi. Bütün bunlarla qurtarmaq lazım olduğunu, Mariyanın üzgün səsinin, əzilib-büzülməyinin daha məni aldada bilməyəcəyini gözəl başa düşürdüm. İndi yalnız məntiqə tabe olub, bütün şübhəli fikirləri, baxışları, Mariyanın bütün müəmmalı sükutunu özümə qorxmadan birdəfəlik anlatmalıydım.

Sanki qorxulu yuxunun qarabasmaı təntənəli yerləşlə önümdən keçirdi. Tələsik geyindiyim vaxt şübhəli xatirələr məni bürüdü: bizim ilk telefon danışığımız və onun hiyləgərliyi əla bacarması; çoxlu məşq nəticəsində səsinə əsdirə bilməsi; onun bəzi müəmmalı fikirlərində sezilən kölgələr; “məne dərd vermək” qorxusu, bunun

isə bir mənası varıydı: “Mən sənə yalanla, fikrimin üstündə durmamaqla, sirlərlə, qeyri-səmimi hisslər və duyğularla dərd verəcəyəm”. Axı o, məni əsl sevgiyə ağrıda bilməzdi; kibritlə olan üzücü səhnə və əvvəl-əvvəl Mariyanın həтта mənim öpüşümdən belə yayınması, yaxınlığa isə məndən zəhləsi getdiyini, ya mənə olan hisslərinin ən yaxşı halda analıq hissləri olmasını deyəndən sonra razılaşması; çətin ki, filosof-stoik Alyendedən öyrəndiyi mükəmməl seksual təcrübə; onun riyakarlığını bir daha sübut edən ərinə olan məhəbbətindən danışdıqları; ikiüzlülərdən və yalançılardan ibarət ailəsi; olmayan eskizləri özündən uydurub qohumlarını utanmadan ələ salmağı; malikanədə şam yeməyindəki səhnə, qonaq otağındakı mübahisə və Xanterin qısqanclığı; yamacda oturanda ağızından çıxan sözlər: “Mən haçansa necə də aldanmışam” – kim? nə vaxt? necə? – və o biri kuzeniylə “əzablı və dəhşətli hadisələr”; Mariyanın qeyri-ixtiyari ağızından çıxardığı sözləri aydınlaşdırmasını xahiş eləyəndə uşaqlıq xatirələrinə daldığından məni eşitməməsi, bəlkə də ilk dəfə səmimi olduğu vaxt, sadəcə, məni eşitməməsi; və nəhayət, rumın, ya kim bilir, rusla olan iyərnc əhvalat! Mənim tabloma gülən bu iyərnc donuzun və onu çəkmək üçün mənə ilham verən o incə məxluqun oxşar məqamda sifətlərinin ifadəsi eyni idi! İlahi, Bramsın melodiyaşını və çirkab borusunu eyni qaranlıq yeraltı yolların birləşdirdiyini görəndə insan xislətinə necə də nifrət etməyəşən!

XXXIII

Bu parlaq fantasmaqorik araşdırma zamanı çıxardığım nəticələr olduqca təxmini idi, səhv eləmədiyimə əmin olsam da, onları sübut eləyə bilmirdim. Qəfil fikirləşdim: mən indiyə qədər araşdırmanın vacib hissəsini – başqalarının fikrini nəzərə almamışam. Böyük məmnunluqla və çox aydın şəkildə ilk dəfə məsələnin bu tərəfi haqda fikirləşib, lazım olan adamı – Lartiqeni tapdım. O, Xanterin dostu, özü də yaxın dostu idi. Bu adam Xanterdən də çox nifrətə layiqdi; Lartiqe həyatın

faniliyi haqqında kitab yazmışdı və milli mükafat almadığına görə şikayətlənirdi. Onun nazı ilə oynamaq fikrində deyildim. Zəhləm getsə də, çəkinmədən zəng vurub, təcili onunla görüşməli olduğumu deyərək yola düşdüm. Kitabımı tərifləyib, ümidini boşa çıxarsam da (Lartiqe kitab haqqında danışmağa üstünlük verərdi), əvvəlcədən hazırladığım sualı verdim:

– Xanter nə vaxtdan Mariya İribarne ilə yaşayır?

Boynumuza almayacağımızı bildiyindən, anam heç vaxt soruşmazdı ki, icazəsiz alma yemişikmi? Neçə alma yediyimizi soruşardı, özünü də elə aparardı, guya hər şeydən xəbərdardı, biz isə bu tələyə düşüb adama vur-tut bir alma yediyimizi deyirdik.

Lartiqe şöhrət düşkünü olduğuna baxmayaraq, heç də axmaq deyildi: sualımda tələ olduğunu başa düşüb, ondan yan keçməyə üstünlük verdi.

– Bu haqda heç nə bilmirəm.

Və yenə kitabdan və mükafatdan danışmağa başladı.

Nifrətimi saxlaya bilməyib qışqırdım:

– Sənin kitabına necə də ədalətsiz yanaşıblar!

Mən küçəyə qaçdım. Lartiqe axmaq deyil, ancaq onun sözlərinin mənə kifayət etdiyini başa düşmədi.

Saat üçə az qalmışdı. Mariya artıq Buenos-Ayresə qayıtmış olardı. Ona kafedən zəng vurdum – evə çatmağa səbrim yoxdu. O, dəstəyi götürəndə dedim:

– Təcili səni görməliyəm.

Mariyanın nədənsə şübhələnib gəlməyəcəyindən qorxaraq, həyəcanımı gizlətməyə çalışdım. Öz həmişəki yerimizdə – saat beşdə qəbiristanlıqda görüşməyi vədələşdik.

– Bundan nəsə qazanacağımızı düşünmürəm, – o, qüسسəylə dedi.

– Çox şey qazanacağıq, – cavab verdim, – çox şey.

– Əminsən? – qəmli halda soruşdu.

– Əlbəttə.

– Mənə isə elə gəlir, yenə bir-birimizə əməlli-başlı əziyyət verəcəyik, bizi hələ bağlayan nə varsa, bir az da uçuracağıq, bir-birimizə yenə ağır yaralar vuracağıq... Yalnız sən xahiş etdiyinchün gəlmişəm, ancaq malikanədə qalmalıydım: Xanter xəstələnib.

“Daha bir yalan”, – fikirləşdim.

– Sağ ol, – soyuq tərzdə dedim. – Demək, düz saat beşdə görüşürük.

Mariya ancaq dərindən nəfəs aldı.

XXXIV

Saat beşə yaxın artıq qəbiristanlıqda, həmişə görüşdiyümüz skamyada oturmuşdum. Bu ağaclar, cıgır, skamya – bizim sevgimizin şahidləri – onsuz da xəstə olan təxəyyülümü lap oynatdı. Burda və Fransa meydanında keçən, indi çox-çox uzaq görünən anları qüssəylə xatırladım. Hər şey o qədər gözəl, o qədər valehediciydi ki... İndi isə kədərli, bir yerdə donub qalmış biganə dünyada öz mənasını itirmişdi. Ancaq hansısa an bizim sevgimizdən qalan az-çox nə varsa, onu da məhv eləmək qorxusu məni fikirləşməyə məcbur etdi. Mənə əzab verən bütün şübhələri atmaq olmazmı? Bizim münasibətlərdən kənarda Mariyanın necə olduğu nəyimə lazım? Tanış ağacları, skamyanı görəndə başa düşdüm ki, onun yaxınlığını, heç olmasa, əsrarəngiz sevgimizin bizə bəxş elədiyi o nadir qovuşma anlarını itirməyə heç vaxt cəsarət eləyə bilmərəm. Hər şeyi götür-qoy eləyib, qəti bu fikrə gəldim ki, sevgini heç bir şərt qoymadan necə varsa, eləcə də qəbul eləmək lazımdı və tək qalacağım, tamamilə tək qalacağım fikri get-gedə məni daha

çox qorxudurdu. Bu qorxu yalnız başqa çarəsi olmayan adamlara xas itaətkarlıq doğurdu. Nəhayət, mənə elə gələndə ki, hələ heç nə itirilməyib və bu oyanma anından yeni həyata başlamaq mümkündür – sevincimin həddi-hüdudu olmadı.

Əfsus, Mariya yenə öz vədinə xilaf çıxdı. Altının yarısında narahat və hirsli vəziyyətdə ona zəng elədim. Onun gözlənilmədən malikanəyə qayıtdığını dedilər. Nə etdiyimi bilmədən ev qulluqçusunun üstünə qışqırdım:

– Axı biz şərtləşmişdik ki, saat beşdə görüşək!

– Mən heç nə bilmirəm, senyor, – karıxmış halda cavab verdi. – Senyora bir az olar maşınla getdi, dedi ki, ən azı bir həftə malikanədə qalacaq.

Ən azı bir həftə! Hər şey qurtardı, hər şey boş və mənasızdı. Kafedən yuxulu kimi çıxdım. Ətrafımda gördüklərim mənə mənasız gəlirdi: fənərlər, ora-bura vurnuxan adamlar... guya bunlardan nəsə bir fayda vardı. Mənim yalvarışlarıma baxmayıb o getdi, məhz bu gün, ona bu qədər ehtiyacım olduğu vaxt! Axı ondan nəsə xahiş etmək indi heç vaxt olmadığı qədər mənimçün çətin idi! Ancaq incik halda fikirləşdim: məni Rekoletaya gedən yolda sakitləşdirmək əvəzinə Xanterin yatağını seçdi. Buna şübhə ola bilməzdi. Nəhayət, bir şeyi də anladım. Daha doğrusu, bunun ola biləcəyini hiss elədim. Emalatxanaya tərəf bir neçə tini də qaçıb, yenə Alyendenin evinə zəng vurdum. Maraqlandım ki, senyora getməmişdən əvvəl malikanədən kiminləsə danışımı?

– Bəli, – qulluqçu bir az duruxaraq cavab verdi.

– Cənab Xanterlə, eləmi?

Qulluqçu cavabı yenə ləngidirdi. Mən hər iki pauzanı sezdim.

– Bəli, – qulluqçu, nəhayət, dilləndi.

İblisanə bir gülüş içimi doldurdu. Hər şey düşündüyüm kimi idi! Dəhşətli tənhalıq hissəninə məmnunluq da əlavə olundu: səhv etmədiyimə görə qürur duyurdum.

Manellini xatırladım.

Artıq qapının ağzında sonuncu işi görməyi qərara aldım. Mətbəxdən iri bıçağı götürüb emalatxanaya qayıtdım. Xuan Pablo Kastelin əvvəlki rəssamlığından nə qədər az şey qalıb! Məni memarla müqayisə edən gicbəsərlər indi ləzzət ala bilərlər! Guya insan bu dərəcədə dəyişmək qüdrətindədir! Bu giclərdən hansı güman edərdi ki, bu mükəmməl konstruksiyanın və “çox ağıllı” nələrinsə altında indicə püskürəcək vulkan yatır? Heç kim. İndi onların dağılan sütunlardan, sındırılan heykəllərdən, tüstülənən xarabalıqdan ləzzət almağa vaxtları olacaq. Onların hamısı burda, daşlaşmış Kabuslar panteonunda, “Ümitsizlik və Xəcalət muzeyi”ndə idi. Ancaq bircə şeyi izsiz-soraqsız məhv eləmək istəyirdim. Son dəfə tabloya göz gəzdirdim. Əlim-qolum uyuşdu. Ancaq tərəddüd eləmədən göz yaşları arasından sahilin, onunla bir yerdə uzaqda dayanıb həsrətlə gözləyən qadının tikə-tikə olduğunu gördüm. Tablonun qalıqlarını çirkli cındıra dönənə qədər ayaqlarımla tapdaladım. Bu sadələvh həsrət eləcə də cavabsız qalacaq. Onun mənasız olduğunu indi daha aydın başa düşdüm!

Manellinin evinə cumdum, ancaq onu tapmadım: onun “Viau” kitab dükənində ola biləcəyini dedilər. Tez oraya cumdum. Onu tapıb bir kənara çəkdim, dedim, mənə sənənin maşının lazımdı. O təəccüblənib nə baş verdiyini soruşdu. Əvvəlcədən heç nə düşünməmişdim, ancaq yalan danışa bildim: atam ağır xəstədi, səhərə qədər isə qatar olmayacaq. Manelli təklif etdi ki, özü aparsın, ancaq mən tək getmək istədiyimi deyib, təklifi rədd elədim. O, yenə heyərlə mənə baxıb açarı verdi.

XXXV

Axşam saat altı idi. Hesablamama görə, Manellinin maşını ilə dörd saata malikanəyə çata bilərdim. “Yaxşı vaxtdı”, – fikirləşdim.

Mar del Plata şosesinə çıxan kimi sürəti yüz səksənə qaldırdım və qeyri-adi ruh yüksəkliyi hiss elədim; indi bunu, axır ki, Mariyaya nəşə eləyəcəyimi müəyyənləşdirdiyimlə izah eləyirəm. O Mariyaya ki, sanki şüşə divarın arxasında yaşayırdı – onu görmək olardı, ancaq səsini eşitmək, toxunmaq mümkün deyildi. Biz bu şüşə divarla ayrılmış halda da öz üzücü, kədərli həyatımızı yaşamışdıq.

Havalı başımda ziddiyyətli duyğular – günah, nifrət, sevgi bir-birini əvəz eləyirdi... Mariya xəstəliyi özündən uydurub, bu da məni kədərləndirirdi, Alyendeyə bir də zəng edəcəyimi bilirdi, bu da məni hirsləndirirdi. O, arsız-arsız gülə bilərdi, Xanterlə – o sırtıqla, arvadbazla, yalançı, özündənrazi boşboğazla yata bilərdi! Mən onda Mariyaya necə də nifrət eləyirdim! Onun son qərarı necə qəbul edəcəyini xəyalıma gətirib, qeyri-adi bir məmnunluq duyurdum. Bir tərəfdə mən və bizim əvvəlcədən vədələşdiyimiz görüş idi. Nəyə görə? Aramızdakı anlaşılmazlıqlardan, ağrılardan danışmaq, bir daha divarın müxtəlif tərəflərində olmaq, ümitsiz, gizli işarələri anlamaq ümidiylə çarəsiz baxışlarla bir-birimizi süzmək, bir daha ağlagəlməz yuxunu yaşamaq üçün əbəs yerə əllərimizi uzadıb bir-birimizi sığallamağa çalışmaq. O biri tərəfdə Xanter idi, Mariyanın nömrəsini yığan kimi qaçıb onun yatağına girmişdi. Bütün bunlar nə qədər mənasızdı!

Malikanəyə on birə on beş dəqiqə işləmiş çatdım. Mühərrikin səsinin nəzəri cəlb etməməsi üçün maşını baş yolda saxlayıb, evə tərəf addımladım. Dəhşətli isti idi, cansıxıcı sükutu bircə ləpələrin səsi pozurdu. Hərdən buludların arasından ay işığı düşdüyündən kənarlarına evkalipt əkilmiş xiyabanı asanca keçdim. Ev göründü: birinci mərtəbənin pəncərəsi işıqlıydı, deməli, Mariya ilə Xanter hələ şam yeməyi yeyirdilər.

Həmişə yay fırtınasından əvvəl olduğu kimi, istidən nəfəs almaq olmurdu. Yəqin, şam yeməyindən sonra parka gedəcəkdilər. Girişdəki pilləkəni görmək üçün xəlvət bir yerdə gizlənib gözləməyə başladım.

Vaxt keçmirdi. Bizim hisslərimizə və taleyimizə, doğulacaq, ya məhv olacaq sevgiyə, yaxınlaşan ölümə laqeyd olan bu mücərrəd vaxtdan nə qədər keçdiyini bilməsəm də, o, mənimçün dəhşətli dərəcədə uzun, hadisələrlə, xatirələrlə dolu idi; o gah coşqun qara çay, gah Mariya ilə mənim tərpənmədən üzbəüz durub bir-birimizi seyr etdiyimiz çox dinc, çox hamar əbədi dəniz idi; sonra dəniz yenə çay olub, uşaq yuxusunda olduğu kimi, bizi çəkib aparırdı və Mariyanın at belində çapdığını görürdüm: saçları küləkdə yellənirdi, gözləri alışıb-yanırdı; cənubdakı doğma kənddə xəstə olduğuma görə öz otağında dustaq edilmiş özüm isə o cür alışıb-yanan gözlərlə pəncərənin arxasından qara baxırdım. Sanki biz – vaxtın üstündən eyni cür axıb keçdiyi iki doğma adam, yanaşı getdiyimizi unamadan ömrümüzü paralel koridorlarda, ya tunellərdə yaşamışdıq ki, koridorun sonunda çəkdiyim tabloun qarşısında görüşək; bu tablo açar idi – mənim artıq burda olduğumu, koridorların artıq kəsişdiyini və bizim görüş vaxtımızın çatdığını bildirən, yalnız Mariya üçün nəzərdə tutulmuş gizli xəbərdarlıq idi.

Görüş vaxtı çatmışdı! Ancaq koridorlar kəsişmişdimi, könüllərimiz qovuşmuşdumu? Nə axmaq səhv! Yox, koridorlar hələ də paralel gedirdi, ancaq indi bizi ayıran divar şüşədən idi və mən əlçatmaz, dinib-danışmayan Mariyanı görə bilirdim... Amma bu divar da həmişə şəffaf olmurdu, hərdən yenə qara daşa çevrilirdi, onda nə baş verdiyini, Mariyanı görə bilməyəndə onun nə elədiyini, hansı qəribə hadisələrlə üzləşdiyini bilmirdim. Hətta mənə elə gəldi ki, onun üzü də dəyişib, istehzal mimikadan tanınmaz hala düşüb və başqa sifətiylə gülürdü, koridor əhvalatı isə mənim uşaq uydurmam, mənasız yanlışıq idi; hər halda, yalnız bir tunel mövcud idi, qaranlıq və kimsəsiz bir tunel – uşaqlığımın, gəncliyimin, ömrümün keçdiyi tunel. Və şüşə divarın şəffaf gözcüklərinin birində bu qız peyda olanda, sadələvhəsənə onun qonşu tuneldən gəldiyini düşünmüşdüm, əslində isə, o, böyük, sahilsiz, tunel sakinlərinə əlçatmaz olan dünyaya aid idi; ola bilsin, qəribə gözcüyə maraq xatirinə yaxınlaşmışdı, mənim çarəsiz tənhalığımın şahidi

olmuşdu, ya mənim tabloma düşən açar onda maraqlı oymuşdu. Və mən koridorda vurnuxduğum vaxt o, bayırda, rəqsləri, bayramları, sevincləri, qayğısızlıqları ilə birlikdə, hamı kimi öz adı həyatını yaşayırdı. Vur-tut hərdən pəncərənin yanından keçəndə onun sakitcə, kədərlə məni gözlədiyini görürdüm (niyə məni, niyə sakitcə və kədərlə?); ancaq elə olurdu ki, vaxtında görünmürdü, ya diri-diri basdırılan adamı, ümumiyyətlə, unudurdu və mən üzümü şüşə divara söykəyib, onun uzaqda qayğısızcasına necə rəqs elədiyini, güldüyünü görürdüm, ya daha pis, heç görmürdüm və onun hardasa ən əlçatmaz, ağlagəlməz yerdə olduğunu təsəvvür eləyirdim. Və onda məhkum olduğum tənhalığın əvvəl düşündüyümdən də dəhşətli olduğunu hiss eləyirdim.

XXXVII

Dəniz və tunellərin intəhasız vaxtı keçib-gedəndə Xanter və Mariya ön qapıdakı pilləkənlə aşağı düşdülər. Onları qol-qola gedən görüb ürəyimin bir parça buza döndüyünü hiss elədim.

Heç hara tələsməyən adamlar kimi yavaş-yavaş gedirdilər. “Hara tələsəsidilər ki?” – acı-acı düşündüm. Axı Mariya bilirdi ki, bu gün ona ehtiyacım var, bu axşam ondan ötrü darıxacam, əbəs yerə gözlədiyim hər dəqiqə əzab çəkəcəyəm. Bilirdi ki, o, sakitlikdən ləzzət aldığı həmin an mən şübhələr və xəyallar cəhənnəmində yanıb qovrulacam. Belə zərif qadın necə də daşürəkli ola bilərmiş! O, tufanqabağı qaralan göyləri seyr eləyib, bu adamın (bu miskin!) qoluna girərək parkda gəzir, otun üstündə onunla yanaşı oturub, güllərin ətrini sinəsinə çəkir, özü də bilir ki, həmin dəqiqə mənim gözlərim əbəs yerə onu axtaracaq, evlərinə zəng vuracam, malikanəyə getdiyini öyrənib, ac soxulcanlar sürüsü ürəyimə daraşmış kimi, şübhələr içində səhranın ortasında məhv olacam.

Mariya isə bu zavallıyla söhbət eləyirdi! Bu murdar adamla nə barədə danışmaq olardı? Hansı dildə?

Ancaq, bəlkə, mən yazıgam? Onlar da elə mənə gülürlər? Məgər tuneldən şifrəli məktublar göndərən mən sarsaq deyildim?

Xanterlə Mariya parkda xeyli gəzişdilər. Şimşəyin doğradığı buludlar artıq başımızın üstündən asılmışdı. Külək əsdi, ilk damcılar düşdü. Gəzməyə çıxanlar evdə gizlənməli oldular. Ürəyim şiddətlə döyünürdü. Ağacların altındakı sığınacağım da başa düşdüm ki, dəfələrlə təsəvvür elədiyim son gəlib çatıb, nəhayət, bu iyrencə sirr açılacaq.

Birinci mərtəbədən gözümlü çəkmirdim: ora tamamilə qaranlıq idi. Bir az keçmiş Xanterə məxsus ortadakı yataq otağının işığı yandı. Hələ gözlənilməz heç nə baş vermirdi – Xanterin yataq otağı pilləkənlə üz bəz idi və bu pəncərələrin ilk olaraq işıqlanması təbii idi. İndi o biri otağın işığı yanmalıydı. Mariyanın öz otağına getməsi üçün lazım olacaq hər saniyəni ürəyimin şiddətli döyüntüsü müşayiət eləyirdi.

Ancaq onun otağının işığı yanmaq bilmirdi.

İlahi, qəlbimi dolduran intəhasız tənhalığı təsvir eləmək gücündə deyiləm. Sanki sonuncu gəmi mənə kimsə yaşamayan adadan aparmaq əvəzinə, köməyə çağıran siqnalları görmədən, yanımdan ötüb keçmişdi. Mən yavaş-yavaş yerə çökdüm, elə bil birdən-birə qocalmışdım.

XXXVIII

Yağışdan islanmış vəziyyətdə, cənub küləyinin yırğaladığı ağacların arasında dayanıb vaxtın necə xaincəsinə keçdiyini hiss elədim. Nəhayət, yağış və göz yaşları arasından o biri yataq otağının da işığının yandığını sezdim.

Sonra baş verənləri dəhşətli yuxu kimi xatırladım. Küləklə çarpışaraq, pəncərə barmaqlığıyla ikinci mərtəbəyə dırmaşdım. Eyvandan koridora keçib, Mariyanın yataq otağını axtarıb tapdım: döşəmədəki işıq zolağı otağın yerini dəqiq göstərirdi.

Titrəyən əlimlə bıçağı sıxıb, otağın qapısını açdım. Mariya parıldayan gözlərini üzümə zilləyəndə mən qapının ağzında dayanmışdım. Yavaşca onun çarpayısına yaxınlaşanda başını qaldırıb astadan soruşdu:

– Nə üçün gəlmişən, Xuan Pablo?

Saçından yapışıb pıçıldadım:

– Səni öldürməyə gəlmişəm, Mariya. Sən məni atıb getdin.

Və ağlayaraq bıçağı sinəsinə soxdum. Mariya dişlərini sıxıb, gözlərini yumdu; qanlı bıçağı çıxaranda gözlərini zorla açıb kədərlə mənə baxdı. Birdən lap qəzəblənib, sinəsinə və qarnına dalbadal zərbələr vurmağa başladım.

Sonra eyvana qaçıb aşağı elə cəld düşdüm ki, sanki içimə şeytan girmişdi. İldırım nə vaxtsa hər ikimizin olduğu yeri son dəfə işıqlandırdı.

Maşınla Buenos-Ayresə doğru şütüdüm. Saat dörd, ya beşdə çatdım. Kafedən Alyendeyə zəng vuraraq, onu oyatmağa məcbur edib, dedim, təcili onu görməliyəm. Sonra Posadas küçəsinə cumdum. Polşalı xidmətçi məni artıq evin yanında gözləyirdi. Alyende beşinci mərtəbədə liftin qarşısında işıqsız gözlərini geniş açıb dayanmışdı. Əlindən tutub onu mənzilə dartdım. Polşalı gic kimi arxamca gəlib, heyrətlə gözlərini mənə zilləmişdi. Dedim ki, onu qovsunlar. O çıxan kimi bağırdım:

– İndicə malikanədən gəlirəm! Mariya Xanterin məşuqəsidir!

Alyende donub qaldı.

– Səfeh! – nifrətdən boğula-boğula dedi.

Mənə inanmadığına görə hirslə qışqırdım:

– Səfeh sizsiniz! Mariya mənim də, bir çoxlarının da məşuqəsi olub!

Məmnunluq hissi içimi doldurdu, kor isə belini dikəldərək sanki daşa döndü.

– Hə! – qışqırdım. – Mən sizi aldadırdım, o isə hamımızı aldadırdı! Ancaq daha heç kimi aldada bilməyəcək! Başa düşürsünüz? Heç kimi! Heç kimi!

– Divanə! – kor nəərə çəkib, əllərini uzadaraq üstümə atıldı.

Mən kənara çəkildim, kor stola dəyib yıxıldı. Ancaq çox cəld də ayağa sıçrayıb, stullara toxuna-toxuna, göz yaşları axıtmadan ağlaya-ağlaya və yalnız “divanə” sözünü qışqıra-qışqıra qonaq otağında arxamca qaçmağa başladı.

Yolumu kəsməyə çalışan xidmətçini vurub yıxaraq küçəyə atıldım. Nifrətdən, mərhəmətdən boğulurdum.

Özümü komissarlığa təslim edəndə saat altı idi.

Kameranın kiçik pəncərəsindən yeni, buludsuz səhərin necə açıldığını gördüm. Kişi və qadınların oyanıb necə səhər yeməyini yediyini, qəzet oxuduğunu, işə getdiyini, uşaqlarını, ya pişiklərini yedirdiyini, dünənki film haqqında danışdıqlarını təsəvvürümə gətirdim.

İçimdə bir qara boşluğun necə böyüdüyünü cismən hiss elədim.

XXXIX

Həbsdə olduğum aylar ərzində korun “divanə” sözüylə nə demək istədiyini başa düşməyə çalışmışam. Hər dəfə çox böyük yorğunluq, ya dərk eləyə bilmədiyim qorxu bunu anlamağa mane olur. Bəlkə, haçansa onun mənasını biləcəyəm, Alyendenin nə üçün intihar etdiyi də mənə aydın olacaq.

Hələ yaxşı ki, mənə işləməyə icazə verirlər, ancaq şübhələnirəm: həkimlər arxamca gülürlər, yəqin, məhkəmədə pəncərədəki mənzərə barədə danışanda da eləcə gülürmüşlər.

Mənim rəsm əsərlərimi yalnız bir adam başa düşürdü. Bununla belə, mənim şəkillərim onların əqidəsinin nə qədər mənasız olduğunu bu axmaqlara sübut edəcək. Mənim cəhənnəməmin divarları isə hər gün daha çox keçilməz olacaq.

SƏHNƏ ƏDƏBİYYATI

ALEKSANDR MARDAN

Rus dilindən çevirdi: Yaşar

Tanınmış dramaturq Aleksandr Mardan 1956-cı ildə Vladivostokda anadan olub. Yaradıcılığa başlayana qədər ali təhsilli mühəndis kimi teatrdan tamamilə uzaq sahələrdə çalışaraq, sanki səhnə həyatı verəcək insanlarla bərabər həyat təcrübəsi keçib.

Bu gün Mardanın pyesləri Ufadan tutmuş, Nyu-Yorka qədər dünyanın müxtəlif teatrlarında tamaşaya qoyulur. Əsərlərində daha çox absurd elementlərinə üstünlük verən müəllif oxuculara təqdim etdiyimiz “Müqəddəs Valentin gecəsi” pyesində də üslubuna sadıq qalır.

MÜQƏDDƏS VALENTİN GECƏSİ

(İki hissəli pyes)

İŞTİRAK EDİRLƏR

Q a d ı n – 42 yaşında

Q o n a q – 43 yaşında

S a h i b – 47 yaşında

BİRİNCİ HISSƏ

Hadisə 14 fevralın axşam saatlarında vəqə olur.

Səhnə qaranlıqdı.

Müəllifin səsi eşidilir:

“Meşəkənarı” adında bağılıq qəsəbə bu yaxınlarda salınıb. Şam meşəsinin yaxınlığında dörd bir yanı çəmənliklə dövrələnmiş evlər ucalıb.

14 fevralın axşamı. Ay bədirlənib. Az əvvəl qar yağıb. Qar şam ağaclarının budaqlarında və üstü biçilmiş kolların üstündə qalıb. Budaqlar öz kölgələriylə qarda sirli-sehrli mənzərə yaradır. Küçənin tək rəqəmli hissəsindəki ən hündür evə bir maşın yaxınlaşır.

Maşından ilk düşən kişi qadının düşməyinə kömək edir. Onlar qardan təmizlənmiş yolla evlərinə tərəf gedirlər. Kişi qapını açır. Pəncərələr işıqlanır.

İşıq yanır. Səhnədə bağ evinin geniş qonaq otağı görünür. Mebel köhnə əyyamları xatırladır: pianino, kamin, kaminin qarşısında xalça. Qonaq otağının ortasında balaca stol var. Evin sahibi qadınla otağa daxil olur. O, qadına xəz paltosunu soyunmağa kömək edir, sonra da öz kürkünü çıxarır. Qadın özünə baxan qadınlardandı – gözəldi, zövqlə geyinib. Evin sahibi pencək və qara qolf şalvardadır.

S a h i b: ... Nağıl gərək gözəl sonluqla bitsin. Yatmış şahzadə oyanıb görəcək ki, meşədə qarçiçəkləri baş qaldırıb.

Q a d ı n: Bəlkə çiçəkləmədi?

S a h i b: Çiçəkləyər, çiçəkləyər! Pulu çatıb!

Q a d ı n: Pulu çatıb? Bu ki lap postmodernizm oldu.

S a h i b: Postmodernizm, şahzadə, Zoluşka paltar yumaqdan qazandığı pulla yaşayanda olur. Bizdə isə klassikadı. Ən azı modern. Keçin, əyləşin...

Qadın otağa göz gəzdirib, sonra kreslodə əyləşir.

Q a d ı n: Ürəyəyatımlı eviniz var.

S a h i b: Siz günün bu vədəsində hansı şəraba üstünlük verirsiniz?

Q a d ı n: Yəqin ki, ağ şəraba.

S a h i b: Mənsə qırmızısını təklif edirəm. Bu yaxınlarda Bolqarıstana getmişdim. Orda dedilər ki, içində “r” hərfi olan aylarda gərək qırmızı şərab içəsən.

Q a d ı n: Mən bu məsəli balıqlar və xərçənglər barəsində eşitmişəm. Şərab məsələsində ilk dəfədi.

Sahib burğuyla şərab şüşəsini açıb badələri doldurur.

S a h i b: Yeri gəlmişkən, Bolqarıstanda qırmızı şəraba qoşulan mahnıların say-hesabı yoxdu, bircəciyi də ağ şəraba qoşulub.

Q a d ı n: O mahnıda nə deyilir?

S a h i b: Deyilir ki, niyə axı mən qırmızı deyiləm. Bir dadına baxın. Baron Rotşildin kolleksiyasından Bordo şərabıdı.

Q a d ı n: Əgər Rotşild etiraz etmirsə, mən razı. Ağ olmur, qoy qırmızı olsun.

Onlar bir neçə qurtum içirlər.

S a h i b: Qəribədi, necə olub ki, sizi restoranda görə bilməmişəm.

Q a d ı n: Amma mən sizi gördüm. Başınız dostlarınızla söhbətə qarışmışdı...

S a h i b: Şəriklərimlə. Əgər sizi əvvəldən görmüş olsaydım, onların hamısını tullayardım.

Q a d ı n: Şərikləri tullamaq etik hərəkət deyil.

S a h i b: Belə bir qadına görə hər şey etikdi. Yaxşı ki, pul kisəm paltomun cibində qalıbmış. Onun dalınca qarderoba gedəndə siz orda idiniz.

Q a d ı n: İlk dəfəydi ki, nömrəni itirmişdim. Əgər siz qarışmasaydınız, heç özüm də bilmirəm necə olacaqdı.

S a h i b: Restoran qarderobdan başlayır və nömrə axtarışıyla sona çatır.

Q a d ı n: Çantamı yüz dəfə ələk-vələk elədim. Yoxdu ki, yoxdu. Sizə əsl cəngavər kimi...

S a h i b: Mən orda tez-tez oluram. Ona görə də onlar mənim zəmanətimə inandılar.

Q a d ı n: Kimlə olursunuz?

S a h i b: Şəriklərlə.

Q a d ı n: Başqa kimlə?

S a h i b: Hamı müəyyənləşdirmək istəyir ki...

Q a d ı n: Amma heç də hamı qarşılıqlı cavabı ala bilmir. Hər halda, başqalarıyla da orda olursuz.

S a h i b: Hərdən də şəriklərsiz... tək.

Q a d ı n: Mənim orda kimlə olduğumu necə, soruşmayacaqsız? Niyə ordan tək çıxdığımı da?

S a h i b: Ürəyiniz istəsə, soruşa bilərəm.

Q a d ı n: Elə də yox. Yaxşısı budu, ilk dəfə gördüyüm kişinin yanına düşüb getməyə niyə razılıq verdiyimi soruşun.

S a h i b: Çünki ilk baxışdan məhəbbətə inanırsınız. Əlbəttə ki, söhbət mənim baxışımdan gedir.

Q a d ı n: Əgər inanmıramsa necə?

S a h i b: Onda mən dəli olacağam! Yeri gəlmişkən, bu gün biz almanlarla işbirliyini qeyd edirdik. Dedilər ki, bəs onlarda on dörd fevral sevgililər yox, dəlilər günü kimi qeyd olunur.

Q a d ı n: Dəlilər?

S a h i b: Təsəvvür edirsiniz!

Q a d ı n: Müəyyən mənada almanlar haqlıdı. Sevmək həqiqətən də ağılı itirmək deməkdi.

S a h i b: Gəlin, bruderşaftın şərəfinə içək!

Q a d ı n: Alman dilini heç xoşlamıram. Adamın dili dolaşır. Bru-der-şaft...

S a h i b: Doğrudan? (*Heynenin alman dilində şeirini oxuyur*). Ayn fixtenbaum ştit ayn zam am norden auf xojen xox.

Q a d ı n (*onun sözünü kəsərək*): “Vəhşi şimalda bir təhna şam ağacı böyüyür...” Mən bu şeiri məktəbdə keçmişəm. Hər halda, bəyənəmədim.

S a h i b: Sizin gözəl səsiniz var. Oxuyursunuz?

Qadın pəncərəyə yaxınlaşıb pərdəni çəkir.

Q a d ı n: Qar yağır...

S a h i b: Sizin gözəl gözləriniz var.

Q a d ı n: Necə?

S a h i b: Gözəl.

Q a d ı n: Nə rəngdədi?

S a h i b (*heyrlə*): Boz.

Qadın ağır-ağır yaxınlaşıb demək olar ki, onunla üzbəüz dayanır.

S a h i b (*heyreti bir qədər də artır*): Mavi... Sizin gözləriniz anadangəlmə mavidir?

Q a d ı n: Bəs sizdə ancaq bayramdan-bayrama qəhvəyi olur?

S a h i b: Mən də mavigözlü olmaq istərdim, amma... Yəqin o biri həyatda.

Qadın bədəni qaldırır.

Q a d ı n: Yaxşı, nəyin şərəfinə içək?

S a h i b: Bir halda ki, almanca tostu bəyənirsiniz, qoy onda fransızca olsun. A toi. A la façon que tu as d'etre belle...1. (*Sənin şərəfinə, sənin gözəlliyinin şərəfinə*) Yox, yaxşı olar ki, orijinalda.

O, musiqi mərkəzinin pultunu götürüb düyməni basır və Co Dassenin məşhur mahnısı eşidilir.

A toi.

A la façon que tu as d'etre belle...

Mahnı oxunmaqda davam edir. Sahib bədəni qaldırır tərcümə edir.

S a h i b: Sənin şərəfinə! Sənin belə gözəl ola bilmək məharətinin şərəfinə. Sənin isti, amma həm də hərdən-hərdən atmacalı sözlərinin şərəfinə. Bir vaxtlar qiyafəsində olduğun o balaca qızığığazın şərəfinə. İndi də tez-tez ona qayıdırsan. Sənin keçmişinin şərəfinə. Və sənin gözəl şahzadələrinin şərəfinə.

Sahib musiqini kəsib əlində badə qadına yaxınlaşır.

Q a d ı n: Belə tostdan sonra içməmək olmaz. Üstəlik, fransız dilini mən həmişə xoşlamışam – cəmi beş-altı kəlmə başa düşsəm də. Şərşə lya fam, se lya vu, orevuar...

Sahib (*sözüünü kəsərək*): Msyö, je ne manj pa sus jur. 2. (*qadını axtarın, həyat belədi, xudahafiz*) Bir dəfə Parisdə restoranda bu ifadəni işlədəndə ofisiyant məndən soruşdu ki, niyə bura gələn bütün ruslar həmişə eyni sözü deyir?

Q a d ı n: Bəs siz necə izah etdiniz?

S a h i b: Dedim ki, bizdə qəribə bir adət var – restorana getmək öncəsi bir neçə gün heç nə yeməmək.

Q a d ı n: O da inandı.

S a h i b: Bəlkə də. Bəs siz necə, inanarsızımı, mən ağzı bağlı şüşədən əlli qram şərab içə bilərəm?

Q a d ı n: Xeyr.

S a h i b: Mərc gələk?

Q a d ı n: Gələk.

S a h i b: Öpüşdən!..

Q a d ı n: Siz yaman inadkarsız. Göstərin görüm.

Sahib bardan ağzıbağlı şüşə çıxarıb onu bir əlində tutur. O biri əlinə açıq şüşəni alır və barmen jestiylə açıq şüşədəki şərabi bağlı şüşənin arxasındakı yumru oyuğa süzür. Sonra qurtum-qurtum badədən içirmiş kimi içir. Qadının qabağında təzim edir.

Q a d ı n: Fokusçu!

Qadın öpüş üçün yanağını təklif edir.

S a h i b: Qadın hiyləgərliyi buna deyərlər! (*Onun yanağından öpür. Toqquşdurub, qurtum-qurtum içirlər.*) Cəngavər gözəl xanımı zalım cadugərin əlindən xilas etdi...

Q a d ı n: Qardərobçunun.

S a h i b: Hər halda cəngavərə mükafat düşür.

Q a d ı n: Qəhrəmanlıq təmənnasız olmalıdı!

S a h i b: Onda mənə sevginizi bəxş edin. O, pulla ölçülmür.

Q a d ı n: Axı mənə qarçıqəyi tapıb verməliydiniz! Dediniz, meşəyə gedək, amma bura gətirdiniz...

S a h i b: Qarçıqəyi də olacaq! Hələliksə, bəlkə sizə bir qəhvə dəmləyim?

Q a d ı n: Mən qəhvə içmirəm.

S a h i b: Niyə? Üzünüzdə rənginə görə?

Q a d ı n: Sadəcə, xoşum gəlmir.

S a h i b: Əla çay var. İfadəmə görə üzr istəyirəm: marakuylu çay.

Q a d ı n: Mənsə, ifadəmə görə üzr istəyirəm, berqamotlu çayı xoşlayıram.

S a h i b: Təşkil edərik. Cəmi ikicə dəqiqə sizi tək qoymalı olacağam.

Q a d ı n: Niyə?

S a h i b: Çay dəmləmək üçün.

Q a d ı n: Məgər belə bir evin qulluqçusu yoxdu?

S a h i b: Mən hamısını evə buraxmışam, hətta qarovulçunu da. Onlar bizə mane olacaqdılar.

Q a d ı n: Məgər siz çay dəmləməyi bacarırsız?

S a h i b: Bəli... Yaponiyada öyrənmişəm.

Q a d ı n: Mən biləni orda bu işi öyrənmək üçün illər lazımdı. Siz belə tez necə nail oldunuz?

S a h i b: Mən işin çəmini dərhal tuta bildim: gərək çayın qarasına qənaət etməyəsən.

Q a d ı n: Çay yaxşı şeydi, amma sonra. Şərab, doğrudan da, dadlıdı. (*Pəncərəyə yaxınlaşır.*) Çox gözəldi...

S a h i b: Bəlkə sizə evi göstərim?

Q a d ı n: Lazım deyil.

S a h i b: Niyə?

Q a d ı n: Siz ekskursiyaya yataq otağından başlayacaqsınız?

S a h i b: Vanna otağından da başlamaq olar.

Q a d ı n: Sağ olun, mən hələ istəmirəm.

S a h i b: Burada baxmalı şeylər az deyil: yığcam hovuz, yüz iyimi dörd çalarlı italyan mozaikası.

Q a d ı n (*sarkazmla*): Çox maraqlıdı.

S a h i b: Çaydan imtina etdiniz. Qəhvə içmirsiniz. Mozaika maraqlı deyil... Sizi nəylə təəccübləndirək?

Q a d ı n: Özünüzdən danışın.

S a h i b: Məmnuniyyətlə.

Sahib yenidən pultla Dassenin mahnısını qoşur. İkinci bənd eşidilir.

A moi

A la folie dont tu es la raison,

A mes coleres sans savoir pourquoi...3. (**Mənim şərəfimə,**

Səbəbkarı olduğun dəliliyimin şərəfinə,

Səbəbsiz əsəbimin şərəfinə.)

S a h i b (*mahnıyla eyni vaxtda*): Mənim şərəfimə. Səbəbkarı sən olduğun dəliliyimin şərəfinə. Səni tanımaq üçün itirdiyim zamanın şərəfinə. Sənin məsxərəyə qoyduğun cizgilərimin və düşünülməmiş təşəbbüslərimin şərəfinə.

Musiqi kəsilir.

Q a d ı n: Bir halda ki, siz Dassenlə bu qədər oxşarsız, onda məmnuniyyətlə içərəm.

Yenidən badələri toqquşdurub içirlər.

S a h i b: Mən özüm haqda danışdım. İndi növbə sizindi.

Q a d ı n: Danışmaq? Belə maraqsızdı. Yaxşısı budur, bir oyun quraq. Mən soruşum, siz cavab verin.

S a h i b: Yaxşı. Amma bir şərtim var: hər doğru cavabdan sonra siz əyninizdən nəsə bir şey çıxaracaqsınız.

Q a d ı n: Mən belə şeyi ancaq bir pis kinoda görmüşəm. Orda qadın müəllim öz şagirdini yoldan çıxarmaq istəyirdi.

S a h i b: Axırı necə oldu?

Q a d ı n: Qadını dama basdılar.

S a h i b: Bəs oğlan?

Q a d ı n: Qadına ərzaq bağlaması aparırdı. Qadın həbsxanadan çıxanda oğlanın artıq on səkkiz yaşı vardı.

S a h i b: Onlar evləndilər?

Q a d ı n: Yox, oğlan artıq başqa müəllimlə gəzirdi.

S a h i b: Biz ki uşaq-zad deyilik. Buna görə bizi dama basmazlar.

Q a d ı n: Oldu. Ən asanından başlayaq... Mən hansı musiqini xoşlayıram?

S a h i b: Demək belə, biz sizinlə cavan olanda Toto Kutunyo, Çelentano, San-Remo festivalı dəbdəydi... Belə güman edirəm ki, italyan estradası. (*Qadın yun şərfini çıxarır.*) Tapdım, tapdım!

Q a d ı n: Hələ pəhriz barədə düşünmədiyim vaxtlarda hansı piroqlar xoşuma gəlirdi?

S a h i b: Trubka... yox, yox, gözlə... Yumru... oy, oy, yox... Eklerlər! Üstü kremli.

Qadın dərindən ah çəkib jaketini soyunur.

Q a d ı n: Uşaqılıqda mən ən çox nədən qorxmuşam – qaranlıqdan, yoxsa göy gurultusundan?

S a h i b: Elə düşünürəm, ən çox qorxduğun şey... evdə tək qalmaq olub. Düz tapdım?

Qadın əl çalıb tufisini çıxarır.

Q a d ı n: Belə görürəm, siz bilməyən şey yoxdu.

S a h i b: Təxminən.

Q a d ı n: Onda növbəti sual: ibadət ibadətsizlikdən nəylə fərqlənir?

S a h i b: Aydındı. Demək, striptiz qurtardı. Amma bu gündəlik problemlər içində ürək yaman bayram istəyirdi!

Q a d ı n: Çoxmu işləyirsiniz?

S a h i b: Hə. Evə gec gəlirəm, yoruluram...

Q a d ı n: Pul qazanmaqdan?

S a h i b: İşdən.

Q a d ı n: Yazıq kişi...

S a h i b: O qədər də yox. Yeri gəlmişkən, alimlər təsdiq ediblər ki, qadınlar varlıları pullarına görə yox, bacarıqlarına görə sevirlər.

Q a d ı n: Çəşməyin. Varlıları heç kim sevmir. "Varlıları sevirsinizmi" sualına respondentlərin 95 faizi "yox" cavabı verir. Amma doğrudu, elə həmin 95 faiz "Övladınızın varlı olmasını istərdinizmi" sualına "hə" cavabı verir.

S a h i b: Onda belə çıxır, qadınlar kasıbları sevir? Nəsə görməmişəm.

Q a d ı n: Qadınlar üçün nə varlı, nə kasıb, nə kök, nə arıq, nə qaraşın, nə sarışın var. Qadınlar onların nazını çəkənləri sevir.

S a h i b: Onda icazə verin sizin nazınızı çəkim və bir tost təklif edim: bizim şərəfimizə!

Yenidən Dassenin ifasını qoşur və sonuncu bəndlə, nəqarəti tərcümə edir.

A nous

Aux souvenirs que nous allons nous faire

A l'avenir et au present surtout... 3. (Bizim şərəfimizə

Xatirələrimizin şərəfinə,

Gələcəyin və xüsusən, bu günümüzün şərəfinə.)

S a h i b: Bizim şərəfimizə, ümidlərimizin, illüziyalarımızın şərəfinə. Bizim gələcək ilk məhəbbətimizin şərəfinə. Bizə bənzər milyonlarla aşıqın şərəfinə, həyatın, məhəbbətin şərəfinə. Gündüzlərimizin və gecələrimizin şərəfinə. Bizə bu anları bəxş edən əbədiyyətin şərəfinə!

Musiqi kəsilir.

Q a d ı n: Bizim gələcək ilk məhəbbətimizin şərəfinə... Necə də sirli-sehrli, heyretamiz. (İçirlər.)
Bağışlayın, mən burnumu harda pudralaya bilərəm?

S a h i b: İstirahət otağı ordadı.

Qapını göstərir və Qadın çıxır.

Sahib branı və lüstrü yandırır. Sonra cibindən paket çıxarıb içindəki tozu Qadının badəsinə boşaldır. Sonra üstünə şərab süzür.

Qadın qayıdıb gəlir.

Q a d ı n: Nədi, gedirik?

S a h i b: Hara?

Q a d ı n: Qarçıqəyi yığmağa. Amma nəşə qorxuram gəzmək özümüzə qalsın. Qarçıqəyi martdan tez əmələ gəlmişdir.

S a h i b: Siz qlobal istiləşməni nəzərə almırsınız.

Q a d ı n: Yaxşı nağıldı! Söz vermişdiz ki, mümkünsüzü mümkün edəcəksiniz! Qar altından çiçək çıxaracaqsınız! İndi də istiləşmədən dəm vurursunuz.

S a h i b: Bilirsiniz, mən artıq çıxarmışam. Siz burdan müvəqqəti aralananda.

Q a d ı n: Eləmi?

S a h i b: Üzünüzü çevirin və gözünüzü yumun. Bu tərəfə dönməyin!

O, yenidən musiqini qoşur. Adamonun ifasında “Qar yağır” mahnısı səslənir. Sahib otaqdan çıxıb dərhal əlində iri zanbaq buketiylə qayıdır.

Q a d ı n: İndi olar.

Qadının qarşısında diz üstə dayanıb gülü ona uzadır. Qadın dönür.

Q a d ı n: İşə bax! Sən yenə hər şeyi korladın!

Pultu götürüb musiqini qoşur. Sahib dağınıq baxışlarla qalxıb işığı söndürür.

S a h i b: Salaməleyküm... Nə düz olmadı ki?

Q a d ı n: Zanbaqdan zəhləm gedir.

S a h i b: Sən giasintləri deyirdin.

Q a d ı n: Za-an-baq! Yüz dəfə dedim. Sənsə unuttun. Doğrusu, bunu sürücünə deməyi unuttum. Sənin arvadın üçün güllər alan sürücünə.

S a h i b: Hə! Mənim vaxtım nə gəzir. Mən işləyirəm. Günün bütün iyirmi dörd saatını. Hətta akkreditivlər, qaimələr, boşaltmalar, yükləmələr gecələr yuxularıma da hakim kəsilir... Doğrudanmı, gülün kimin alması belə vacib məsələdi?

Q a d ı n: Mənə vacib olan hansı gülləri xoşladığımı, səhərlər çay, yoxsa kofe içdiyimi sən bilməyindi. Əgər mən romantika istəyirəmsə...

S a h i b: Mən bacardığımı əsirgəmədim. Özün də bilirsən ki, çiçək salonuna girib ordan səhləb gülü seçmək mənim üçün problem deyil. Amma, əgər, nənələr yolda durmayıblarsa, qarçıçəyini hardan alım? (*Onu qucaqlamaq istəyir.*) Məgər hansısa bir gülə görə...

Q a d ı n: Məsələ güldə deyil! Məsələ sənin mənə əhəmiyyət verməməyindədi! Bu gün sənin üçün çoxlu yeniliklər oldu, eləmi?

S a h i b: Bəli. Yeri gəlmişkən, sən niyə gözüünə linza taxmısan?

Q a d ı n: Gözümün rənginin başqa olduğunu sezməyin mənim üçün maraqlı oldu. (*Mobil telefonun boğuş səsi eşidilir. Qadın çantasını eşələyib telefonu çıxarır, monitora baxıb zəng səsini kəsir. Sahib siqaret yandırır.*) Günün bu vədəsində mənə kimin zəng elədiyi sənin üçün maraqlı deyil?

S a h i b: Sən ki telefonla o biri otağa keçmədin. Səsinin tonu dəyişmədi. Demək, əhəmiyyətsiz bir şeydi.

Q a d ı n: Hə, əhəmiyyətli deyil. Lyuda idi.

S a h i b: O-o. Plastik rəfiqə.

Q a d ı n: Necə, necə?

S a h i b: Plastik necə cırıldamağı xoşuna gəlir?

Q a d ı n: Dəmirin şüşədə cırıldamağı qədər. (*Çiyinlərini çəkib üzünü turşudur.*)

S a h i b: Bax, sən o Lyudan da mənə eynilə belə təsir edir.

Q a d ı n: Mənim Lyudam? O ki sənin dostundu, həm də şərikinin arvadıdı!

S a h i b: Nə olsun? Mən səndən onunla ünsiyyət saxlamağı xahiş eləməmişəm.

Q a d ı n: Əgər məni özünün müəllimi sayırsa necə?

S a h i b: Rədd elə getsin.

Q a d ı n: Mişa inciyər.

S a h i b: Əhəmiyyət vermə. Bu mənim problemimdi.

Q a d ı n: Düzünü desəm, onunla əlaqə saxlamağımın səbəbi tək bu deyil. Mənə maraqlıdı.

S a h i b: Sənə? Onunla? O ki menyudan başqa heç nə oxumur.

Q a d ı n: Mən “onunla maraqlıdı” demədim, “mənə maraqlıdı” dedim. Mişanın onda nə tapdığını və Katyanı nə səbəbə atdığını anlamaq istəyirəm.

S a h i b: Atmayıb, qoyub gedib. Evlə, maşınla, nə bilim nələrle... Lyudada isə o, cavanlıq tapıb. Təxminən iyirmilik şəklində.

Q a d ı n: “Qırxlıq arvadımı iki iyirmiliklə dəyişirəm”. Sənin dostların arasında bu dəbdədi. Sırada kimdi? Sən deyilsən?

S a h i b: Sənin ideyaların çox təlqinedici. Yadda saxla, qadın nəyisə bərk-bərk əlində saxlamaq istəyəndə, əksinə, onu itirir.

Q a d ı n: Mən əlimdə heç nə saxlamaq istəmirəm. Sadəcə, sizlərin belələrinde nə tapdığını anlamaq istəyirəm.

S a h i b: Sən yenə başladın? Mən nəse itirməmişəm ki, nəse axtaram.

Q a d ı n: Eləmi? Bəs onda nəyə görə bu gün ezamiyyətə getməyə hazırlaşdın.

S a h i b: Burda nə var ki?

Q a d ı n: Bu gün bayramdı.

S a h i b: Yeni il-zad deyil ki. Biz əvvəllər Valentin-zad kimi müqəddəsləri tanıyıb eləmirdik. Normal da yaşayırdıq. Ümumiyyətlə, bu nə söhbətdi, axı?! Mən ki getmədim. Sən dedin, mən qaldım!

Q a d ı n: Ezamiyyət alınmadı deyə, işgüzar görüş məsələsini ortaya atdın.

S a h i b: Orda sən də vardın ki!

Q a d ı n: Əminəm ki, sən o görüşü ora tək getməyəcəyin, yalnız mənimlə gedəcəyin barədə təkidimdən sonra təşkil etdin.

S a h i b: Əgər mən hər köhnə, yeni bayramlara görə işimi təxirə salsam, müflis olaram.

Q a d ı n: Məncə, sən artıq çoxdan pul qoyub faizlə yaşaya...

S a h i b (*sözünü kəsir*): Pul qoymaq asandı, amma hər adam onu ordan çıxara bilmir.

Q a d ı n: ...günlərlə ofisdə batıb qalmazsan. Hansısa ezamiyyətlərə getməzsən... Özü də kim bilir, kiminlə...

S a h i b: Yenə başladın?

Q a d ı n: Nəyi başladım?

S a h i b: Özü də kim bilir kiminlə? Mən ya tək gedirəm, ya da Mişayla! Özü də ancaq işlə məşğul oluram.

Q a d ı n: İşlə? Bəs túbikdəki məcun?

S a h i b: Nə, məcun?

Q a d ı n: Sən bir həftəlik ezamiyyətdən qayıdıb gələndə túbikdəki məcun gedəndə necə idisə, eləcə qalır.

S a h i b: Hə, yoldaş müstəntiq burdan nə məntiqi nəticə hasil olur?

Q a d ı n: Burdan o məntiqi nəticə hasil olur ki, nömrədə başqa kimsə də var və sən onun məcunuyla dişlərini yuyursan.

S a h i b: Yaxşı mehmanxanalarda gigiyenik dəstlər verilir.

Q a d ı n (*kinayə ilə*): Belə de! Sən nə yaman qənaətcilmisən! Bəs paketlər? Həmin o çamadanında qadın mağazalarının paketləri hardandı? Hansı ki, mən o mağazalardan heç vaxt, heç nə almaram. Bilirsənmi niyə? Bahalıqna görə. Sən deyən kimi... arvad üçün, əlbəttə, bahadı, məşuqə üçünsə lap yerinə düşür.

S a h i b: Nə qədər demək olar ki, mənə viski hədiyyə etmişdilər. Amma paketə fikir vermədim.

Q a d ı n: Bəs telefon?

S a h i b: Nə telefon?

Q a d ı n: Sən Praqaya getmişdin, amma operator polyakca danışdı!

S a h i b: Mən Praqadaydım! Operator da çexcə danışdı. Əgər dilləri ayırd eləyə bilmirsənsə, öyrən.

Q a d ı n: Hansını?

S a h i b: Hər ikisini. Dəqiq bilmək üçün (*Pauza. Siqaret yandırır.*) Həm də italyancanı.

Q a d ı n: İtalyanca niyə? Nədi, indi də İtaliyaya gedirsən?

S a h i b: Bəli.

Q a d ı n: Tək gedirsən?

S a h i b: Qaraçı xoruyla. (*Qadın susur. Pauza.*) Gəl içək. Həm də bəsdı, sakitləşək. (*Badəni ona uzadır. Öz badəsini də götürür. Toqquşdururlar. Sahib bir qurtum içir. Qadın badəni yüngülcə dodaqlarına yapışdırıb stola qoyur.*) İç. Bu şərabı ki, həmişə xoşlamısan. (*Qadın əlini uzadır, onlar barışdırıcı jestlə barmaqlarının ucunu birləşdirirlər.*) Biz neçə illər bir-birimizə inamla yaşamışıq. Qısqançlıq özünə əmin olmamaq deməkdi. Buna sənın heç bir əsasın yoxdu.

Q a d ı n: Qısqançlıq... Sədaqət... Əgər səni qısqanırlarsa, deməli, sevirilər, sənə sədaqətliidilər. Əgər qısqanmırlarsa?... Lap azacıq olsa belə...

S a h i b: Sən əsas vermədiyinə görə mən qısqanmıram.

Q a d ı n: Əsas olsa necə?

S a h i b: Necə yəni? Özün təşkil edəcəksən?

Q a d ı n: Edəcəyəm.

S a h i b: Bəsdı, görək.

Qadın zanbaqları açıb güldana qoyur.

S a h i b: Nə səbəbə bu gülü xoşlamırsan?

Q a d ı n: Ağır iyi var. Adama yuxu gətirir. Mətbəxə apar qoy. Çölə atsan, lap yaxşı olar. (*Sahib incik halda gülü otaqdan çıxarır və qayıdıb gəlir. Barışmaq istəyir.*) Hırlənəm. Amma, doğrudan da, özünü büsbütün işə verməyin mənim xətrimə deyir. (*Pauza.*) Anan həmişə deyir ki, gözlə, onun altmış yaşı olanda sənə əla ər olacaq. Mən gözləmək istəmirəm! Yadındamı, necə də arzulayırdıq ki, işlər qaydasına düşsün, biz də adam kimi yaşayaq? Yaşayaq, başımızı pul qazanmaqla qatmayaq?

S a h i b: Biznes aşağı düşən eskalatorla yuxarı qalxmaq kimi bir şeydi. Dayansan, özü səni aşağı çəkəcək.

Q a d ı n: Bəlkə artıq düşmək vaxtıdı? Bəlkə bir azca da skamyada oturub...

S a h i b: Ehtiyat oyunçular skamyasında? Mənim orda nə işim?

Q a d ı n: Heç nə. Səyahətə çıxarıq.

S a h i b: Onsuz da sənınlə həmişə gəzirik. Birigün Amerikaya uçuruq. Avropada sənınlə olmadığın ölkə varmı?

Q a d ı n: Var... Albaniya.

S a h i b: Nəzərə alarıq. Amma sənə xoş gəlsin deyə mən evdə oturub qalan deyiləm.

Q a d ı n: Mən darıxmıram.

S a h i b: Hə, görürəm. Kefindən-damağından qalmırsan. Bugünkü oyun yaxşı alındı?

Q a d ı n: Yaxşı alına bilərdi... Sənınlə o zanbaqların olmasaydı!

S a h i b (*qalxır*): Belə. Vəssalam! Mən qarçıçəyi dalınca gedirəm.

Q a d ı n (*karıxmış halda*): Ciddi deyirsən? Bir saata bax, on ikidi.

S a h i b: Müqəddəs Valentin günü Müqəddəs Valentin gecəsiylə əvəz olunur. Demək, qarçıçəyi məndən, gecə sevimsi səndən.

Sahib kürkünü geyinib əlini cibinə salır. Portmanatını çıxarıb yoxlayır, sonra maşının açarlarını, bir də saqqızı çıxarır. Saqqızdan iki dənəsini ağzına qoyur.

Q a d ı n: Nədi, doğrudan gedirsən?

S a h i b: Əlbəttə. İlin qardaşlaşmış aylarının onlar üçün təşkil etdikləri qlobal istilikdə həmin o nənələri axtaracağam. (*Badəni ona verir.*) İçilməyib qalması yaxşı əlamət deyil. Axıracan iç, uzan. Qayıdıb səni, yatmış gözəli oyadacam.

Qadın badəni götürür, amma ağzına aparmadan stolun üstünə qoyur.

Q a d ı n: Sonra. Mən gərək çamadanları yığım. Birigün uçuruq, amma mən hələ özümlə nə götürəcəyimi bilmirəm.

S a h i b: Sabah bütün günü boşsan. Çatdırarsan. İndi uzan.

Onun yanağından öpüb çıxır.

Qadın otağın ortasında dayanıb durur. Şərab badəsinə əlinə alır, amma eləcə əlində saxlayıb içmir, sonra yenidən qaytarıb stolun üstünə qoyur. Kreslonun üstünə atılmış şərfə jaketi ordan götürüb yataq otağına keçir. Əlində don qayıdıb gəlir. Üstünə tutub güzgüyə baxır. Sonra donu divanın üstə atıb telefonu götürür və nömrəni yığır.

Q a d ı n: Marina, mənəm. Oyatmadım ki? Mən soruşmaq istərdim... (*Tərəddüd edir, sonra özündə cəsarət tapır.*) Siz öz qızlar məclisinizə oğlanları hardan sifariş eləyirsiniz? Şey üçün də, striptiz... Məndən istəyiblər. (*Pauza.*) Bu dəqiqə... (*Kağız və qələm götürür.*) Klub? "Sıfır-iki?!" Çılğınlar... Sifarişlə oğlanlar... Bəs nömrə? Denən. (*Nömrəni yazır.*) Aydındı. Çox sağ ol. (*Kağıza baxa-baxa təzədən nömrəni yığır.*) Axşamınız xeyir, xanım. Mənim sizə bir sifarişim... xahişim... Bəli. (*Qulaq asır.*) Başa düşürəm, bayramdı... Gərək qabaqcadan... amma burda məsələ belədi ki... Cəmi bir-cə saatlığa. Çalışacağımsınız? Yazın: Məşəkənarı qəsəbəsi, Işıqlı küçəsi, 15. Aleksandra. Nömrəm sizdə göründü? Bəlkə bizim tərəflərdə kimsə boş oldu... İkiqat tarif? Yaxşı. Gözləyəcəyəm. (*Qadın donunu götürüb onun qollarını çiyinə atır və ağır-ağır rəqs edir. Mobil telefon zəng çalır. Qadın götürür.*) Alo! Yox, yatmamışdım. Danışa bilmirdim. (*Pauza.*) Hə, ehtiraslı bir seks. Lyuda, əsl oliviyeni neynirsən? Mişə acdı? Yatıb? Sabah heyretləndirərsən? (*Pauza.*) Yaz. İki laləvər otu... "Ananas ye, üstündən də laləvər otu çeynə"... Nədi, məktəbdə öyrətməyiblər? Antikrizis. Laləvər otunu, maderada, o tünd şərabda qaynadarsan. Mal dili. Yüz qram qara kürü. Bir dəstə göyərti. Qaynadılmış xərçəng – iyirmi beş ədəd. Təmizlə. Yarım banka həftəbecər. Nə?... Xiyar bağlaması, ən xırdalarından. İki təzə xiyar. Beş yumurtanı daş kimi qaynat. Yüz qram yerqulağı... Mağazadan soruşarsan. Yazdın? Təsəvvür eləyirsən, kartofla noxud yaddan çıxıb. Hamısını doğra, qarışdır, sonra üstünə mayonez vur. (*Pauza.*) Bu da sənə aşpaz Lüsyen Olivye. Fəmilija. Bax, sənənin fəmilin Rozenkrantsdı. Qızlıq da Qildenstern? Zarafat eləyirəm... hə, Koçubey... ikinci qızlıq fəmilija boş şeydi? Səndə ondan nə qədərdir? Analıqdı?.. Di onda bir salat düz-qoş, hamı da sənənin adın olan salatdan yesin. Desert? Lyuda, qoy sabaha qalsın. Bir şey taparam. Məsələn, "Zaxer" tortu. (*Gülür.*) Yox, mən söyüş söymürəm. Bu tort həmin fəmiliyalı bir avstriyalının yaradıcılığının məhsuludu. Yaxşı tortdu, qurudu, soyuducuda saxlamağa da ehtiyac yoxdu. (*Pauza.*) Mayonezsə fəmilija deyil, Fransada şəhərdi. Mayon şəhəri. Oranın yaxşı toyuqları olur. Vəssalam. Lyuda, mən yatmaq istəyirəm. (*Pauza.*) Xeyrə qarşı. (*Təzədən nömrə yığır.*) Alo! Yuleçka! Necəsən? Nə? Danışa bilmirsən? Saat neçədi? Di yaxşı, yaxşı. Nə vaxt imkanın oldu, buyur, zəng elə. Gözləyəcəyəm. Yox, yatmıram. Sonra başa salaram. Öpürəm. (*Telefonu stolun üstünə qoyur. Qapının zəngi çalınır. Qadın astanaya çıxır. Kişiyə qayıdır. Kişinin təxminən qırx yaşı olar. Hündür, qəddi-qamətli bu kişi*

paltoda və əlcəkdədir.) Keçin. (*Qonağı diqqətlə nəzərdən keçirir.*) İşə bir bax... İkiqat tarif möcüzələr yaradırmış. Ağlıma da gəlməzdi ki, belə... əməkdaşlarınız var.

Q o n a q (*təbəssümlə*): Necə belə?

Q a d ı n: Belə də... Mən elə bilirdim... cavanlar olur.

Q o n a q: Bizim şirkətdə əməkdaş nə qədər təcrübəlidisə, qiyməti də bir o qədər bahadı. (*Kişi paltosunun düymələrini açıb qoltuq cibindən qarçıqəyi buketini çıxarır.*) Bu sizə çatacaq.

Q a d ı n: Bu ki möcüzədi! Əsl qarçıqəkləri... Soyunun, əyləşin.

Qadın rəfdən güldən alıb qarçıqəklərini onun içinə qoyur və yataq otağına keçir. Qayıdıb gəlir. Qonaq otağı nəzərdən keçirir. Əlcəyini, paltosunu çıxarıb kreslonun arxa tərəfinə qoyur. Əynində kostyum var. Əyləşir.

Qadın çantasından üç ədəd yüz dollarlıq əskinaz çıxarıb Qonağa uzadır. Qonaq matdım-matdım pullara baxır.

Q o n a q: O çiçəklərin qiyməti bu qədər eləmir.

Q a d ı n: Bu, çiçəklər üçün deyil, gecə üçündü. Avans. (*Qonaq pullara əl vurmur və Qadın onları stolun üstünə qoyur.*) Mən sizi çox saxlamayacağam. Cəmi bircə saat. Sizinlə oturub çay içə-içə ərimi gözləyəcəyik.

Q o n a q: Tanışlığımıza görə şadam.

Q a d ı n: Mənim adım Saşadı.

Q o n a q: Valentin.

Q a d ı n: Çay, qəhvə?

Q o n a q: Təşəkkür edirəm, lazım deyil.

Q a d ı n: Siz hətta paltonu da gözəl soyunursunuz. Şəhvani. Amma daha heç nə soyunmaq lazım deyil.

Q o n a q: Mən heç bu fikirdə də deyiləm. Bir az donmuşam. Külək... Sizin, yeri gəlmişkən, yelqovanınız fırlanmır.

Q a d ı n: Əvvəl fırlanırdı, amma cırıltıyla. Açıb yağladıq... yenə cırıldadı. Yatmağa qoymurdu. Ona görə də bərk-bərk bağladıq.

Q o n a q: Belə çıxır ki, yelqovanın əl-qolunu bağlamısınız.

Q a d ı n: Yelqovanın əl-qolunu bağlamısınız... Siz şairsiz?

Q o n a q: O qədər də yox.

Q a d ı n: Heç yazmağa cəhd də eləməmişiniz? Məktəbdə, sevdiyiniz qıza...

Q o n a q: Daha çox nasiranə...

Q a d ı n: Ərim gələndə ona oyun qurarıq.

Q o n a q: Kartla?

Q a d ı n: Yox. Fikrimi dəyişdim... (*Mobil telefondan musiqi səsi gəlir.*) Üzr istəyirəm. (*Telefonu alıb pəncərəyə tərəf gedir.*) Alo! Hə, mənəm. (*Pauza.*) Nə? Üzr istəyirəm, başa düşmədim... Pis eşidilir, hamı məşğuldu? Heç kimi göndərə bilməyəcəksiniz?.. (*Dilxor şəkildə.*) Sağ olun. (*O, telefonu qapayıb dəhşət içində Qonağa baxır.*) Siz kimsiniz?! (*Qonaq sakitcə gülə-gülə baxır.*)

Qadın dalın-dalın qapı tərəfə gedə-gedə mobil telefonla nömrə yığır. Qonaq cəld ayağa qalxır.) Yaxın gəlmə!

Q o n a q: Siz də heç hara zəng etməyin. *(Hər ikisi donub qalır.)*

Q a d ı n: Sən kimsən?

Q o n a q: Biz artıq tanış olmuşuq.

Q a d ı n: Sən kimsən və burda nə eləyirsən?

Q o n a q *(aramla)*: Mən?.. Sizə axı necə deyim... Killer... Bəlkə manyak... Bəlkə oğru... Bəlkə də sizin gizli pərəstişkarınız ... *(Uzun pauza.)*

Q o n a q: Hə, hansıdı? Dosta zəng? Əlli əlliə?

Q a d ı n *(qırıq səslə)*: Əlli əlliə nə?

Q o n a q *(teleşounun aparıcısının intonasiası ilə)*: Beləliklə, əlli əlliə! Qalan variantlar: manyak, muzdlu qatil, yoxsa sizin gizli pərəstişkarınız. Seçin. *(Qadın mobil telefona baxır. Qonaq hədələyici tonla.)* Dosta zəng artıq olub. Siz bundan istifadə etmisiniz.

Q a d ı n *(səsi əsə-əsə)*: Bəlkə birtəhər razılaşdıq?

Q o n a q: Bəlkə də. Oturun. *(Divanı göstərir.)* Məsələnə çözək.

Qadın divan tərəfə yox, stol tərəfə gəlir və bıçaq götürür. Qonaq qalxıb ona yaxınlaşır.

Q a d ı n: Yaxın gəlmə!

Qadın bıçağı əlində tutub mobil telefonun nömrələrini yığır.

Q o n a q: Saşa, sakit ol, mən zarafat elədim! *(Qadın telefonu qulağına tutub cavab gözləyir, amma elə bu an yaxınlıqda mobil telefonun azaldılmış səsi eşidilir. Qadın səsin hardan gəldiyini anlamaq üçün orabura boylanır.)* Oldu, oldu... Zarafatım yaxşı alınmadı. *(Qadına tərəf bir addım atır. Qadın yenə əlindəki bıçağı ona tərəf tuşlayır.)* Saşa, sən mənə tanımadın? Mən Qoretskiyəm. Valya. Səninlə paralel sinifdə oxumuşuq. *(Qadın susur.)* Unutmusan...

Q a d ı n: Valya?

Q o n a q: Nə oldu? Yadına düşdü?

Q a d ı n *(çaşqın vəziyyətdə)*: Bəs sən... *(Ona qarşı inamsızlıqla.)* Sən mənə necə tapdın?

Q o n a q: Rodionova vasitəsilə. Siz axı onunla yazışırsınız?

Q a d ı n: Hə. Amma mən ona ünvan verməmişəm.

Q o n a q: Amma Meşəkənarında bağının olduğunu demisən. Demisən ki, qülləli, yelqovanlı bir evdə yaşayırsan... Demisən?

Q a d ı n: Deyəsən...

Q o n a q: Gördün. Mən də keçəndə gördüm, burda yelqovanlı ev elə bir dənədi. Başqası yoxdu.

Q a d ı n: Haçan keçəndə?

Q o n a q: İndi.

Q a d ı n: Gecə? Sən axı burada necə peyda olmusan?

Q o n a q: Sənin yanına gəlmişəm.

Q a d ı n: Mənim? Niyə gecənin bu vədəsində?

Q o n a q: Cədvələ uyğun... Cənubdan şimala gedirəm. Qatarla. Sizin şəhərdə qatar iyirmi dəqiqə dayanır. Onun da on dəqiqəsini götür-qoy etdim: düşüm, düşməyim... Bir də buralara nə vaxt ayağım dəyəcək? Yəqin heç vaxt. Düşdüm.

Q a d ı n: Bəs işlərin? Ezamiyyətin?

Q o n a q: Heç nə olmaz, təyyarə ilə uçub çataram. Səhər tezdənə reys var.

Q a d ı n: Valya, əlbəttə ki, bu, təsirlidi, amma... niyə axı mənim yanına? Biz ki məktəbdən sonra görüşməmişik...

Q o n a q: Elə görüşmədiyimizə görə də gəldim. Bir də görəcəyik ki, ömür keçib getdi, amma sözümlər ürəyimizdə qaldı. (*Qadın bıçaq tutduğu əlini aşağı salır, amma mobil telefonun nömrəsini yenidən yığır və yenidən hardansa yaxınlıqdan melodiya səsi gəlir.*) Sən ərinə zəng edirsən? Telefon burdadı. (*Başıyla musiqi səsinin gəldiyi astana tərəfə işarə edir. Qadın susub tərəddüdlə baxır.*) Sən hər halda məni xatırlamırsan...

Q a d ı n: Belə də... Dumanlı.

Q o n a q: Yaxşı. Bəs Vitya Stanislavskini necə, xatırlayırsan?

Q a d ı n: Əlbəttə! Eynəkli kürən. O, bizim sinifdə oxuyurdu.

Q o n a q: Mənsə onunla bir binada yaşayırdım. Biz dost idik. O, hətta kimya kombinatını yandırmışdı, az qala, məktəb də yanıb külə dönəcəkdə.

Q a d ı n: Hə... Tüstü aləmi bürümüşdü. İndi o hardadı?

Q o n a q: Vitka? Kanadada divarlara suvaq vurur.

Q a d ı n: Hə, Sveta mənə demişdi... Sən onunla tez-tez danışırsan?

Q o n a q: O qədər də yox.

Qadın bıçağı stolun üstünə qoyur.

Q a d ı n: Sən məni yaman qorxutdun.

Q o n a q: Üzr istəyirəm. Amma nədən qorxursan? Sizin ki, burada qulluqçunuz, bağbanınız var...

Q a d ı n: Hamısını buraxmışıq. Bayramdı.

Q o n a q: Onda bir də üzr istəyirəm.

Qadın təzədən mobil telefonu götürüb nömrəni yığır. Yenidən telefonun melodiyası eşidilir. Qadın qonaq otağından astanaya keçib mobil telefonla qayıdıb gəlir.

Q a d ı n: Ərim telefonu qoyub gedib. Qəribədi... Amma indilərdə gələcək.

Q o n a q: Sən məni nə bilmişdin?

Q a d ı n: Sonra deyərəm. Sən əyləş... Qəhvə?

Q o n a q: Yox, təşəkkür edirəm.

Q a d ı n: Konyak?

Q o n a q: İçmirəm.

Q a d ı n: Tamam?

Q o n a q: Həyatım boyu o qədər içmişəm ki, sən heç onu üzüb keçə bilməzsən... (*Qadın Qonağın qabağına külqabı qoyur.*) Çəkmirəm.

Q a d ı n: Bəlkə sən heç futbola da baxmırsan?

Q o n a q: Əlbəttə, baxmıram.

Q a d ı n: Fantastika. Belə kişi olmur. (*Divanda əyləşir.*) Bilirsən, mən məzunların görüşünə getmirəm. Ərimlə bura köçəndən sonra... Amma yazıyıram. "Odnoklassnik"də. Bizimkilərin, demək olar, hamısı ordadı. Sən niyə yoxsan?

Q o n a q: Gizlənirəm.

Qadın çaşqın nəzərlərlə baxır. Qonaq gülümsəyir.

Q a d ı n: Vergidən?

Q o n a q: Elə ondan da...

Q a d ı n: Valya, hər halda... Sənin başına nəşə iş gəlib?

Q o n a q: Gəlib... Elə sənin də.

Q a d ı n: Nə?!

Q o n a q: Biz axır ki, rastlaşdıq.

Q a d ı n: Ciddi deyirsən?

Q o n a q: Tamamilə. Sən heç dəyişməmişən. Təkcə gözlərin... Sənin gözlərin boz idi. Amma indi... Yoxsa işıq düşür?

Q a d ı n: İşığın dəxli yoxdu. Gözlərim mavi olub. Bu, çətin bir şey deyil. İndi hətta cinsi də dəyişmək mümkündür.

Q o n a q: Mavi gözlərlə sən daha gözəlsən.

Q a d ı n: Təşəkkür edirəm.

Q o n a q: Özün barədə danış.

Q a d ı n: Onsuz da sən Rodionovayla əlaqə saxlayırsan. Yəqin mənim barəmdə hər şeyi bilirsən.

Q o n a q: Təxminən. Qızın necədi?

Q a d ı n: Ərə getməyə hazırlaşır. Nəşə tələsir... Deyir ki, sözlərində ciddidilər. Birigün onun yanına uçuruq.

Q o n a q: O hardadı ki?

Q a d ı n: Amerikada oxuyur.

Q o n a q: Pis deyil.

Q a d ı n: Ona pis deyil, mənə pisdidi. Darıxıram.

Q o n a q: Harda işləyirsən?

Q a d ı n: Elə burda da işləyirəm.

Q o n a q: Niyə darıxdığın aydın oldu.

Q a d ı n: Amma təzədən məktəbə qayıtmaq nəşə ciddi görünməz...

Q o n a q: Oxumağa?

Q a d ı n: Oxutmağa. Mən axı orda beş il işləmişəm. Sonra İqorun işləri qaydasına düşdü... Pulum elə yola gəldirdi. Yulya tez-tez xəstələnirdi. Axırda ev xanımı işinə düzəlməli oldum.

Q o n a q: Aleksandra Romanovna, şagirdlər sizə necə müraciət edirdilər?

Q a d ı n: Təsəvvür edirsənmi... Aleksandr Makedonski.

Q o n a q: Niyə ki?

Q a d ı n: Mən sinfi sakitləşdirəndə belə deyirdim: "Aleksandr Makedonski qəhrəman idi, amma stulları sındırmırdı..." Ümumiyyətlə, maraqlı idi. Elə bil özünü güzgünün o biri üzündə görürsən. Həmişə düşünürdük ki, müəllimlər heç nə qanmırlar, amma biz ağıl dəryasıyıq, onları təlxək yerinə qoyuruq... Mənsə uşaqlara baxanda onları ovuc içi kimi görürdüm. Bax bu, indicə hazırcavablıq eləyəcək. Bu biri acıb, artıq asta-asta buterbrodunu hazırlayır. Mən artıq onun qoxusunu da eşidirəm... Bu biri əsə-əsə oturub, başını aşağı salıb, qorxur ki, lövhəyə çağıraram. Bu birisə, əksinə, dərsi öyrənilib deyə qurcalana-qurcalana qalıb. Bu gün cavab verə bilsə, iki həftə kitab üzünü açmaya bilər. Dilxor-dilxor çıxıb getdi.

Q o n a q: Çağırmadın? Xoşun gəlmirdi?

Q a d ı n: O qədər də yox. Ya da istəyirsən xeyirxahlıq eləyəsən, mərhəmət göstərəsən... Oğlansa qıza xoş gəlmək üçün mənim dərsimi pozur. Sən də belə olmusan?

Q o n a q: Başqa sinifdən bir qız mənim xoşuma gəlirdi.

Q a d ı n: İnşa yazanda daha maraqlı olurdu. Görür, biri köçürür, özünün başında heç nə yoxdu. O birində isə ilham pərisi dördnala çapır. Tələsir, səhvlər eləyir, vergül-nöqtəni qoymur... Elə bilir ki, bu günəcən heç kimin yaza bilmədiyini yaradır, dünyanı alt-üst edib dəyişəcək.

Q o n a q: "Mən yayı necə keçirdim" inşa işinin iziylə iki qarət və bir zorlama hadisəsinin üstü açılıb.

Q a d ı n: Yaxşı görək... Mənim şagirdlərim tərbiyəli idi.

Q o n a q: Qulaq as, sizin sinif rəhbəriniz hələ sağdı? Biologiyaçı. Natalya... Natalya...

Q a d ı n: Pavlovna. Keçən il öldü... yadımdadı, bir dəfə Stanislavskini lövhəyə çağırıb ondan steqosefallar barədə soruşdu. Kərtənkələ növüdü, timsahdan da dəhşətlidi. Yadımdadı, o, lövhənin qarşısında dayanıb durub, üçüncü partada oturan Lenya Saxarov da ona dərsi pıçıldayır. Sonra Lenanın başı qonşu stulda oturan dostunun qulağını kağızla qıdıqlamağa qarışdı. Biologiyaçı isə bu an Vityanı üçüncü partaya tərəf sürükləyir. "Hə, de görüm, Yura dövründə steqosefallarda nə əmələ gəlmişdi?" Vitya əvvəlcə Lenkaya, sonra steqosefala baxdı... Onun arxasından plakat asılmışdı... Təzədən Lenkaya baxdı. O da kağızı qonşusunun qulağına dürtməyindədi. Və Vitya əmin olmasa da, hər halda cavab verə bildi: "Qu-u-laq əmələ gəlmişdi..."

Q o n a q: Hə, sizin bu şaqqanaq səsinizdən az qala qonşu kabinetin tavanı yerə gələcəkdi.

Q a d ı n (*həyəcanla saata baxır*): Ərim axı harda qaldı?

Q o n a q: O nə üçün gedib ki?

Q a d ı n: Gələr, bilərik... Yeri gəlmişkən, sən o qarçıqçəklərini hardan tapdın?

Q o n a q: Hərbi sirdi. Sən ərinə nə hazırlamışdın?

Q a d ı n: Kluba zəng vurub bura striptizçi oğlanlar xahiş etdim. Siz qırx yaşlılar axı özünü zə qız xeylağı istəyirsiniz, eləmi? İndi isə... Ərim gəlib görəcək ki, mənə gənc məşuqum özü üçün xırda-xırda konyak vurur... Onun qısqanc baxışlarını görmək istərdim.

Q o n a q: Mən bunun üçün yaramıram?

Q a d ı n (*fikirləşib*): Azca. Süjeti dəyişirik. Guya sən mənə aşıqsən. Məktəb sevgisi hələ də yaşayır. Bu gün də mənə öz ürəyini təklif edirsən.

Q o n a q: Böyrəyimi də.

Q a d ı n: Hansı böyrəyini?

Q o n a q: Zarafat eləyirəm. Mən razı. Amma sən, belə görürəm, oynamağı xoşlayırsan, hə?

Q a d ı n: Bir az...

Q o n a q: Mən avtobazada işləyirdim. O idarədə Vera və Veroçka adlı iki qadın var idi. Hər ikisinin əri uzaq məsafələrə maşın sürürdü. Veranın əri qısqanc, davakarın birisiydi. Veroçkanınkısa yox. Doğrusu, heç əsas da yox idi. Amma Veroçka da Vera kimi ehtiraslar, qalmaqallar istəyirdi. Odur ki, bir gün hardansa götürdüyü siqaret kötüyünü yastığının altına qoyur. Əri də çəkən deyil. Hə, əri kötüyü tapdı. Dinməzəcə işə getdi. Və bir daha geri dönmədi. Arvadı nə qədər hönkürsə də inanmadı. Boşandılar. Ehtiraslısız və qalmaqallarsız... Qorxmursan?

Q a d ı n: Qorxuram ki, qalmaqal-filan olmaya. Sən necə, əgər sinif yoldaşlarından biri gecə arvadının yanına gəlsəydi, tamaşa qurardınmı?

Q o n a q: Yox.

Q a d ı n: Niyə?

Q o n a q: Çünki bu olmayacaq.

Q a d ı n: Niyə?

Q o n a q: Subayam. (*Pauza.*) Yaxşı, mən artıq oyuna girdim. Necə icra edəcəyik?

Q a d ı n: O içəri girir və biz bu an... içirik?

Q o n a q: Mən içən deyiləm. İnandırıcı görünməyəcək... Yeri gəlmişkən, sən niyə durmusan? (*Şərab dolu badəyə işarə edir.*)

Q a d ı n: Hələ istəmirəm.

Q o n a q: Gəl belə eləyək. O, içəri girir, sənsə piano çalırsan.

Q a d ı n (*istehzayla*): Sən də oxyursan?

Q o n a q: Sən pianoda tez-tez çalırsan?

Q a d ı n: Yüz ildə ona əlim dəymir. Gəl başqa bir şey...

Q o n a q: Onun üçün yox, mənə üçün çalırsan. Görən kimi qısqanacaq.

Q a d ı n: Yadımda qalan melodiya yoxdu.

Q o n a q (*xahiş edir*): Gəl püşk...

Q a d ı n: Əllə?

Q o n a q: Tək-cüt eləyək. Əgər tapsan, başqa bir şey fikirləşərik.

Q a d ı n: Yaxşı.

Q o n a q: Üzünü çevir. (*Qadın dönür. Qonaq oyana-buyana baxıb uyğun bir şey tapa bilmədiyindən köynəyinin düyməsini açıb ovcunda sıxır.*) Tək, yoxsa cüt?

Q a d ı n: Cüt.

Q o n a q: Hardan bildin?

Q a d ı n: Həmişə cüt deyirəm. Cüt cütlük deməkdir. Ər-arvad.

Q o n a q (*düymə olan ovcunu açır*): Tapmadın. Təkdi.

Q a d ı n: Nədi, məgər onu qoparmısan?

Q o n a q: Özü qopub. (*Qadın köks ötürüb pianinonun arxasında əyləşir.*) Dilxor olma, əvəzində səninki sevgidə gətirər.

Q a d ı n: Şəkk-şübhə belə eləmə. (*Bir neçə akkordu yoxlayıb sonra başlayır... "Mənim nəvazişli və zərif heyvanciyəzim" filmindən olan valsı ifa edir.*) Dedim axı, çoxdandı çalmıram.

Ayrı-ayrı akkordlarla melodiyanı ifa etməkdə davam edir.

Q o n a q: "Moruq-giləmeyvə" mahnısını necə, çala bilərsən?

Qadın səhv-doğru çalmaq istəyir.

Q a d ı n. Yox... Dedim axı, bir şey alınmayacaq... (*Qalxıb pianinonun qapağını örtür.*) İstəyirsən, disk qoyum? Məndə 80-ci illərin diski var.

Q o n a q: Sonra. Yadındamı, direktor xanımımız diskotekalarda işığı söndürməyə icazə verməzdi? Mənəviyyat uğrunda mübariz xanım.

Q a d ı n: Qaranlıq gənclərin dostudu... O qadının neçə yaşı vardı?

Q o n a q: Qırx.

Q a d ı n: O, bizim gözümüzdə necə də yaşlı görünürdü!.. Düymən hanı, tək düymən? Köynəyini ver, tikim.

Q o n a q: Demək, sizin bu... evə daxil olur və budur sənə striptizli ailə münaqişəsi. (*Şkafa tərəf gedib iynə-sap olan qutunu götürür və sapı iynəyə keçirir. Pencəklə, köynəyini soyunub şalvarda və futbolkada qalır.*)

Q a d ı n: Siz striptiz buna deyirsiniz? (*Düyməni tikib Qonağa baxır.*) Sən məktəbdən sonra hara üz tutdun?

Q o n a q: Hərbi-siyasi sahəyə. Yadındadı, belə bir ixtisas var idi. Vətəni qorumaq... Sonra bu vətənlərin sayı çoxaldı. Və onları bir-birindən qorumaq lazım gəldi. Sonra başıma iş gəldi. Bir əsgəri evlənmək üçün üç günlüyə evə buraxdım, o da fərari çıxdı... Beləcə, Valentin Vitalyeviç bir həddəcən yüksəlib sonra bayıra atıldı.

Q a d ı n: Haracan?

Q o n a q: Tutaq ki, mayoracan.

Q a d ı n: İndi də avtobazadasınız?

Q o n a q: Yox. Başqa idarədə.

Q a d ı n: Nə işlə məşğulsunuz?

Q o n a q: Xidmət göstəririk.

Q a d ı n: Nə xidmət?

Q o n a q: Müxtəlif xidmətlər.

Q a d ı n: Sırr dolu müəmma... Eynən casuslar kimi.

Q o n a q: Kəşfiyyatçı üçün birinci şərt kəşfiyyatçıya oxşamamaqdı.

Q a d ı n: Oldu. İstəmirsən, demə... Bizim oğlanlar sayta bir foto yerləşdiriblər: Rubens istirahət edir! Sən də, afərin, özünə baxırsan.

Q o n a q: Səhərlər qaçıram, axşamlar da yemək verənim yoxdu. Olan sırr budu, vəssalam.

Q a d ı n: Bəs mən?

Q o n a q: Nə sən?

Q a d ı n: Dəyişmişəm?

Q o n a q: Əlbəttə. Yaxşılaşmısan.

Q a d ı n: Yalan deyirsən, amma xoşdu.

Q o n a q: Qısa saç sənə yaraşır. Çünki boğazın gözəldi.

Q a d ı n: Sən artıq rola girirsən... Mən hələ institutda saçımı kəsdirmişdim.

Q o n a q: Heyfin gəlmədi?

Q a d ı n: Deyirlər, saçını kəssən artıq-urtuq xatirələrdən xilas olarsan.

Q o n a q: Məni neçə dəfə keçəl eləyiblər. Xeyri olmayıb. *(Düyməni tikib qurtarandan sonra Qadın sapı qoparıb Qonağa yaxınlaşır. Bir saniyəlik çaşqınlıq. Qadın köynəyi ona uzadır. Qonaq köynəyi alır, yerinə tikilən düyməyə baxır.)* İynə əlinə batdı?

Q a d ı n: Doğrudan?

Q o n a q: Burda qan var.

Q a d ı n: Bulaşıb?

Q o n a q: Qanını sil. *(Qadın çantasından burun dəsmalını çıxarıb barmağını silir. Sonra dəsmalı təzədən çantasına qoyur. Qonaq köynəyini geyinir.)* Barmağın necədi? Donor lazım deyil? Səndə neçənci qrupdu?

Q a d ı n: İkinci.

Q o n a q: Uyğun gəlir. Göstər.

Qadın əlini ona uzadır. O, Qadının əlindən tutub onun ovcunu açır.

Q a d ı n: Sən fəlçisan?

Q o n a q: Demək olar, tapdın... Əllər bizim üçün əsasdı. (*Onun əlini tutub saxlayır.*) Olanları bilirsən. Olacaqları bilməsən də olar.

Q a d ı n: Nə olub ki?

Q o n a q: Hadisə.

Q a d ı n: Nə hadisə?

Q o n a q: Kişi qadının yanına gəlib. (*İşıq sönmür.*) Sən hardasan? (*Gurultu səsi gəlir. Qadın ah çəkir.*) Nə oldu?

Q a d ı n: Pərdəni çəkmək istəyirdim, əvəzində karniz düşdü.

Qaranlıqda alışqan səsi gəlir, sonra otaq işıqlanır. Qonağın əlində tutduğu alışqanın işığıdı. Qadın pəncərənin qarşısında dayanıb.

Q o n a q: Sənin bir yerin dəymədi?

Q a d ı n: Yox. Qonşuların işığı yanır. Demək, problem bizdədi. Generator axı niyə işə düşmür? Qəribədi.

Q o n a q: Qoy gedim baxım. Hardadı?

Q a d ı n: Zirzəmidə.

Q o n a q: Gedək.

Yaxınlıqdakı qapılardan birinə tərəf gedir.

Q a d ı n: Zirzəmiyə qapı astanadandı. Bu, yataq otağıdı.

İşıq sönmür.

Qonşu otaqdan on iki dəfə zəng səsləri eşidilir.

A n t r a k t

İKİNCİ HİSSƏ

Saat zəngi beş dəfə çalınır. İşıq yanır. Elə həmin qonaq otağıdı. Kaminin rəfinə şamlar düzülüb. Stolun üstündə içi şərab dolu badə. Onun yanında içi meyvə dolu qab və konfet qutusu. Pəncərənin yanında əl nərdivanı var. Q o n a q onun üstünə çıxıb karnizi bərkidir.

Q a d ı n mobil telefonla danışır.

Q a d ı n: Alo! Gecəniz xeyir... Yoldaş növbətçi, mənim ərim yoxa çıxıb. Bu gün. Daha doğrusu, dünən axşam. (*Pauza.*) Üç gündən... Əgər... (*Telefonu qapadır.*) Deyir, itkin düşənlər barədə ərizələr üç gündən sonra qəbul olunur. 14 fevralda itən ərlər isə özləri tapılır... Gəl ümidimizi itirməyək.

Q o n a q: Narahat olmayın. O axı telefonsuzdu. Yəqin elə bir yerdədi ki, zəng eləyə bilmir. Bəlkə də yol polisləri saxlayıblar. İçmişdi?

Q a d ı n: Azca.

Q o n a q: Bu gün axı bayramdı! Polislərə də bayramdı. (*Karnizi bərkidib.*) Deyəsən, düzəldi. Zəhmət olmasa, əskini ver. Burda toz var.

Q a d ı n: Aşağı düş. Qulluqçu silər.

Q o n a q: Mən onsuz da burdayam.

Qadın əskini ona verir. Qonaq karnizi silib nərdivandan düşür.

Q a d ı n: Təşəkkür edirəm.

Q o n a q: Dəyməz.

Q a d ı n: Üzr istəyirəm, polisə qədər biz nədən danışırıdığ?

Q o n a q: Yuxulardan.

Q a d ı n: Hə... Mən başqalarının yuxularını görürəm.

Q a d ı n: Məsələn?

Q o n a q: Guya mən ev qulluqçusuyam. Bəs evi yığışdıra-yığışdıra qorxu canımı alıb ki, bu saat güldanı sındıracam. Böyük, içi dolu güldanı. Yığışdırıb, otağa qayıdanda görürəm ki, güldan yoxdu, döşəmənin üstü də onun sınıqlarıyla doludu.

Q o n a q: Bu, yaxşı əlamətdi.

Q a d ı n: Kim üçün? Ev sahibləri üçün?

Q o n a q: Qabın sınmağı yaxşı əlamətdi.

Q a d ı n: Oyaq vaxtı. Bəs yuxuda?

Q o n a q: Yuxuda lap əla.

Pauza.

Q a d ı n: Sən yubileyini qeyd etdin?

Q o n a q: Hansı yubileyi?

Q a d ı n: Qırx yaşını.

Q o n a q: Olmaz. Yaxşı əlamət deyil.

Q a d ı n: Mən ad günlərini xoşlayıram. Amma heç bir tost, restoran lazım deyil... Ötən il Bostona, qızımın yanına uçmuşdum. Şəhərdə gəzən yerdə birdən yolayrıcının üstündəki şalbanda gözümlə elan sataşdı: “Lost dog. Name is Sasha. Phone number...” Saşa adlı bir it itib.

Q o n a q: Saşa?

Q a d ı n: Adaşım. Yazığım gəldi... Sonra bir şeir yazdım...

Q o n a q: İt haqqında.

Q a d ı n: Həm də onun haqqında.

Q o n a q: Oxu.

Q a d ı n: İntonasiya ilə?

Q o n a q: Ciddi sözümdü, oxu.

Q a d ı n:

“Saşa adlı bir it itkin düşmüşdü,
Qoy tapan yedirib, canın isitsin.
Ona səhər-səhər bir sümük versin.
Ət nəyə gərəkdi, halı pisləşər,
Quru havalarda sənə gəzişər.
Nə lazım boynunda o xalta-filan,
Tezdən su içizdir, sərin, həm kalan.
Qabındakı suyu sonacan içsin,
Qoy nə zingildəsin, nə də ki hürsün.
Yiyəsiz qalanda mısmırq sallar,
Hürmək istəyəndə nəsə xatırlar.
Pis günü qoy onun bax belə olsun,
Öz it həyatından tez cana doysun.
Mərhəmət, xəyanət... boşuna verin,
Gəlin bircə ona yalan deməyin,
Əgər demisizsə, üzü görməyin.
“Saşa adlı bir it itkin düşmüşdü,
Qoy tapan yedirib, canın isitsin...”
İmzanı yağış yudu.
Qalan yalnız “Sizin əziziniz” oldu.
O söz də dəftərdə qaldı-qaldı...
Saraldı soldu”.

Q o n a q: Kədərli şeiridi... başqa bir şey də oxu.

Q a d ı n: Yaxşı görək... Köhnələri istəmirəm, təzəsini də yazmamışam.

Q o n a q: Niyə?

Q a d ı n: Qafiyələr qarışır...

Q o n a q: Özünü nəsrə necə, sınınamısan?

Q a d ı n: Nə barədə?

Q o n a q: Özün barədə.

Q a d ı n: Kədərli əhvalat alınacaq.

Q o n a q: Niyə ki?

Q a d ı n: Şahzadə qız yatır və bu, hamıya sərf edir. Qulluqçular toz alır, bağban budaqları kəsir, şahzadə oğlan öz işiylə məşğuldu. Yelqovan cırıldamır. Şahzadə xanımın yuxusuna təhlükə yoxdu.

Qadın pəncərəyə yaxınlaşır. Qonağa sarı dönmədən danışır.

Q a d ı n: Nəyə axır vaxtlar mənim gözümdə... hər şey həm olduğu kimidi... həm də deyil. Elə bil mən varam, amma varlığım heç lazım da deyil... Mən olmasam, heç nə dəyişməyəcək. Yulya burda olanda bilirdim ki, ona lazımam, çox şey mənlilikdi. İndi isə... (*Dönüb mənalı-mənalı gülür.*) Demək, nağıl o qədər də şən alınmır.

Q o n a q: Roman yaz.

Q a d ı n: Süjet yoxdu.

Q o n a q: Deyim?

Q a d ı n: De görüm.

Q o n a q: Təsəvvür elə... Bir oğlan vardı. Qorxaq-filan deyildi. Ən hündür ağaclara dırmaşırdı, pis uşaqlarla dalaşırdı. Amma bəyəndiyi qıza yaxınlaşmağa cürət eləmirdi. Qız gözəl idi, gözəllər gözəli. Birinci sinifdən çantasını oğlanlar daşıyırdı. Böyüyüb onun üstündə dalaşmağa başladılar... Qız onlardan biriylə dostluq edirdi. Hündür, yaraşlıq bir oğlan idi. Ziyalı ailədən idi. Səliqəli geyinirdi. Bizim o oğlansa yamaqlı şalvarda gəzirdi, əynində babasının sviteri idi. Amma baharın ilk günlərindən birində özündə cürət tapıb qızgilin üçüncü mərtəbədəki eyvanına dırmaşdı və ora bir dəstə qarçıqəyi qoydu. Səhəri gün bütün məktəb professor oğlunun qəhrəmanlığından danışdı. Yəqin qız ona təşəkkür etmişdi. O da müdrikənə şəkildə susmuşdu. Və qız məktəbin həyətində indiyəcən heç kimə göstərmədiyini bir təbəssümlə ona baxmışdı. Bizim oğlan da sinfin pəncərəsindən hər şeyi görmüşdü.

Q a d ı n: Sonra?

Q o n a q: Sonra? Pəncərəni açmaq istədi. Açılmadı... Qış üçün yapışdırılan kağızdan pəncərə kip bağlanmışdı. Bərkdən dartıb açdı. Pəncərəyə qalxıb yerə atıldı. Fikrindən keçdi ki, onlara yaxınlaşıb desin: "Hündürdən qorxmayan o yox, mənəm!" Amma yaxınlaşmadı.

Q a d ı n: Niyə?

Q o n a q: Ayağı sınımışdı.

Q a d ı n: Bəs o qız?

Q o n a q: Pəncərə açılanacan artıq dönüb getmişdi. Yəqin kimsə çağırmışdı.

Q a d ı n: Sonra?

Q o n a q: Buraxılış gecəsində qıza yaxınlaşdı. Demək istəyirdi: “Gəl əl-ələ verib yaşayaq!” Amma bu sözü demək ikinci mərtəbədən tullanmaq qədər dəhşətli bir iş idi... Və dilindən bu sözlər çıxdı: “Gəl əl-ələ və ayaq-ayağa verək”.

Q a d ı n: Gülməli idi.

Q o n a q: Hə, o qız da gülüb dedi: “Hələ mənə ayağımı təklif eləyən olmamışdı!” Və oğlanlardan biriylə rəqs eləməyə getdi.

Q a d ı n: Bəs o?

Q o n a q: Məzunların mərasimini tərk etdi. Sonra bu şəhərdən baş götürüb getdi. Başqa bir şəhərdə peyda oldu. Orda rastına bir qız çıxdı. O qızı dostlarıyla birlikdə getdiyi kinoteatrda gördü. Qıza yaxınlaşmaq istəyəndə qulağına həmin o məzun gecəsindəki gülüş səsi gəldi... Cürət etmədi. Sonra öyrəndi ki, qoyub gəldiyi qız ərə gedib.

Q a d ı n: Professor oğluna?

Q o n a q: Ondan da bərk gedənə. Kooperatora... Oğlan da evləndi. Bir gün o qıza məktub yazdı, amma məktubu geri qayıtdı. Ünvan səhv imiş. O, bu məktubu saxladı və ünvanın səhv olduğu barədə qeydi dönə-dönə oxudu.

Q a d ı n: Bəs sonra?

Q o n a q: Sonra həyat başlandı. Hərənin öz həyatı. Bircə fərqlə ki, o qız onu qəti xatırlamırdı, o isə qızı bir an belə unuda bilmirdi.

Q a d ı n: Vəssalam?

Q o n a q: Hələlik, hə...

Q a d ı n: Əlbəttə ki, gözəl süjetdi. Oğlan bir qızı sevirdi... Amma sonluq yoxdu. Parlaq final tələb olunur. Yoxsa ki, yaşayışlar da, özləri üçün... (*Mobil telefon zəng çalır. Qadın ərinin telefonunu götürür.*) Alo! Alo, eşidirəm! Əlaqə kəsildi... (*Düyməni basır.*) Nömrə təyin olunmayıb... Bəlkə zəng eləyən özü idi? (*Mobil telefonunu stolun üstünə qoyur. Qonaq sakitcə onu müşahidə edir.*) Bağışla. Hə, oğlanın axırı necə oldu?

Q o n a q: Soyun.

Q a d ı n: Nə?!

Qonağın səsi dəyişib kobudlaşır və aqressivləşir.

Q o n a q: Deyirəm ki, s-soyun.

Qadın qalxıb stola tərəf çəkilir. Qonaq da qalxır.

Q a d ı n: Niyə?

Q o n a q: Parlaq final üçün. Oğlan o qızı düz iyirmi beş il sevmişdi. İndi isə onu zorlayacaq.

Q a d ı n: Valya, dəli olmusan, nədi?!

Q o n a q: Düz doqquzuncu sinifdən.

Qonaq yaxınlaşıb stolun yan-yörəsinə fırlanır. Qadın bir qədər də geri çəkilir. Onlar stolun ətrafında dövrə vururlar.

Q a d ı n: Amma belə şey olmayıb. Mən nəsə xatırlamıram. Valya, əl saxla! Sən məni kiminləsə səhv salmısan. Heç nə olmayıb!

Q o n a q: Qarçıçəkləri də olmayıb?

Q a d ı n (*çilğınliqla*): Olmayıb!

Q o n a q: Sən unutmusan!

Q a d ı n: Bəlkə sən eyvan məsələsində səhv edirsən?

Q o n a q: Soyun, ləçər!

Q a d ı n: Valeçka, əl saxla! Sən məgər iyirmi beş il elə bunu istəmişən?!

Q o n a q: Hə!

Q a d ı n: Demək, belə?!

Qonaq dayanır. Onlar aralarında stol bir-birlərinə baxa-baxa qalıblar.

Q o n a q (*xırıltılı, qırıq-qırıq səslə*): Sən mənim həyatımı məhv etdin. Evləndim, amma bir gecə də fikrimdən çıxmıdın. Bunun nə olduğunu özüm də bilmirəm – dəlilikmi, mübtəlaliqmi, ya nəsə bir xəstəlikmi? Mən də başqalarının yuxularını görürəm. Hətta kimin yuxusu olduğunu da bilirəm. Sənin ərinin... Bağışla məni. Mənlilik deyil. Özümdən asılı deyil. Bağışla... (*Diz üstə çöküb başını sanki edam kötiyünə qoyurmuş kimi stolun üstə qoyur.*) Vur boynumu, bəlkə onda yüngülləşdim.

(*Qadın yerindəcə dayanıb.*)

Q a d ı n: Valya, sən nəyəisə çaş salmısan... Vurulmusan... Kimə? Hörüklü qıza?.. O indi hardadı?.. O indi kimdi?.. Sən ki məni tanıyırsan... Mənmi sənin həyatını məhv etdim? Bəlkə sən mənim?.. Yoxsa yox... Bəlkə elə mən də bu məhəbbəti arzulamışam. Amma sən etiraf etmədin... Cürətin çatmadı. Yaxın gəlmədin. Demədin. (*Pauza.*)

Q o n a q: Bəlkə, biz birlikdə ola bilərik?

Q a d ı n: Kiminlə birlikdə? Özümüzdən uydurduqlarımızla?

Q o n a q: Mənimlə gəl...

Q a d ı n: Niyə?

Q o n a q: Özün deyirsən ki, bu evdə heç nə dəyişməyəcək! Amma başqa bir ev də var. Sən ora lazımsan.

Q a d ı n: Valya, mən bu hərəkəti eləyə bilmərəm.

Q o n a q: Sən ərini sevirsən?

Q a d ı n: Bilmirəm... Saşa adlı bir it itkin düşüb.

Q o n a q: Mən səni sevirəm. Sən mənə inanırsan?

Q a d ı n: “Səni sevirəm” sözünün mənası bütün dillərdə “sev məni” deməkdir... *(Qonağa yaxınlaşıb əlini onun başına qoyur.) Qalx! (Qonaq qalxıb, onun əlini öpür.)*

Q o n a q: Bir də üzr istəyirəm. Vaxtdı, gərək gedəm. Təyyarə səkkizdə uçu. Təyyarəni heç xoşlamıram, amma nə etməli...

Q a d ı n: Klaustrofobiya?

Q o n a q: Yəqin. *(Qalxıb paltosunu geyinir.)*

Q a d ı n: Bəs sənın baqajın hanı?

Q o n a q: Baqaj yoxdu.

Q a d ı n: Taksi çağırım?

Q o n a q: Lazım deyil. Bir az yolla gedim, təmiz hava alım.

Yaxınlaşmadan bir-birlərinə baxırlar.

Q a d ı n: Sən yaddan çıxarma... Zəng elə...

Q o n a q: Yaxşı. Sənsə gecələr oğlan-zad sifariş eləmə. Yoxsa ağatlı bir gənc şahzadə gözlədiyın yerdə sənə qocasını göndərirlər... səfehın birisini. *(Əlcəklərini taxır.)*

Q a d ı n: Bəs telefon? Nömrəni mənə ver.

Q o n a q: Mənim telefonum yoxdu.

Q a d ı n: Mobil də yoxdu?

Q o n a q: İstifadə eləmirəm.

Q a d ı n: Bəs mən səni necə tapacağam?

Q o n a q: Mən səni tapan kimi. Kompüterdə. **Çatda** belə yazarsan: “İt itkin düşüb”.

Q a d ı n: Sən də üzə çıxacaqsan?

Q o n a q: Əgər çağırısan.

Qadının yanağından öpür. Çıxıb gedir. Qapı çırpılır.

Qadın pəncərənin yanında dayanıb.

Onun mobil telefonuna zəng gəlir.

Q a d ı n: Alo! Yulya? Nə olub? Xeyir ola, belə tezdən? Yenə düz hesablamamısan... *(Pauza.)* Hazırlaşıyıq. Nə gətirək? Zümrüdlü? Yaxşı... Canım-gözüm, necəsən? Hər şey normaldı? Bəs imtahanlar? *(Pauza.)* Hava soyuqdu? Bəs otağın necə? *(Pauza.)* Yulya, sən “normal” sözündən başqa söz bilirsən? Mənim sənıncün burnumun ucu göynəyir, sənsə mənimlə elə bil candərdi danışırsan. *(Pauza.)* Yaxşı, oldu. Yaddan çıxarmaram. Düz sözümdü. Elə bu dəqiqə çantama qoyacam. Yıxıl yat. Öpürəm. *(Telefonu stolun üstünə qoyub yataq otağına keçir. Açıq mücrüylə qayıdır. İcini eşləyib orda olanları stolun üstə töküür. Bijuteriyaların arasında seçim edib matdım-matdım ətrafına baxır. Signal səsi gəlir – qısa melodiya və səs: “Sizin yeni ismarıcınız var”. Ərinin mobil telefonunu götürüb düyməni basır və*

sonra telefonu stolun üstünə atır.) Elə belə də bilirdim... (Təzədən yataq otağına keçir. Giriş qapısı çırpılır. Sahib qonaq otağına daxil olur. Qadın yataq otağından çıxıb gəlir.) Səndə vicdan var?

S a h i b: Var.

Q a d ı n: Bəs onda niyə ondan istifadə eləmirsən? Hardaydın?!

S a h i b: Bəs sən niyə yatmamısan?

Q a d ı n: Yatmamışam? Az qala polisə zəng eləyəcəkdim... Nə edəcəyimi bilmirdim!

S a h i b: Bağışla. Belə alındı.

Q a d ı n: Necə alındı? Sən hardaydın?

S a h i b: Qarçıçəyi axtarırdım.

Q a d ı n: Çox gülməli.

S a h i b: Çoxdan da çox! O çiçək satan xalalar hara qeyb oldu? Para var, xala yoxdu, qarçıçəyi də... Sonra paqonlular məni saxladılar.

Q a d ı n: Nə olsun?

S a h i b: Necə nə olsun?.. İçmisən, ayıqsan, trubkaya üfür, nə bilim, nə elə... Onlarda bu gün "Yol patrulu" fason nəşə bir tədbir təşkil olunmuşdu. Pul götürmürdülər. İnadkarlıq edirdilər: "İçmisiz! 14 fevralda bizdə qəza üzrə rekord göstərici əldə olunub... Açarları verin, özünüz də gedin yatın". Belə deyirdilər. İstəyirdilər maşını cərimə meydançasına aparsınlar. Birtəhər yola gətirmişəm... Sənə zəng eləmək istədim, amma telefon yox idi.

Q a d ı n: Yol polisində də? Pul versəydin, telefonlarını verməzdilər?

S a h i b: Bəlkə də verərdilər. Amma hay-küy bitəndən sonra fikirləşdim ki, yəqin yatmış olarsan. Maşına oturdum ki, bir saat mürgüləyim. Gözümü açanda bir də görürəm, saat beşdi.

Q a d ı n: Mən az qala dəli olacaqdım.

S a h i b: Niyə yıxılıb yatmamısan?

Q a d ı n: Yuxum gəlmirdi.

S a h i b: Gərək dərman içəydin.

Q a d ı n: Dünən yuxu dərmanı tapa bilmədim. Sən götürməmisən?

S a h i b: Nəyimə lazımdı? Mən daş kimi yatıram. Vicdanım təmizdi.

Q a d ı n: Bu sözləri vergi müfəttişinə deyərsən.

Sahib içilməyən şərab badəsinə baxır. Götürüb Qadına uzadır.

S a h i b: İç, rahatlan.

Q a d ı n: Rahatlan?! (Badəni götürüb bir-iki qurtum içir. Sonra ona baxır.) Əlinə nə olub? (Sahib qırmızı nəyəşə bulaşmış ovcuna baxır.) İqor! Bu nədi? Qandı?!

S a h i b: Lənət şeytana! Fikir verməmişəm... Meşənin ortasıyla gedəndə, bir də görürəm, tülkü düz gəlib təkərin altına girdi. Dayandım. Fikirləşdim ki, baqaja atım, yaxşı şapkası olar. Qaldıranda görürəm it imiş...

Sahib hamama keçir. Saşa içilməyən badəni stolun üstünə qoyur. Əsəbi halda otaqda var-gəl edir.

İqor əlini salfetlə silə-silə qayıdıb gəlir.

Q a d ı n: Sən yarım saatlığa getmişdin, amma bütün gecəni qeyb oldun! Üstəlik də, telefonsuz.

S a h i b: Unutmuşdum. Olur...

Q a d ı n: Amma səndə olmur. Bilə-bilə telefonu unutmusan ki, sənə zəng eləyə bilməyim. Özü də çiçək-zad dalınca gedib eləməmişən!

S a h i b: Hə, başladı!

Q a d ı n: Bəs necə? Elə bilirsən, sənin harda olduğunu bilmirəm? Daha doğrusu, kiminlə olduğunu.

S a h i b: Yaxşı, kiminlə?

Q a d ı n: Özün bilirsən.

S a h i b (*divanda oturub əsnəyir*): Bilmirəm. Yaxşı, yaxşı, mən yatmaq istəyirəm. Yeri gəlmişkən, səndən fərqli olaraq sabah... yəni bu gün mənim iş günümdü. Səfər öncəsi sonuncu iş günüm. Hələ yığışmaq da lazımdı. (*Stolun üstündəki dollarları götürür.*) Niyə sən maliyyə vəsaitlərini ora-bura səpələyirsən? (*Qadın sakitcə əskinazları ondan alıb çantasına qoyur. Sahib açıq mücrüyə və stolun üstə səpələnmiş bijuteriyalara işarə edir.*) Bunlar burda neynəyir?

Q a d ı n: İqor... Bizi qarət ediblər.

S a h i b (*qalxır*): Nə vaxt?!

Q a d ı n: Bilmirəm. Bijuteriyalar qalıb, amma zinət əşyalarımızı yığdığımız balaca mücrü yoxdu. Dünən səhər hamısı yerindəydi. (*Pauza.*) Liza?

S a h i b: İnanmıram. Yəqin təzəsinin işidi, bu evdə altı il qulluqçuluq edən birisi belə bir iş tutmaz...

Q a d ı n: Bəlkə sənin sürücün? Zanbaqları axı, o gətirmişdi.

S a h i b: Seryojka? Məni güllədən xilas edən Seryojka? Bir də, inansan da öz işindi, inanmasan da, amma çiçəkləri evə mən özüm gətirmişdim.

Q a d ı n: Onda kim? (*Pauza. Sahib servis stolunun üstündəki konfetlərə, meyvələrə və şamlara baxır.*)

S a h i b: Bizə gələn olmuşdu?

Q a d ı n: Bu ola bilməz...

S a h i b: Nə ola bilməz? Gələn olmuşdu, ya yox? (*Qadın susur.*) Saşa, səbrimi daşdırma! Burda nə baş verib?

Q a d ı n: Gələn var idi... Sınıf yoldaşım.

S a h i b: Hansı? Nə vaxt? Mən saat on ikidə evdən getmişəm. O, hardan, nə vaxt peyda olub?

Q a d ı n: Elə-belə gəlmişdi. Yolüstü.

S a h i b: İndi mənə çatdı. Hə, bildim, çiçək sənə nəyinə lazımmiş! İstəmişən çıxıb gedəm?

Q a d ı n: Sən özün getmək istədin! Mən axmaq da səni buraxdım.

S a h i b: O kimdi? Nə işlə məşğuldu?

Q a d ı n: Bilmirəm. Deyəsən, keçmiş hərbcidi.

S a h i b: Siz çoxdan əlaqə saxlayırsınız?

Q a d ı n: Məktəbdən sonra bir dəfə də əlaqəmiz olmayıb.

S a h i b: Nəsə mənə çatmır. Sən neçə illərdi onu görməmişən. O sənə zəng də eləməyib. Birdən... gecənin bir aləmində zühur edir... Sən də onu içəri buraxırsan?!

Q a d ı n: Belə alındı.

S a h i b: Ünvanı necə öyrənib?

Q a d ı n: Bizimlə oxuyan qızların birindən.

S a h i b: Hansından?

Q a d ı n: Sən onu tanıyırsan.

S a h i b: Məni çatda müzakirəyə çıxaranlardan deyil ki?

Q a d ı n: Hardan bilirsən?

S a h i b: Nə vaxtsa gözümə sataşıb... İkiçə saatın içində sənə haqqında iyirmi il bildiyimdən çox bildim.

Q a d ı n: Anan sənə deməyib ki, başqasının məktubunu oxumaq olmaz?

S a h i b: Anam mənə deyəndə internet yox idi! Sən qara kabus haqqında eşitmişən? Çox ürəyəyatımlı bir xanımmış... Çatlarda özünə oxşayan fotoların sahiblərini tapıb, onlarla tanış olmuş... Və öldürürmüş. Sonra da oxşarlığından istifadə eləyib onların öz sənədləriylə mənzillərini satmış, hesablarından pullarını çıxarırmış...

Q a d ı n (*sözünü kəsir*): Niyə sən bütün bunları mənə danışırsan?

S a h i b: Ona görə deyirəm, nəhayət, sənə çatsın ki, iyirmi beş ildən sonra peyda olan sinif yoldaşın kim desən ola bilər! Sən o rəfiqənə niyə bizim ünvanı vermişən?

Q a d ı n: Mən ünvan-zad verməmişəm. Sadəcə yazmışam, bizim damda yelqovan var. O da bu nişanəylə gəlib evi tapıb.

S a h i b: Demək belə, heç nəyə toxunma. Gərək əl izlərini götürək.

Q a d ı n: Niyə?

S a h i b: Adam ünvanı bilmədən gəlib evi tapır. Gecənin bir aləmində peyda olur. Özü də hamını buraxdığımız bir vaxtda! Sənə çatmır?! O, evə göz qoyub!

Q a d ı n: Niyə?

S a h i b: Qarət üçün, qətl üçün...

Q a d ı n: Kimi?

S a h i b: Bəlkə, elə məni ona sifariş ediblər? Elə günü bu gün uşaqları çağıracağam aydınlaşdırınlar. Bura nəsə bir partlayıcı, yaxud səsyazan qurğu da qoya bilər. O, harda dayanmışdı?

Q a d ı n: Biz burda oturmuşduq. Sonra işıq söndü, amma generator işə düşmədi. O, generatora baxmaq üçün zirzəmiyə düşdü.

S a h i b: Bəs sonra?

Q a d ı n: Qayıdıb dedi ki, solyarka qurtarıb.

S a h i b: Qonşuların işığı yanırdı?

Q a d ı n: Hə.

S a h i b: Hər şey aydındı. Demək, onun canı yoldaşı bilərəkdən cərəyanı kəsib ki, o, qaranlıqda evi rahat gəzə bilsin. Demək, qonaq otağı, dəhliz, zirzəmi... Başqa harda olub?

Q a d ı n: Qapıları səhv salıb yataq otağına da keçdi.

S a h i b: Yataq otağına... Qaranlıqda. Bəs ağlına gəlmədi ki, stolun üstə nəyin var? Qutu... Onun da içində beş karatlıq brilyant sığalar, zümrüd üzük, boyunbağı... Nə qədər istəyirsən götür... (*Qışqırır.*) Ağlına gəlmədi?! (*Qadın əlləriylə üzünü tutur.*) Yaxşı, qurtardıq! Sakitləş! Ağlama! Qır-qızıl seyfdədi. Hamını evə buraxanda gizlətdim. Hər ehtimala qarşı.

Q a d ı n: Niyə indi deyirsən?

S a h i b: Sənə çatsın ki, evə kim gəldi buraxmaq olmaz! (*Yataq otağına keçir. Qadın çantasından dəsmal və güzgü çıxarıb gözlərini silir. Sahib əlində su dərmanı qayıdıb gəlir.*) Al, iç. Mən zirzəmiyə düşüb generatora baxım. Seyfi də yoxlayaram. (*Çıxır. Qadın stəkana su töküür və üstünə dərman damcıladıb içir. Sahib qayıdıb gəlir.*) Hə, solyarka yoxdu. Bəlkə qurtarıb. Bəlkə də boşaldıblar... Yeri gəlmişkən, yorğan-döşək niyə açıqdı? (*Başıyla yataq otağına işarə edir.*)

Q a d ı n: Mən yorğan-döşəyi səndən bir dəqiqə əvvəl açdım.

S a h i b: Tək? Yoxsa o da kömək elədi?

Q a d ı n: Nə vaxtdan bu səni maraqlandıрмаğa başlayıb?

S a h i b: Sənin başın havalanandan! Bu nədi? (*Jurnal stolunun üstündən bir neçə şəkilli jurnal götürüb Saşanın gözünün qabağında fırladır.*) Qadın məsləhətxanası? Oxuyub alim oldun? (*Onu təqlid edir.*) “Gəl maşının içində... Gəl samanlıqda... De görüm, nə hiss eləyirsən... Gəl görüm... Elə hiss elə ki, indicə tanış olmuşuq”... (*Öz səsiylə davam edir.*) Hə, sonra nə olsun? Şallaq alağ? Üçüncünü axtaraq?

Q a d ı n: Kəs səsini!

S a h i b: Axı sən özün belə şeylərə gülürdün... Amma indi? Elə bil zəncirdən qırılmışan...

Q a d ı n (*qışqırır*): Hə! Qırılmışam! Sən mənə qadın olmağımı unutturmusan! Bu gün sənə vergi gəlib, səhən stress gələcək, birigün də məhkəmə... İndi də, üstəlik, iqtisadi böhran!

S a h i b: Böhran da mənlikdi?

Q a d ı n: Bizim münasibətlərdəki böhran.

S a h i b: Mən iş-güc adamıyam! Və mən...

Q a d ı n: Yalan danışma. Bu problemləri özündən uydurursan ki, sənə toxunmayım. Sən də elə öz dostların kimisən. Sizlər üçün qırx yaşlı qadın köhnə çarpayı kimi bir şeydi. Tullamaya bilərsən, amma gərək başqasında yatasan.

S a h i b: Hansı başqasında?

Q a d ı n: Elə bilirsən heç nədən xəbərim yoxdu? (*Ərinə onun öz telefonunu uzadır.*) Al! Oxu! Yeni ismaric. (*Yad qadın səsinə təqlid edir.*) “Canım mənim, ümidvaram ki, evə macərəsiz çətdin. Bu möhtəşəm gecəyə görə təşəkkürlər”.

S a h i b (*ismarıcı oxuyur*): Hansı axmağın birisə nömrəni səhv salıb.

Q a d ı n: Mən bu axmağa zəng etsəm necə? Telefonu ver.

S a h i b: Sən dəli olmusan!

Q a d ı n (*qışqırır*): Telefonu ver!

S a h i b: Ala! Dəli...

Telefonu ona uzadır və dönüb siqaret yandırır. Qadın nömrəni yığıb qulaq asır.

S a h i b (*dönür*): Hə, nə oldu?

Q a d ı n: Cavab vermir.

S a h i b: Rahatladın?

Q a d ı n: Heç nə olmaz, sabah zəng eləyəyəm. Rahatlamağım üçün sə həmin yol polislərinin yanına getməliyik.

S a h i b: Bircə bu çatmırdı! Onlar yəqin növbəni dəyişiblər.

Q a d ı n: Yalan həmişə sən dilindədi! Növbəni altıda yox, səkkizdə dəyişirlər.

S a h i b: Sən hamı haqqında hər şeyi bilirən! Mən sən yazışmalarını oxuyanda hiddətlənirsən, amma özün mənim telefonumun içində eşələnirsən. Yeri gəlmişkən, başqalarının SMS-lərini oxumağı da sənə anan öyrədib?

Q a d ı n: Sən bütün gecəni itib-batmısan! Elə bu vaxt sən telefonuna ismaric gəlir. Mən onu necə oxumaya bilərdim? Çatdasa mən qadınlarla yazışırım! Kişilərlə yox, qadınlarla.

S a h i b: Hardan bilirən, bəlkə elə o SMS-i də mənə kişi göndərib.

Q a d ı n: Kişi sənə “canım” deyir?

S a h i b: Niyə axı mənə? Nömrəni səhv salıb. Yeri gəlmişkən, belə “canım”ların sayı bizdə iyirmi faizdi. Onlar da bu bayramı qeyd edirlər. Əşi, özləri bilər... Yaxşısı budu, de görüm, sən **penyarda** olan şəklini sinif qızları üçün asırsan? Sənə beş plyus qiymət verən onlardı?

Q a d ı n: Təsəvvür eləyirsən!

S a h i b: Sizin o “odnoqlasniklərin” yarısı psixdi, elə sən özün kimi.

Q a d ı n: Sənsə yanağından yağ damır.

S a h i b: Yanaqdan yağ dammaq qorxulu bir şey deyil. Acından şişmək pis şeydi.

Q a d ı n: Rədd ol görüm.

Sahib kresloya əyləşir. Elə bu vaxt musiqi mərkəzi işə düşür və Co Dassenin “A toi. A la façon que tu as d’être belle...” mahnısının səsi gəlir. Sahib qalxıb üstünə oturduğu pultu altından çıxarıb yerə atır. Musiqi səsi kəsilir.

Qadın mücrünü götürüb yataq otağına keçərkən telefonu zəng çalır. Sahib telefonu qamarlayır.

S a h i b: Alo! Alo! Aleksandranı? Kimdi soruşan? Nə? Nə klub? (*Pauza.*) Artıq gələ bilərsiniz? Yox, daha lazım deyil. Gərək vaxtında... (*Telefonu yerə tullayır. Qadın yataq otağından qayıdıb gəlir.*) Sənə zəng eləmişdilər. Sifir ikidən.

Q a d ı n: Polisdən?

S a h i b: Nə polis? Nədi, məni axmaq yerinə qoymusan? Gecə klubundan. Oğlanlar boşalıblar. Göndərə bilərlər. Sənə neçəsi lazımdı – biri, ikisi?

Q a d ı n: Hər şeyi sənə izah eləyəyəm...

S a h i b (*qışqırır*): Nəyi izah eləyəcəksən? Sən nə işlə məşğulsan? Odnoklassniklər, odnoqlazniklər, oğlan sifarişləri... Mən pul qazanıram ki, sən onu uşaq-muşağın alt tumanına dürtəsən? (*Qadın pəncərəyə yaxınlaşıb küçəyə baxır. Sahib əsəbi halda qonaq otağında var-gəl edir.*) Yaxşı, gəl sakitləşək... Sənin qonağın nə vaxt getdi?

Q a d ı n (*ona sarı dönmədən*): İndilərdə.

S a h i b: Nədi, məgər bütün gecəni burda olub? Nə işlə məşğul idiniz?

Q a d ı n: Söhbət eləyirdik.

S a h i b: Altı saat nədən danışmaq olar?

Q a d ı n (*ona sarı dönmədən*): Hər şeydən...

S a h i b: O, nəylə getdi? Sən taksi çağırdın?

Q a d ı n: Yox. Dedi yola çıxıb özü maşın tutacaq.

S a h i b: Sən də inandın? Maraqlıdı, səhər altıda yoldan keçən birisini kim götürür? Sən götürürdin?

Q a d ı n: Mən heç günün günorta çağı da götürməzdim.

S a h i b: Əgər o, yolla gedibsə, niyə mənim qabağıma çıxmayıb? Yəqin onu oğru yoldaşı maşında gözləyirmiş. İşığı da elə o keçiribmiş.

Q a d ı n: Nə oğru? Brilyantlar axı burdadı. O, heç nə götürməyib.

S a h i b: Mən gizlətmişdim deyə götürə bilməyib... Qulluqçuyla sabah danışaram... Bəlkə elə o təşkil eləyib. Belə... Burda heç nəyə əl vurma, indi uşaqlar gəlib əl izlərini götürürlər. O, hansı stəkandan içib?

Q a d ı n: O, heç nə içməyib.

S a h i b: Bəs qəhvə?

Q a d ı n: O, heç nə içməyib və heç nə yeməyib.

S a h i b: Amma əli nəyəsə dəyib də?

Q a d ı n: İşıq sönəndə mən pərdəyə toxundum. Karniz yerə gəldi. O da onu yerinə taxdı.

S a h i b: Yaxşı. Karnizdəki əl izlərini götürürlər.

Q a d ı n (*yadına salaraq*): Götürə bilməyəcəklər... Ora tozlu ydu. O, həmin tozu əskiylə sildi.

S a h i b: Özü sildi? Aydındı. Səndə onun telefon nömrəsi var?

Q a d ı n: Onun telefonu yox idi.

S a h i b: Nə?

Q a d ı n: Dedi ki, telefonum yoxdu.

S a h i b: Yəqin sənə nömrəsini vermək istəməyib. Ya da ən pisi odur ki...

Q a d ı n: Nə “ən pisi”?

S a h i b: Bilirsənmi, bu gün mobil telefondan kimlər istifadə etmir? Adının qeydiyyatda düşməsini istəməyənlər. Çünki telefon inəyin boynunda olan zınqırov kimi bir şeydi. Sənin harda olduğunu tam dəqiqliyi ilə müəyyənləşdirir. Hətta kartını dəyişsən belə. Yaxşı... O, hara getdi?

Q a d ı n: Aeroporta. Dedi ki, təyyarəni xoşlamır, amma başqa cür gecikəcək...

S a h i b: Təyyarəni xoşlamır?.. Maraqlıdı.

Q a d ı n: Klaustrofobiya.

S a h i b: Demək, telefonu yoxdu, hələ üstəlik uçmaqdan da...

Q a d ı n: Burda nə var ki?

S a h i b: Təyyarədə uçan adam da ardınca iz buraxır. Özü də göydə yox, yerdə. Kompüterdə... Sənin sınıf yoldaşınsa iz buraxmağı xoşlamır... Qapalı məkandan qorxur. O, türmədən qorxur! Rəfiqənə zəng elə, onu bura yollayan rəfiqənə.

Q a d ı n: Hələ tezdəndi.

S a h i b: Saşa, hər şey çox ciddi. Elə indi zəng elə. Ya da mən zəng eləyim.

Q a d ı n: Yaxşısı budu, özüm.

S a h i b: Soruş gör, ona yelqovanlı ev barədə bir söz deyibmi? Əgər deməyibsə... Demək, sənin yazışmalarını tək mən oxumuram... Onun barəsində hər şeyi öyrən... Harda yaşayır, nə işlə məşğuldu.

Qadın telefonu götürüb nömrəni yığır.

Q a d ı n: Alo. Sveta, sabahın xeyir. Bağışla ki, belə tezdən narahat eləyirəm. Saşadı. Mənə təcili bir şeyi... Səninlə yazışdığımızı Qoretskiyə demişdinmi? (*Pauza.*) Qoretskiyə. Valya. Bizimlə paralel sinifdə oxuyan. (*Uzun pauza.*) Dayan, sən nəyisə qarışdırırsan... (*Pauza.*) Nə vaxt? Yox, bu ola bilməz! Necə?.. (*Uzun pauza.*) Bağışla. (*Telefonu qapayır.*)

S a h i b: Nədi?

Q a d ı n: Boş-boş danışır.

Qadın bədəni əlinə alıb bir-iki qurtum içir.

S a h i b: Nə dedi? (*Qışqırır.*) O nə dedi?!

Q a d ı n: Ola bilməz!

S a h i b: Nə ola bilməz?

Q a d ı n: O, minaya düşüb həlak olub.

S a h i b: Necə?

Q a d ı n: Osetiyada, inişil. (*Pauza.*) Yox, onu kiminləsə səhv salır.

S a h i b: Bəlkə o yox, sən səhv salırsan? Sən axı onu iyirmi ildən çoxdu görmürsən! Elə görün kimi tanıdın?

Q a d ı n: Görən kimi yox.

S a h i b: Bəlkə o deyildi?! Sadəcə, ona oxşayan birisi özünü onun kimi təqdim edib.

Q a d ı n: Özü idi. Mən səhv eləmirəm.

S a h i b: Əminsən?

Q a d ı n (*boğula-boğula çığırır*): Bilirəm, o özüydü! Yadımdadı. Hər şey, hər şey yadımdadı! (*Pauza.*)

S a h i b: Üç nəfərdən bəhs edən qarıbə triller... Bəlkə də üç yox, iki nəfərdən... Bəlkə o, ümumiyyətlə, olmayıb, sadəcə, yuxu görmüsən?

Q a d ı n: Yox, olub.

S a h i b: Deyirsən olub, amma heç bir iz yoxdu. Cansız ruh! Müqəddəs Valentin. Sən onunla danışanda səsi gəlirdi?

Q a d ı n: Əlbəttə.

S a h i b: Əgər sən Tanrıyla danışırınsa, bu duadı, yox, əgər Tanrı səninlə danışarsa, artıq şizofreniyadı.

Q a d ı n: Məni dəli yerinə qoymaq sənə ləzzət eləyir? Mən dəli-zad deyiləm. Ağlım da yerindədi. (*Fikrə gedir.*) O, axı mənə çiçək gətirmişdi!

S a h i b: Nə çiçək?

Q a d ı n: Qarçiçəyi! Sənin tapa bilmədiyin qarçiçəyi. (*Yataq otağına keçir, dərhal da boş güldanla qayıdır.*) Çiçəkləri hara qoymusan?

S a h i b: Mən çiçək-zad görməmişəm.

Q a d ı n: Yalan deyirsən! Sən onları tullamısan! Zənbaqlarının qisasını almaq üçün?

S a h i b: Saşa, sən yuxu görürsən? Mənim heç bir çiçəyə-filana əlim dəyməyib.

Q a d ı n: Onlar burdaydı! Sən onları tullamısan! Çünki sən adam deyilsən!

S a h i b: Mənim əlimə çiçək-zad dəyməyib. Çünki elə bir şey olmayıb. Heç o adam da olmayıb.

Q a d ı n: Olmayıb? Olmayıb... (*Pauza.*) Onun köynəyinin düyməsi qırılmışdı. Mən onu tikəndə iynə əlimə batdı. Bax! (*Əlini uzadır. Sahib onun əlini əlinə alıb baxır.*)

S a h i b: Hamı?

Q a d ı n: Budu da!

S a h i b: Burada heç nə yoxdu.

Q a d ı n: Bir şey görünür? İynə nazik idi... Amma mən axı barmağımın ağrısını hiss eləyirəm!

S a h i b: Hansı barmaq? Bu, yoxsa bu?

Q a d ı n: Bilmirəm...

S a h i b: Saşa, sən sayıqlayırsan.

Q a d ı n (*əlini uzadır*): Mən ağrı hiss edirəm!

S a h i b: Biz günü sabah... Yox, yox, günü bu gün həkimə gedəcəyik.

Q a d ı n (*qışqırır*): O burdaydı, burdaydı!

S a h i b: Yaxşı, qurtardıq! Gedək yataq!

Q a d ı n: Yox! Getmirəm!

S a h i b: Özün bilən məsləhətədi!

Sahib yataq otağına keçib ardınca qapını çırpır.

Qadın otaqda var-gəl eləyir, sonra çantanı götürüb onun içindən yaralı əlini sildiği dəsmalı alır. Dəsmalı əlində tutub baxır. Sonra cəld otaqdan çıxır. Dərhal da əynində xəz qayıdır. Dəsmalı cibinə qoyub stolun üstündəki maşın

açarını götürür. Badədəki şərabı axıracan içib çıxışa tərəf gedir. Gedərkən yerə atılıb qalmış pultu götürüb divanın üstünə tullayır. Və otaqdan çıxır.

Musiqi mərkəzi işə düşür və Adamonun “Qar yağır” mahnısı eşidilir.

Tombe la neigé

Tu ne viendras pas ce soir...

Qadın səsi mahnını tərcümə edir:

Qar yağır.

Səni bu axşam da gözləməyə dəyməz.

Qar yağır.

Hər şey ümitsizliyə qərq olub,

Kədər dolu ümitsizliyə.

Soyuqluq və boşluq...

Dözülməz sükut,

Ağappaq tənhalıq.

Səni bu axşam da gözləməyə dəyməz.

Ümitsizliyin çıxırtısıdı bu.

Amma qar yağmağındadı,

Sakitcə dünyanı fırlanmağındadı.

İşıq yavaş-yavaş sönmür. Musiqi səsi kəsilir.

Zülmət qaranlıqda müəllifin səsi eşidilir:

Gecə ömrünü tapşırmağa tələsmirdi. Yelqovanlı evdən asta addımlarla bir qadın çıxdı. O, maşının sükanı arxasına keçib qəsəbədən uzaqlaşdı.

Maşın get-gedə sürətini artırır. Elə bil indicə yerdən aralanıb qanad açacaq, uçacaqdı.

Aeroportun döngəsində maşına nəzarət itdi və maşın buzlu yoldan kənara çıxıb ağaca çırpıldı. Ekspertiza təyin etdi ki, qadın sükan arxasında yatıbmiş...

Sonra günəşin istisi artdı, qar əridi və meşədə qarçiçəkləri göründü...

P ə r d ə

